

”Älkää unohtako niitä kärsimyksiä mitä sota  
ihmiskunnalle tuo”

Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseura ja Suomi-Neuvostoliitto-Seura  
Oulussa vuosina 1940 ja 1944–1962

Oulun yliopisto  
Historiatieteet  
Suomen ja Skandinavian historian  
pro gradu -tutkielma  
31.1.2016  
Niina Hietala

# Sisällysluettelo

Johdanto.....	5
Historiallinen tausta.....	5
Suomi ja Neuvostoliitto.....	5
Sisällissodan pitkä varjo.....	7
Suomalaisen kommunismin sukupolvet.....	11
Oulun vasemmisto ennen toista maailmansotaa.....	14
Vasemmiston yhteisrintama.....	18
Työn rajausta, rakenne ja tutkimuskysymykset.....	22
Tutkimustilanne ja -kirjallisuus.....	24
Tutkimuksen lähteet.....	26
1. Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS) Oulussa vuonna 1940.....	31
1.1. Tulenpunainen kesä.....	31
1.2. Uinuva Oulu.....	33
1.2.1. Perustava kokous Koskelassa.....	33
1.2.2. Varovaista toimintaa.....	35
1.2.3. Aikomuksia enemmän kuin aikaansaannoksia.....	37
1.3. SNS:n toimijat.....	40
1.3.1. Työläisjärjestö.....	40
1.3.2. ”Kommunistinaikkoset” Valpon ikiharmina.....	42
1.3.3. Todelliset ja nimelliset toimihenkilöt.....	45
1.3.2.1 Maija Anttila ja Greta Hiltunen.....	45
1.3.2.2 Johan Koskinen ja Ville Aitto-oja.....	48
1.4. Ylikiimingin desanttijuttu 1942.....	51
1.4.1. Johan Koskinen pärmiläisenä ja desanttina.....	51
1.4.2. Koskisen tuntemattomat toverit.....	54
1.5. Lyhyt lento: Saksalaisten tulo ja SNS:n loppu Oulussa.....	56
1.5.1 Maija Valkosen syntymäpäivät.....	56
1.5.2. SNS Oulussa syyskuun 1940 jälkeen.....	59
2. Suomi-Neuvostoliitto-Seura (1944–1945).....	62
2.1. Jatkosota ja uudenlainen rauha.....	62

2.2. SN-Seuran perustaminen Helsingissä.....	66
2.3. Rauhanoppositiolaiset perustavat SN-Seuran Ouluun.....	68
2.3.1. Oulun sosialidemokraattinen keskusteluseura.....	68
2.3.2. Aseveljiä, demareita ja rotareita.....	71
2.4. Aluksi oli vain osasto.....	74
2.4.1. Johto ja jäsenet, ja kolme jaostoa.....	74
2.4.2. Vaatimattomissa puitteissa.....	78
2.4.3. Kuka on fasisti?.....	80
2.4.4. Mielialan muokkausta: Taiteilijavierailu ja näyttely Hitlerin hirmuteoista ..	82
2.5. Poliittista painia.....	83
2.5.1. SNS:n perintö.....	83
2.5.2. Ongelmana laajapohjaisuus.....	86
2.5.3. Repivä sotasyllisyyskysymys.....	89
2.6. Liiallista vasemmistolaisuutta Koskelankylässä.....	93
3. SN-Seura Oulussa vuosina 1945–1949: Poliittisesti paineistuva kulttuurijärjestö.....	96
3.1. Politikointipakko: Oulun piirijärjestön perustaminen.....	96
3.1.1. Piiri ja osasto nuottasilla.....	98
3.1.2. Piirin toimitsijat ja toimistot.....	101
3.2. ”Seurallamme ei ole mitään poliittisia tarkoitusperiä” .....	102
3.2.1. Taloudellista valistusta.....	102
3.2.2. Siltojen laulu.....	105
3.2.3. Puuttuvat neuvostokontaktit.....	108
3.3. SN-Seura ja oululaiset.....	110
3.3.1. Suosittu uusi suunta.....	110
3.3.2. Vähemmän suosittu Neuvostoliitto: Syksyn 1947 ystävyysadressikeräys.....	114
3.4. Askeleita vasemmalle.....	117
3.4.1. SKP:n kevätoffensiivi 1948.....	117
3.4.2. Intiön desanttihauta.....	119
3.4.3. Puolueelliseksi profiloituminen: YYA:n selostajarooli.....	126
3.5. Ikävyyksien vuosi 1949.....	127
3.5.1. Väinö Veijolan ero.....	127
3.5.2. Unto Saarisen sotkut.....	130

3.6. Oulun osaston nukahdus.....	132
4. Kylmän sodan mikrokosmos (1950–1957).....	135
4.1. Vaikeat vuodet.....	135
4.2. Toimintojen normalisointia.....	137
4.2.1. Piiritoimisto.....	137
4.2.2. 1950-luvun jäsenkehitys.....	138
4.2.3. Talous kuralla.....	141
4.3. Rauhan puolustajia.....	144
4.4. Valistustyö vastatulessa.....	146
4.4.1. Kuinka Neuvosto-Karjalassa nykyään eletään?.....	146
4.4.2. Stalinin kuolema.....	150
4.4.3. Kulttuuria ja elokuvia.....	154
4.5. Vihdoinkin neuvostotuttavuuksia.....	158
4.6. SN-Seura ja SKP.....	162
4.6.1. Kommunistit etujoukkona.....	162
4.6.2. Jäsenistö: Ikääntyviä työmiehiä.....	166
4.6.3. Paikallista liennytystä.....	168
4.7. Ystävyyskaupunkisuhteet.....	171
4.7.1. Arvo Heinon orientaatio.....	171
4.7.2. Odessan ihme.....	173
5. Pontta sanoille ulkopoliitikasta (1958–1962).....	179
5.1. Yöpakkaset ja noottikriisi.....	179
5.2. ”Enemmän järkeä ja vähemmän tunnetta”.....	181
5.3. Iso pommi.....	184
Loppulause.....	189
Lähdeluettelo.....	195
Liitteet.....	206

## **Johdanto**

Pro gradu -tutkielmani aihe on välirauhan aikana vuonna 1940 toiminut Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseura (SNS) ja sen jatkosodan jälkeen perustettu seuraaja Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SN-Seura). Tutkin järjestöjen toimintaa Oulussa.

### ***Historiallinen tausta***

#### **Suomi ja Neuvostoliitto**

Kuka ja lähes minkä ikäinenkin suomalainen tahansa tietää yhä, mihin päin sinänsä jo kartettava historiallinen sanonta ”ikiaikaisesta vihollisesta” viittaa. Suomen itäraja lie-  
nee yksi historian säännöllisimmän sodituista, ja rauhallisinkin aikoina täällä on koettu epäluuloa ja toiseutta suhteessa ortodoksiseen, tsaarin itsevaltaiseen, kommunistiseen ja lopulta presidenttivetoista parlamentaarista järjestelmää noudattavaan naapurisuurvalt-  
taan. Vaikka suoranaisia vaikutteita on pyritty ajoittain henki kurkussa ja hengenmenon uhallakin torjumaan, Venäjän omaleimainen ja aistillinen kulttuuri on aina myös kiehto-  
nut. Suurena talousalueena se on ollut houkuttava kauppakumppani. Kun Suomi reilun sadan vuoden ajan oli hallinnollisesti autonominen osa Venäjää, alamaisuuteen sopeu-  
duttiin hyvin niin kauan kuin hallintokulttuuriin, historiankirjoitukseen, kieleen, uskon-  
toon, valuuttaan ynnä muihin symboleihin ei isäntämaasta käsin kajottu. Talouden ja kansallisen kulttuurin kehityksen kannalta 1800-luku olikin Suomelle kukoistuksen ai-  
kaa. Suhteet Neuvosto-Venäjään kuitenkin olivat itsenäisyyden ensimmäisillä vuosi-  
kymmenillä korrektion kylmät, valtiavierailuja ei tehty ja aiemmin vilkas kauppa kuihtui olemattomiin. Suomen puolella suurin syy vieroksuntaan oli ideologisesti väritynyttä. Jatkuvasti pelättiin myös vuoden 1918 uusintaottelua, uutta punakapinaa ja siihen liitty-  
vää neuvostomiehistystä. Kommunismin vetäytymiseen rajan taakse ei tohdittu uskoa, ja aloillaan pysyessäänkin sitä oli vaikea sietää.<sup>1</sup>

Asia erikseen oli vasemmistotyöväki, joka pariinkin otteeseen puuhasi Neuvostoliiton ystävien seuraan Suomeen jo 1920-luvun lopulla. Kansainvälisesti näitä järjestöjä oli ole-

---

<sup>1</sup> Esim. Saarela 2008, 649.

massa runsaasti, mutta Suomen viranomaiset ilmoittivat perustamista ajaneille tahoille ettei sellaisesta meikäläisissä olosuhteissa tulisi mitään. Neuvostoliiton ihailu oli lisäksi muodikasta fasismien nousua kavahtavan eurooppalaisen älymystön piirissä, ja myös Suomen liberaalilla sivistyneistöllä oli neuvostosuhteiden parantamiseen tähtääviä järjestöyritelmiä. Mukana näissä oli sosialidemokraattisia kansanrintamamiehiäkin. Vielä keväällä 1939 muutamat varsin keskeiset yhteiskunnan vaikuttajat olisivat halunneet perustaa suomalais-venäläisen kulttuuriyhdistyksen, mutta kun hanke lykkääntyi seuraavaan syksyyn, aika ajoi siitä ohi.<sup>2</sup>

Suomen virallisesti noudattama itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten puolueettomuus suhteessa Euroopan suurvaltojen keskinäisiin kiistoihin ei koskaan ollut Neuvostoliitosta katsoen täysin uskottavaa. Tämän mukaisesti maa vaati jatkuvasti turvatekkeitä ja palasi 1930-luvulla tsaarin hallinnon pyrkimykseen rakentaa strategista suojavyöhykettä läntisistä naapurivaltioistaan.<sup>3</sup> Suomen rauhanvaltuuskuntaa vuonna 1920 Tartossa johtaneen J. K. Paasikiven mielestä näissä neuvotteluissa sovittu valtakunnanraja olikin liian hyvä ollakseen pysyvä, koska Leningrad joutui suojattomaan asemaan.<sup>4</sup> Suomessa oli tunnetusti ja todistetusti piirejä, jotka olivat halukkaita jatkamaan taistelua Neuvosto-Venäjän koillisosien hallinnasta rauhanteon jälkeenkin, ja niiden valtaannousu huolestutti Moskovaa. Muurmannin sataman ja rautatietoimitusten kannalta Suomi muodostaisi väärin liittoutuessaan huomattavan uhan. Oman lukunsa sai Neuvosto-Karjalan kookas suomenkielinen vähemmistö. Vielä 1920-luvulla ajateltiin, että valtiorajat ylittävät etniset siteet olisivat hyödynnettävissä vallankumouksen levittämisessä Suomeen ja sitä tietä Skandinaviaan. Myöhemmin epäluulo vastakkaiseen suuntaan kulkevaa porvarillista vaikutusta kohtaan vei kuitenkin voiton. Vastavallankumouksen torjunta sai yhä kauhistuttavampia muotoja ja huipentui vuosien 1937–1938 suureen terroriin, jossa vangittiin ja teloitettiin kansanvihollisina lukematon määrä poliitikkoja ja tavallisia ihmisiä. Tapahtumat ulottuivat yli koko Neuvostoliiton, mutta Karjalassa sen pääasialto osui suomalaisiin tavalla, joka oikeuttaa puhumaan etnisestä puhdistuksesta.<sup>5</sup>

---

2 Kinnunen 1998, 29–32.

3 Paasivirta 1992, 23–24.

4 Kinnunen 1998, 22.

5 Kangaspuro 2000, 44–45, 81, 344–354. Arviot Stalinin terrorin uhriluvuista koko Neuvostoliitossa (kuolleet) liikkuvat 5–40 milj. ihmisen välillä.

Geopoliittisen asemansa vuoksi Suomi oli siis paljon kokoaan suurempi tekijä itänaapurin turvallisuudentunteen ja itse vallankumouksen jatkumisen kannalta. Ehkä oli niinkin, ettei Stalinin Neuvostoliitossa oikein osattu kuvitella täysin itsenäisiä pikkumaita. Tuumittiin, että jonkin suurvallan kainaloon ne kuitenkin lopulta työntyisivät, joko halutaan tai pakolla. Kun Suomen suhteet itään olivat kehnot ja Saksaan perinteiset, maan epäiltiin helposti ajautuvan lännen ja Hitlerin valtaan nousun jälkeen erityisesti juuri Saksan astinlaudaksi aina uhkaavan sodan syttyessä. Jopa Suomessa vuonna 1935 virallisesti vahvistettu pohjoismainen suuntaus näytti Moskovasta katsoen lähinnä pyrkimykseltä toimia välittäjänä ja yhdistää muut Skandinavian maat fasistiseen Saksaan.<sup>6</sup> Kun Saksa ja Neuvostoliitto solmivat sensaatiomaisen hyökkäämättömyyssopimuksensa juuri ennen toisen maailmansodan syttymistä elokuussa 1939, kummallekin osapuolelle hyvin tärkeä asia oli sopimuksen salainen lisäpöytäkirja. Siinä sovittiin etupiirijaosta, joka takasi Saksalle vapaat kädet Länsi-Puolassa ja toisaalta Neuvostoliitolle Leningradin lähialueilla.<sup>7</sup> Suomen kohdalla seuraus oli talvisota ja reilua vuotta myöhemmin Suomen Saksan rinnalla revanssina aloittama jatkosota. Ja vaikka aseet vaikenivat aikaan, mielenrauhaa ja sovintoa hierottiin vielä vuosikymmeniä.

## Sisällissodan pitkä varjo

Suomen itsenäisyysjulistus joulukuussa 1917 annettiin reaktiona Venäjällä tapahtuneeseen bolševikkivallankumoukseen, mutta vain pari kuukautta myöhemmin kumousyritys ja verinen sisällissota puhkesivat myös Suomessa. Traagisen ja traumaattisen itsenäistymisvaiheen eläneistä suuri osa ei koskaan kyennyt saavuttamaan täysin koherenttia näkemystä sodan syistä tai osapuolten tavoitteista siinä. Hävinneellä punaisella puolella ”kapina” selitettiin epätoivoiseksi yritykseksi parantaa työväestön elinehtoja, alleviivatuksi puolustautumisena epäoikeudenmukaista porvarillista riistoa vastaan. Valkoisella puolella aseelliseen vastarintaan nousseet nähtiin murhaajina ja rosvoina, ja sodan selittämisessä korostettiin sen ajallista yhteyttä maan itsenäistymiseen. Vapaussota-tulokinnassa varsinainen vastustaja oli Neuvosto-Venäjä, ja suomalaiset punaiset sitä kaappausyrityksessä avustaneita pettureita.<sup>8</sup>

---

6 Paasivirta 1992, 23–25; Salokangas 2003, 648, 659.

7 Paasivirta 1992, 34.

8 Esim. Saarela 2008, 559.

Uuden vallankumousyrityksen pelossa radikaalit vasemmistopuolueet kiellettiin sisällissotaa seuranneina vuosina, mutta ne jatkoivat toimintaansa salassa Venäjälle paenneiden punaisten vuonna 1918 perustaman Suomen Kommunistisen Puolueen johdolla. Maanalainen SKP noudatti työssään kolmea peruslinjaa: Ensiksikin tähdättiin työväestön ja pienviljelijöiden yhteisen vallankumousliikkeen rakentamiseen, toisaalta päivänpolitiikassa pyrittiin yhteistyöhön vasemmistososialidemokraattien kanssa niin paikallis- kuin valtakuntatasolla. Kolmas suuntaus korosti teollisuustyöpaikkojen merkitystä ja kommunistien johtoasemaa ay-liikkeessä.<sup>9</sup> Käytännön työtä hoitelivat *orkkien*, eli organisaattoreiden johtamat piiri- ja paikalliskomiteat, *pikit* ja *pakit*, sekä niiden alaiset solut ja kolmikot. Suomalaisia tavoitteissa avustamaan lähetettiin Neuvostoliitosta salaisia puolueetyöntekijöitä pitkin 1920- ja 1930-lukuja. Heidän tehtävänsä olivat moninaisia ja taustalla saattoi olla vuosienkin kaaderikoulutus Moskovassa, Leningradissa tai Petroskoissa. Ammattivallankumoukselliset hallitsivat marxismi-leninisin teorian ja konspiraation käytännöt, osalla oli punaupseerikoulutustakin joko puoluekoulusta tai armeijasta.<sup>10</sup> Valkoista Suomea jokainen paljastunut soluttautuja suunnattomasti ärsytti ja toimisaan tehokkaat huolestuttivat. Kun huonosti toimeentulevaa työväestöä lähti 1930-luvun taitteessa yhä kasvavin joukoin loikkareina Neuvosto-Karjalaan, uhkaava punainen sumu tuntui entisestään tiivistyvän.<sup>11</sup>

Koko maailmansotien välisen ajan suomalaisia kommunisteja vangittiin pelkän järjestyksen kuulumisen tai poliittisen mielipiteenilmaisun vuoksi. Rikoslaisissa oli pykälä, jonka mukaan henkilö voitiin tuomita valtiota, sen virkamiehiä tai laitoksia loukkaavasta puheesta ja kirjoituksesta tai niiden levittämisestä. 1930-luvun surullisenkuuluisat kommunistilait kriminalisoivat pelkästään sellaisen ideologian omaksumisen, jonka valtio oli julistanut potentiaalisesti turvallisuusriskiksi. Kovin konkreettista tekoa ei välttämättä tarvittu rangaistavuutta harkitessa. Vaikka rikoslakiin kirjatut suunsoittopykälät osoittavat valtaapitävien parissa vallinnutta ajattelutapaa, ettei Suomen vankiloissa virunut poliittisia vankeja vaan ainoastaan rikollisia, niiden perusteella tuomitut pidettiin muista vangeista erillään.<sup>12</sup> Tammisaaren poliittisille miesvangeille varattua pakkotyölaitosta kutsuttiin leikillisesti ”yliopistoksi”, sillä vapaamielisinä aikoina 1920-luvulla vankien

9 Immonen 1987, 106.

10 Krekola 2006, 65, 211–213, 361.

11 Kinnunen 1998, 21; Rislakki–Lahti–Argutina 1997, 17–21.

12 Nuorteva 1987, 24; Saarela 2008, 438–441.



oma opintotoiminta siellä oli täysin sallittua. Vaikka opiskelua pyrittiin ohjaamaan kasvattavuuden ihanteen mukaisesti yleissivistäviin ja matemaattisiin aineisiin, poliittiset vangit saivat käyttöönsä myös marxilaista ei-neuvostolaista kirjallisuutta, Marxin ohella esimerkiksi Engelsin ja Kautskyn suomennettuja teoksia. Kun olot kävivät ahtaammiksi, opiskelua jatkettiin salassa Neuvostoliitossa koulutettujen kaaderivankien luennoilla, mikä lähensi suomalaista kommunismia Moskovaan entisestään. Aika Tammisaassa perehdytti myös puoluekuriin ja SKP:n maanalaisen organisaation muihin käytäntöihin, sillä vankilassa toimi pääneuvoston alaisuudessa kaiken kattava verkosto kasarmi- ja ammattikuntaneuvostoja.<sup>13</sup> Vaikka vankeusaika saatiin näin hyötykäyttöön, poliittisten vankien asema symboloi vahvasti ensimmäisen tasavallan yhteiskunnan eriarvoisuutta<sup>14</sup>

Suomessa oikeistokehitys huipentui Italian fasismilta mallia ottaneeseen lapuan liikkeeseen ja vasemmistotyöväen toiminnan mahdollisimman täydelliseen tukahduttamiseen lainsäädännöllä vuonna 1930. Ankarin lapualaisaika jäi lopulta lyhyeksi, mutta virallisen Suomen poliittista linjaa pyrittiin myöhemminkin sementoimaan oikeistolaisella järjestökentällä, jossa kommunismin vastustus ja ryssäviha kietoutuivat luontevasti yhteen. Esimerkiksi johtavan heimopoliittisen järjestön Akateemisen Karjala-Seuran vala ja lippu symboloivat venäläisvihaa, vaikka sen muodollinen päämäärä oli vain yhdistää suomen kieltä puhuvat kansallisuudet yhden valtion hallintoon. Tämä valtio luonnollisesti oli ehdottoman kapitalistista järjestelmää noudattava (suur-)Suomi, jota niin fyysisesti kuin henkisesti uhkasi pääasiassa kommunistinen Neuvosto-Venäjä.<sup>15</sup> Tutumpi ja julkisissa kannanotoissaan maltillisempi, mutta silti auttamatta militantti ja sisällissodassa leimautunut esimerkki suojeluskuntajärjestö suuntautui niin ikään avoimesti idän uhkaa vastaan. Se edusti vallassa olevia ja oli olemassa puolustaakseen ase kädessä tuota valtaa niin sisäisiltä kuin ulkoisilta, ei-toivotuilta muutospaineilta. Armeijan reservinäkään jopa 80 000 miehen lähes viikoittain aseensa käyttöä ja eräelämää harjoitteleva joukko ei ollut vallan mitätön<sup>16</sup>, ja osaltaan ruokki suur-Suomen rakentajien voimantuntoa.

Sekä sisällissodan punaisella että valkoisella puolella kehittyi vuosikymmeniä elinvoimaisena säilynyt ja ryhmäidentiteettiä muokannut kertomaperinne vastustajan hirmu-

---

13 Krekola 2006, 80–81, 87

14 Saarela 2008, 438.

15 Kinnunen 1998, 22, 25; Immonen 1987, 108–109.

16 Salokangas 2003, 621–623.

teoista. Puolin ja toisin todisteltiin toisten kavaluutta ja omien ylevyyttä. Paikallisyhteisöissä vuoden 1918 rajaa ilmensivät näkyvästi työväentalo ja suojeluskuntatalo, työväen urheiluseura ja porvarillinen urheiluseura, työväen osuuskauppa yksityisen tai ”puolueettoman” osuuskaupan rinnalla. Suhtautuminen vuoteen 1918, yleensä ulkoparlamentaariseseen toimintaan ja vallankumouksen synnyttämään Neuvostoliittoon halkaisi silti jopa työväenliikkeen keskenään kovin eriseuraisiin sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin.<sup>17</sup> Lisäksi eri-ikäisten kommunistien välillä oli yhdistävästä puoluekantaisuudesta huolimatta elämäkokemuksista kumpuavia eroja, erilaisia mentaliteetteja, joi- ta on tutkimuksissaan eritellyt esimerkiksi KIMMO RENTOLA. Sukupolvet ovat tietysti karkeita abstraktioita eikä syntymävuosi yksin määrittele sitä, miten yksilön maailmankuva aktualisoituu. Tämän tutkimuksen aikaraamissa eläneiden henkilöiden elämäkokemusten ulkoiset kehykset olivat kuitenkin niin äärimmäisiä, ettei lähteistä avautuvaa dynamiikkaa voi yrittääkään selittää muuten kuin hyväksymällä olettamuksia ihmisryhmiä läpäisevistä, luihin ja ytimiin ulottuvista malleista.<sup>18</sup>

Suomalaisen laitavasemmiston määritelmä käsitteelle *fasismi* on tässä yhteydessä syytä koettaa avata huolellisesti. Ensinnäkään hallitusvastuussa syksystä 1939 jatkosodan päättymiseen saakka ollutta tannerilaista sosialidemokratiaa ei hevin rehabiloitu. Niin kommunistien kuin pohjoismaisten sosialidemokraattien silmissä jatkosodan ajan SDP:lla oli äärimmäisen kyseenalainen kunnia olla maailman ainoa työväenpuolue, joka tuki Hitleriä taistelussa Neuvostoliittoa vastaan.<sup>19</sup> Toisaalta suomalaisen kommunismin piirissä ei perinteisesti osattu pohdiskella sotia edeltävän oikeistolaisen liikehdinnän koitaimaisia juuria. Jo 1920-luvun lopulta lähtien, siis ennen lapuan liikkeen nousua, oli Neuvostoliiton mallin mukaisesti tärkeämpää korostaa fasismi-ilmion yleismaailmallisuutta. Sisällissotaan juontuvat vainotoimet tulivat näin nimetyksi juuri fasismiksi. Kansainvälinen fasisminvastustus kuitenkin kypsyi käytännölliseksi yhteistoiminnaksi vasta Espanjan sisällissodassa 1930-luvun puolivälissä, kun tasavaltalaisten joukkoihin virtasi vapaaehtoisia monien maiden, Suomenkin, työväenliikkeistä. Kansainvälisen kommunismin näkökulmasta myös toisessa maailmansodassa oli kyse taistelusta fasistisen ja demokraattisen liikkeen välillä. Fasismi käsitettiin silloin ennen kaikkea kapitalismin

---

17 Peltonen 1996, 17, 202, 244.

18 Rentola 1992, 74–75; Tuominen 1991, 48–49.

19 Majander 2004, 225, 233–238.

rappioilmiönä ja työväenliikkeen vastustajana, ja Hitler osoituksena siitä mihin päädyttiin, jos sen sallittaisiin kukoistaa. Suomessa lähtökohdiltaan erilainen, kotoperäinen ja ulkomainen ”fascismi” sekoittuivat kiukkua puhkuvan laitavasemmiston retoriikassa sodan jälkeen. Rivikommunistitkin sortuivat pahoihin ylilyönteihin niputtaessaan käsitteen alle kaikki poliittiset vastustajat, jopa mahdolliset liittolaisetkin.<sup>20</sup>

## Suomalaisen kommunismin sukupolvet

Kimmo Rentola on sosiologi Karl Mannheimin sukupolviteoriaa<sup>21</sup> hyödyntäen nimennyt 1900-luvun vaihteen molemmin puolin syntyneen vasemmistosukupolven *punaorvoiksi*. Tämä polvi oli nuoruuden sosialisatiovaiheessa nähnyt ja ymmärtänyt sisällissodan julmuudet ja kasvanut lokakuun vallankumouksen imussa kiinni Neuvostoliittoon, ja sen kokemusta itsenäisestä Suomesta leimasi omaan viiteryhmään kohdistuva syrjintä, poliittinen repressio ja väkivalta. 1930-luvun illegaalien kommunismin piirissä näistä lähtökohdista syntynyt konsensus tiivistyi ja menneisyyden tulkinta yhdenmukaistui. Toinen maailmansota vielä vahvisti kohortin monoliittisuutta, kun Neuvostoliittoon talvisodan vuoksi pettyneet jättivät politiikan tai joutuivat asenteensa vuoksi puolueesta syrjäytyiksi.<sup>22</sup> Myös PIRJO KAIHOVAARAN mukaan 1940- ja 1950-lukujen veteraanikommunisteja yhdisti epäoikeudenmukaisuuden kokemus ja maailmantuska. Vaikka vuoden 1918 tapahtumaprofiili oli Oulussa matala, sodan häviäjien keskinen solidaarisuus ulottui henkilökohtaista laajemmalle ja toimi usein pontimena liittymiselle maanalaiseen vasemmistolaiseen järjestötoimintaan. Tämä puolestaan saattoi johtaa uuteen vääryyteen, mielipidevankeuteen. Solidaarisuus sementoitui, ja sen käänttöpuoleksi tuli pahimmillaan katkeruus ja viha, tai ”luokkaviha”. Niinpä vuonna 1944 julkisuuteen järjestäytyneen SKP:n punaorpoikäinen johtokaarti muodosti klikin, jota yhdisti ideologia, historia ja historiantulkinta, yhteiset käytöstavat ja päämäärät. Iso osa keskitasonkin johtajista oli saanut kovista kovimman kaaderikoulutuksen Neuvostoliitossa tai poliittisessa van-

20 Saarela 2008, 770; Siltala 1985, 51–53; Viitanen 1994, 80–83

21 Mannheimin teoretisoinnissa kulttuurisia ilmiöitä voi ymmärtää vain ottamalla lukuun niiden kehitykseen vaikuttava sosiaalinen ja historiallinen konteksti. Eräs tällainen kulttuuri-ilmiö on *sukupolvi*, joka syntyy kun tietyn ikäiset ihmiset, useimmiten nuoruusvuosinaan, elävät saman historiallisen tapahtuman ja kokevat sen itselleen merkitykselliseksi. Sota on luonnollisesti nuoruudenkokemuksena maailmankatsomusta mullistava. Yhteisen kokemuksen kautta syntyvään sukupolven kuulumisen muokkaa yksilön koko identiteettiä, joten sitä voi pitää analogisena esimerkiksi yhteiskuntaluokan käsitteelle. Esim. Alanen 2001, 102–104.

22 Rentola 1992, 82–86.

keudessa kotimaassa. Tämä koettelemuksissaan sitkistynyt polvi myös piti puoluetta kässissään pitkälle 1960-luvulle.<sup>23</sup>

*Neuvostoliiton puolustaminen* oli vanhan vasemmiston sydämen asia jo 1920-luvulta lähtien. Tämäkin teema periytyi sotien jälkeiseen aikaan, ja ainakin retorisella tasolla luontevasti juuri SN-Seuraan. Taustalla oli NK(b):n<sup>24</sup> Leninin kuoleman jälkeen julistama oppi sosialismista yhdessä maassa. Siinä maailmanvallankumous siirtyi myöhemmäksi, ja ulkomaisten veljespuolueiden tehtäväksi tuli Venäjän kumouksen puolustaminen kansainvälisen imperialismiin hyökkäyksiltä. Maailman työväenluokan edut määriteltiin Neuvostoliiton etujen kautta, ja siksi työväestön velvollisuus kaikissa maissa oli turvata sosialismin rakennustyön jatkuminen siellä. Jos Neuvostoliittoa ei olisi, kapitalistit kaikkialla uskaltisivat polkea työläisiä paljon häikäilemättömämmin. Käytännössä Neuvostoliiton puolustaminen tarkoitti, niin kauan kuin akuuttia aseellista selkkausta ei syntyisi, sen vastaisten sotasuunnitelmien paljastamista, maata kohtaan esitetyn kritiikin torjuntaa ja saavutusten esittelyä. Paljon käytetty keino oli verrata kapitalistisissa maissa elävien työläisten oloja Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmien propagandatarkoituksessa somistellen tilastoituihin saavutuksiin. Erityisesti 1920-luvun lopulla alkanut lama antoi tähän aineksia. Toisaalta länsimaisessa lehdistössä taajaan toistetut huhut neuvostomaan periferia-alueiden kurjistumisesta, kansallisuuksien sorrosta ja uskonvainoista, puhumattakaan Stalinin 1930-luvun puolivälissä alkaneen terrorin hirmuisuudesta piti ehdottomasti kiistaa.<sup>25</sup>

Suomessa Neuvostoliiton puolustamiseen liittyi myös kysymys maan itsenäisyydestä. Sisällissodan perintö ja SKP:n itärajan takaa johdettu maanalainen toiminta yhdisti suomalaiset kommunistit venäläisiin hyvin pitkään. Oikeisto syytti kommunisteja toisen isänmaan kansalaisiksi, mutta ei ajatus ollut vailla vastakaikua vasemmiston omissaan piireissä. Neuvostoliitto, jossa työväestön etujen uskottiin toteutuvan, todella oli monelle henkinen isänmaa. Hävittyä sisällissotaa seurannut elämä itsenäisessä, valkoisessa Suomessa merkitsi kapitalistien oikeutta riistoon, raskasta palkkatyön verotusta ja piittaamattomuutta työläisten perusoikeuksista. Kun maalainen ja kaupunkilainen työvä-

---

23 Kaihovaara 1998, 152, 161–172, 174.

24 Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue (bolševikit).

25 Saarela 2008, 650–655.

ki muodosti kansan ehdottoman enemmistön, moni kysyi, että oliko Suomi sittenkään itsenäinen vai omistiko sen imperialistinen ja kapitalistinen länsi? Kuten vuoden 1905 suurlakon ja 1917 valtalain katsottiin selvästi osoittavan, työväestö oli kamppailut etulinjassa parlamentarismien ja itsenäisyyden puolesta. Mutta sellaisen itsenäisyyden, jossa heidän olojensa kohentamiselle olisi tsaarinvaltaa paremmat edellytykset.<sup>26</sup>

Pitkään vaikuttaneesta punaorpojen kohortista erottautui vasta noin vuonna 1937 esiin nousseet, sisällissodan vuosikymmenellä syntyneet *tasavaltalaiset*. Heidän kokemukseensa vuodesta 1918 oli jo pikemminkin kuultu ja opittu kuin itse nähty, ja he saivat aikuisuuden kynnyksellä nähdä Cajanderin punamultahallituksen ensimmäiset arvioivat askeleet kohti pohjoismaista demokratiaa. Tämä oli suomalaisen kommunismin ensimmäinen sukupolvi, joka näki Suomen tasavallan puolustamisen arvoisena ja vietti vanhempien korkeaisänmaalliseksi ivaamaa itsenäisyyspäivää. Lapualaisvuosien jälkeen lientyneiden olojen lisäksi muutokseen vaikutti elintason kohoaminen ja SKP:n 1930-luvun lopulla harjoittamaan kansanrintamapolitiikkaan kuulunut hakeutuminen yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa. Tasavaltalaiset eivät punaorpojen tapaan aukottomasti ihannoineet Neuvostoliittoa, vaikka perussuhtautuminen oli heilläkin toki myönteinen, ainakin Terijoen hallitukseen ja talvisotaan asti. Täydellisenä yllätyksenä alkanut sota muutti monen kohdalla kaiken. Se katkaisi työväestölle suotuisan sosiaalisen ja valtiollisen kehityksen ja, ennen kaikkea, rintamalle sotimaan ja kurjasti kuolemaan joutuivat juuri nuoret ikäluokat.<sup>27</sup>

Tavallaan kysymys Neuvostoliitosta oli Suomessa läsnä siis kaikissa vallan ja julkisuuden rakenteissa, ja neuvostosuhteet luonteeltaan sekä sisä- että ulkopoliittisia. Kun isänmaallisuus yhdistyi oikeistoon ja isänmaattomuus vasemmistoon, myös sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ongelmat muuttuivat kansallisiksi ja turvallisuuspoliittisiksi.<sup>28</sup> Kaiken lisäksi suomalaisessa kulttuuri-ilmastossa yhteiskuntaluokkien välinen ristiriita oli jatkuva ja hyvin latautunut ulottuvuus. Näitä peruskokemuksia toinen maailmansota ei pitkään eläneiden kohdalla muuttanut miksiäkään, vaikka valtopoliittinen asetelma kääntyi hetkellisesti täysin ympäri ja talvisodan hengen innoittamina paljon muuta puhuttiin.

---

26 Sama.

27 Rentola 1992, 87; Rentola 1994, 180.

28 Immonen 1987, 107, 111.

Toiseuden, kotimaisen ja ulkomaisen uhan ja vastapuolten itselleen oikeuttaman epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista oli kasvanut kynnys, josta vasta sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat pääsivät vartuttuaan kipuamaan ylitse.<sup>29</sup> Kaiken tämän vuoksi myös Suomi-Neuvostoliito-Seuran ja sen vuonna 1940 toimineen edeltäjän historia on lähinnä vasemmiston historiaa tämän tutkimuksen aikarajan puitteissa. Samoin se on vieläpä tietyn vasemmistosukupolven, nimittäin punaorpoikäisten, sellaista. Rintamasukupolvet eivät neuvostoystävyyteen taipuneet, silloin eivätkä juuri myöhemminkään, melkeinpä riippumatta poliittisista katsomuksistaan.<sup>30</sup>

## Oulun vasemmisto ennen toista maailmansotaa

Sisällissodan perintö oli Oulussa huomattavan erilainen kuin viikkoja kestäneiden aktiivitaistelujen ja molemminpuolisen terrorin repimässä Etelä-Suomessa. Äärivasemmiston silmissä maltillisuudella oli kuitenkin myös kääntöpuoli: säästyneet joukot joutuivat tavallaan häpeämään joutilaisuuttaan kun kapinaa etelässä kukistettiin verisesti, ja asiaa yritettiin myöhemmin paikkailla. Paikallisjohtajien alttiuteen kiinnitti huomiota SKP:n Moskovasta käsin operoinut ulkomaanbyroo, ja Oulusta tuli maanalaisen toiminnan keskus Pohjois-Suomessa.<sup>31</sup>

Alueellisesti illegaalien SKP:n toiminnot Oulun seudulla keskittyivät Oulujoen Koskelankylään, eli Oulun nykyiseen Koskelaan. Halvempien tonttihintojen takia sinne oli vuosisadan alusta lähtien muuttanut runsaasti heikommin toimeentulevaa väestöä, joka kävi töissä teollisessa Oulussa. Oulujoki oli sisäosiltaan maatalousvaltainen pitäjä ja varsinkin lamakausina Koskelankylä isäntien mielestä varsinainen riesa. Poliittisen vastakkainasettelun lisäksi kausityöttömän väen köyhäinhoitomenot kasvattivat talonpoikien veroäyriä, ja lopulta vuonna 1938 Oulu lähes pakotettiin ottamaan asuinalue kontolleen.<sup>32</sup> Jos jossain Oulussa, niin Koskelankylässä vuoden 1918 katkera punaisuus kuosti. Se olikin esimerkiksi 1930-luvun pulaliikkeen keskuksia, ja siellä toimi pikin ja parinkin pakin lisäksi myös itseään autenttisesti ”komsomoliksi” nimittävä SKP:n nuo-

29 Peltonen 1996, 15.

30 Salminen 1996, 83, 206. Vuonna 1965 23,8% SKP:n jäsenistä kuului rintamasukupolviin, mikä ei ole tilastollinen poikkeama: Sodankäyneistä tuli puolueen jäseniä siinä kuin muistakin. Rentola 1994, 452, 629 n73.

31 Hautala 1982, 289; Manninen 2002, 40–42.

32 Hautala 1982, 163–173.

riso-osasto.<sup>33</sup> Vuonna 1930 valtakunnallisesti ensimmäisten joukossa lakkautetun Oulun työläisnuorten klubin<sup>34</sup> jäsenistä kolmannes asui Koskelankylässä. Kaikkiaan tässä klubissa oli jäseniä poliisin tietojen mukaan yli 1200, eli aktiivistakin vasemmistotyöväkeä Oulusta kyllä löytyi.<sup>35</sup>

Lapuan liike ja vuoden 1930 kommunistilait ajoivat vasemmiston hyvin ahtaalle. Ainoaksi sallituksi työväenpuolueeksi jäi SDP, jonka kannatus oli Oulussa aina ollut vähäistä.<sup>36</sup> Vuosina 1930–1933 kaupungista lakkautettiin uusien lakien nojalla 30 erilaista työväenjärjestöä. Niihin kuuluneet tuhannet ihmiset joutuivat valitsemaan, kanavoidako poliittinen tarmonsä maanalaisen SKP:n vai oikeistolaiseksi mielletyn SDP:n toimintaan. Kun samaan aikaan Neuvostoliitto vastasi yleiseurooppalaiseen oikeistokehitykseen koventamalla sosialidemokratian arvosteluaan, moni passivoitui, ja oikeiston suhteellinen kannatus pääsi Oulussakin kasvamaan 1930-luvun alkupuolella.<sup>37</sup> Suomalaisen kommunismin piirissä kotimaisuutta, kompromisseja ja vasemmiston yhteistyötä itsepäisesti painottanutta suuntausta oli jo aiemmin alettu nimittää halveksivasti *hoiperteluksi*. Neuvostoliiton ideoille uskollisen vasemmiston tuli ehdottomasti sanoutua irti luokkasopuudesta ja ”sosiaalifasismista”<sup>38</sup>. Oulussa hoipertelijoiksi syytettiin moniakin tovereita. Jyrkkää linjaa veti aina lakkauttamiseensa asti laitavasemmiston äänenkannattaja, sanomalehti *Pohjan Voima (Kansan Tahdon edeltäjä)*. Se ei sulattanut vähäisintäkään horjuntaa sen paremmin kuin sosialidemokraattejakaan ja ohjasi lukijoita ajattelemaan, että työväenjärjestöjen aatteellisen puhtauden säilyttäminen oli tärkeämpää kuin juuri sen hetkisten toimintamahdollisuuksien turvaaminen.<sup>39</sup>

Oulun seudulta lähti 1930-luvun alun taloudellisesti ja poliittisesti vaikeimpina vuosina runsaasti loikkareita Neuvosto-Karjalaan. Suurin osa heistä meni työn ja paremman toimeentulon toivossa, mutta tietysti maailmankatsomuksellakin oli vaikutusta äärioikeiston kuristamassa ilmapiirissä. Loikkaarit olivat periaatteessa niitä, joista SKP:n rivikannattajat olisivat voineet rekrytoitua, ja siksi ilmiö oli puolueen kannalta hyvin ei-toivot-

33 Esim. Vp I hmp:t A:131 ja A:2953. KA. Komsomol tarkoitti sananmukaisesti Kommunistista nuorisoliittoa. Neuvostoliitossa järjestö toimi NKP(b):n alaisuudessa vuodesta 1918 lähtien.

34 Kenttä 1986, 186.

35 Vp-Oulu po:lle. Tilannekatsaus 12/1940. Vp I amp XXIX A4. KA.

36 Hautala 1982, 286–287.

37 Kenttä 1986, 191.

38 Esim. Rentola 1992, 82; Majander 2004, 150–151.

39 Saarela 2006, 129; Saarela 2008, 746.

tu.<sup>40</sup> Moskovanbyroo olikin kieltänyt tällaisen rintamakarkuruuden ankarasti. Kun sitten Koskelankylän paki<sup>41</sup> loikkasi kokonaisuudessaan syksyllä 1932, poliisi oli hetken aikaa kovin hämillään. Matkakuumeen syy selvisi kun Puolivälinkankaan metsistä löytyi lapiolla hengiltä hakattu Valtiollisen poliisin Valpon tiedottaja, jonka kaksoisrooli oli siis tullut ilmi. Palamisensa tajunnut paki oli tilannut murhan parilta alemman tason puoluemieheltä, ja sitten koko ryhmä oli läksinyt itärajan taakse.<sup>42</sup> Nimeltä mainittakoon Klemetin veljekset Martti ja Leevi, jotka asettuivat Petroskoihin ja menestyivät siellä aluksi mukavasti. Pakilla oli ollut etukäteislupa siirtyä Venäjälle koska paon aiheuttanut rikos oli vakava ja tehtiin puolueen edun nimissä. Stalinin terrori kuitenkin iski myös Klemetteihin, ja heidät karkotettiin vuonna 1938. Leevin lopullisesta kohtalosta ei ole tietoa, mutta Lenin-koulussakin opiskellut Martti palaa tarinamme liepeille vielä.<sup>43</sup>

Ennen lapualaisaikaan Oulu oli organisatorisesti jopa SKP:n vahvin piiri koko Suomessa. Paikalliskomiteoita, eli puolueen yhteyksiä ympäristöpaikkakunnille, oli vuonna 1927 Oulun seudulla 36 ja korkeimmillaan vuonna 1929 peräti 44 kappaletta. Se oli maan korkein luku. Toisena kirineen tulipunaisen Tampereen vastaavat numerot olivat 35 ja vuonna 1928 sattuneiden suurpidätysten jälkeen 30, Helsingin vain 11 ja 13. Taulukot koonnut TAUNO SAARELA kuitenkin kritikoi niitä perinpohjaisesti, sillä kuten omia aikaansaannoksiaan itsenäisesti tilastoivat työntekijät ehkä useinkin, pikiorkit saattoivat kaunistella Moskovaa varten laatimiaan numeroita. Pakien määrä ei myöskään suoraan kerro itse puolueen kannatuksesta, ja esimerkiksi Oulun suurimmilta työpaikoilta organisoitunut SKP-edustus ilmeisesti puuttui. Sen sijaan piintynyt tapa työskennellä oli soluttautua julkisiin työväen paikallis- ja ammattijärjestöihin, myös pienviljelijä- ja pulaliikkeet tarjosivat hyvän toimintakehyksen.<sup>44</sup> Esimerkkinä solutuksesta käy Oulun osuuskauppa OOK: Vuonna 1931 Etsivä keskuspoliisi nimesi sen edustajiston 40 jäsenestä 28 kommunisteiksi, hallintoneuvoston 12 jäsenestä sellaisiksi tiedettyjä oli 8 ja viisijäsenisestä johtokunnastakin enemmistö eli kolme.<sup>45</sup> Sosialidemokraattien ja kommunistien kamppailu OOK:n hallinnasta jatkui vielä kauas sotien jälkeiseen aikaan.

40 Rislakki–Lahti–Argutina 1997, 17–18, 28; Lackman 2007, 310.

41 Tuolloin Koskelan paki oli käytännössä sama kuin Oulun piki, ja mukana lähti myös pikin Jääskelän tilalle väliaikaisesti pestattu organisaattori.

42 Vp-Joensuu po:lle. Tilannekatsaus 7/1941 ja H.L.:n kuulusteluptk 16.–22.7.1941. Vp I hmp 3870; Vp-Oulu. Muistio 23.9.1932. Vp I hmp A:3336. KA.

43 Krekola 2006, 375–379; Rentola 1994, 60–62.

44 Saarela 2008, 95–99.

45 Vp-Oulu po:lle. Muistio 4.12.1931. Vp I hmp A:4006. KA.



Komean pakiverkoston Oulun seudulle luonut piiriorganisaattori Yrjö Jääskelä sai vuonna 1930 pitkän tuomion Tammisaareen. Hän palasi pestiinsä viisi vuotta myöhemmin konspiraation mestarina, varoen pakkomielleisesti poliisin niskaan hengittäviä vasikoita. Niinpä Jääskelä ei enää suostunut ottamaan puheilleen ketään itselleen tuntematonta, ei vaikka kuinka puoluelinjaa pitkin, eikä perustanut tuekseen edes uutta piirikomiteaa. Turhautunut Valpon pääosaston tiedottaja, SKP:n johtoa lähellä ollut Tauno Taivainen<sup>46</sup> haukkui Jääskelää vainoharhaiseksi (!) ja syytti hänen toimintansa kuihduttaneen Oulun yhteydet puolueen keskuksiin kotimaassa ja ulkomailla. Ja kyllähän korkea konspiraatio varmasti vaikutti näkyvän toiminnan vähäisyyteen. Lopulta äärimmäinen varovaisuuskaan ei pelastanut Jääskelää, hän oli sekaantunut kommunistisen Muhoksen pulaliikkeen toimintaan ja joutui sen palon vuoksi pakenemaan Ruotsiin vuonna 1937.<sup>47</sup> Venäjälle hän ei mennyt ja palasi SKP:n Oulun piirisihteeriksi vuonna 1944.<sup>48</sup>

Jääskelän seuraajaa Ville Aitto-ojaa vastaan puolestaan kävi pahasti aika. Stalinin terrori harvensi parhaillaan Neuvostoliitossa vaikuttavaa puoluejohtoa, ja vuonna 1938 myös Taivaisen avulla luotu rysä kotimaassa laukesi. Suurpidätysten jälkeen suomenbyroostaakaan ei ollut juuri ketään jäljellä. Tukholmassa toimisto säilyi mutta sen johtaja, Arvo ”Poika” Tuominen<sup>49</sup>, vältteli jo skp:läisiä. Puolueen alueelliset elimet jäivät näin kokonaan oman aloitekykynsä varaan, ja ohranan tunkeutuminen aivan sen ytimeen sai monet tosissaan pohtimaan touhun mielekkyyttä.<sup>50</sup> Muhoksen pulaliikkeen palo liittyi sekin suurempaan paikalliseen katastrofiin, jonka aiheutti Oulun pikin entinen jäsen Kauno Emil Laine. Hän palasi lievästi sanottuna pettyneenä Neuvosto-Karjalasta vuonna 1937, ja ryhtyi Valpon tiedottajaksi.<sup>51</sup>

---

46 Rentola 1994, 94.

47 Tiedottaja ”Urmas Uimonen” (Taivainen) Vp-po:lle. Raportti s.a. (vuosi 1936); Vp-Oulu po:lle. Tilanekatsaus 8/1937. Vp I hmp A:1531. KA. Jääskelän pakomatka on hilpeä kuvaus miehen muistelmateoksessa. *Henkipattona Suomessa*, 180–182.

48 *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 21.

49 SKP:n pääsihteerinä Arvo Tuominen luopui puolueesta lopullisesti talvisodan seurauksena ja julkaisi luopuruutensa näkyvästi kesällä 1940. Hän korosti elämänsä loppuun saakka olevansa leninisti, eikä hyväksynyt Stalinin politiikkaa ja SKP:n stalinistisuutta. Ks. esim. Rentola 1994, 111, 197–207.

50 Rentola 1994, 97–98, 114–115. Vuoden 1938 suurpidätykset olivat itse asiassa sisäministeri Urho Kekkosen yritys murskata molemmat kotimaiset ääriliikkeet Isänmaallinen kansanliike ja SKP, mutta oikeiston vahva asema yhteiskunnassa ja oikeuslaitoksessa esti lopulta IKL:n lakkauttamisen.

51 Lackman 1985, 251.

## Vasemmiston yhteisrintama

Käsitteiden *vasemmisto* ja *vasemmistolaisuus* sisältö on tässä tutkimuksessa jossain määrin liukuva. Ensinnäkin viitataan vasemmistolla yleiseen tapaan poliittisen ympyrän tai janan keskikohdasta historian eri vaiheissa vasemmalle sijoittuneisiin poliittisiin toimijoihin. Lisämääreitä ovat tällöin esimerkiksi etuliitteet laita- ja reuna-. Vasemmistolaisuus kuitenkin kuvaa myös aatteellisesti hajanaista, SDP:n virallisesta linjasta vasemmalle päätyntä kannanmuodostusta erityisesti 1930-luvulta lähtien. Se lähenee Kimmo Rentolan määrittelemää *suomalaisen kommunismin* käsitettä, jonka tärkein organisaatio oli hajanaisuudesta huolimatta SKP.<sup>52</sup> Sodan jälkeen kommunistipuolueessa kutsuttiin vasemmistolaisiksi tai liiallisen vasemmistolaisiksi ryhmiä, jotka vaativat puolueelta radikaalimpia toimintamuotoja ja kovempia otteita, odottivat puna-armeijan tulevan Suomeen toteuttamaan vallankumousta tai toivoivat Suomen siirtyvän suoraan neuvostojärjestelmään. Tällöin puhuttiin myös äkkijyrkästä vasemmistolaisuudesta, joka yhdistettiin erityisesti puolueeseen sodan aikana liittyneisiin nuoriin, metsäkaartilaisiin ja kesän 1940 SNS:aan.<sup>53</sup> SN-Seuran kontekstissa vasemmistolaisuus merkitsikin eräänlaista jatkuvaa ”äsänäsläisyyttä”, johon liittyi seuran toiminnan puoluepolitisointi vastoin sen virallisesti määriteltyjä periaatteita.

SKP omaksui vuodesta 1934 lähtien vähitellen kansanrintamapolitiikan, jonka perusajatuksena oli työväestön, talonpoikien ja sivistyneistön poliittinen yhteistoiminta fasismia<sup>54</sup> vastaan. Yhtenä tekijänä tämä oli murtamassa oikeiston hegemoniaa suomalaisessa yhteiskunnassa, ja päätavoite eli poliittisen perustilanteen muutos alkoi toteutua vuoden 1936 eduskuntavaaleissa. Niissä voittivat Maalaisliitto ja SDP, jonka listoilla menestyivät myön kommunistien tukemat ehdokkaat. Varsinainen läpimurto oli seuraavan vuoden presidentinvaali, jossa oikeistolainen P.E. Svinhufvud syrjäytettiin ja tasavallan presidentiksi valittiin maalaisliittolainen Kyösti Kallio. Hän nimitti maaliskuussa 1937 A.K. Cajanderin hallituksen, jonka rungon muodostivat Maalaisliitto ja sosialidemokraatit. Oikeisto joutui oppositioon, ja ensimmäistä kertaa sisällissodan punaiset ja valkoiset ryhtyivät hallitusyhteistyöhön. Cajanderin punamultahallitus aloitti politiikan,

---

52 Rentola 1994, 541 n1. Ks. myös Korhonen 2006, 10 n29.

53 Kinnunen 1998, 430 n9.

54 SKP:ssa suomalainen fasismi tarkoitti 1930-luvulla siis lapuan liikettä, IKL:ää ja niiden vaikutuksen alaisena pidettyä kokoomuspuoluetta.

joka vuosikymmenten mittaan vei niin sanotun hyvinvointivaltion syntymiseen. Symbolisella tasolla murros näkyi nopeasti itsenäisyyden juhlinnassa, joka ei ollut ongelmaton muttei enää säröttömän valkoistakaan. Joulukuun 6. päivä syrjäytti sisällissodan päättymispäivän (16.5.) itsenäisen Suomen lähtökohtana. Yhdistyessään sotaa edeltävään elintason nousuun murros muutti myös kommunismin kaltaisen oppositioliikkeen luonnetta ja edellytyksiä, ja vaikutti Suomen kohtaloihin toisessa maailmansodassa.<sup>55</sup> Kansanrintama oli vuoteen 1938 saakka osa Neuvostoliiton virallista politiikkaa, mutta se haudattiin Münchenin konferenssin seurauksena: Stalin pettyi, kun britit ja Ranska sopivat Euroopan asioista ennemmin Hitlerin ja Mussolinin, kuin Neuvostoliiton edustajien kanssa. Sen jälkeen vallalle pääsi generalissimuksen vanha näkemys, että kapitalismi voitaisiin kukistaa vasta sosialidemokratian jälkeen.<sup>56</sup>

Tämän tutkimuksen lähteistön näkökulmasta kansanrintamalla vaikuttaa olleen Oulussa pitkälle kantavia perinteitä, puolin ja toisin. Oulun kaupungin historiaa kirjoittaneen KUSTAA HAUTALAN mukaan vasemmistososialismin vahvoilla tukialueilla Pohjois-Suomessa SDP:n yhdistyksillä yleensä oli jäsenistä puutetta, ja kommunistit olivatkin tervetulleempia riveihin kuin etelässä. Heidän toivottiin piristävän toimintaa.<sup>57</sup> Seudun johtavaa sosialidemokraattista järjestöä Oulun Sosialidemokraattista Työväenyhdistystä tutkinut RISTO KENTTÄ on toisaalta katsonut vasemman laidan vieroksuneen SDP:n järjestötoimintaa ja 1930-luvun lopun aktivoitumisen jääneen vaaleissa äänestämisen asteelle. Kentän kokoamista Oulun sosialidemokraattien vaalimenestystä tarkastelevista taulukoista näkyy, että SDP kyllä pystyi tuolloin kanavoimaan koko oululaisvasemmiston ääniä erittäin hyvin. Ja vaikka työväenyhdistys oli jäsenyyskäytännöiltään tiukka ja kommunisteilta periaatteessa suljettu järjestö, jopa siellä kuultiin kansanrintamavuosina esityksiä yhteistyön puolesta. Esimerkiksi yhdistyksen johtokuntaan kuulunut Kalle Hautala vaati vuoden 1936 puoluekokouksessa avoimuutta samalla kun varoitteli ammattikommunistien solutuksen aiheuttamasta vaarasta.<sup>58</sup> Vuonna 1938 tai 1939 Hautala oli ilmeisesti osallistunut Oulussa SAK:n illegalistien pienen sisäpiirin salaiseen kokoukseen, jossa oli ollut mukana myös tämän työn luvussa 1. tutuksi tuleva Mauri Ryö-

---

55 Rentola 1994, 77–78.

56 Majander 2004, 153.

57 Hautala 1982, 292.

58 Kenttä 1986, 180, 190.

mä.<sup>59</sup> Ennen erottamistaan SDP:sta vuonna 1937 soihtulainen Ryömä oli puolueensa äänekäimpiä vasemmistolaisia ja kansanrintaman kannattaja.<sup>60</sup>

Oululaisen äärivasemmiston keskuudessa kansanrintamalle otollisesta ilmapiiristä puolestaan kertoo 1930-luvun alun hoipertelijoiden suuri määrä, lisäksi pienviljelijä- ja pulaliikkeissä oli totuttu yhteistyöhön maaseutuväen kanssa. Toisaalta aatteen imu säilyi kaikkialla Suomessa jonkin aikaa sen jälkeen, kun Komintern siitä luopui. Kimmo Rentola on epäillyt myös Arvo Tuomisen ja Mauri Ryömän kaavailleen uuden vasemmistopuolueen perustamista sosialidemokraattien sisälle, ja SNS:ssa aie olisi sitten toteutettu.<sup>61</sup> Käänteille ei syksyn 1938 suurpidätysten jäljiltä ollut montakaan kentällä luottamusta nauttivaa selostajaa, joten saattaa olla etteivät viestit kauas pohjoiseen edes kovin tehokkaasti kiirineet. Joko oululaiset kuitenkin saivat sanan Tuomisen suosituksista tai sitten olivat vain jääräpäisiä, sillä vielä vuoden 1939 vaalien alla Valpo raportoi muutamien sosialidemokraatteja takavuosina ”saastaisimpina olioina” pitäneiden tunnettujen kommunistien pyrkivän parhaillaan SDP:n listoilta eduskuntaan. Poliisi oli tilanteesta etukäteen suorastaan hädissään, mutta lopulta vasemmistolaiset ehdokkaat pärjäsivät puolueen esivaaleissa heikosti.<sup>62</sup> Ilmeisesti huono menestys tuli niin vastoin Valpon edeltäviä ovensuukyselyjä, että väkisinkin mieleen hiipii epäily esivaalituloksen pienestä peukaloinnista. Mutta tässä siis liikutaan spekulatiivisella vesillä.

Eräs kiinnostava yksityiskohta on oululaiskommunistin Valpo-henkilömapista löytyvä raportti, jossa poliisin nimettömäksi jätetty tiedottaja väittää koko sodanjälkeisen kansandemokraattisen liikkeen<sup>63</sup> olleen itse asiassa oululaista keksintöä: Kertojan mukaan SKP:n keskusjohtoon kuulunut Matti Huhta olisi syksyllä 1944 ”ennen demokraattisen liiton perustamista” Pohjois-Suomea kiertäessään puhunut, että SKP lähtee valtiollisiin vaaleihin omilla listoillaan. Huhta olisi sitten Oulussa saanut asialleen ”ankaraa vastustusta ja selvän ohjeen ettei niin pitäisi tehdä, koska se on hajottavaa”. Koko Suomen vasemmisto ei olisi valmis antamaan ääntään suoraan SKP:lle, vaan pitäisi keksiä joku

---

59 Ilmoitus 18/1947. Vp II Oulun osasto amp 25. KA.

60 Rentola 1994, 81–82.

61 Rentola 1994, 112–116.

62 Vp-Oulu po:lle, tilannekatsaukset 3/- ja 4/1939. Vp I hmp A:2607. KA.

63 Kansandemokraattisella liikkeellä tarkoitetaan tässä kommunistien, niin kutsuttujen kuutosten ja SDP:n opposition syksyllä 1944 perustamaa yhtenäisyyspuoluetta Suomen Kansan Demokraattista liittoa (SKDL), ja sen alaisia nuoriso- ja naisjärjestöjä.

muu massoja ja etenkin maaseutuväkeä paremmin kokoava muoto. Asiakirja ei selitä millaisessa kansankokouksessa Huhta olisi itselleen ensikuulemalta vastenmielisen ohjeen saanut, ja voihan se olla, että tiedottaja halusi vain vähän nostella omaa häntäänsä ja päteä poliisille hiljaisesti sujuneiden sotavuosien jälkeen. SKDL:n ohjelma oli luonnosteltuna jo 5.10.1944<sup>64</sup> ja Oulun raportti kirjattiin 19.12, joten ajan puolesta siinä voi hyvinkin imelää jälkiviisastelun makua olla. Silti totta lienee vähintään se, että kansanrintama oli katsottu pohjolassa hyväksi toimintamuodoksi.<sup>65</sup>

Oulu oli sodan jälkeen vuosikymmeniä vasemmistovaltainen kaupunki, ja työväenpuolueet SKDL ja SDP valtuuston varsinaiset voimatekijät.<sup>66</sup> Risto Kentän mukaan Oulun sosialidemokraatit asemoituivat heti syksystä 1944 lähtien tiukasti laitavasemmistoa vastaan, ja jo marraskuussa työväenyhdistyksessä suhtauduttiin kielteisesti työväenliikkeen poliittista yhteistyötä suunnittelevan kokouksen järjestämiseen.<sup>67</sup> Varmasti sosialidemokraateilla oli syytä puolustusasemiin siirtymiseensä, mutta kuten sanottu, tämän tutkimuksen lähteistä avautuu hieman vähemmän jyrkkää ja monoliittista lähtökohtaista jakoa osoittava näkymä. Kimmo Rentola on todennut, että sodan jälkeen sosialidemokraattien suhtautuminen kotimaisiin kommunisteihin mukaili usein sitä, mihin sukupolven henkilö kuului, ja kansandemokraattien riveihin siirtyi juuri vanhempaa puolueväkeä. Yhden työväenpuolueen muistavat ihmiset pystyivät mieltämään SKDL:n paluuksi sisällissotaa edeltävään tilanteeseen.<sup>68</sup>

Oulussa myös SDP:een jäänyt vanhempi väki oli välittömästi sodan jälkeen nuoria avoimempi koko työväenliikkeen yhteisesiintymisille, ja leppymättä sellaisia vieroivat vain rintamasukupolviin kuuluvat asevelisocialistit. Vielä kuumen torikokouskesän jälkeen syyskuussa 1946 Oulun sosialidemokraattien nuori polvi sai kaadettua vain yhdellä äänellä kansandemokraattien ehdottaman ja SDP:n ”ukkojen” edelleen kovasti kannattaman vaaliliiton alueliitosten vuoksi järjestetyissä ylimääräisissä kunnallisvaaleissa.<sup>69</sup> Kansanrintaman edelleen elävästä muistosta saattaisi kertoa jotain myös vuoden 1945

---

64 Rentola 1994, 473–476.

65 Vp-Oulu. Ilmoitus 204/44 ”SKDL:n edustajakokous Oulussa 17.12.1944”. Vp I hmp 788b. KA. SKDL:n perustamisesta ks. Rentola 1994, 473–477.

66 Manninen 1995, 150–154.

67 Kenttä 1986, 199, 221.

68 Rentola 1992, 77.

69 Kenttä 1986, 221–223.

kunnallisvaalien äänestyskäyttäytyminen. Kun Oulun SKDL:n vaalilistat hylättiin myöhästymisen takia, sen kannattajat äänestivät sosialidemokraatteja kuin vanhasta tottumuksesta. Helsingissä ratkaisu ei kuitenkaan tyydyttänyt, ja seuraavan vuoden alueliitosten onkin katsottu olleen kommunistisen sisäministeri Yrjö Leinon keino pakottaa Oulu järjestämään uudet vaalit. Niihin SKDL sitten pääsi osallistumaan omilla listoillaan, ja nousi valtuuston suurimmaksi ryhmäksi.<sup>70</sup>

### ***Työn rajaus, rakenne ja tutkimuskysymykset***

Luvussa 1. selvitän vuonna 1940 toimineen Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyden seuran (SNS) Oulun osaston muutamia kuukausia kestäneen toiminnan. Kysyn, minkä vuoksi Etelä-Suomessa kovaa kuohuntaa aiheuttaneen SNS:n toiminta Oulussa jäi niin vähäiseksi ja huomaamattomaksi? Miksi oululaiset jättäytyivät sivustakatsojiksi, kun tositoimille näytti pitkästä ajasta avautuvan aito mahdollisuus? Keitä olivat SNS:n toimijat, ja miten virallinen Suomi heihin suhtautui? Ja lopulta, kuinka selvästi SN-Seuraa voidaan paikallistasolla pitää edeltäjänsä manttelinperijänä? Viimeisen yhteydessä en toki väheksy sitä, että seuran sisäisessä perinteessä katkosta pidetään selvänä ja järjestöt nähdään toisistaan jopa täysin erillisinä. Pesäeron tekemiselle on SN-Seuran perustamisvaiheissa ollut kuitenkin ollut painavia syitä, eivätkä myöhemmät mielikuvat välttämättä vastaa sitä, mitä aikalaiset ajattelivat. Konservatiivisetkin ihmiset saattoivat pitää neuvostoystävällistä suuntausta rauhantekoon kuuluvana realiteettina, mutta tuomioistuimen päätöksellä lakkautettuun kommunistis-vallankumoukselliseen järjestöön heitä tuskin olisi saanut liittymään edes Paasikivi. Kuinka hankalaa olisikaan ollut jonkun kansakoulun opettajan tai sairaanhoitajan lähteminen mukaan toimintaan, josta vielä muutama kuukausi aiemmin olisi joutunut Valpon seurailemaksi, pahimmillaan vankeilaan. SNS:n vallankumouksellisuus oli myöhemminkin asia, josta puhuminen SN-Seuran yhteydessä ei ollut kenenkään etujen mukaista. Paikallishistoriaa tutkiessa erotuu selvästi, että sodan jälkeisen ajan jäsenistöstä jatkuvuuden hyväksyi se osa, joka ei SNS:n toimintaa ollut missään vaiheessa tuominut, oli sitten ollut järjestössä varsinaisesti aktiivinen tai ei. Itse asiassa näissä piireissä vieroksuntaa aiheutti juuri seuran sisäisen murroksen ja katkoksen korostaminen. Eivät SNS:n kannattajat itse katsoneet

---

70 Sama.

muuttuneensa miksiäkään sitten vuoden 1940, hehän olivat olleet oikeassa, ja muuttunut oli ainoastaan ympäröivä maailma. Pidän todennäköisenä, että jatkuvuusnäkemyksestä tuli joksikin aikaa jopa hallitseva seuran kentän vasemmistovaltaistuessa nopeasti. Konkreettisiakin yhteisiä piirteitä järjestöillä oli vähintään yhtä paljon kuin erottavia, merkittävimpänä tietysti ystävävalltion nimi.

Kaksi seuraavaa lukua käsittelevät SN-Seuran perustamista ja ensimmäistä laajapohjais- ta vaihetta 1940-luvulla. Oulussa seuran ensimmäinen toimija oli Oulun osasto, ja luku 2. on omistettu sen alkuvaiheille. Luvussa 3. keskiöön nousee kesällä 1945 perustettu Oulun piiritoimikunta, joka oli järjestäytymisestään lähtien 1950-luvun lopulle seuran keskeisin ja näkyvin toimija Oulussa. Ketkä perustivat SN-Seuran Ouluun, ja kuinka se saatiin tapahtumaan niin nopeasti? Millaisia olivat perustajien motiivit ja jäsenistön odotukset seuraa kohtaan? Millaista oli avoimesti ja julkisesti edustaa yhä vielä vakiin- tumatonta, uutta ja aiemmalle lähes täysin päinvastaista neuvostoystävällistä yhteiskun- nallista suuntausta? SN-Seuran synnytti viime kädessä sota-aika, poikkeustila joka Suo- men historiassa nähdään usein suhteellisen äkillisenä, vaikutuksiltaan melkein rajatto- mana murroksena. Nopeaa murrosta korostaa esimerkiksi yleinen tapa puhua vuosien 1917–1944 Suomesta *ensimmäisenä tasavaltana*. Tässä ajattelumallissa sotien jälkeinen *toinen tasavalta* tarkoittaa kaikkea mistä nykysuomalainen kokee ylpeyttä, eli demo- kraattista, diplomaattisesti taitavaa, sotilaallisesti liittoutumatonta ja epämilitanttia hy- vinvointi-Suomea. SN-Seuran tapauksessa kiinnostavaa on se, että sen syntyvaiheesta huolimatta näkyvissä olivat pitkään myös asiat, jotka kantoivat sodan yli korkeintaan muuttunein painotuksin. Millä tavoin voimakkaan murroksen ja jatkuvuuden yhtäaikai- nen läsnäolo vaikutti seuratyöhön?

Luku 4. käsittelee 1950-luvun SN-Seuran omassa perinteessä vaikeina tai hiljaisina tun- nettuja vuosia 1950–1957, ja luku 5. seuran nousun vuosia 1958–1962. Näissä luvuissa kysyn, millaisille urille seuran toiminta ajautui ja vakiintui suomalaisen yhteiskunnan vakautuessa 1950-luvun alkuun mennessä? Keitä olivat tämän vuosikymmenen suoma- laiset neuvostoystävät, ja olivatko he yhä ulkopuolisia? Millä tavoin kylmän sodan suh- danteet ja suurvaltapolitiikkaan liittyvät tapaukset vaikuttivat SN-Seuran paikallistoimi- joihin? Työtä aloitellessani ja aikarajausta etsiessäni Suomi-Venäjä-Seuran Pohjois-Suo-

men piirijärjestöstä esitettiin toivomus, että jatkaisin kirjoittamista Etyk-vuoteen 1975 saakka. Näin ovat työnsä rajanneet myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuran yleishistorian kirjoittaneet KAISA KINNUNEN ja AIMO MINKKINEN.<sup>71</sup> Halusin kuitenkin kirjoittaa tiiviimmin ja yksityiskohtaisemmin, tavalla jota hyvin pitkä aikarajaus ei sivumäärältään rajatussa opinnäytteessä tee mahdolliseksi. Niinpä lopetin vaiheeseen jossa pystyin vastaamaan siihen, mitkä tekijät paikallisesti alkavat nostaa SN-Seuraa siitä alhosta jossa se suurimman osan 1950-lukua kitui? Ja toisaalta, kuinka voimakkaasti valtiollisen neuvostoystävyyden politiikan vakinaistuminen ja virallistuminen<sup>72</sup> paikallistasolla vaikutti seuraan? Lisäksi kun tutkitaan kansalaisjärjestöä paikallisesti, valtakunnallisesti kaikkein suurimmat tapaukset jäävät kontekstiin ja niiden sijaan esiin nousevat ihmisten reaktiot ja SN-Seuran tapauksessa yksilöiden harjoittaman vastakulttuurin muodot ja perusteet. Se on ehdottomasti etu, jota en halunnut uhrata nojautumalla liikaa yleishistorioissa korostuviin merkkipaaluihin.

Tutkimuksen pääluvut etenevät kronologisesti, mutta niiden sisällä jaottelu on myös systemaattista. Erityisesti 1950-lukua käsittelevässä luvussa 4. seuran toiminnot alkavat olla jo niin monelle taholle kehittyneitä, että muunlainen ratkaisu olisi mahdottomuus. Monitahoisuuden vuoksi alalukuja on runsaasti, samoin selittäviä alaviitteitä. Alueellisesti työ on rajattu koskemaan Oulun kaupungin aluetta, mutta piirijärjestön luonteen vuoksi sivuan välillä myös ympäristöpaikkakuntien olosuhteita.

### ***Tutkimustilanne ja -kirjallisuus***

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran paikallisosastojen ja piiritoimikuntien historioita ei ole yliopistotutkimuksena toistaiseksi kirjoitettu. Sen sijaan seuran 40. juhlavuotena vuonna 1984 ilmestyi runsaasti osastohistoriikkeja, Oulun osastostakin sellaisen kirjoitti JOUNI ALAVUOTUNKI. Työtä ei aikanaan julkaistu, mutta se löytyy Suomi-Venäjä-Seuran Pohjois-Suomen piirijärjestön hallusta, sekä seuran arkistosta Oulun maakunta-arkistossa. Verrattavan paikallistutkimuksen vuoksi juuri oululaisia erityispiirteitä on vaikea yrittää erottaa ja määritellä. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran järjestöhistorian on laatinut

---

71 Kinnunen 1998. Kirjaan sisältyy myös Aimo Minkkisen *Katsaus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historiaan 1975–1991*.

72 Vuosista 1961–1962 ks. Krekola 2012, 49–54, 248.



Kaisa Kinnunen vuonna 1998. Lisäksi useimmat toista maailmansotaa ja sen jälkeistä vuosikymmentä käsittelevät poliittisen historian tutkimukset vähintään sivuavat seuraa ja sen edeltäjää, vuonna 1940 toiminutta Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuraa. Oman työni kannalta ylivoimaisesti tärkeimpiä näistä ovat olleet Kimmo Rentolan väitöskirja *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945* (1994), sekä saman tutkijan myöhempi työ *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958* (1997). Suomen historian yleisesityksistä tärkein on ollut JUHANI PAASIVIRRAN *Suomi ja Eurooppa 1939–1956* (1992). Aikarajauksen selkiytymisessä auttoi paljon Joni Krekolan Helsingin nuorisofestivaalista kirjoittama *Maailma kylässä 1962*.

Oululaista vasemmistoa on tutkittu varsin vähän. MATTI LACKMANIN näkökulma on pohjoinen, mutta hänen tutkimuksensa käsittelevät kommunismia Oulua ympäröivän maaseudun pienviljelijä- ja pulaliikkeissä. Hyödyllisin on ollut väitöskirja *Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918–1939* (1985). Oulun sosialidemokraatteja on puolestaan tutkinut FM Risto Kenttä teoksissa *Oma apu paras apu. Oulun sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886-1986* (1986) sekä *50 vuotta painavaa sanaa. Pohjolan Työ 1937–1987* (1987). Molempien 1980-luvulla työskenneilleiden tutkijoiden ongelmana on ollut lähteiden puutteellisuus verrattuna nykyiseen. Väitöskirjatutkija Lackman on voinut hyödyntää Valtiollisen poliisin ja Kansan arkistossa säilytettäviä SKP:n arkistoja, mutta Neuvostoliiton arkistoihin hänellä ei luonnollisesti ole ollut pääsyä. Kentän lähteisiin pahan aukon on aiheuttanut sota: Oulun SDP:n arkistot tuhoutuivat lähes kokonaan työväentaloon tulleesta täysosumasta Oulun pommituksissa helmikuussa 1944.<sup>73</sup> Rentola on hyödyntänyt suomalaisten arkistojen ohella Venäjällä säilytettäviä SKP:n puoluearkistoja ja puoluetta koskevia muita arkistokokonaisuuksia, mutta hänen tutkimuksensa keskittyvät Etelä-Suomen isoihin keskuksiin. Pohjoista laitavasemmistoa Venäjän arkistojen valossa on toistaiseksi tutkinut ainoastaan Tauno Saarela teoksessa *Kansan Tahto. Pohjolan työtätekevien lehti* (2006). Lisäksi Saarelan teos *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930* käsittelee myös Pohjois-Suomen olosuhteita. Lapin omaleimaisen työväenliikkeen perusteita on tutkinut ULLA AATSINKI väitöskir-

---

73 Kenttä 1986, 201.

jassaan *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Lappilainen vasemmisto oli pääsääntöisesti omatoimisesti järjestäytyntä, työmaidensa välillä liikkuvaa palkkatyöväestöä. Vaikka alueen kaupungistumisas- te oli pitkään erittäin matala, työväen toimintaa eivät toisaalta leimanneet myöskään torpparikysymys ja yhteenotot maanomistajien kanssa. Elinkeinorakenteesta johtuen Lapin olosuhteet eivät ole suoraan verrannollisia Oulun kanssa, mutta oululaisen laita- vasemmiston toiminta oli Aatsingin mukaan ainakin 1920-luvulla esimerkkinä pohjoi- semmille aateveljille etenkin kaupungissa toimitettujen sanomalehtien kautta.<sup>74</sup> Suoraan liittyvän tutkimuskirjallisuuden puutteiden vuoksi tärkeitä ja hyödyllisiä ovat olleet Ou- lun kaupungin historiaa käsittelevät yleisteokset. *Oulun kaupungin historia V 1918– 1945* (1982) on kirjoittanut Kustaa Hautala ja saman kirjasarjan *VI* -osan vuosilta 1945– 1990 TURO MANNINEN (1995). Hyödyllinen on ollut myös JANNE KANKAISEN ym. toimittama *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945*.

### **Tutkimuksen lähteet**

SN-Seuran paikallishistorioiden puuttuminen on siinä mielessä erikoista, että aiheen kiinnostavuutta ei voine kyseenalaistaa. Luultavasti jokainen suomalainen oli koko seu- ran vajaan 50-vuotisen historian ajan jollain tavalla tietoinen sen olemassaolosta, ja vä- hintään joka toisella oli siitä enemmän tai vähemmän valistunut tai väritynyt mielipide- kin. Myös lähteitä löytyy niin, että tutkija on vaarassa niihin hukkuu. Pääasialliset oma- ni sijaitsevat tietysti Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun piirijärjestön ja Oulun osaston arkistoissa, joita säilyttää Oulun maakunta-arkisto. Ne sisältävät kaikkien järjestöjen toi- minnalle tyypillistä virallista materiaalia, kirjeistöjä ja kokouspöytäkirjoja. Tilikirjanpito on säilynyt puutteellisesti. Lähteiden suurin ongelma lienee se, että niiden syntyproses- sissa myöhemmin tuleva historiankirjoitus on ilmiselvästi pidetty mielessä. Pöytäkirjat muistuttavat poliitikon päiväkirjaa sikäli, että asioita ja tapauksia joita on ollut ”pakko” käsitellä, ei välttämättä niissä mainita tai sivuutetaan hyvin epämääräisin sanamuodoin. Näissä tapauksissa olen kääntynyt tukevien lähdekokonaisuuksien, Valtiollisen poliisin ja Oulun SKP:n arkistojen sekä lehdistön (*Kansan Tahto* ja *Kaleva*) puoleen.

---

<sup>74</sup> Aatsinki 2009, 148, 273, 370.

Syitä seuran itsensä tuottamien lähteiden laatuun on kaksi: Ensinnäkin asialla olivat puoluekantaiset kommunistit. SN-Seuran paikallistoimitsijat eivät olleet ihan graniitista veistettyjä kaadereita, mutta tutkimusjaksolla kuitenkin illegalismin perinteen koulimia ihmisiä. Myös Sirola-opistossa sodan jälkeen tehtäviinsä koulutettujen nuorempien toimitsijoiden opettajat ja esimiehet olivat joukkoa, jolle salaaminen oli ollut pakko ja elinehto niin kauan, että se oli muuttunut vaistomaiseksi. He ainakin pyrkivät siirtämään konspiraation oppeja eteenpäin. Toisaalta marxilainen työväenliike on ollut erittäin historiatietoista, ja siksi on pidetty tärkeänä minkälaisiin asioihin jälkipolvet törmäävät arkistoja penkoessaan. Olisi aivan hävytöntä liioittelua puhua tahallisesta vääristelystä, mutta tietyllä tavalla todellisuutta ruusuisemman kuvan seuran arkistot yksinään saattaisivat antaa. Sisäiset ristiriidat, menneisyyden ja nykyisyydenkin olosuhteisiin kohdistuvat voimakkaat tunneilmaisut ja ajoittainen pakko taipua ulkoa tulleen paineen alla on haluttu kätkeä niin omilta esimiehiltä, aikalaisjulkisuudelta kuin historiaa kirjoittavilta jälkeläisiltäkin. Sirpaleisia tietoja tapauksista joiden ei SN-Seuran päiväjärjestykseen sopinut kuulua on kuitenkin joissain tapauksissa säilynyt nuhrisissa nurkkapöytäkirjoissa ja pöytäkirjaluonnoksissa.

Vuotta 1940 ja Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seuraava käsittelevän luvun 1. päälähteet sisältyvät Valtiollisen poliisin I arkistoon. SNS oli poliisin seurannassa perustamisestaan lähtien, ja sen toimintaan liittyviä, tiedustelun ja takavarikkojen kautta hankittuja asiakirjoja on Valpon asiamapeissa. Runsaasti materiaalia on myös seurassa mukana olleiden kommunistien henkilömappeissa. Eri sarjoissa hajallaan olevat Oulun Valpo-osaston päällikkö Eino Pallarin kuukausittaiset tilannekatsaukset pääosastolle tarjoavat kiinnostavia välähdyksiä 1940-luvun oululaismiljööseen. Ne on pakko todeta oivaltaviksi mutta myös kaunokirjallisesti ansioituneiksi, enkä todella tarkoita tätä mitenkään sarkastisessa mielessä. Valtiollisen poliisin arkiston ongelmana on sen puutteellisuus ja sekavuus, sillä se on puhdistettu ainakin kahteen kertaan: Ensin jatkosodan päätymisvaiheissa vanhojen vallanpitäjien toimesta, ja uudestaan kolme vuotta myöhemmin koko viraston lakkautuksen yhteydessä.<sup>75</sup> Tässä tutkimuksessa kohteena ovat kuitenkin valtakunnanpolitiikassa varsin näkymättömät tahot ja henkilöt, jolloin arkiston voi olettaa olevan suhteellisen täydellinen. Näin ollen on tosin erikoista, että paikallista SKP:n

---

75 Rentola 2009, 10.

yleis- tai apumies Johan Koskista koskeva henkilömappi ja muutkin tiedot ovat hävinneet poliisin arkistoista lähes täydellisesti.

Valpon toiminnassa nykyajalle vierasta ja siksi tässä erityishuomion arvoista on se, ettei poliisitutkimusten pääasiallinen tarkoitus aina näytä olleen totuuden selvittäminen objektiivisessa mielessä. On vaikea edes arvella kuinka tietoisien tarkoitushakuista poliittisia rikoksia koskevien todisteiden käsittely on sotatilalakien ulkopuolella saattanut olla, eivätkä viranomaistoiminnasta kirjoitetut historiatkaan anna tähän suoria vastauksia. Vuonna 1940 voimassa olivat kuitenkin tasavallan suojelulait ja niihin liittyvä turvasäilöasetus, joka antoi poliisille huomattavat valtuudet puuttua yksilön perusoikeuksiin. Maanpetokselliseksi luokiteltuun toimintaan taipuvaisia ihmisiä vangittiin heidän oletettujen aikeidensa nojalla, ilman syytteen nostamista tai oikeudenkäyntiä. Vuosien mittaisista vangitsemispäätöksistä vastasi viime kädessä sisäasiainministeriö,<sup>76</sup> ja poliisin todistelutaakka näyttää olleen hämmentävän kevyt ainakin Oulun sotsialistien tapauksessa. Valpon asiamappeja säilyttää Kansallisarkisto Helsingissä, mutta asiakkaiden henkilömapit on lähes kokonaisuudessaan digitoitu ja luettavissa maakunta-arkistojen tutkijajärjestöjen tietokoneilla. Vapaasti käytettävissä olevat sarjat päättyvät 1950-luvun alkuun.

Molempia edellä esiteltyjä lähdekokonaisuuksia täydentävät vielä Kansan Arkistossa Helsingissä säilytettävät Oulun SKP:n arkistot. Niihin sisältyviä asiakirjoja voisi arvioida myös näistä kaikkein autenttisimmiksi, vähiten tarkoitushakuisesti tuotetuiksi lähteiksi. Neuvotteluissa ja kokouksissa tehtyjä päätelmiä ovat saattaneet värittää toisaalta tietynlainen toiveajattelu ja toisaalta menneisyydestä mukana raahautunut epäluulo. Ehkä SKP:ssakaan ihan kaikkea ei kirjattu arkistoliuskoille. Lisäksi näiden lähdekokonaisuuksien ottaminen mukaan on väistämättä vaikuttanut jonkin verran tutkimuksen näkökulmaan. Puhtaasti poliittisten toimijoiden tuottamia lähteitä käyttäessä politiikka luonnollisesti korostuu, ja vaarana on, että liikaakin. Tärkeää on muistaa, että seuran pääasiallinen toiminta on kuitenkin koskenut inhimillisen kanssakäymisen järjestämistä Suomen ja Neuvostoliiton välille, kuten Kaisa Kinnunen on todennut.<sup>77</sup>

Poliittisen historian kirjoittajien kiinnostus SN-Seuraa kohtaan osoittaa, että kysymys

---

<sup>76</sup> Nuorteva 1987, 41–45, 101–104, 241.

<sup>77</sup> Kinnunen 1998, 13.

on SKP:n näkökulmasta ollut puolueen päämääriä tukevasta järjestöstä. SN-Seurasta päin yhteistyön laatua on sen sijaan vaikeaa määritellä, samoin sitä, mikä keskiavertoit-  
ten seuralaisten näkemys kommunistipuolueen apujärjestöasiaan on ollut. Mielenpiirteiden  
kirjo on siinä ollut valtava. Myös puoluekantaiset jäsenet saattoivat nähdä SKP:n tarkoi-  
tusperiä ajavat ratkaisut ja kannanotot ystävyysseuran puitteissa hankalina ja tarpeetto-  
mina, ja olivat ajoittain vastahangassakin. Toiset halusivat vain kohdaltaan edesauttaa  
erilaista yhteiskuntaa kuin sotaa edeltävän valkoisen Suomen arvokanta oli edellyttänyt,  
mutta erottautua puoluepolitiikasta. SN-Seuran piirisihteerit kuitenkin pitivät tiivistä yh-  
teyttä kommunistipuolueen paikalliselimiin Oulussakin. Edellisen vuoksi huomattavaa  
on, että vaikka kommunistipuolueen arkistot pursuilevat viittauksia SN-Seuraan, seuran  
arkistossa suoraan ilmaistuja yhtymäkohtia vastakkaiseen suuntaan ei ole lainkaan. Ky-  
symys lienee tietoisesta salaamispyrkimyksestä, muita syitä asianlaitaan on itse asiassa  
hankala keksiä. Seuran ja puolueen yhteistoiminta näyttää myös olleen jatkuvasti jon-  
kinlaisessa aaltoliikkeessä, johon vaikuttivat molempien osapuolten sen hetkinen tilanne  
ja pyrkimykset.

Anomuksesta sain Kansan Arkistossa käyttööni myös SKP:n kaaderijaoston henkilö-  
mappeja. Mapit vaikuttavat monen kohdalla varsin epätäydellisiltä, mutta sisältävät silti  
arkaluontoisina pidettyjä tietoja ja säilyttävän arkiston käytäntö edellyttää niitä hyödyn-  
täviltä tutkijoilta hienotunteisuutta. Niinpä olen yleisesti ottaen huomionnut sen, minkä  
verran henkilö itse elinaikanaan on tietojaan halunnut julkaista, ja toisaalta myös sen,  
kuinka julkinen hänen statuksensa muutoin on aikalaisten keskuudessa ollut. Olisi aika  
turhaa peitellä SKP:n piirisihteerin puoluejäsenyyttä vaikkei hän sitä medioissa olisi  
kuuluttanutkaan, ja aikalaiskontekstissa sama pätee itse asiassa myös SN-Seuran henki-  
lökuntaan. Varsin moni vanhan kaartin kaaderi julkaisi puolueeseen liittymisvuotensa  
1960- ja 1970-luvuilla. Lisäksi esimerkiksi Yrjö Jääskelä nimeää muistelmateoksessaan  
käytännössä kaikki tutkimukseeni tavalla tai toisella liittyvät skp:läiset, samoin Arvi  
Ranta toimittamassaan kirjassa<sup>78</sup>. Oulussa kuuluisan Martti Murronkin tarinan nolot  
piirteet on jo aiemmin dokumentoitu.<sup>79</sup> Sen sijaan en ole yksilöinyt työni kannalta vä-  
hemmän oleellisia tietoja esimerkiksi henkilön sota-aikaisista toimista tai puolueesta eri  
vaiheissa erotettuja henkilöitä. Poikkeus viimeisestä on SN-Seuran 1940-luvun Oulun

---

78 Jääskelä: *Henkipattona Suomessa* ja Ranta: *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*. passim.

79 Esim. Krekola 2006, 202–204. Murto julkisti jonkin verran tietoja Valpo-toiminnastaan myös itse.

piirisihteeri Unto Saarinen, jonka tapauksessa on kuitenkin kysymys merkittävästä ka-  
valluksesta juridisessa mielessä. Aivan silkkihansikkain en ole pitänyt tarpeellisena kä-  
sitellä myöskään päivänpolitiikan ulkopuolella huomattavaa yhteiskunnallista valtaa  
käyttäneitä henkilöitä. Näitä ovat tällä kertaa toimittaja Jonne Kuivala ja poliisipäällik-  
kö Herman Tunturi.

Eri arkistojen ja sanomalehdistön tarjoamien tietojen ohella elossa on runsaastikin infor-  
mantteja, jotka tietävät ja muistavat asioita vähintään 1950-luvulta eteenpäin. Tätä tutki-  
musta varten haastattelin vuonna 1963 työhön palkattua, SKDL:n Oulun kunnallisjärjes-  
tön toimitsijaa ja (vuodesta 1975 lähtien) SKP:n piirisihteeriä Pentti Niskasta. Hän on  
tuntenut useita Oulun SKP:n maanalaisen kauden ja sotien jälkeisen ajan puolueytyönte-  
kijöitä ja suostui myös kertomaan paljon tietojaan, korostaen kuitenkin, että kyseessä  
ovat toisen käden tiedot. Olen verrannut hänen kertomustaan alkuperäislähteisiin, enkä  
kyllä mitään paikkansa pitämätöntä ole löytänyt. Lämpimät kiitokset Pentti. Myös Suo-  
mi-Venäjä-Seuran Pohjois-Suomen piirin toiminnanjohtaja Matti Ukkola on useissa kes-  
kusteluissa jakanut runsaasti omaa ensi- ja toisen käden muistitietoaan, vinkannut ja lai-  
nannut kirjallisuutta, penkonut seuran kellarivarastoja ja ollut muutenkin erittäin kiin-  
nostunut työn etenemisestä ja välituloksista. Suuret kiitokset myös Matille. Ukkolan  
kautta olisi ollut mahdollista saada yhteys useisiin muihinkin, niin SN-Seuran kuin Ou-  
lun maanalaisen ja -päällisen vasemmiston historian kannalta erittäin mielenkiintoi-  
siin ensi- ja toisen käden informantteihin. Lähdepohjani on kuitenkin jo tällaisenaan ol-  
lut niin massiivinen, etteivät uudet lähteet enää kokonaisuuden kannalta olisi olleet  
oleellisia, ennemminkin rönsyjä on selkeyden vuoksi ollut pakko karsia. Käytössäni ol-  
leita muistitietojulkaisuja ovat olleet SKP:n puoluetoimitsijan Arvi Rannan toimittama  
*Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966. SKP:n Oulun piirin arkistojen avaus  
puolueen yhteinäisyyden ajalta* (1990) ja SKP:n Oulun 1930- ja 1940-lukujen piirisih-  
teerin Yrjö Jääskelän postuumisti julkaissut muistelmat *Henkipattona Suomessa* (1978).  
Luvuissa 1. ja 3. sivuttua Ylikiimingin desanttitaistelua käsittelee Väinö. P. Karppisen  
omakustanteinen haastattelujulkaisu *Desanttimäki. Ylikiimingissä kesällä v. 1942.*  
(1997). Valitettavasti Karppisen ja Rannan töitä ei löydy edes vapaakappalekirjastoista.  
Rannan kirjan minulle lahjoitti ystävällisesti Pohjois-Pohjanmaan Vasemmisto ry, ja  
Karppisen kirjan löysin onnenkantamoisena oululaisesta divarista.

# 1. Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS) Oulussa vuonna 1940

## 1.1. Tulenpunainen kesä

Vuoden 1918 sisällissodassa kahtia jakautuneet suomalaiset näyttivät talvisodan jälkeen seisovan poikkeuksellisen yksimielisenä sotaponnistusten ja maansa valtiollisen järjestelmän takana. Historiankirjoissa yhä elävän vaikutelman paikkansa pitävyyttä ei ole syytä kiistää itsenäisessä Suomessa varttuneiden ja rintamalla päävastuuta kantaneiden nuorten ikäluokkien keskuudessa, mutta heidän vanhempiensa kohdalla tilanne oli osin toinen. Vuoden 1918 punaisuus kyti yhä, ja käynnissä oleva suursota radikalisoi takalalle painettuja ajatuksia ennemmin kuin talvisota niitä turrutti: Kun ympäröivän Euroopan vakaat valtakunnat Puola, Tanska, Norja ja lopulta jopa Ranska sortuivat yksitoisensa jälkeen ja vieläpä helpon tuntuisesti kevääseen 1940 mennessä, alkoivat isot ja nopeat muutokset näyttää Suomessakin mahdollisilta. Joissain piireissä ajateltiin olevan lähinnä kysymys siitä, toteutuisivatko nuo muutokset Saksan vai Neuvostoliiton mallin mukaisina.<sup>80</sup>

Etelä-Suomessa, jonne sisällissodan rintamalinjat olivat kaksi vuosikymmentä aiemmin muodostuneet, vasemmistoliikehdintä nousi keskikesällä 1940 kuin tyhjältä, rajummin ja laajempaan kuin kertaakaan sitten kapinavuoden. Tapahtumien keskiössä oli nuorten helsinkiläisten vasemmistososialistien Mauri Ryömän ja Aimo Rikan toukokuussa perustama Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS). Ryömä ja Rikka olivat keskeisiä toimijoita kommunistivaikutteisessa Akateemisessa Sosialistiseurassa (ASS) ja sen *Soihtu*-lehdessä. ASS:n piiri oli pieni mutta puhe- ja kirjoitusvalmiutensa takia näkyvä ja kuuluva. Se oli pitkään vaatinut suhteiden parantamista Neuvostoliittoon ja ollut ajamassa eteenpäin kansanrintama-aatetta, ja useita sen jäseniä oli liiallisen vasemmistolaisuuden vuoksi erotettu SDP:sta vuonna 1937.<sup>81</sup> Soihtulaisten aloittamaan toimintaan lähtivät mukaan myös SKP:n vapaana yhä olevan johdon rippeet ja osa sosialistisesta eduskuntaryhmästä, eli elokuussa 1940 SDP:stä erotetuista kuutosista.<sup>82</sup>

80 Rentola 1994, 211–213.

81 Salokangas 2003, 652.

82 Heti talvisodan jälkeen SDP:n entisen puoluesihteerin K.H. Wiikin ympärille alkoi kehittyä entistä sel-

SNS:n tavoitteeksi asetettiin ystävälliset suhteet Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Pysyvä rauha oli saatava. Seura vetosi ”kaikkiin kansalaispiireihin, jotka nämä päämäärät hyväksyvät, mutta erikoisesti työväestöön.” Uutta järjestöä perusteltiin myös sillä, että sekä SDP että SAK olivat luopuneet sosialidemokraattisista periaatteistaan. Vielä ei siis salailtu, että pohjimmiltaan kyse oli uudesta vasemmistolaisesta työväenpuolueesta. Piikit osuivat erityisesti SDP:n puheenjohtajaan Väinö Tanneriin, jota Ryömä avoimesti syytti Moskovan neuvottelujen katkeamisesta edellisenä syksynä. SNS:n paikallisosastoja perustettiin nopeassa tahdissa ympäri Suomea ja jäsenmäärä nousi syksyn aikana yhteensä yli 35 000:een. Vastakaiku oli siis hämmäyttävän voimakasta, ja ”ryömäläinen” korvasi muutamaksi vuodeksi ”kommunistin” vasemmistosuuntauksen kannattajien yleisnimenä.<sup>83</sup> Heinäkuun lopulta lähtien seuran kokoukset siirtyivät kaduille ja muuttuivat mielenosoituksiksi viranomaisten ryhdyttyä puuttumaan niiden kulkuun. Etenkin Helsingissä ja Turussa sattui vakavia yhteenottoja tuhatpäisen vasemmiston ja poliisin välillä. Puhuttiin SNS-mellakoista.<sup>84</sup>

Baltian maiden miehityksen yhteydessä kesäkuussa 1940 myös sikäläinen vasemmisto oli liikehtinyt voimakkaasti ja maiden hallitukset saatu vaihdettua neuvostoystävällisiksi. Uudet nukkepäättäjät liittivät Viron, Latvian ja Liettuan näennäisen parlamentaarisessa järjestyksessä Neuvostoliittoon vain hieman ennen levottomuuksien puhkeamista Suomessa. Täällä tapahtumat aiheuttivat luonnollisesti kovaa huolta, ja jo juhannuksen tienoilla armeija oli hetkellisesti hälytystilassa.<sup>85</sup> Kun näyttämölle tömistä valmiiksi kuumenneessa tilanteessa vielä SNS:n kaltainen toimija jota Neuvostoliitto avoimesti tuki, valtiollinen vastareaktio oli selviö. Talvisodan jäljiltä juridinen sotatila oli edelleen voimassa, kuten oli koko välirauhan ajan. Kun likapyykkiä pestiin vuonna 1945, tätä perusteltiin käytännön syillä, muun muassa tilanteen jännittyneisyydellä ja uuden valtakunnanrajan varustamattomuudella ja strategisella epäedullisuudella. Oli katsottu välttämät-

---

keämpi puolueen sisäinen vasemmisto-oppositio, joka sai päälukunsa mukaan aluksi lempinimen viitokset ja sittemmin kuutoset. Opposition perustana oli yhtäältä sosialidemokratian marxilaisuuden ja puolueen yleislinjaa painokkaampi sosialismimin korostaminen, toisaalta Neuvostoliiton käynnistämisen kansanrintamapolitiikan hyväksyminen ja ymmärtäminen. Talvisodan jälkeen oppositio arvosteli ankarasti hallitusta siitä, että se oli päästänyt tilanteen leimahtamaan sodaksi. Kärki osui erityisesti Väinö Tanneriin, jonka Wiik katsoi liikaa luottaneen siihen, ettei sotaa tulisi vaikka Neuvostoliitolle ei myönnytyksiä tehtäisikään. Soikkanen 1987, 176–177.

83 Rentola 1994, 218–220.

84 Kinnunen 1998, 50.

85 Jokipii 1987, 106.



tömäksi pitää aseissa yli 100 000 miehen armeija. Kuitenkin sotatilan jatkaminen lisäsi suuresti myös välirauhan ajan hallitusten yleisiä valtuuksia. Niin kutsutuilla SNS-laeilla, hallituksen 1.8.1940 antamilla asetuksilla, poliisin valtuuksia lisättiin ja kokoontumisvapautta kavennettiin määräämällä kaikki yli 30 hengen poliittisluontoiset kokoontumiset luvanvaraisiksi. Sotatilaan liittyneet tasavallan suojelulait puolestaan mahdollistivat pahimpien rauhanhäiritsijöiden vangitsemisen turvasäilöön ilman oikeusprosessia. Poikkeuslakien vuoksi myös sensuuri oli kireää, ja sen avulla estettiin SNS:n ilmoittelu sanomalehdistössä ja asetettiin seuran omat julkaisut takavarikkoon.<sup>86</sup>

## **1.2. Uinuva Oulu**

### **1.2.1. Perustava kokous Koskelassa**

Etelä-Suomessa melskattiin, mutta Oulussa ei joukkokokouksista saati katuliikehinnästä ollut puhuttakaan. SNS:n palkkalistoilla oli kiertäviä toimitsijoita, mutta Helsingistä ei kiireen keskeltä ehditty Ouluun saakka seuran toimintaa pohjustamaan. Oululaiset itse eivät liioin olleet asiassa aloitteellisia. Vasta heinäkuun viimeisellä viikolla pohjoisessa pääsi piipahtamaan keskusjohtokunnan varapuheenjohtaja Lauri David Vilenius. Tuomisina hänellä oli seuran säännöt ja tehtävänä ottaa yhteys henkilöihin joille osaston perustamistoimet voisi delegoida.<sup>87</sup> Itse hän joutui palaamaan kotiin lähes välittömästi ilmoittautuakseen Helsingin käräjäoikeudessa, jossa hänellä ja Mauri Ryömällä oli esillä oikeusjuttu koskien SNS:n esittämää arvostelua hallituksen ja eduskunnan toimia kohtaan.<sup>88</sup> Vilenius ehti kuitenkin tavata ainakin Koskelankylän työväentalo Valon isännöitsijän Maija Valkosen ja heinäkuun puolivälissä Ouluun muuttaneen helsinkiläisen kommunistin Esko Kokkosen.<sup>89</sup>

Perustava kokous saatiin järjestymään Koskelankylän Valolle, käytännössä viimeisellä mahdollisella hetkellä 30.7.1940.<sup>90</sup> Tuolloin Helsingissä oli jo koettu ensimmäinen vakava katumellakka ja virallinen Suomi pohti parhaillaan entistä ankarampia vastatoimia.

<sup>86</sup> Kinnunen 1998, 35; Jokipii 1987, 33–34, 46–47.

<sup>87</sup> Vp-Oulu, muistio s.a. SNS:n toiminta Oulussa. Vp I hmp B:4784. KA.

<sup>88</sup> Kinnunen 1998, 57, 59.

<sup>89</sup> Vp-Oulu oikeusasiamiehelle 18.10.1940. Vp I hmp A:3133; sama 20.12.1940. Vp I hmp A:1968. KA.

<sup>90</sup> Vp-Oulu po:lle 16.8.1940. SNS:n toiminta Oulussa. Vp I amp XXIX A 4. KA.

SNS-lait odottivat julkaisuaan vain kahden päivän päässä. Myöhemmin poliisipuhutte-  
luissa seuran oululaiset aktiivit totesivatkin nuivasti, ettei toiminta päässyt kaupungissa  
edes alkuun, ennen kuin se jo paikallisen Valpo-osaston ja sittemmin vuoden vaihteessa  
valtiovallan toimesta tukahdutettiin.<sup>91</sup> Valon talon perustavaan kokoukseen osallistui  
suusta suuhun kiertäneellä kutsulla vain reilut parikymmentä henkeä. Paikalla olleen  
Valpon tiedottajan Martti Murron, alias ”Matti Järvelän”<sup>92</sup>, mukaan noin tunnin kestä-  
neessä vapaamuotoisessa tilaisuudessa oli ainoastaan päätetty perustaa osasto ja valittu  
sille johtokunta ja kirjallisuusjaosto. Uusikin kokous oli päätetty järjestää lähiaikoina,  
mutta muuten oli jääty Etelä-Suomen tilanne huomioiden ymmärrettävästi odottavalle  
kannalle ja Helsingistä saatavien ohjeiden varaan.<sup>93</sup>

Oulun SKP näytti siis uneksuvan, ja samaan uneen kaupungin ja koko valvontansa alla  
olevan piirin vasemmistotyöväen alavireisyydestä oli tuudittautunut myös Valpo-osasto,  
joka lisäksi luotti huolella koostettuun tiedottajaverkostoonsa. Lauri Vileniuksen tulemi-  
sista ja menemisistä pidettiin Helsingissä luonnollisesti tarkkaa kirjaa kesällä 1940,  
mutta heinäkuinen visiitti jäi ennakkovaroituksista huolimatta oululaisetsiviltä notee-  
raamatta. Seuraavatkin vihjeet seuran orastavasta olemassaolosta Oulussa tulivat Hel-  
singistä, ja lopulta perustavasta kokouksestakin tiedettiin Valpon pääosastolla ennen  
asianomaista alaosastoa.<sup>94</sup> Nyt seurasi jo suora käsky perehtyä asiaan, ja 8.8. Oulun Val-  
po lopulta osasi kertoa kaupungissa todella olevan SNS:n hapuilevaa toimintaa. Johto-  
henkilöiksi nimettiin, pikemmin arvaten kuin tietäen, paikallisia tunnettuja  
kommunisteja. Viikkoa myöhemmin oli saatu yhteys mainittuun tiedottajaan ja pääosas-  
tolle osattiin kertoa, että ”nyttemmin on toiminta sen jälkeen” kehittynyt, ja Ouluun on  
kaikessa hiljaisuudessa perustettu SNS:n osasto. Poliisi piti hälyttävänä tietoa perusta-  
mispaikasta, sillä toisaalta Koskelankylä tiedettiin vanhastaan varsinaiseksi pu-

---

91 G.H.:n kuulustelumuiistiot 16.10.1940 ja 27.10.–3.11.1942. Vp I hmp A:4006; A.K.:n kuulustepk 21-  
.7.1943. Vp I hmp 1760. KA.

92 Sns:läiset polttanut tiedottaja oli Pentti Niskasen puolueveteraaneilta 1960-luvulla kuuleman mukaan  
Martti Murto, SKDL:n myöhemmän kansanedustajan ja ministerin Yrjö Murron velimies. Poliisin  
asiakirjat eivät vahvista salanimisen ”Järvelän” henkilöllisyyttä tai Martti Murron läsnäoloa SNS:n  
Oulun osaston perustavassa kokouksessa, mutta ei muistelutietoa sinänsä ole mitään syytä epäillä:  
Murto oleskeli tuolloin Oulussa, ja hän oli värväytynyt Valpon palvelukseen vuonna 1938. Pentti Nis-  
kasan haastattelu 12.1.2014. Murron SKP- ja tiedottajaurasta ks. esim. Krekola 2006, 202–204.

93 Vp-Oulu po:lle 14.8.1940. Ilmoitus. Tiedottaja ”Matti Järvelä” (Murto). Jälj. v:lta 1952. Vp I hmp  
B:4784. KA.

94 Esim. Irtolappu 23.7.1940. Vp I hmp A:2940b; Po alaosastoilleen s.a. SNS:n mielenosoitukset. Vp I  
amp XXIX C2. KA.

nikkipesäksi, toisaalta ainakin Valon työväentalon isännöitsijäpariskunta Alekski ja Maija Valkosen uskottiin hoiperrelleen ruotuun 1930-luvun kuluessa.<sup>95</sup>

Oulun Valpon vanhojen asiakkaiden nimiä vilisi tiedottajan puheissa. Osaston perustaja-jäsenistä ainoastaan johtokunnan keskushenkilöt, puheenjohtaja Johan Koskinen ja sihteeri Maija Anttila (oik. Maria-Sofia Vatjus-Anttila), eivät poliisin tietämän mukaan olleet aiemmin osallistuneet kommunistien salapuhailuihin. Kokoonpanon todettiin näin olevan linjassa poliisin muualta Suomesta hankkiman kokemuksen kanssa. Johtavat ja ennalta tunnetut skp:läiset pysyttelivät sivussa SNS:n osasojen julkisilta johtopaikoilta, mutta ohjailivat toimintaa kyllä sivummalta.<sup>96</sup> Oulun osaston varsinaisena perustajana ja puheenjohtajana Valpo piti SKP:n piiriorganisaattori Ville Aitto-ojaa.<sup>97</sup> Erähäviöstään nolostunut Valpo-päällikkö Eino Pallari halusi välittömästi sulkea koko rauhaisalle reviirilleen ilmaantuneen ryömäläisporukan turvasäilöön, mutta lupaa tähän ei vielä Helsingistä annettu.<sup>98</sup> Elokuun puoliväliin mennessä SNS:n keskusseuran julkijohtoa ja mellakkapaikkakuntien ”pahimpia räyhääjiä” oli jo kerätty tasavallan suojelun nimissä vankiloihin,<sup>99</sup> mutta oululaisten meriitit eivät toistaiseksi tähän sentään riittäneet. Ja niinpä hetken aikaa piskuinen SNS-osasto saattoi jatkaa toimintaansa.

### 1.2.2. Varovaista toimintaa

Odotettuja toimintaohjeita Helsingistä saatiin vasta elokuun lopulla, kun jo vangitun Lauri Vileniuksen tilalle palkattu SNS:n järjestäjä Juho Mäkelä saapui Ouluun. Poliisille tämä tiesi jalkatyötä, etsivät seurailivat miehen toimia lähes minuutin tarkkuudella koko hänen kaupungissa olonsa ajan. Tälläkin kertaa Valolla 22.8. järjestettyyn kokoukseen Valpo ei kuitenkaan onnistunut pääsemään mukaan, tiedottaja pysytteli ehkä tarkoituksella kotonaan. Mäkelän raportoinnin mukaan paikalla oli tasan 30 kaupungin kaikkein aktiivisinta SNS:n jäsentä, ja luultavasti pihan puolen pusikossa iltaa viettänyt etsivä-

---

95 Nimetyt olivat Viljo Vilenius (Ei sukua Lauri Vileniukselle), Tyyne Verkkoperä, Esko Kokkonen ja Maija Valkonen. Vp-Oulu po:lle. Puhelinsanoma 8.8. ja ilmoitus 16.8.1940. Kommunistien toiminta Oulussa. Vp I amp XXIX A 4. KA. Oulun hoipertelijoista esim. Vp I hmp A:131. Passim 1929–1930. KA.

96 Kinnunen 1998, 43.

97 Vp-Oulu po:lle 15.10.1940. Esitys V.A.:n sulkemisesta turvasäilöön. Vp I hmp A:3133. KA.

98 Vp-Oulu po:lle. Ilmoitus 16.8.1940. Kommunistien toiminta Oulussa. Vp I amp XXIX A 4. KA.

99 Rentola 1994, 250.

kaksikko olisi puuttunut asioiden kulkuun, jos väkeä olisi vaikuttanut saapuvan enemmän.<sup>100</sup> Ehkä tämä kokous oli tarkoitettukin vain sisäpiirille. Toisaalta siellä missä tulijoita oli tungokseksi asti, keskusseura piti mahdollisena kiertää kokoontumisasetusta järjestämällä aina kerrallaan 30 hengen sarjakokouksia. Näin Mäkelä toimikin paria päivää myöhemmin Kokkolassa,<sup>101</sup> mutta Oulussa moiselle oveluudelle ei ollut tarvetta.

Kokouksessa keskusteltiin sen hetkisestä poliittisesta tilanteesta ja suunniteltiin osaston vastaista toimintaa, Mäkelä varmaankin piti tavanomaisen alustuksensa talvisodan syttymisen syistä ja SNS:n päämääristä. Tulevaisuuteen suhtauduttiin edelleen siinä mielessä optimistisesti, että hän esitti seuran puolesta myös ostotarjouksen kommunistien sanomalehtiä ennen lapualaisvuosia painaneesta kirjapainosta. Se oli suurimman osan 1930-lukua seissyt sinetöitynä mutta yhä omistajiensa (Oulun työväen kirjateollisuus Oy) hallussa. Vuonna 1937 painokone oli kuitenkin vuokrattu sosialidemokraattiselle Pohjolan Työ -lehdelle viideksi vuodeksi,<sup>102</sup> eikä kauppa ollut mahdollinen. Toiseen tiedusteluun oululaiset vastasivat, että kunnollista mielenosoitusta ei saataisi aikaan. Jäsenmäärästä selitettiin kierrellen, ettei tarkkaa tietoa ole, mutta että kaikki tehdään sen lisäämiseksi.<sup>103</sup> Ensimmäistä kertaa elämässään näin pohjoisessa käynyt Mäkelä oli vierailunsa sujumiseen kaikesta huolimatta tyytyväinen, tunnelma oli hänestä toiveikas. Päiväkirjassaan hän luonnehti kohtaamaansa vakavanpuoleista väkeä niin kuin vain kulttuurinharrastaja ja romantikko johonkin eksoottiseen maailmankolkkaan osuessaan voi: ”Elämän kovuus on lyönyt leimansa yksinpä ihmisten puhetapaankin: kaikella tarkoitetaan täyttä totta, naisetkin puhuvat ponnekkaasti, painokkaasti, sisukkaasti.”<sup>104</sup>

Reilua viikkoa ennen Mäkelän vierailua oululaiset olivat ehtineet järjestää yhden yleisen kokouksen Oulun työväenopiston Toveriseuran kesämajalla, Oulujoen tiilitehtaan alueella.<sup>105</sup> Tilaisuudessa oli läsnä kommunistien ohella joitain vasemmistososialidemokraattejakin, ja etenkin seuran lähettiläs Helsingistä yllätti poliisin: Tellervo Taipa-

---

100 Vp-Oulu po:lle. Raportti 24.8.1940. Vp I hmp A:3989. KA; Mäkelä SNS:n keskustoimistolle 22.8.1940. Raportti järjestäjämatkasta Ouluun. 1F7 SNS I. Dd. KansA.

101 Vp Oulu po:lle J.M.:n pidätyksestä ja kuulusteluista. Raportti 28.9.1940. Vp I hmp A:3989. KA.

102 Hautala 1982, 399; Saarela 2006, 131.

103 Mäkelä SNS:n keskustoimistolle 22.8.1940. Raportti järjestäjämatkasta Ouluun. 1F7 SNS I. Dd. KansA.

104 J.M.:n päiväkirja 22.8.1940. Poliisin jäljennös. Vp I hmp A:3989. KA.

105 Vp-Oulu po:lle. Ilmoitus 16.8.1940. Kommunistien toiminta Oulussa. Vp I amp 2999 jakso XXIX A 4. KA.

leenmäkeä pidettiin tannerilaisena sosialidemokraattina.<sup>106</sup> Skp:läisistä poliisin huomiota herättivät Lauri Henrik Kilpeläinen ja oululaisen vasemmistotyöväen matriarkka Ida Koski. Jälkimmäinen oli jo iäkäs ja sairasteli<sup>107</sup>, mutta Kilpeläinen oli Valpolle takavuosisilta hyvinkin tuttu, vaikka hänenkin uskottiin hieman rauhoittuneen vankilassa. Kuulusteluissa Kilpeläinen kielsi liittyneensä seuraan koska tiesi sen SKP-yhteyksistä, hän oli edellisen kerran vapauduttuaan vuonna 1934 päättänyt pysyä sivussa kaikesta entisestä ja oli osallistunut talvisotaankin asetta kantaen. Siteeksi totta oli tässä kertomuksessa se, ettei hän tosiaan SNS:n jäsen ollut, todennäköisesti koska piti toimintaa liian provokatorisena tai ei siskonsa Annikin puolison Lauri Suosalon tapaan muuten vain uskonut koko yritykseen.<sup>108</sup>

### 1.2.3. Aikomuksia enemmän kuin aikaansaannoksia

SNS:n paikallisosastojen kokouksiin ja mielenilmauksiin liittyi usein omatekoisen tai Helsingistä toimitetun, pää- tai sisäministerille osoitetun ponnin huomiota herättävä hyväksyminen. Tyypillisesti nämä sisälsivät jo vangittujen sns:läisten vapautusvaatimusten lisäksi valtiovaltaan, erityisesti talvisodan ajan hallituksissa istuneeseen SDP:een, ja vielä etenkin sen puheenjohtajaan Väinö Tanneriin kohdistuneita ankaria syytöksiä uuden sodan lietsomisesta Suomen ja Neuvostoliiton välille.<sup>109</sup> Myös tiilitehtaan kokouksessa asialistalla oli SNS:n perustajajäsenten vangitsemisia vastustavan mielenosoituksen järjestäminen, mutta ajatuksesta siis luovuttiin väen vähyyden takia.

Melkoista luontoa katumarssille lähtö olisi tuolla hetkellä tavalliselta työläiseltä vaatinutkin, sillä kokousta edeltävällä viikolla poliisi oli Turussa avannut tulen SNS:n mielenosoittajia vastaan. Haavoittuneita oli vajaa kaksikymmentä, kuolonuhreja yksi. Valta-kunnallinen lehdistö vähätteli asiaa, mutta kansan suussa huhut tapahtumasta ja uh-

---

106 Taipaleenmäki oli naimisissa sosialidemokraattiseen eduskuntaryhmään sodan jälkeen kuuluneen kansanedustaja Gunnar Henrikssonin kanssa. Entiset kansanedustajat 1907–2014: Henriksson, Gunnar. [www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi).

107 Vp I hmp 1725. KA. Ida Koski kuului Oulun työväenneuvostoon v. 1917, ja vuoden 1924 nk. Kallion leikkauksessa hänet tuomittiin kolmeksi vuodeksi valtionpetoksesta. Ks. myös Kenttä 1986, 125, 179.

108 L.K.:n kuulusteluptk 14.6.1941. Vp I hmp A:2870. KA. Kiinni jäänyt desantti Arvo ”Jukka” Kumpumäki esimerkiksi väitti Kilpeläisen vuonna 1938 järjestelleen SKP:n sotilaslinjan toimintaa Oulussa yhdessä Ville Aitto-ojan kanssa. Muistaa täytyy, että Kumpumäki yritti kertomuksillaan säästää itsensä kuolemantuomiolta. Kumpumäen kuulusteluptk 8.12.1942. Vp I hmp A:3133. KA. Kilpeläisen sisar Anni Suosalo oli nk. eturivin skp-läisiä. Lauri Suosalosta ks. Rentola 1994, 367.

109 Kinnunen 1998, 49–51.

riluvusta olivat luonnollisesti sitäkin villimpiä.<sup>110</sup> Julkisen mielenilmauksen sijaan Oulussa laadittiin ja lähetettiin Risto Rytille malliponsiin nähden sävyltään varsin kohtelias kirje jossa ketään ei nimeltä mainittu, mutta viesti sinänsä oli sama: Talvisodan syyttymien johtui Suomen koko itsenäisyytensä ajan harjoittamasta Neuvostoliittoa kohtaan vihamielisestä politiikasta, ja jollei meno muutu, uusi sota hirmuisine inhimillisine seurauksineen on vain ajan kysymys. Ystävällisten idänsuhteiden edellytys on SNS, ja SNS:n toiminnan edellytys puolestaan poikkeuslakien kumoaminen ja niiden nojalla vangittujen henkilöiden vapautus.<sup>111</sup>

Ensimmäisessä Juho Mäkelän järjestämässä kokouksessa saatiin painokoneasian ja mielenosoituksen sijaan aikaan päätös oululaisten ryhtymisestä vähitellen ohjaamaan ympäröivän maaseudun SNS-toimintaa piirijärjestön tapaan. Tällä ensimmäisellä matkallaan Mäkelä jo käväisi Oulusta käsin perustamassa osaston Muhokselle, jonne SKP:lla oli vanhastaan vahvat yhteydet pienviljelijä- ja pulaliikkeiden kautta.<sup>112</sup> Etelään ja kotiin matkatessaan järjestäjä tapasi Virroilla oikein hyvän pojan, 18-vuotiaan osuuskaupan myyjän ja paikallisen SNS-osaston jäsenkirjurin Pentti Kalliolinnan. Jo syyskuun puolivälissä Mäkelä palasi pohjoiseen toista viikkoa kestäneelle maaseutukierrokselle Oulun ympäristöön. Oululaisten oli pitänyt ottaa etukäteen selville, mitkä tahot ympäristöpaikkakunnilla olisivat valmiita ottamaan kontolleen paikallisosaston perustamisen, mutta kaikin osin lupausta ei onnistuttu pitämään.<sup>113</sup>

Toinen järjestelymatka pohjolassa päättyi Mäkelän kannalta onnettomasti Oulun poliisivankilaan, eikä kierroksen tulos ennen pidätystäkään tuntunut täysin tyydyttävältä. Oulun Valpo-osastolla oli ollut toki perustellut syynsä uskoa, että piirin kommunistit oli onnistuttu edeltävinä vuosina lannistamaan, ja ainakin osittain saman asiaintilan sai Mäkeläkin nyt todeta. Kemissä SNS:n osasto jo oli<sup>114</sup>. Tyrnävällä vastaanotto oli ilahtunut ja osasto kasvoi syksyn mittaan jopa 60–70 jäseneseen, samoin kuin Muhoksen osastokin.<sup>115</sup> Hyviä tuloksia paikkakuntien koko huomioiden. Sen sijaan Kempeleessä oli vain

---

110 Sama.

111 SNS:n Oulun osasto pm. Rytille. Ponsi 23.8.1940. 1F7 SNS I. Df. KansA.

112 Lackman 1985, 244, 248–252.

113 J.M.:n päiväkirja syyskuu 1940. Poliisin jäljennös. Vp I hmp A:3989. KA. Samainen Pentti Kalliolinnana johti 1960-luvulta lähtien SN-Seuran Oulun osastoa.

114 Kinnunen 1998, 46.

115 Vp-Oulu po:lle 12.11.1940. Ilmoitus. Vp I amp XXIX A2. KA.

muutamia varovaisen kiinnostuneita, jotka hekin suostuivat vain liittymään jäseniksi Oulun osastoon. Samoin kävi Ruukissa, jossa oltiin kiinnostuneempia työläisrintamamiestoiminnasta. Täsmälleen samat henkilöt, jotka liittyivät Oulun SNS-osastoon, perustivat paikkakunnalle lyhytikäiseksi jääneen työläisrintamamiesliiton osaston<sup>116</sup>. Oulalaisissa ja Raahessa ei ilmoittautunut ketään asiaan innostunutta, ja Liminkaan vanhat yhteydet olivat katkenneet kokonaan. Mäkelä oli kuullut, että viime mainitusta jos jostain löytyisi vireätä toimintaa, mutta ennalta sovitun kontaktihenkilön tarjoama vastaanotto olikin tylyn torjuva. ”Parhaat miehet on lapualaisaikana muilutettu yli rajan ja siitä ovat muut pelästyneet niin, etteivät uskalla tehdä enää mitään asioiden puolesta”.<sup>117</sup>

Mäkelä siis viittasi yllä olevalla nimenomaan Liminkaan, joka oli ollut pahin varsinaisten kyyditysten näyttämö Oulun lähiympäristössä. Sieltä vietiin väkisin Neuvostoliittoon kolme henkilöä heinäkuun alussa 1930.<sup>118</sup> Lapuan liike oli toki kerännyt sympatioita myös Oulussa, ja vuoden 1929 lopulla kaupungissa oli pidetty hallitukselle ponsia muotoilevia kansalaiskokouksia. Seuraavana kesänä Oulun kaduilla marssi kerralla jopa 3000 eri paikkakunnilta koottua kommunismin vastustajaa. Kauhua herättäneet muilutukset kuitenkin koskivat Oulua suoraan vain siten, että Liminkaan vappupuhetta vuonna 1930 pitämään mennyt *Pohjan Voiman* toimittaja Ilmari Sormunen tungettiin miesjoukolla autoon ja kuljetettiin takaisin lähtöpisteeseen. Isännät nostelivat housujaan ja varoittivat, että Sormusen ei parane ”koskaan enää tulla Limingan lakeuksille”. Asiaa ei liiemmin lehdistössä uutisoitu, mutta kyllähän oululaiset toverit siitä tiesivät. Tapaus oli Suomen ensimmäinen poliittinen kyyditys, ja tässä vaiheessa virkakunta vielä asettui puolustelemaan tekijöitä.<sup>119</sup> Oulussa myös kommunistinen kaupunginvaltuutettu Hugo Granath yritettiin kyydittää, mutta hän pääsi pakoon ja siirtyi rajan yli vapaaehtoisesti.<sup>120</sup> Samoihin aikoihin Sormusen kollega ja piinkova kommunisti Jonne Kuivala otti ja läksi Ruotsin kautta Neuvostoliittoon. Sieltä hän palasi vasta 16 vuotta myöhemmin, kovien kokemusten entisestään kovettamana SKP:n leipiin. Kuivala itse korosti lähteneensä puolueen nimenomaisesta määräyksestä.<sup>121</sup>

116 Vp-Oulu po:lle 23.10. ja 21.12.1940. Ilmoituksia. Vp I amp XXIX D8. KA. Jos SNS:aa epäiltiin viidenneksi kolonnaksi, niin työläisrintamamiesten valtiovalta pelkäsi vielä muodostavan uuden punakaartin, eikä aivan suottakaan. Rentola 1994, 269.

117 J.M.:n päiväkirja syyskuu 1940. Poliisin jäljennös. Vp I hmp A:3989. KA.

118 Siltala 1985, 688–691.

119 Ruuskanen 2006, 89, 98–99; Siltala 1985, 90, 549 n15.

120 Hautala 1982, 296–297.

121 Ek-Oulu. Tilannekatsaus 7/1930. Vp I hmp 1311. KA; 1B SKP Hmp I/ymp. -Olu/K. KansA. Kuivala

Lukuun ottamatta kirjelmointia pääministerille Oulun SNS-osasto vietti hiljaiseloa Mäkelän vierailujen välillä. Johtokunta kokoontui kerran tai kahdesti. Valon omistaja Oy Asuntola oli kuitenkin jo alun alkaen ollut haluton antamaan lupaa levottomuutta ja pahennusta herättäneen seuran kokousten järjestämiseen tiloissaan, ainakaan ennen kuin se hyväksyttäisiin yhdistysrekisteriin. Syyskuun alussa nihkeys muuttui ehdottomaksi kielloksi,<sup>122</sup> eikä rekisteröinti onnistunut ennen uutta sotaa ja uudenlaista rauhaa.<sup>123</sup> Äkiväärä helsinkiläinen Esko Kokkonen suostui ottamaan kontolleen jonkinlaisen piirijärjestäjän toimen. Hän kierteli ympäristöpaikkakuntia polkupyörällään, myi ja jakeli kirjallisuutta ja seuran lehteä SNS-Kansan Sanomia, ja värväsi uusia jäseniä.<sup>124</sup> Kokkonen oli alueella tulokas, eikä vaimonsa Lauran (os. Laamanen<sup>125</sup>) kotipaikkaa Muhosta lukuun ottamatta voinut tuntea henkilöitä, joiden tapaaminen ja etenkin luottamus olisi ollut hyödyllisintä. Näin ollen Juho Mäkelän hieman myöhemmin kipeästi kaipaamat kontaktit jäivät solmimatta. SNS:n säännöissä jokainen oli oikeutettu tai oikeastaan velvoitettu jäsenhankintaan, mutta tässä suhteessa oululaiset olivat melkoisen saamattomia, näin tuumi ainakin Maija Anttila.<sup>126</sup>

### 1.3. SNS:n toimijat

#### 1.3.1 Työläisjärjestö

Vaikka vasemmistotyöväestä ei Oulussa ollut pulaa, SNS:n jäsenmäärä ei kaupungissa kasvanut korkeaksi. Juuri ennen seuran lakkauttamista joulukuussa 1940 se oli reilut 150 henkilöä, koko läänin alueella yhteensä jonkin verran yli 300.<sup>127</sup> Edes seudun vanhempien ikäluokkien vasemmistolaisista vain pieni osa innostui seuran toiminnasta.<sup>128</sup> Kolmannes Oulun SNS-osaston jäsenistä asui Koskelankylässä, ja lähes kaikki loputkin

---

työskenteli suomenkielisten sanomalehtien *Vapaus* ja *Punainen Karjala* toimituksissa. Hän oli myös NKP(b):n jäsen. Kimmo Rentolan mukaan Kuivala eli lehtien lakkauttamisen jälkeen kirvesmiehenä, maalarina ja rapparina, ja oli talvisodan aikana Terijoen kansanhallituksen palveluksessa, jälleen toimittajana. Rentola 1994, 172.

122 M.V.:n kuulusteluprk:t 24.9.–12.10.1940. Vp I hmp A:2607. KA.

123 Kinnunen 1998, 36, 61.

124 Vp-Oulu po:lle 17.5.1941. Raportti. Vp I hmp A:1968. KA.

125 Lauran isä Juho Laamanen oli Muhoksen pulaliikkeen keskeisiä toimijoita ja SKP-pakin organisaattori siellä. Lackman 1985, 215.

126 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 8–9. Jäljennös kirjeestä ”Hyvät toverit!”. Vp I hmp B:4784. KA.

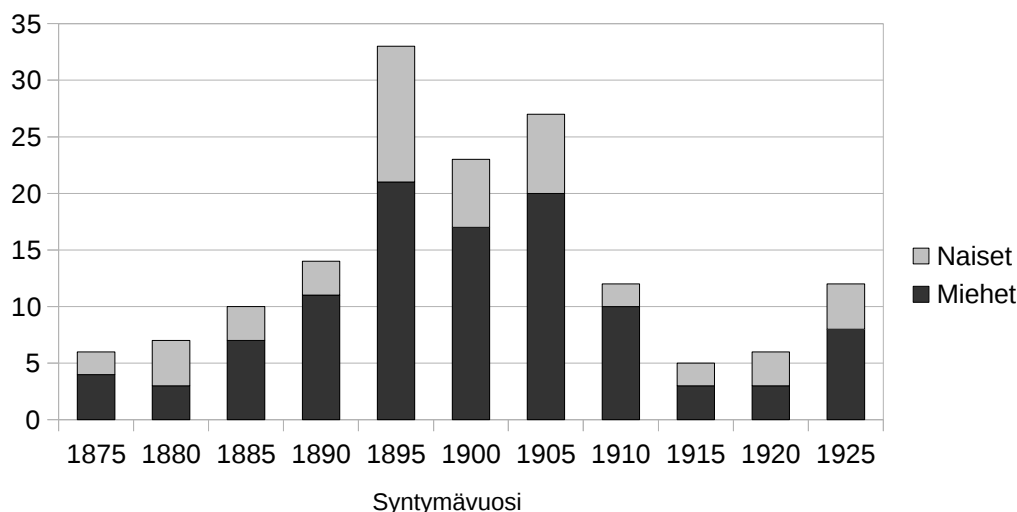
127 Osastoja oli Oulussa, Muhoksella, Tyrnävällä, Sievissä ja Kalajoella. Lapin lääniin kuulunut Kemi ei ole mukana joukossa. Vp-Oulu po:lle. Tilannekatsaus 12/1940. Vp I amp XXIX A 4. KA.

128 Vrt SNS:n jäsenluettelo ja Vp-Oulu ilmoitukset po:lle. Vp I Oulun osasto amp 24. KA.



Oulujoen pohjoispuolen työläisalueilla Tuirassa, Laanilassa ja Välivainiolla<sup>129</sup> Oulun keskustan alueelle osoitteensa merkitsi 17 henkilöä. Seuralaiset pyörittivät toimintaa pienessä piirissä tuttujen ja naapurusten kesken, samoihin perheisiin kuuluviakin löytyy jäsenlistalta useita. Kutsut kokoontumisiin kulkivat suusta suuhun, tai oikeastaan kuis-kauksena huulilta korvaan. Kuten muuallakin maassa, jäsenistön keski-ikä oli korkeahko<sup>130</sup>. Jäsenkirjurin ja rahastonhoitajan Greta Hiltusen pidätyksen yhteydessä syyskuussa talteen saadun jäsenkortiston pohjalta laaditusta listasta näkyy, että vuonna 1901 tai sitä ennen syntyneitä oli jäsenistä 48% ja viimeistään vuonna 1910 syntyneitä peräti 87%. Talvisodan rintamalla päävastuuta kantaneiden, alle kolmekymppisten ikäluokkien edustajat kieltäytyivät jäsenyydestä, ja Valpo-päällikkö Eino Pallari pääsi poliisietä-mäisesti kiittelemään alueensa työläisnuorison malttia ja arvokasta käytöstä.<sup>131</sup>

Kaavio 1: SNS:n oululaisjäsenistö iän ja sukupuolen mukaan syyskuun lopulla 1940. Jäsenmäärä ei tämän jälkeen Oulussa juurikaan kasvanut.



*Lähde: Poliisin SNS:n jäsenkortistosta laatima lista 20.9.1940. VP I amp XXIX A4. KA.*

Yhdeksi syyksi vähäiseen innostukseen SNS:aa kohtaan on käsitettävä Oulussa vaikuttanut, jopa maanalaisen SKP:n mittapuulla suorastaan vainoharhainen konspiraation perinne, ainainen huoli provokaatiosta ja näille myötäsukainen epäluulo ryhmätoimintaa kohtaan. ”Matti Järvelän” mukaan skp:läiset käsittivät SNS:n Oulussakin juuri puolueen

129 Alueista ks. Hautala 1982, 291.

130 Kinnunen 1998, 42.

131 Vp-Oulu po:lle. Tilannekatsaus 1/1941. Vp I amp XXIX A4. KA.

julkiseksi toiminnaksi<sup>132</sup>, mutta millaisten miesten järjestämäksi sellaiseksi, sitä selvyyt-  
tä jäätiin katuviisaasti hiljaa paikoilleen odottelemaan. Lisäksi vuosina 1937 ja 1938 oli  
sattunut isoja pidätyksiä, ja moni kiukkuisimmista kiihkomielistä oli karannut rajan yli  
jo vuosikymmen takaperin. Muilta osin työväenpuolueiden vastakkainasettelu ei ollut  
yhtä voimakasta kuin sisällissodan perinnön repimässä Etelä-Suomessa. Kun jossain  
päin maata sanottiin, ettei työläisten enää kannata kuulua SAK:n alaisiin ammattiosas-  
toihin tai muihin konformistisiin järjestöihin nyt kun kerran oli saatu ”oma järjestö”<sup>133</sup>,  
niin ehkä pohjolassa ainakin osa vasemmistoväestä koki muodollisen laillisiin raamei-  
hin sopeutetun sdp:läisen toiminnan suurin piirtein tyydyttävänä. Virallisestihan kaikki  
olivat joka tapauksessa sosialidemokraatteja.

Puolue-elämän alemmilla portilla merkittävä syy torjuvaan asenteeseen oli silti myös  
Juho Mäkelän merkille panema pelko. Lapualaisuisto oli siinä oma lukunsa, mutta oli  
Oulun Valpo-osastokin tässä kuvailluista kömmähdyksistä huolimatta toimissaan yleen-  
sä ottaen ilmeisen tehokas, jopa ärhäkkä. Esimerkiksi Helsingissä SNS:aan liittynyt,  
seuran vimmaisimmatkin teesit täydestä sydämestään allekirjoittanut Esko Kokkonen  
kasvatti ilmiantojen takia itselleen etsivähännän parissa viikossa Ouluun muuttonsa jäl-  
keen. Tulokas meni ja kailotti kaikki näkemyksensä ilmoille työmaillaan, ja pohjolassa  
sellainen metelöinti pisti poliisia heti silmään.<sup>134</sup> Kun nyt Juho Mäkeläkin laittoi merkil-  
le väen jöröyden ja yksioikoisuuden, voi syitä vaisuun vastaanottoon etsiä kantapään  
kautta opitun varovaisuuden ohella ihan pohjoisesta kansanluonteestakin. Ehkä oululai-  
silla ei muutenkaan vain ollut tapana ryhtyä vieraampien kanssa juttusille poliittisista  
kysymyksistä. Saati, että olisivat uskaltaneet aktivoitumaan järjestöön, jonka perim-  
mäisestä luonteesta ei täyttä varmuutta oikein voinut saada, ja joka vaikutti olevan vi-  
ranomaisten kasvavassa epäsuosiossa.

### **1.3.2. ”Kommunistinaikkoset” Valpon ikiharmina**

Kuten kaaviosta I näkyy, Oulun SNS-osaston jäsenistö oli miesvoittoista. Naisia oli rivi-  
jäsenistä kolmannes, teini-ikäisiä perheenjäseniä muutamia. Virallinen Suomi halusi

---

132 Vp-Oulu po:lle 14.8.1940. Ilmoitus. Tiedottaja ”Matti Järvelä” (Murto). Jälj. v:lta 1952. Vp I hmp  
B:4784. KA.

133 Kinnunen 1998, 54.

134 E.K.:n kuulustelut 18.9.–17.10.1940. Muistio. Vp I hmp A:1968. KA.

nähdä SKP:n ja SNS:n ennemmin maskuliinisina yritelminä, mutta kun olosuhteet kävivät ahtaammiksi ja miehenpuolet joutuivat vankilaan, naisten rooli toiminnoissa kasvoi.<sup>135</sup> Pentti Niskasen mukaan naisten panos SKP:n maanalaisina vuosina tunnustettiin myös Oulun seudulla hyvin merkittäväksi.<sup>136</sup> Tehtävät olivat usein avustavia, mutta esimerkiksi majoittajina he saattoivat saada vieraita Pietarista ja Moskovasta saakka ja siinä sivussa tietoonsa yhtä ja toista. Naisilta myös odotettiin integriteettiä ja kykyä vaieta tiukassakin paikassa vähintään vastaavasti kuin miehiltä. Eräskin puolueen 1920- ja 1930-luvuilla ansioitunut (nais)veteraani erotettiin Oulussa vuonna 1946 vain siksi, että hän oli vapautunut turvasäilöstä allekirjoittamalla juhlallisen vakuutuksen pysytellä erossa kaikesta poliittisesta toiminnasta<sup>137</sup>. Samaa vakuutuspaperia tarjottiin useimmille turvasäilöläisille, ja kun vanhat toverit kyräilivät toisiaan sodan jälkeen, rajaa vedettiin tälläkin tavoin osoitetun sietokyvyn mukaan.<sup>138</sup>

Valpon varsin tosimitoimisessa ilmapiirissä naisten ei silti oikein voitu kuvitella pystyvän itsenäisesti johtamaan vakavasti otettavia salaliittoja. Viimeistään jatkosodan edetessä tätäkin käsitystä jouduttiin tarkistamaan,<sup>139</sup> mutta jo välirauhan aikana muutamien oululaisnaisten kiusallinen kyvykkyys tunnustettiin luvun otsikossa lainatulla nimityksellä.<sup>140</sup> Helmikuussa 1941 kuollutta Ida Koskea lukuun ottamatta nämä ”naikkoset” olivat SNS:n aktiiveja, ja heitä yhdisti myös työskentely kommunistien läpeensä soluttaman Oulun osuuskauppa OOK:n *Naiset mukaan!* -toimikunnassa. Koskelankylän vanhojen sisäpiiriläisten ohella tämän toimikunnan jäsenet näyttävätkin olleen ainoita Oulun julkisen tai maanalaisen työväenliikkeen tahoja, jotka olivat yhteisönä kiinnostuneita myös SNS:sta. Koskelankylässä SNS-toiminnan keskuksia oli Valon ohella lähemmin naiselämään liittynyt Räisäsen leipomo<sup>141</sup>. Tärkeitä henkilöitä olivat Saara Korhonen, Margit Kokkonen, Maija Valkonen, Ruotsiin poliittiseksi pakolaiseksi lähteneen Yrjö Jääskelän avopuoliso Tyyne Verkkoperä, sekä puolueyhteyksien hoitajana Koskelankylässä toiminut Amanda Sofia Kadenius. Viimeksi mainittu piti seuraa sen verran provokatorisena, että kieltäytyi liittymästä siihen jäseneksi, mutta ei hänkään malttanut pysyä täysin si-

135 Kinnunen 1998, 42; Rentola 1994, 85. Kaisa Kinnusen mukaan tyypillinen jäsen oli keski-ikäinen työmies, jonka mukana jäseniksi kirjoittautuivat perheen muut aikuiset.

136 Pentti Niskasen haastattelu. Oulu, 12.1.2014.

137 1B SKP Arv/I. KansA.

138 Esim. Vp I hmp:t A:4006, A:2607, 1760, A:4210 ja A:2313. Passim. KA.

139 Rentola 1994, 264.

140 Vp-Oulu po:lle. Vappu 1941 Oulussa. Raportti. Vp I hmp A:4006. KA.

141 Esim. Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 5. M.A:n kuulustelu. Vp I hmp B:4784. KA.

vussa itse toiminnasta. Kaikilla näillä naisilla oli taustansa maanalaisessa työväenliik-  
keessä, ja kaikki joutuivat viimeistään jatkosodan syttyessä turvasäilöön. Jokaisen koh-  
dalla yhdeksi syyksi mainitaan toiminta ystävyysseurassa.<sup>142</sup>

Kuulusteluissa poliisi ei parhaalla taidollaankaan saanut yllä luetelluista irti oikeastaan  
mitään. Tiukkana pysyivät etenkin Kokkonen ja Korhonen, jotka kaikkinaisen mistään  
tietämättömyytensä ilmoitettuaan vielä varmuuden varalta kieltäytyivät allekirjoitta-  
masta kuulustelupöytäkirjojaan.<sup>143</sup> Kokkonen meni lopulta tavattoman pitkälle: Hän sai-  
rastui talvella 1944 vankilassa leikkaushoitoa vaativalla tavalla, mutta yhä vain kieltäy-  
tyi tarjotusta yhteistyöstä hoitoon pääsyn ehtona.<sup>144</sup> Käytännön asioita pyörittäneiden  
naisten ansiosta osasto ei myöskään jättänyt jälkeensä juuri lainkaan alkuperäislähteitä.  
Rahastonhoitaja Hiltunen ei pistänyt paperille minkäänlaista tilikirjanpitoa, ja piti suul-  
liset selvityksensä osaston reilun 1500 mk:n omaisuudesta hyvin ympäripyöreänä.<sup>145</sup>  
Valtio kostui SNS:n lakkauttamisen jälkeen Oulun osastosta täsmällisen 30 markkaa, ja  
sen tilinpäätöksen perustavassa kokouksessa valitut tilintarkastajat ilmoittivat kadonnei-  
siin kirjoihin oikein viedyksi.<sup>146</sup> Eipä rahojen perään viitsinyt Valpokaan enää tuolloin  
kysellä. Sihteeri Anttilan erottua toimestaan ja Greta Hiltusen jouduttua turvasäilöön  
heidän virkansa peri osaston kirjallisuustoimitsija Saara Korhonen, jolle seuran lakkau-  
tusasiakirjat lähetettiin tammikuussa.<sup>147</sup> Myös Korhonen oli 1930-luvun alkupuolella  
poliittisessa vankeudessa oppirahansa maksanut, ja luultavasti juuri hän on varotoimen-  
piteenä hävittänyt Oulussa syyskuun jälkeen, mahdollisesti, syntyneet aineistot. Jäljellä  
ei ole lappustakaan, mihin tarttua.<sup>148</sup>

---

142 Vp-po sisäasiainministerille 12.7.1941. Luettelo turvasäilöön passitetuista. Jäljennös v:lta 1945. 3E  
3.3. k. 13. KansA. Ks. myös ao. hmp:t. Vp I. KA.

143 Esim. S.K:n kuulustelupkt 3.7.1941. (Puolison hmp:ssa). Vp I hmp A:2313. KA. Myös Vp I hmp  
A:4210. Passim 1941–1944. KA.

144 Vp-Oulu. Ilmoitus 37/1944. Vp I Oulun osasto amp 24. KA. Kyllä Kokkonen silti sairaalaan pääsi.

145 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 12–13. G.H:n kuulustelu 19.9.1940. Vp I hmp B:4784. KA. Mainittu ra-  
hasumma on oma arvioni, joka koostuisi osaston keräämistä jäsenmaksuista ja myydystä kirjallisuu-  
desta, keskusseuralle tilitettävän osuuden jälkeen.

146 Tilintarkastuskertomus pesänselvitykseen. Helsinki 20.3.1941 (Rieti Itkonen). 1F7 SNS I. Hi. KansA.

147 Postiluettelo. SNS:n lakkautusilmoitusten vastaanottajat. 1F7 SNS I. Hi. KansA.

148 Myös Helsingissä tuhottiin SNS:n papereita, ja tuolloin on saattanut hävitä Ouluakin koskevia asia-  
kirjoja. Muistelutieto Kansan uutisten artikkelissa 21.5.1980. 1F7 SNS I. Hm. KansA

### 1.3.3. Todelliset ja nimelliset toimihenkilöt

Oulussakin SNS:n johtohenkilöt siis valittiin tehtäviinsä ennen kaikkea sillä perusteella, ettei ainakaan heidän menneisyytensä vaikuttaisi poliisin kiinnostusta kasvattavasti. Perustavassa kokouksessa nimitetyt puheenjohtaja Johan Koskinen ja sihteeri Maija Anttila eivät koettelemattomina kasvoina todennäköisesti toimineet tehtävissään täysin itsenäisesti, mutta eivät he pelkkiä nimivirkailijoita silti olleet.

#### 1.3.2.1 Maija Anttila ja Greta Hiltunen

Maija Anttila oli ennen tiedottajan 12.8. antamaa selostusta Valpolle tuiki tuntematon nimi. Pikaisesti selvitettiin, että Haapavedeltä kotoisin oleva Anttila oli entinen lotta, joka oli tullut järjestöstä erotetuksi toimittuaan sikäläisessä Sotaa Vastustavassa Kansalaistoimikunnassa. Isä oli Haapaveden säästöpankin kamreeri, veli Pentti Haanpää, kuuluisan kirjailijan kaima vain, Maalaisliiton äänenkannattajan sanomalehti *Liiton* toimittaja. Ouluun käännyttänyt Anttila oli muuttanut miehensä kanssa vasta vuonna 1937. Valpossa varsinaiseksi vikapääksi rouvan perityn maailmankatsomuksen punertumiseen pääteltiin puolison Tammisaaressakin istunut veli Vilho Vajus-Anttila.<sup>149</sup>

Jos lanko olikin valistanut, niin ei Anttilakaan tainnut varsinaisesti tarvita miehistä vetoapua kääntheisiinsä. Hän oli hyvin verkostoitunut ja selkeästi poliittinen henkilö ihan omalla oikeudellaan. Hyvin älykäs, sanoo Pentti Niskanen.<sup>150</sup> Anttila toimi vuosina 1937–1939 sanomalehti *Soihdun* avustajana ja oli välirauhan aikana jonkinlaisessa kirjeenvaihdossa myös sosialistisen eduskuntaryhmän jäsenten kanssa.<sup>151</sup> Siten onkin outoa, että Valpon näkemys Maijan toiminnasta SNS:ssa oli vähättelevä, tai sellaista viestiä pääosastolle paikallisista tarpeista johtuen ainakin välitettiin. Poliisin arkistossa säilyneen tutkintamateriaalin pohjalta Anttila oli kuitenkin ainoa keskeisistä oululaisista, jolla todistettavasti oli sujuva yhteys sekä SNS:n soihtulaisiin perustajiin Helsingissä että paikallisiin skp:läisiin. Lisäksi hän tuli läsnäolijana valituksi osaston johtokuntaan jo perustavassa kokouksessa Valolla.<sup>152</sup> Sodan jälkeisen kirjeenvaihdon säilystä päätellen

149 Vp-Oulu po:lle 29.8.1940. Ilmoitus. Vp I hmp B:4784. KA.

150 Pentti Niskasen haastattelu. Oulu 12.1.2014.

151 Jäljennökset M.A:n henkilökortista 31.12.1940 ja 14.6.1941. Vp I hmp B:4784. KA.

152 Vp-Oulu po:lle 14.8.1940. Ilmoitus. Tiedottaja ”Matti Järvelä” (Murto). Jälj. v:lta 1952. Vp I hmp B:4784. KA.

hän oli henkilökohtaisellakin tasolla hyvä ja pitempiaikainen tuttu ainakin SNS:n johtohenkilöiden Aune Laurikaisen ja Elvi Sinervon kanssa.<sup>153</sup> Jatkosodan päätyttyä Anttila liittyi avoimesti SKP:een,<sup>154</sup> mutta syksyllä 1940 hän ilmoitti valtiollisen kantansa tuoneen parhaiten esiin Eino Yliruusin johtaman Suomen pienviljelijäin puolueen (SPP), jonka piiritoimikunnan jäsenkin hän oli. Yliruusi oli ollut koko ajan tietoinen Maijan toiminnasta SNS:ssa ja oli varoittanutkin toveriaan, koska oli sanonut aavistelevansa mihin sanotun yhdistyksen toiminta saattaisi johtaa. Valpolle Anttila esitti, ettei ollut täysin ymmärtänyt millaiseen mahdollisuuteen kehäkettu varoituksellaan viittasi, ja oli kuulemma vain vakuutellut pysyvänsä SPP:n asialle uskollisena.<sup>155</sup>

Poliisi ei ollut ihan varma, mitä pienviljelijäpuolueesta tai sen toimihenkilöistä yleensä piti ajatteleman. Ohjelmansa puolesta SPP oli keskustapuolue, vaikka oli kommunistisen Muhoksen pulaliikkeen sulaututtua siihen omaksunut elementtejä myös äärivasemalta. Sen retoriikkaan kuului vahva fasismien vastustus ja oikeistopuolueiden arvostelu, ja lehti Suomen Pienviljelijä lakkautettiin tasavallan suojelulain nojalla jo vähän ennen talvisodan syyttymistä.<sup>156</sup> Puolueen edustajakokoukset olivat välirauhan aikana Valpon seurannassa.<sup>157</sup> Populistisen Yliruusin kuviot kaikkienensa lienevät jonkinmoinen mysteeri edelleen, mutta Kimmo Rentola on todennut SKP:n, ainakin yksipuolisesti, ajatelleen hänen olevan tarpeen tullen käytettävissä. Tietyt piirit kaavailivat SPP:n osallistuvan Baltian mallisen vasemmistohallituksen muodostamiseen kesällä 1940, ja Yliruusi itse oli Vihtiin pudotetun desantti Kerttu Nuortevan kontaktistalla keväällä 1942.<sup>158</sup>

Valpolle kerrottu versio Anttilan SNS:aan sotkeutumisesta meni niin, että hän olisi kuu-kauden sukuloimismatkalta Haapavedeltä palatessaan tavannut aivan sattumalta bussipysäkillä tuttunsa ja kaimansa Maija Valkosen. Tämä oli kutsunut hänet Valolle sattumalta samalle illalle järjestettyyn perustavaan kokoukseen. Miksei niinkin, mutta sattumia on sopivasti, ja vähintään Anttilan siis täytyi olla keskivertoa paremmin informoitu siitä, mihin oli ryhtymässä. Yksi lisävihje löytyy jo kuumentuneessa tilanteessa Juho

---

153 Esim. Anttila keskusseuralle s.a. (vuosi 1945) ja 16.1.1946. Molemmat otsikoitu ”Aune kiltti”. SN-S:n Oulun pt. Da:1. OMA.

154 Kansan Tahto 3.6.1977.

155 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 7. M.V-A:n kuulustelu 24.9.1940. Vp I hmp B:4784. KA.

156 Lackman 1985, 301–308.

157 Vp-Oulu po:lle. Tilannekatsaus 5/1941. Vp I hmp B:4784. KA.

158 Rentola 1994, 234, 287.

Mäkelälle ja Johan Koskiselalle kirjoitetusta viestistä. Siinä Maija ilmoittaa perhesyiden vuoksi vetäytyvänsä toiminnasta, mutta toteaa samalla, että ”kenties myös maineeni va-paamielisenä (tulevaisuutta ajatellen)”, painaa enemmän kuin se suppeaksi tuomittu va-listustyö, joka sen hetkisissä oloissa olisi mahdollista.<sup>159</sup>

Julkisihteen sijaan varsinaiseen liemeen joutui Valpon kaupungin kauheimpana tekijä-naisena pitämä rahastonhoitaja ja Anttilan ”ohjaaja” Greta Hiltunen. Hänellä tiedettiin paikallisen vaikutusvallan lisäksi olevan vanhoja yhteyksiä Moskovan ja Petroskoin emigranttikommunisteihin, sillä hän oli ollut mukana Suomen ammattijärjestön kuukau-den ajan Neuvostoliittoa kierrelleessä retkikunnassa vuonna 1927. SAJ:n matkalta Hil-tunen tunsikin kuutosiin kuuluneen Mikko Ampujan, ja valtuuskunta tapasi puna-upseereita ja Karjalan silmäätekeviä Edvard Gyllingia<sup>160</sup> myöten. Matkalla syntyneistä yhteyksistä Neuvostoliitossa moni ei enää Stalinin terrorin jäljiltä ollut paikoillaan tai edes hengissä, mutta mikään taho ei toistaiseksi ja tietämättömyyttäänkään tätä katsonut aiheelliseksi korostaa.<sup>161</sup> Hiltusta ei ollut koskaan tuomittu vankeuteen, vain sakkoja oli tullut luvattomien iltamien järjestelyistä kireimpinä lapualaisvuosina. Helsinkiin Valpo kuitenkin ilmoitti Hiltusen toiminnan SKP:ssa olleen koko 1930-luvun ajan teoreettinen selviö, ja aiempi vankilalta välttyminen ainoastaan osoitus hänen vaarallisesta oveluu-destaan. Kulloisenkin lainsäädännön puitteissa pysyneissä työväenjärjestöissä Hiltunen (s.1888) oli tosiaan ollut aktiivinen jo suurlakkovuodesta 1905 lähtien. Raskauttavinta taisi olla toiminta 1920-luvun valtiollisten vankien huoltoyhdistyksessä, mutta oli hän ollut vasemmistotyöläisten edustaja erilaisissa kunnallispoliittisissa luottamustehtävissä ja vasemmiston ehdokkaana vuoden 1930 eduskuntavaaleissakin. Kommunistilakien säätämisen jälkeen hän oli ollut mukana paitsi jo mainitussa OOK:n *Naiset mukaan!*-toimikunnassa, myös sosialidemokraattisessa naisosastossa Oulussa.<sup>162</sup>

---

159 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 8–9. Jäljennös kirjeestä ”Hyvät toverit!”. Vp I hmp B:4784. KA.

160 Ikaalisista kotoisin ollut Helsingin yliopiston dosentti ja kansanedustaja Edvard Gylling oli Suomen vuoden 1918 kansanvaltuuskunnan jäsen, joka pakeni Venäjälle punaisten kukistuttua. Gylling johti Karjalan Työkansan Kommuunin perustamista vuonna 1920 ja pyrki myöhemminkin Karjalan johtaja-na säilyttämään alueen autonomian mahdollisimman laajana. Stalinin terrorissa Gylling ensin syrjäy-tettiin ja sitten teloitettiin suomalaisnationalismista syytettynä. Esim. Kangaspuro 2004, 74,136, 319–321.

161 Veljet, toverit... Matkakuvia 1920-luvun Neuvostoliitosta. <http://www.kansanarkisto.fi/nlkuvat/sajisivu1.htm>; Ks. myös: Vp-Oulu po:lle. Muistio. G.H:n kuulustelut 16.10. ja 27.10–3.11.1942. Vp I hmp A:4006. KA.

162 Vp-Oulu po:lle. Muistio. G.H:n kuulustelut 16.10. ja 27.10–3.11.1942. Vp I hmp A:4006; Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 10–14. G.H:n kuulustelut 19–20.9.1940. Vp I hmp B:4784. KA.

Tovereistaan tai SNS:sta Hiltunenkaan ei poliisille suostunut puhumaan. Sen sijaan poliitikasta yleisesti hän väitteli mielellään, joskin ilmeisen provosoituna. Mielipiteiltään hän sanoi olevansa wiikiläinen sosialidemokraatti, mutta että itse SDP on hänen nähdäkseen liukunut Saksan malliseen kansallissosialismiin ja valmistaa maahan fasismia, eikä hän voi sellaista onnettomuutta kannattaa. Ehkäpä viimeinen tuli kiukkuisesti puuskahdettua, sillä lausuntoa oli sitten lievennettävä: ”Suomessakin liikutaan pikkuporvarillista valtaa kohti, jossa suositaan pikkuporvarillista yritteliäisyyttä ja kaikenlainen yhteistointa esimerkiksi taloudellisen elämän alalla ei saa edistyä vapaasti, kuten on tapahtunut Neuvostoliitossa.” Osansa saivat myös hallitus ja aseita kalisteleva Akateeminen Karjalaseura, kun poliisi kysäisi Neuvostoliiton periaatteiden (maailmanrauha ja pienten kansojen itsenäisyys) pitävydestä käydyn talvisodan valossa.<sup>163</sup>

Greta Hiltunen joutui vankilaan ainakin nimellisesti SNS:n vuoksi, Maija Anttila ei. Hiltusen rooli olikin vähintään yhtä keskeinen kuin viime mainitun, vaikkei hän osaston perustavassa kokouksessa syystä tai toisesta ollutkaan paikalla.<sup>164</sup> Tuskin näin ainakaan varovaisuuttaan, sillä myöhemmin hän suhteellisen avoimesti järjesteli poliisille pidätyssyyntä antanutta joukkotilaisuutta ja myönsi laatineensa luonnoksen Risto Rytille lähetettyyn kirjelmään. Kuulusteluissa hän ei myöskään missään nimessä salaillut radikaaleja mielipiteitään ja lämpimiä neuvostosympatioitaan, asioita jotka Saksaa jo lähentyvässä ja revanssia hakevassa Suomessa olisi ollut terveellisempää pitää omana tietonaan.

### **1.3.2.2 Johan Koskinen ja Ville Aitto-oja**

Moninaiset ovat myös osaston puheenjohtaja Johan ”Jussi” Koskisen edesottamukset. Häntä ei pidätetty saati vangittu SNS:n vuoksi, kutsuttiin vain kertaluontoiseen puhuteluun ja sallittiin sen jälkeen vapaasti poistua. Valpolle Koskinen ilmoitti liittyneensä mukaan puoliksi vahingossa, useat seuran aktiivit olivat hänen tuttujaan eri työmailta. Puheenjohtajaksi hän oli tullut ryhtyneeksi, kun oli siihen hommaan pyydetty. Vielä hän kertoili olevansa mielipiteiltään sosialidemokraatti ja kannattavansa hallitusta, ja olevansa jopa Oulun Sosialidemokraattisen Työväenyhdistyksen jäsen vuodesta 1935 läh-

---

163 Sama.

164 Vp-Oulu po:lle 14.8.1940. Ilmoitus. Tiedottaja ”Matti Järvelä” (Murto). Jälj. v:lta 1952. Vp I hmp B:4784. KA.



tien. Ja olisihan tässä toki järkeä, kun SKP:n kansanrintamataktiikkaan tuolloin kuului kommunistien soluttautuminen laillisiin työväenjärjestöihin. Jäsenyys puhtaasti oikeistososialidemokraattiseksi ja kommunisteilta suljetuksi uskotussa järjestössä olisi myös suojannut pidätykseltä<sup>165</sup>, ja siten selittänyt Koskisen lempeän kohtelun Valpon käsissä. Asiaa ei kuitenkaan ole enää mahdollista varmistaa mistään työväenyhdistyksen arkistojen sodassa tuhoutumisen vuoksi. Oma-aloitteisesti Koskinen (s. 1901) kertoi myös tulleen vuonna 1918 tuomituksi Oulun VRO:ssa kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen osanotosta kapinaan, mutta tuomiota ei ollut pantu täytäntöön.<sup>166</sup>

Valpo piti Koskista puhtaasti nimivirkailijana, ja laittoi hänen sijastaan kiinni SKP:n Oulun piirin organisaattorin Ville Aitto-ojan. Tosin toiminnasta SNS:ssa tai muuallakaan ei saatu raskauttavia tietoja. Toverit vaikenivat. Edes tiedottaja ei osannut kertoa muuta, kuin että Aitto-oja oli ollut läsnä osaston perustavassa kokouksessa Valolla sihteerinä ja lukenut ääneen seuran sääntöluonnoksen. Puheenjohtajan nuijaa heilutti jo siellä Johan Koskinen.<sup>167</sup> Aitto-oja oli koulutettu Neuvostoliitossa salaiseen puolue työön Suomeen ja tuomittu Tammisaareen SKP:n Kuopion piirin organisaattorina vuonna 1934.<sup>168</sup> Vapauduttuaan kolme vuotta myöhemmin hän oli siirtynyt Ouluun paikkaamaan Ruotsiin paennutta Yrjö Jääskelää.<sup>169</sup> Talvisodan ajan Aitto-oja oli ollut turvasäilössä, vapauduttuaan rakennustöissä Oulussa ja syyskuussa Kuusamossa. Myös hän kierteli SDP:n työväenyhdistyksen ympärillä, väittäpä ensin olevansa jäsenkin. Todellisuudessa hän oli onnistunut pääsemään vain näytelmäryhmään.<sup>170</sup>

Sitä paitsi SNS:n toiminta oli, kokoontumisrajoitusten puitteissa, vuodenvaihteeseen saakka sinänsä laillista. Sikäli kun lakeja Oulussa rikottiin, Aitto-oja oli todistettavasti

165 Rentola 1994, 338.

166 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 19-21. J.K:n kuulustelu 22.9.1940. Vp I hmp B:4784. KA. Varmasti joskus laadittua Johan Edvard Koskisen henkilömappia ei Valpon arkistosta enää löydy. Täsmälleen saman nimiselle merkitty mappi kuuluu helsinkiläiselle upseerille. Koskisesta ei löydy myöskään valtiotrikosoikeuden v. 1918 aktia.

167 Po sisäasianministeriölle 25.10.1941. Ilmoitus. Vp I hmp A:3133. KA.

168 Ek-Vaasa po:lle 15.7.1937. Ilmoitus; Vp-po 8.1.1938. Muistio. Vp I hmp A:3133. KA. Aitto-ojan kanssa samaan aikaan Lännen Vähemmistökansallisuuksien Yliopistossa Leningradissa opiskeli Suomen tiedusteluviranomaisten myyrä. Lisäksi vankitoveri Tammisaaresta oli selittänyt Aitto-ojan kertoneen, että hän oli käynyt punaupseerikurssit peräti kahtena kesänä. Kommunistikaaderien koulutusta NL:ssa tutkinut Joni Krekola on todennut Aitto-ojan olleen ainakin äärimmäisen tiukkaa konspiraatiota noudattaneen Lenin-koulun sotilaspoliittisilla kursseilla keväällä ja kesällä 1933. Krekola 2006, 212-213.

169 Vp-Oulu po:lle. Tilannekatsaus 8/1937. Vp I hmp A:3133. KA.

170 V.A:n kuulusteluprk 12-19.10.1940. Vp I hmp A:3133. KA.

töissä toisella paikkakunnalla, satojen kilometrien päässä. Puhelimia ei korpikommunisteilla ollut ja jos kirjeet kulkivat, niin Valpon käsiin niitä ei päätynyt. Poliisin teoria Aitto-ojan osallisuudesta perustui vain muualta Suomesta hankittuun SNS-kokemukseen, eikä tietysti nykyäänkään ole syytä otaksua, etteikö SKP:n paikallispäällikkö Oulussa-kin olisi ollut mukana. Silti on noloa, ettei Aitto-ojan vangitsemisperusteisiin saatu riiviäkään mistään ihan ajankohtaisesta rikkomuksesta. Lokakuussa 1940 Oulussa laaditussa asiaa koskevassa ilmoituksessa sanotaan, että Aitto-ojaa on ”pidettävä osaston todellisena toimihenkilönä ja henkisenä sieluna”, ja juuri hänet pitää turvasäilöön saattaman. Koskisesta todetaan lakonisesti, että SNS-osaston julkijohdossa on ollut eräs vähemmän nerokkaana tunnettu vasemmistolainen työmies, pikkutekijä.<sup>171</sup> Ehkä poliisi ei ihan pöljä ollut, mutta tarttuipa houkuttelevaan tilaisuuteen saada jonkun muun sijaan vankilaan pahamaineinen pikiorkki, oikea vanha vihtahousu. Sisäasiainministeriön myöntämät passitusluvut kun olivat vielä toistaiseksi tiukemmassa, kuin se toivoi.

Koskinenkaan ei silti ollut niin puhtoinen kuin Valpo päätti uskoa. Vuonna 1996 haastateltu, miehen tuntenut Matti Timonen (s. 1918) kertoi tämän elättäneen itsensä sekalaisilla illegaalin SKP:n töillä varsin mukavasti. Koskisen käyttämä ammattinimike, muurari, olisi ollut pelkkä ”titteli”. Yksi tuottoisa homma oli muistelijan tiedon mukaan ollut loikkarikuskina toimiminen,<sup>172</sup> vaikkei SKP siis sellaista koordinoitua saati hyväksynyt.<sup>173</sup> Koskinen todennäköisesti olikin puolueelle satunnaisen säännöllisesti käyttökelpoinen henkilö, mutta hänen lojaliteettinsa olivat levällään: Hän piti itsellään jakamansa SNS-kirjallisuuden myyntipalkkion ja puhui muita avoimemmin kuulusteluissa mitä tiesi ja kenet tunsu. Kun hänkin lopulta sai turvasäilöpassituksen heinäkuussa 1941 vangitsemisen syynä ei ollut niinkään SNS, vaikka sekin rutiininomaisesti mainittiin, kuin muut erittelemättä jääneet mutta pitempiaikaiset salapuhailut SKP:ssa.<sup>174</sup> Kun Koskisen tarina ansainnee tulla kerrotuksi hamaan loppuunsa saakka, joudumme seuraavaksi hypähtämään ajassa eteenpäin.

---

171 Vp-Oulu po:lle 15.10.1940. Ilmoitus; Asiakirjat passim syyskuu-lokakuu 1940. Vp I hmp A:3133. KA.

172 *Desanttimäki*, 31.

173 Rislakki–Lahti–Argutina 1997, 21, 28. Karjalaan lähtijöitä Suomessa avustaneet tienasivat vaarallista työstään hyvin, ihmiset myivät koko omaisuutensa maksaakseen kyytitaksat.

174 Vp-po sisäasiainministerille 12.7.1941. Luettelo turvasäilöön passitetuista. Oulu. Jäljennös v. 1945. 3E 3.3. k. 13. KansA.

## 1.4. Ylikiimingin desanttijuttu 1942

### 1.4.1. Johan Koskinen pärmiläisenä ja desanttina

Koskinen ei jäänyt vankilaan pitkäksi aikaa. Talvisodan ajan hän oli ollut aiemmin sairastetun keuhkokuumeen vuoksi vapautettuna niin ase- kuin työpalveluksestakin, aikoinaan hänet oli vapautettu terveydellisistä syistä myös asevelvollisuudesta.<sup>175</sup> Vangeista koottuun pärmin pataljoonaan<sup>176</sup> kuntoisuuden katsottiin kaikesta huolimatta riittävän. Siispä sotaan ja vieläpä naapurimaan armeijaan, sillä etulinjan tultua kohdalle Onkamuksessa 18.9.1941 Koskinen loikkasi. Samalla kertaa lähti oululainen Valteri Kylmänen, tiilitehtaan kokouksessa mukana ollut Lauri Kilpeläinen oli mennyt edeltä jo paria päivää aiemmin.<sup>177</sup> Pärmin loikkaarit yleensä olivat keskitason puoluemiehiä ja heidän mukaansa tempautuneita, kun taas suotavasta toimintalinjasta epävarma organisaation huipputaso jäi näissäkin olosuhteissa paikoilleen.<sup>178</sup> Puna-armeijan puolella tulijoiden vastaanotto oli kuitenkin varovaisen suopea. Heti lähtöä seuraavana päivänä Koskinen ja Kilpeläinen esiintyivät yhdessä 27 muun karanteen pärmiläisen kanssa lentolehtisessä, jossa vielä Suomen puolelle jääneitä kehoitettiin seuraamaan perässä yli rintamien.<sup>179</sup>

Neuvosto-Karjalassa loikkareiden käyttöä pohdittiin kotvan aikaa. Alustavien kuulustelujen jälkeen puna-armeijan rintamaupseerit toimittivat heidät pidemmälle selustaan, ensin Petroskoihin itsensä Otto Ville Kuusisen vilkaistavaksi ja sieltä edelleen leirille Karhumäkeen. Sinne saapui Toivo Antikainen,<sup>180</sup> joka kuulusteli miehet ja valikoi joukosta puolueen jäsenet tai muuten luotettavat, kaikkiaan 39 henkilöä. Koskinen oli mukana tässä 1.10 Sorokkaan (Belomorsk) siirretyssä luotettavien ryhmässä.<sup>181</sup> Siellä annettiin jonkinlaista yleistä poliittista valmennusta, kunnes vuodenvaihteessa alkoi selkiytyä,

175 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 19–21. J.K.:n kuulustelu 22.9.1940. Vp I hmp B:4784. KA.

176 Syyskuun alussa 1941 noin 300 poliittisesta turvasäilövangista ja 400 rikosvangista muodostettiin päällikkönsä Nikke Pärmin mukaan lempinimetty osasto ErP. 21. Pärmin pataljoonasta ehti siirtyä viihollisen puolelle reilut 50 miestä, ennen kuin päätös vankien käyttämisestä etulinjassa saman kuun lopulla purettiin. Ks. esim Rentola 1994, 361–363.

177 Alava–Frolov–Nikkilä 2002, matrikkeli s. 362, 370, 375.

178 Rentola 1994, 362–363.

179 Rislakki 1985, 176.

180 O.V. Kuusinen ja Toivo Antikainen olivat suomalaisia punaisia, NL:ssa toimivan SKP:n johtajia.

181 Rentola 1994, 364, 366–367. Sorokassa sijaitsi myös Karjalan rintaman partisaaniliikkeen päämaja, mutta SKP:n oman partisaanitoiminnan tukemista ei NL:n ylimmässä sodanjohdossa pidetty tarkoituksenmukaisena. Kaikki haluttiin keskittää ”keskuskomitealle”. Pärmiläisten käyttöä pohtivat Sorokassa Kominternin suomalaiset ja puna-armeija, eivät partisaaniliikkeen esikunnan tahot. Frolov 2000.

että ainakin tiedustelutyöhön kutsumusta tuntevia käytettäisiin juuri siihen. Lauri Kilpeläinen ja pari muuta eivät lämmenneet ja joutuivat poliittiseen työhön vankileirille.<sup>182</sup> Toiset jaettiin jälleen, ja Koskinen päätyi puna-armeijan tiedustelupalvelu GRU:n alaiseksi ja sotilastiedustelukoulutukseen Leningradin lähistölle Parkalaan (Pargolovo).<sup>183</sup>

Kevättalvella 1942 maanalaisen vasemmiston Suomessa piileksivä ja keskenään kilpaileva johto, SNS:n Aimo Rikka ja SKP:n Yrjö Leino, onnistui luomaan Tukholman kautta kulkeneen yhteyden Neuvostoliittoon. Mainitut olivat eri linjoilla varsinkin siitä, kuuluiko sotilasvakoilu puoluetehtäviin vai ei. Rikka vastusti ehkä periaatteestakin mutta ainakin siksi, että sellainen vaarantaisi poliittisen työn. Leinon vastakkainen kanta kuitenkin voitti, ja syntynyttä yhteyttä pääsivät Neuvostoliitossa hyödyntämään ensisijaisesti tiedusteluviranomaiset. Ilmeisesti Moskovasta annettiin Leinolle myös määräys ottaa Suomen ”partisaaniliike”, metsäkaartilaiset, puolueen komentoon ja selvittää heidän avullaan väestön mielialaa ja armeijan infrastruktuurin sijoituspaikkoja. Tuhotyöt kuitenkin saivat kohdistua ainoastaan Saksan sotilaisiin. Jos suomalaisia kuolisi tai haavoittuisi, viranomaiset pystyisivät käyttämään iskuja propaganda-aseena. Tiedusteluun koulutettuja pärmiläisiä alettiin lähettää laskuvarjomiehinä Suomeen. Ensimmäisenä kesäkuussa saapui Dupkissa strategiseen tiedusteluun kurssitettua ykköskartaia, tällöin vain Etelä-Suomeen koska pohjoisen kesä oli valoisimmillaan. Heidän oli tarkoitus tukeutua SKP:n paikallisiin organisaatioihin, ja saattaa ne Moskovan kontrolliin.<sup>184</sup>

GRU:n leipiin päätyneiden pärmiläisten luotettavuutta tarkasteltiin jälleen elokuun loppupäivinä 1942. Tällöin ei-SKP:n jäsen Koskisesta piti tehdä vielä spravka. Tästä 13 koulutettavan ryhmästä vain viiden tai kuuden miehen toiminta Suomessa tuli tietoon, ja vähintään viisi muuta selvisi sodasta hengissä.<sup>185</sup> Joko he siis olivat taitavia ja onnekkaita, tai sitten osa siirrettiin tässä vaiheessa sotavankeuteen. Koskinen ainakin läpäisi testit. Hänet toimitettiin desanttiryhmän mukana Ylikiimingin alueelle tarkkailemaan Kuumontien liikennettä ja elintarvikkeiden luovutuspakon alaisen maalaisväestön mieli-

---

182 Rentola 1994, 367, 613 n99.

183 Rentola 1994, 364, 366–373. Desanttien koulutuksesta ks. Selin 2011, 236–238.

184 Rentola 1994, 388–394, 396.

185 Rentola 1994, 371–372, 614 n102. Koskisen spravka on Moskovassa säilytettävässä G. Dimitrovin arkistossa. Henkilömapin katoamisen takia tiedot hänestä ja hänen toiminnastaan hukkuivat Valpon ja armeijan valvontaosaston massiivisiin ja sekaviin arkistoihin. Lisäksi Koskisen desanttiryhmästä yksi mies silpoutui tunnistamattomaksi, joten hänkin saattoi kuulua ao. ryhmään.

aloja, jossain vaiheessa tarkoitus lienee ollut siirtyä kohti Oulua. Viranomaisesti epäilivät desantteja piileksivän metsissä enemmänkin, sillä seudulla nähtiin pitkin syyskesää va-loraketteja, karja hajosi selittämättömästi ja metsäpolkujen varsilta löytyi tulitikuista vä-sättyjä viestimerkkejä. Pudasjärvi-Oulu-Ii -akselilla öisin kierrelleet neuvostoliittolaiset lentokoneet aiheuttivat syyskuussa Ouluun useita ilmahälytyksiä.<sup>186</sup> Myöhemmin ylikii-minkiläiset tunnistivat Koskisen sadonkorjuuta valvomaan tulleeaksi, korttiannoksien ja luovutuskiintiöiden suhteen mukavan höveliksi ”kansanhuollon tarkastajaksi”.<sup>187</sup>

Koskinen yhden toverinsa kanssa jäi kiinni 26.9.1942 vanhalla Kuusamontiellä lähellä Mannilan järveä, kun Kiimingin nimismies ja poliisikonstaapeli pysäyttivät jalkaisin kulkevat, sotilaspukuiset miehet paperit tarkistaakseen. Desantit osasivat ehkä odottaa takaa-ajoa, sillä pokeri petti heti kun poliisiauto pysähtyi ja silminnäkijöiden mukaan tulen avasivat he.<sup>188</sup> Koskinen ampui ja hänen toverinsa viskoi käsikranaatteja, mutta auto suojasi pidättäjiä. Kranaatteja heittänyt silpoutui pahasti kun kädessä ollut varmis-tamaton räjähdde laukesi, Koskinen sen sijaan sai osuman joko poliisin tai paikalle avuk-si rynnänneiden siviilien luodeista. Hänen ruumiinsa pystyi tunnistamaan Matti Timo-sen lisäksi Oulusta paikalle hälytetty Valpo-etsivä. Ryhmän kaksi muuta jäsentä saivat surmansa seuraavana päivänä lähistön metsikössä Mäkikankaalla, kun desanttijahtiin komennettu asevelvollisosasto löysi heidän leirinsä. ”Alokkaiden hätiköintiä” harmitel-tiin vaikka nämäkin desantit heittelivät käsikranaatteja sotilaita päin, sillä edes ryhmän naisradisti olisi haluttu saada elävänä kuulusteltavaksi. Lisäksi naisen ampumista pidet-tiin itsessään sen verran kyseenalaisena, että poikaset joutuivat selittämään, etteivät ol-leet tunnistaneet radistia naispuoliseksi. Tämä kun oli parhaillaan operoinut viestilaitet-taan, kyyryssä petäjän alla ja armeijan manttelitakki korville kiskottuna.<sup>189</sup>

Johan Koskinen on haudattu Intiön hautausmaalle Oulun seudulla menehtyneiden puna-

---

186 Vp-Oulu 1.10.1942. Ilmoituksia epäilyttävistä henkilöistä ym. seurantaa 1941–1943. Vp I Oulun osasto amp 20. KA.

187 *Desanttimäki*, 32 35–37.

188 Ainakin Koskinen saapui Suomeen samoihin aikoihin, ehkä jopa samalla kyydillä kuin Kemin lähis-töllä 20.9. paljastuneet desantit (veljekset) Aarne ja Arvo ”Jukka” Kumpumäki. Jukka jäi elävänä kiin-ni ja kuten odotettua, yritti säästää henkensä kertomalla tarinansa. Aarne sen sijaan pääsi pakoon, ja sai todennäköisesti välitettyä sanan tapahtuneesta toimeksiantajilleen. Viikossa varoitus olisi ehtinyt tavoittaa myös Ylikiimingin desantit. Kumpumäet lennätettiin Kemiin Arkangelista 14.9.1942. (Aarne piileskeli sodan loppuun Ruotsissa, Jukka teloitettiin 11.12.1942.) Rentola 1994, 369.

189 Vp-Oulu 1.10.1942. Ilmoitus 178/42. Vp I Oulun osasto amp 20. KA.

armeijalaisten ja sota-ajan diversioityöntekijöiden yhteishautaan. Koska hänen toverinsa on merkitty muistomerkkiin osin virheellisesti tuntemattomina vainajina, selostan seuraavaksi lyhyesti myös heidän taustaansa.

### 1.4.2. Koskisen tuntemattomat toverit

Koskisen kanssa surmansa saanut desantti jäi tunnistamatta, väärennetyissä henkilöpapereissa hänen nimensä oli Otto Emil Lahtinen.<sup>190</sup> Mäkikankaalla seuraavana päivänä tapettu mies taas oli suomalainen Lauri ”Lasse” Emanuel Lamminen, jonka tunnistus voitiin varmentaa peräti sormenjälkivertailun perusteella.<sup>191</sup> Lamminen toimi 1920-luvulla SKP:n Viipurin piirin organisaattorina ja tuli tuomituksi valtionpetoksesta neljäksi vuodeksi vankeuteen vuonna 1928. Vapauduttuaan hän siirtyi Neuvostoliittoon. Siellä hän johti SKP:n Petroskoin toimistoa vuoteen 1935 saakka, ja paikkasi hetkeksi myös Otto Vilmin NK(b):n Karjalan aluekomiteaan jättämän aukon.<sup>192</sup> Tällöin hänet syrjäytettiin ”vastavallankumouksellisen toiminnan organisaattorina ja spionien työn initiaattorina” samassa jupakassa kuin Karjalan suomalainen johto muutenkin. Lamminen kuitenkin tuomittiin vain leirille. Kun poliittisissa johtotehtävissä ennen puhdistuksia toimineita suomalaisia alettiin osana talvisodan valmisteluja haalia kokoon syksyllä 1939, hänet noudettiin Moskovaan. Sitä tietä hän jotenkin desantiksi päätyi.<sup>193</sup>

Mäkikankaalla niin ikään surmansa saanut radisti puolestaan oli ilmeisesti vienankarjalainen Olga ”Ulla” Pavlovna (tai Mihailovna) Seredina. Juntusrannassa tammikuussa 1942 kiinni jäänyt partisaaniosaston radisti Dora Aleksejevna Tarasova tunnisti virkakis-konsa valokuvasta. Tytöt olivat tutustuneet edellisvuonna diversanttien koulutuskeskuk-sessa Vienan Kemissä. Seredina oli Tarasovalle itse tuolloin kertomansa mukaan koulu-tettu jo välirauhan aikana tiedustelutehtäviin nimenomaan Ouluun, mutta sodan syttyminen oli estänyt residentiksi asettumisen. Saman lähteen mukaan Seredina oli käynyt en-

---

190”Lahtisen” ruumis ruhjoutui taistelussa tunnistamattomaksi, mutta väärennetyissä papereissa olevan kuvan ja tietojen perusteella hän oli noin 30-vuotias, 179 cm pitkä, sinisilmäinen ja vaaleatukkainen.

191 Vp-Oulu 1.10.1942. Ilmoitus 178/42; Vp-Oulu po:lle 24.11.1942; Po Vp-Oululle 4.12.1942. Vp I Oulun osasto amp 20. KA.

192 Kangaspuro 2000, 307. Otto Vilmi oli suomalainen ammattivallankumouksellinen, joka erotettiin Karjalan aluekomiteasta vuoden 1934 lopulla, vangittiin seuraavana syksynä ja teloitettiin vuonna 1938. Takala 2001.

193 Rentola 1994, 32, 149; Kangaspuro 2000, 354.

nen Ylikiimingin tapausta kahdesti onnistuneilla kaukopartiomatkoilla Suomessa.<sup>194</sup> Tällä viimeisellä kerralla hän ehti oleskella Oulun seudulla ainakin neljä kuukautta, sillä ylikiiminkiläiset muistivat nähneensä häntä kylällä kelirikosta lähtien. Tyylikäs Seredina puhui täydellistä suomea ja häntä luultiin pommituksia ja elintarvikepulaa paenneeksi kaupunkilaiseksi. Elantoaan hän oli ansaitsevinaan kaupittelemalla hengellistä kirjallisuutta. Lisäksi hänen tiedettiin toisinaan käyvän linja-autolla Oulussa.<sup>195</sup>

Ylikiimingin desantit olivat tehtäviään varten hyvin varustettuja. Koskisella ja ”Lahtisella” oli aseiden lisäksi miestä kohden käteistä rahaa noin 9000 markkaa, tasokkaat väärennetyt valokuvalliset henkilöpaperit, lomatodistukset, leipäkortteja, täisaunatodistukset, kaikki tarpeellinen. Kahden muunkaan henkilötodistuksissa ei ollut moitteen sijaa. Ryhmän johtaja oli varmaankin Lamminen jolta löytyi käteistä yli 70 000 markkaa. Väärissä papereissa Koskinen esiintyi nimellä Lauri Albert Suominen, Seredina oli Ella Tuulikki Hokkanen ja Lauri Lamminen Väinö Niemi. Seredinalta saatiin talteen viestintämuistiinpanoja numerosarjoineen, kaavoineen ja aallonpituuksineen, hänen käyttämänsä brittimallinen radiolaite oli varustettu vastaanottimella. Lisäksi hänellä ja Lahtisella oli hallussaan 9.9.1942 päivätyt suosituskirjelappuset, joissa vastaanottajana oli joku Jaska ja toisessa Alina, allekirjoittajana Koskinen. Kirjeen tuojat kehoitettiin ottamaan vastaan hyvinä tovereina.<sup>196</sup>

Kun Koskisen vaimo oli nimeltään juuri Alina, desanttien päämääränä selvästi oli Oulu ja siellä Koskisen perheen asuinpaikka Koskelankylä. Ja sieltäpä näkymät Toppilan satamaan ja saksalaisten kasarmialueelle Tuiraan olisivatkin olleet mainiot. Lammisen taustat tuntien hän olisi perille päästyään pyrkinyt ottamaan haltuunsa Koskelankylän SKP-organisaation, sikäli kun sitä jäljellä oli. Ehkä valenimisen Lahtisen tarkoitus oli

---

194 PM:n valv. osaston ”selostus” no:13/42 s. 4–5 ja Vp-Oulu po:lle 24.11.1942. Vp I Oulun osasto amp 20. KA. Seredinan henkilöyttä ei voi aukottomasti ilman venäläisiä lähteitä varmistaa. Tarasova saatoi tietysti valehdella, vaikka viranomaiset pitivät hänen antamiaan tietoja uskottavina. Mahdollista periaatteessa on myös se, että Seredina kertoi Tarasovalle alunperinkin väärät tiedot itsestään juuri sen pahimman varalta joka sitten toteutuikin: Tarasova jäi Suomessa elävänä kiinni ja ryhtyi yhteistyöhön vangitsijoidensa kanssa. Tällaiselta valehtelulta puuttuu kuitenkin motiivi siinä mielessä, että vakoojilla oli väärennetyt suomalaiset henkilöpaperit, joissa olevia nimiä he käyttivät Suomessa oleskellessaan. Pelkän vakoojan oikean nimen paljastuminen suomalaisille olisi siis ollut vaarallista vain, jos hän olisi ennestään ollut tšekäläisten viranomaisten kirjoissa. Ja tätä tuskin on parikymppisen karjalaisytyön Seredinan kohdalla pidetty mitenkään mahdollisena.

195 *Desanttimäki*, 28.

196 Vp-Oulu 1.10.1942. Ilmoitus 177/42. Vp I Oulun osasto amp 20. KA.

samansuuntainen. Koskinen itse puolestaan taisi olla niin merkitty kasvo kotikylällään, että hänen tuskin oli aikomus sinne asettua ennen sodan päättymistä. Tosin tuli juuri Koskelankylässä hieman myöhemmin esiin tapaus, jossa vuosikymmen takaperin rajan yli kadonnut puoliso kavereineen ilmaantui yhtäkkiä kotioven taakse norkoilemaan. Toimeksiannon laatu ei jäänyt kenellekään epäselväksi. Aikanaan tahtomattaan venäjänlekeksi jäänyt ex-vaimo oli kuitenkin edelleen niin käärmeissään, että suojan ja aterian sijaan antoi tulijat ilmi.<sup>197</sup>

## **1.5. Lyhyt lento: Saksalaisten tulo ja SNS:n loppu Oulussa**

Sitten palataan syyskuuhun 1940 ja Oulun SNS-osaston viime pihahduksiin. Seuran toiminta jatkui muualla Suomessa rauhallisempana vielä vuoden loppuun, mutta Oulussa olosuhteet kävivät aivan yhtäkkiä hyvin tukaliksi.

### **1.5.1 Maija Valkosen syntymäpäivät**

”Jos tämä vihko säilyy edessä olevan murroksen yli, niin tietäköön silloin elävä lukija, että tätä kirjoittaessa–17.9.1940–ovat käsillä ankarat ajat. Melkein linnuiltakin on kieli sidottu... Ei saa puhua, ei kirjoittaa, ja kuitenkin puhutaan demokratiasta!”<sup>198</sup> Se oli satuvasti sanottu Juho Mäkelältä, sillä juuri kyseinen päivämäärä osoittautui kohtalokkaaksi paitsi järjestäjälle henkilökohtaisesti, myös koko seuran oululaiselle toiminnalle.

Tuona iltana vietettiin Koskelankylän Valolla SNS:n Oulun osaston johtokunnan jäsenen Maija Valkosen 50-vuotissyntymäpäiviä. Juhliin osallistui Valpon tiedottajan mukaan noin sata enimmäkseen vasemmistolaista kutsuvierasta, moninkertaisesti kokoon-tumisvapaudesta annettujen poikkeussäädösten sallima määrä.<sup>199</sup> Juhlapuheita päivän-sankarille pitivät Greta Hiltunen, Juho Mäkelä ja tunnettu koskelankyläläinen kommu-nisti ja SNS:n jäsen Alarik Kivari.<sup>200</sup> Mäkelän puhe käsitteli Maijan kanssa samoja pyö-reitä juhlihan luokkatietoisien työväenliikkeen historiaa, joka nyt hupentui SNS:n toi-mintaan. Ohjelmassa oli myös tanssia ja korviketarjoilu, ja siinä sivussa SNS:n jäsenkir-

197 Vp-Oulu 24.11.1942. Ilmoitus 221/42. Vp I Oulun osasto amp 20. KA.

198 J.M.:n päiväkirja 17.9.1940. Poliisin puhtaaksikirjoitus. Vp I hmp A:3989. KA.

199 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 1–3. P.M. Vp I hmp B:4784. KA.

200 E.K:n kuulusteluprk 7.10.1940. Vp I hmp A:1968. KA.



jaa tarjottiin yhdelle jos toisellekin. Poliisikuulusteluissa Valkonen kertoi, ettei ollut ollut laisinkaan tietoinen minkäläinen tilaisuus hänen tuttavillaan Hiltusella ja Maija Anttilalla oli ollut mielessä näiden ilmoittaessa suunnitteilla olevista kekkereistä. Itsellään hänellä ei ollut järjestelyissä mitään osaa, hän ei ollut saanut jaettavakseen kutsukorttejakaan<sup>201</sup>, ja oli siksi riitaantunut kutsumatta jääneiden ystäviensä kanssa.<sup>202</sup>

Oli Valkosen kertomus osallisuudestaan sitten edes osittain totta tai ei, poliisi ainakaan ei siihen uskonut, kyseessä oli tietysti SNS:n peitetty tilaisuus ja virallisen Suomen kammoama ääriivasemmiston joukkokokoon tuminen. Oulussa tämä jäi tässä yhteydessä ainoaksi. Kun Valpon tiedottaja oli paikalla, saatiin syy ottaa puhutteluihin osaston koko julkinen johtokunta, samoin kuin joitain liian tunnettuina kommunisteina sivuun jättäytyneitä seuran jäseniä.<sup>203</sup> Maija Valkonen, rahastonhoitaja Greta Hiltunen ja taustalla toiminut Esko Kokkonen vangittiin heti seuraavana päivänä ja passitettiin sitä tietä turvasäilöön. Poliittisista rikoksista 1930-luvun alussa tuomittua kirjallisuusasioitsija Saara Korhosta pidettiin kiinni pari päivää, mutta hän vapautui toistaiseksi.<sup>204</sup> Aitto-oja napattiin hänen palattuaan Kuusamosta. Puolisonsa vangitsemista pahansuisesti protestoinut Laura Kokkonen jäi vapaaksi vain, koska hänellä oli huollettavanaan sylilapsi.<sup>205</sup> Sihtööri Maija Anttilakin haettiin heti seuraavana päivänä kotoaan, silloin poliisin haaviin oli jäädä myös juuri kyläilemässä ollut Juho Mäkelä. Anttila onnistui kuitenkin uskottelemaan asuntoa penkoviille etsiville, että keittiössä kaikessa rauhassa sanomalehteä luekellut henkilö oli hänen miehensä veli, ja Mäkelä jäi toistaiseksi nappaamatta.<sup>206</sup>

Anttila joutui kotoaan käsin neljään kuulusteluun, sillä Valpo katsoi kunnon säikäytyksen riittävän hänen kohdallaan. Ja niinpä Anttila päätyikin lopettamaan siihen paikkaan:

---

201 Ainoastaan näihin juhliin toimitettiin nyrkkipostissa kirjallinen kutsu. Kutsukortti SNS:n peitettyyn tilaisuuteen. s.a. Oulu. Hj. 1F7 SNS I. KansA.

202 M. V.:n kuulusteluprk 12.10.1940. Vp I hmp A:2670. KA.

203 Kuulusteluun (ja osa vangituksi) joutuivat ainakin Saara Korhonen (johtokunta), Viljo Korhonen, Margit Kokkonen, Maija Valkonen, Alekski Valkonen, Tyyne Verkkoperä, Amanda Kadenius, Alarik Kivari, Sakari Kuosmanen (jtk), Martti Komulainen (jtk), Esko Kokkonen, Laura Kokkonen, Ville Aitto-oja, Maija Anttila (jtk), Johan Koskinen (jtk), Anna Greta Hiltunen (jtk), Lauri Kilpeläinen, Juho Mäkelä ja Hjalmar Väänänen (jtk). Ks ao. VP I henkilömapit. KA.

204 Vp-Oulun tutk. prk 123/40 s. 21–22. Vp I hmp B:4784. KA. Valkosen ja Korhosen pariskunnista nimenomaan rouvat olivat Valpon mielestä jatkuvasti vaarallisia: 1920- ja 1930-luvuilla Tammisaarella istuneet puoliset Alekski ja Viljo (Ville) eivät joutuneet turvasäilöön lainkaan. Ks. VP I hmp:t A:2313 ja A:131. KA.

205 Vp-Oulu po:lle 17.5.1941. Raportti. VP I hmp A:1968. KA.

206 J.M.:n päiväkirja 18.9.1940. Poliisin jäljennös. Vp I hmp A:3989. KA.

Kun Juho Mäkelä yritti kohtalokkaiden kestien jälkeisellä viikolla tulla lakki kourassa kyselemään silmiensä alta pidätetyn rouvan vointia, Maija heitti hänet asunnostaan ulos. Tylystä käytöksestään nolostuneena Anttila kirjoitti perään sovittelevan kirjeen, jossa selvitti olleensa mukana vain rauhan säilymistä omalta osaltaan edistääkseen.<sup>207</sup> Päätös pidättäytyä kaikesta toiminnasta tulisi lisäksi pitämään, sillä perheenäitinä hänellä ei ollut varaa joutua vankilaan.<sup>208</sup> Vaikka viestiä on syytä tarkastella kriittisesti, pidätykset olivat jo käynnissä ja sen päätyminen poliisin käsiin oli varmasti ennakoitavissa, kohtelias esiintyminen kuulusteluissa ja tovereille kirjallisesti tehty eroilmoitus vakuuttivat Valpossa. Anttila sai pitää vapautensa, vaikka jäikin kiinni Mäkelän henkilöyttä koskeneesta valheestaan. Matkaansa jatkanut, aiemmin syksyllä Turun ja Vaasan Valpo-osastojen kynsistä supliikkinsa ansiosta livahtanut Mäkelä saatiin kiinni Ylivieskassa 25.9. ja kiidätettiin takaisin Ouluun kuulusteluihin. Nyt poliisia onnisti, sillä järjestäjä oli varomattomasti merkinnyt muistikirjaansa Maija Valkosen syntymäpäivät SNS:n tilaisuudeksi. Valpopäällikkö Eino Pallarin elokuussa naarmuuntunutta hipiää Helsingin virka-veljiltä saatu ylistys varmasti hiveli.<sup>209</sup>

Vielä syksyllä 1940 turvasäilöön pidätettävien joukko pidettiin tarkkaan rajattuna. Elokuun alun mielenosoitusten jälkeen säilöläisiä oli koko valtakunnassa 28 henkilöä, toiselle sadalle luku nousi vasta vuodenvaihteessa SNS:n lakkauttamisen myötä.<sup>210</sup> Kun Oulussa passitettiin vankilaan syyskuussa ja lokakuun alussa ulkopaikkakuntalainen Juho Mäkelä mukaan lukien viisi henkilöä, on määrää pidettävä kaupungin yleinen rauhallisuus huomioiden suurena. Tonttiaan tiukasti vartioinut Eino Pallari sai pari kulkautta aiemmin ilmaisemansa tahdon lähes täydellisesti lävitse. Valpon pääosastolla tuomari Rinne naputteli Oulun suurena pidätyspäivänä 18.9. muistion, jossa ihmetteli kiinni otetun joukon kokoa: ”Puheitahan oli, että parisen kappaletta saisi *ehkä* turvasäilöön”<sup>211</sup>. Ei Oulun Valpon jopa omituisen ankarille toimilleen saamaan ministeritason siunaukseen voi olla syynä oikein mikään muu kuin saksalaisten kanssa tehty kauttakulkusopimus. Ensimmäiset joukot ilmestyivät Ouluun 26.9.1940 (Vaasaan jo 22.9), pape-

207 SNS:n rauhanjärjestöluonnetta korosti myös keskusjohtokunnan soihtulainen Elvi Sinervo, hänkin kiisti seuran kaikkinaisen puoluepoliittisuuden. Rentola 1994, 220.

208 Vp-Oulun tutk. ptk 123/40 s. 8–9. Jäljennös kirjeestä ”Hyvät toverit!” (Vastaanottajia kirjeellä oli kolme: Mäkelä, Johan Koskinen ja tuntematon). Vp I hmp B:4784. KA.

209 Vp-Turku 19.8.1940 ja Vp-Vaasa 25.8.1940. Ilmoituksia; Vp-Oulu 28.9.1940. Raportti/esitys J.M:n sulkemisesta turvasäilöön. Ks. po:n kynämerkinnät. Vp I hmp A:3989. KA.

210 Rentola 1994, 250, 291.

211 Vp-po 18.9.1940. Muistio. VP I amp XXIX C3. KA.

rilla asia oli ollut selvä kuusi päivää ennen Oulussa toimeenpantuja pidätyksiä.<sup>212</sup> Jollei suulaaksi äityneen vasemmistoväen hajalle lyömiseen olisi SNS:sta saatu sopivaa syytä, piakkoin sellaista olisi kaiveltu vaikka meren pohjasta.

### 1.5.2. SNS Oulussa syyskuun 1940 jälkeen

SNS:n vuosikokous järjestettiin 25. ja 27.10. Helsingissä, Oulua ja Muhosta edusti siellä yhteisesti Laura Kokkonen. Hänellä oli turvallinen syy matkustaa Helsinkiin, sillä perhe oli asunut siellä kuluvan vuoden heinäkuulle saakka. Aiemmin valittu Oulun oma edustaja Sakari Kuosmanen ei uskaltanut matkaan.<sup>213</sup> Vaikka osaston toiminta oli tällöin jo käytännössä tukahtunut, niin olletikin imagosyistä Oulu nimettiin yhä, Kemin ohella, SNS:n keskuspaikaksi Pohjois-Suomessa.<sup>214</sup>

Vuosikokouksessa nimitetty SNS:n delegaatio vieraili Neuvostoliiton lähetystössä, jossa virkailija avuliaasti pyysi toimittamaan sinne tiedot seuraan liittymisen vuoksi kärsimään joutuneista. Oululaisetkin vielä vapaana olleet sns:läiset Maija Anttila, Johan Koskinen, Saara Korhonen ja Laura Kokkonen lähettivät keskusseuran kautta selostukset koettelemuksistaan.<sup>215</sup> Etenkin naiset halusivat ehkä vain valittaa poliisin käytöksen olleen kaukana herrasmiesmäisestä, mutta tulivat siinä tapauksessa tökänneeksi sormensa paljon aiottua kuumempaan puuroon: Lähetystön pyyntö liittyi parhaillaan käynnissä olevaan Neuvostoliiton korkean tason sotilastiedusteluoperaatioon. Sen keskiössä ollut sisäasiainkansankomissariaatti NKVD etsiskeli avustamaan halukkaita suomalaisia juuri SNS:n jäsenistön keskuudesta.<sup>216</sup> Harvalle täkyä silti ryhdyttiin tarjoamaan, eikä (Johan Koskisen sota-aikaista toimintaa lukuun ottamatta) ainakaan yllä mainittujen säästyneistä henkilömapeista löydy mitään vakoiluun viittaavaa.

---

212 Junila 2004, 44–45. Kauttakulusta sovittiin 12.9. Suomen pääesikunnan ja Saksan ilmavoimien esikunnan kesken. Poliittinen sopimus saatiin aikaan vasta saksalaisten joukkojen saapumispäivänä 22.9. 1940, eli käytännössä poliitikot laitettiin vain toteamaan tapahtunut. Ks. Jokipii 1987, 115–116 ja Hokkanen 1996, 54. Tuskin sotilaiden kassakaappisopimuksista tiedotettiin siviilipoliisiakaan ennen h-hetkiä, joten Oulun Valpon kannalta kyse oli sopivasta sattumasta. Rinteen ihmetys Helsingissä antaisi ymmärtää, ettei ainakaan hän ottanut saksalaisten tuloa lainkaan lukuun vielä 18.9.1940.

213 Vp-Oulu 7.4.1941. Irtolappu. Vp I hmp A:3198. KA:

214 Kinnunen 1998, 46.

215 Vp-Vaasa. Tilannekatsaus 11/1940; Po Vp-Oululle 25.5.1941. Ilmoitus. Vp I amp XXIX A2. KA.

216 Rentola 1994, 280–285.

SNS:n postia rohkenivat edelleen vastaanottaa kirjallisuustoimitsijat Saara Korhonen ja Jenny Salmi. Lokakuussa Ouluun saapui Korhoselle osoitettu erä seuran kokouksissa ahkerasti opiskeltua Mauri Ryömän talvisodan aikaista kirjettä Väinö Tannerille, jota Ryömä siis piti pääsyyllisenä Moskovan neuvottelujen katkeamiseen syksyllä 1939. Tanneria ”koko maailman taantumuksen Pyhäksi Yrjänäksi” nimitellyt kirjelmä päätyi sensurointiyrityksestä huolimatta ruotsalaiseen kommunistilehteen ja Neuvostoliiton radiopropagandan aineistoksi. Se sinetöi osapuolten välirikon ja johti Ryömän sulkemiseen turvasäilöön,<sup>217</sup> ja luonnollisesti maanpetokselliseksi julistetun hengentuotteen levittäjiä odotti sama kohtalo vielä vajaata vuotta myöhemminkin. Poliisin tarpeista tietämätön posteljooni oli kuitenkin mennyt luovuttamaan paketin ilman kuittia ennen kuin etsivät ehtivät väliin. Koska pelkällä vainulla ja ilmiannoilla perusteltuja vapaudenmenetyksiä oli Oulussa sattunut sille syksyille jo tarpeeksi, Korhonen jäi tälläkin kertaa vapaaksi. Vielä keväällä 1941 Salmelle puolestaan yritettiin lähettää SNS:n julkaisua *Neuvostoliiton maatalouden nousu*. Tämä paketti ei koskaan päässyt Helsingistä eteenpäin, sillä tuntemattomaksi jäänyt lähettäjä ei malttanut olla härnäilemättä: osoite oli merkitty ”Yläriistola 34, Oulu”, kun Salmi asui Yläsiirtolassa Oulun nykyisellä Välivainiolla. Siitäpä tarkkasilmäinen postivirkailija huomasi epäillä käärön sisältöä.<sup>218</sup>

Valtaosalle SNS:n oululaisesta jäsenistöstä Maija Valkosen syntymäpäiväkutsut olivat uuden iltalukemiston lisäksi ainoa seuran välirauhan aikana tarjoama aktiviteetti. Valpon mielestä seuran vuodenvaihteessa tapahtunut lakkauttaminenkin meni kaupungissa ohitse kuin kenenkään huomaamatta.<sup>219</sup> Vasemmistolaisten muu toiminta jatkui vähäisenä ja passiivisena, mielenilmauksiksi laskettavaa oli vain kaupunkilaisten yhteisten tempauksien boikotointi. Esimerkiksi itsenäisyyspäiväksi 1940 Oulun kaupunki ja eri järjestöt valmistelivat kansallista yhtenäisyyttä korostavaksi tarkoitettua juhlan. Ensimmäistä kertaa Oulussa virallisen Suomen tunnustama delegaatio vieraili punaisten puolella vuonna 1918 kaatuneiden veljeshaudalla, ja illalla itsenäisyyttä juhlittiin myös työväentalolla<sup>220</sup>. Toukokuun alussa 1941 järjestettiin valtakunnallinen Suomen ja Ruotsin välinen kunto-kävelykisa. Maaottelumarssin suosio Oulussa oli huima, siihen osallistui yli puolet kau-

---

217 Rentola 1994, 195–196.

218 Vp-Oulu po:lle 17.10.1940. Ilmoitus; Po Vp-Oululle s.a. ”Keväällä 1941”. Ilmoitus. Vp I amp XXIX A2. KA.

219 Vp-Oulu. Tilannekatsaukset 10–1 2/1940 ja 1/1941. Vp I amp XXIX A4. KA.

220 Vp-Oulu po:lle 20.12.1940. Lausunto. Vp I hmp A:3313. KA.

pungin väestöstä.<sup>221</sup> Molempien tapahtumien yhteydessä Valpo pani merkille, että ryömäläiset pysyttelivät kotonaan. Poikkeuksen tekivät vain eräät teollisuuslaitosten palveluksessa olleet, jotka haastettuina osallistuivat marssille puolustaakseen työpaikkansa kunniaa<sup>222</sup>. Ne poliisin kiroamat naikkosetkin pysyivät soveliailla raiteilla. Etsivien kuu-  
lostelemien katupuheiden mukaan naisten rauhallisuuden syynä oli juuri johtajien menetyt: Kun Greta Hiltunen joutui vankilaan ja Ida Koski kuoli, niin ”kukaan ei enää viitsi toimia”.<sup>223</sup> Keväällä 1941 poliittinen toiminta sosialidemokraattien vasemmalla puolella ei enää ollut mahdollista, ja Suomen lipuminen Saksan vanavedessä mukaan suurvaltasotaan yhä selvemmin nähtävissä.

Kaikkiaan Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toiminta Oulussa jäi hyvin huomaamattomaksi. Koska kyseessä oli faktisesti uusi ja potentiaalisesti laitton vasemmistopuolue, sen toiminnan käynnistäminen oli mahdollista ainoastaan maanalaiseen SKP:een sitoutuneille henkilöille. Heitä ei Oulussa vuonna 1940 ollut runsaasti, ja edeltävien vuosien laajat, ilmiantajista johtuneet vangitsemiset olivat nostaneet myös vapaaksi jääneiden jo ennestään korkean konspiraation tasoa. Toimintaa ei näin edes pyritty ohjaamaan kohti joukkoja ennen syyskuun puoliväliä, jolloin kokoontumisasetukset jo estivät suurten tilaisuuksien järjestelyn. Valtiollisella poliisilla oli edelleen tiedotta- ja paikallisen SKP:n kovassa ytimessä, ja suunnitelmat paljastuivat viranomaisille. Vielä lisäksi laitavasemmistonkin rivikannattajat olivat suuntautuneet muodollisen laillisesti järjestettyyn sosialidemokraattiseen järjestötyöhön. Näin SKP:n paikallisjohdolta puutui sekä resursseja että alhaalta tullutta painetta ja nostetta Etelä-Suomen kaltaisen joukkotoiminnan käynnistämiseen. Saksalaisten kauttakulkujoukkojen saapuminen Ouluun kuitenkin aiheutti tarpeen varmistaa, ettei vasemmisto ryhtyisi häiritsemään niiden majoittumista ja toimintaa. Vaikka erityisesti Koskelankylään jäi jäljellä olevan välirauhan ajaksi perinteikäs ja tiivis maanalaisen SKP:n organisaatio, sen toimintaan halukkain johto vangittiin SNS-toiminnan seurauksena jo syksyllä 1940.

---

221 Salo 2002, 204, 216–217.

222 Vp-Oulu. Tilannekatsaus 5/1941. Vp I hmp B:4784. KA.

223 Vp-Oulu. Tilannekatsaus 4/1941. VP I hmp A:4006. KA. Siltikin, vielä 30.12. perustettiin ”SNS Ystävyyden Seura” Haukiputaan Martinniemielle. Se ehti pitää yhden yleisen kokouksen uudenvuodenpäivänä 1941 ja hankkia 12 jäsentä. SNS Ystävyyden Seuran kokouspöytäkirja 30.12.1940 ja 1.1.1941. Dg. 1F7 SNS I. KansA.

## 2. Suomi-Neuvostoliitto-Seura (1944–1945)

### 2.1. Jatkosota ja uudenlainen rauha

Varhain aamulla 22.6.1941 Saksa hyökkäsi massiivisella voimalla Neuvostoliiton kimp- puun, ja Hitler julisti myös Suomen olevan liitossa Saksan kanssa. Suomen liittyminen hyökkäykseen oli huolellisesti valmisteltu, esimerkiksi vasemmiston ja muiden sodan- vastustajien laajoihin vangitsemisiin oli ryhdytty jo kuun alkupuolella<sup>224</sup>, mutta hallitus ei sisä- eikä ulkopoliittisista syistä halunnut esiintyä natsien automaattisena liittolaisena. Niinpä odoteltiin omaa sodan syytä, joka saatiin kun Neuvostoliitto kolme päivää myö- hemmin pommitti Etelä-Suomen keskuksia. Jatkosota alkoi kesäsatana ja oikeutetuksi koettuna revanssina, mutta päättyi vasta yli kolme vuotta myöhemmin vetäytymiseen kaukaa Suomen alkuperäisten rajojen itäpuolelta.<sup>225</sup>

Tappion hetkellä suomalaiset näkivät asemansa perin juurin uhattuna, vaikka ehdotto- malta antautumiselta oli vältytty. Syyskuussa 1944 solmitun välirauhansopimuksen täyt- tymistä tarkkailemaan saapui liittoutuneiden valvontakomissio, mutta määritelmästä huolimatta muiden voittajavaltojen kuin Neuvostoliiton edustus oli siinä nimellinen. ”Olemme venäläisten käsissä”, sanoi presidentti Mannerheim J.K. Paasikivelle yksityis- keskustelussa lokakuun alussa.<sup>226</sup> Huolestuttavia vertailukohtia löytyi jälleen Itä-Euroo- pasta. Saksan liittolainen Romania oli joutunut Neuvostoliiton miehittämäksi solmit- tuaan aselevon, samoin oli käynyt käytännön sotatoimien ulkopuolella pysytelleelle Bulgarialle. Tieto Viron neuvostolaistamiseen yhdistetyn Andrei Ždanovin nimeämises- tä valvontakomission puheenjohtajaksi otettiin vastaan kauhistuneena.<sup>227</sup> Mutta vaikka Suomen sisäpoliittinen liikkumavara kapeutui rauhanehtojen vuoksi huomattavasti, val- vontakomissiolla oli käytännössä rajattomat tiedonsaantioikeudet ja runsaasti vaikutus- valtaa, se ei ollut miehitysviranomainen eikä siitä sellaista tullut.<sup>228</sup>

224 Oulussa vankilaan päätyi ensimmäisessä pidätysaallossa 10.6. reilut parikymmentä henkilöä (edelli- senä syksynä vangittujen lisäksi). Oulun vangitsemistilastoja ei myöhemmältä ajalta ole käytettävissä. Vp-po sisäasiainministerille 12.7.1941. Luettelo turvasäilöön passitetuista. Oulu. Jäljennös v:lta 1945. 3E 3.3. k. 13. KansA.

225 Esim. Rentola 1994, 333.

226 Nevakivi 1994, 12.

227 Paasivirta 1992, 283-284. ”Vielä tämäkin Suomen-syöjä!” ärahti Väinö Tanner Ždanovista rauhan- neuvottelujen aikaan. Nevakivi 1994, 13.

228 Nevakivi 1995, 66–67.

Välirauhansopimuksen nojalla koko vasemmiston toiminta oli sallittava, ensimmäistä kertaa sitten Suomen itsenäistymisen ja SKP:n perustamisen. Olemassaolostaan joutuisi vuorostaan kamppailemaan poliittinen oikeisto, sillä rauhanartikloihin sisältyi myös vaatimus fasisminluontoisten järjestöjen lakkauttamisesta ja sotarikollisten tuomitsemisesta. Sotakorvaukset määrättiin korkeiksi. Lisäksi saksalaiset oli karkotettava maasta ja oma armeija demobilisoitava samanaikaisesti. Tässä olikin tiukanpuoleinen yhtälö, sillä ei ollut odotettavissa, että entiset liittolaiset noin vain kuittaisivat poistumiskäskyn. Lopulta saksalaiset vetäytyivät Etelä-Suomesta määrääikaan mennessä, mutta jättivät Oulun–Oulujärven linjan pohjoispuolelle reilun 200 000 miehen vahvuisen armeijan turvaamaan raskaan kalustonsa hitaasti sujuvaa evakuointia. Suomalaiset joutuivat taisteluihin saksalaisten kanssa, ja Lapin sota jatkui seuraavaan kevääseen saakka.<sup>229</sup>

Suomen itsenäisyyden kannalta akuuteimpia kysymyksiä oli yhteiskuntarauhan säilyminen. Koko maa oli syksyllä 1944 liikkeellä, reserviläiset kotiutettavana, asevelvolliset matkalla Lapin sotaan, karjalaiset etsimässä uutta asuinsijaa, lappilaiset vuorostaan evakkotaipaleella. Sotavuosina väkivaltaan tottuneen ja siinä sivussa ”kemiallisia taipumuksiaan” kehittäneen kansakunnan mieliala oli pelottavan reaktiivinen.<sup>230</sup> Hallaisen elokuun ja Saksan toimitusten katkeamisen vuoksi elintarvikepula uhkasi tulevana talvena. Aseita oli kaikkialla. Jos jompikumpi poliittinen äärilaita alkaisi tässä tilanteessa liikehtiä, seurauksena olisi toisen puolen vastaisku ja levottomuuksien vyöry. Silloin valvontakomission olisi helppo hälyttää puna-armeija järjestystä ylläpitämään<sup>231</sup>. Niinpä valtionjohto toivoi voivansa kesyttää historiallista maan alta nousuaan valmistelevaa ääri-vasemmistoa sitouttamalla sitä edustukselliseen järjestelmään, ja sai asialleen myös vastakaikua. SKP:n johdon napannut punaorpoklikki katsoi, ettei proletaarista vallankumousta voitaisi tehdä vastoin kansan enemmistön tahtoa. Moskova taas huolehti ainakin Skandinavian suhteistaan vaatiessaan, että suomalaiset kommunistit sopeutuisivat toistaiseksi toimimaan laajan poliittisen rintaman aktiivisena mutta hillittynä osana. Edessä olisi siirtymäkausi, kaikkien demokraattisten voimien yhteistoiminnan aika, ja kommunistien oltava siinä valmiita jopa hallitusyhteistyöhön. Äkkiväärät vastaan väittäjät, hei-

---

229 Paasivirta 1992, 264; Nevakivi 1995, 51–53.

230 Pallari kotiutuvien sotilaiden viinan ja sen psyykkisesti ja fyysisesti vaarallisten korvikkeiden himosta. Vp-Oulu. Tilannekatsaus 11/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA.

231 Paasivirta 1992, 271, 283; Hietaniemi 1986, 140–141; Hietaniemi 1992, 236–238.

dän joukossaan Mauri Ryömä, joutuivat itsensä Ždanovin tiukkaan puhutteluun.<sup>232</sup>

SKP:n johdon analyysissa sosialismiin siirtyminen monipuoluejärjestelmässä vaatisi siis laajaa kansanrintamaa laitavasemmiston taakse. Samalla itse SKP haluttiin säilyttää leninisin teorian mukaisena etujoukkona, kaaderipuolueena, ja raja sen ja reformistisen, sosialidemokraattisen työväenliikkeen välillä selkeänä. Siksi koko vasemmiston yhteistyötä varten perustettiin 29.10.1944 jäsenyyskäytännöissään avoin Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL), jonka toivottiin ajan mittaan kokoavan myös pientalonpoikaisen ja sosialidemokraattisen järjestökentän sateenvarjonsa alle. Ainakin Ždanovin mielessä SKDL rinnastui aluksi kesän 1940 ystävyysseuraan<sup>233</sup>. SNS kuitenkin oli ollut monilta osin suomalaisen kommunismin radikaaleimman ja toimintaan halukkaimman siiven viritys, ja vuonna 1944 sen johto ja kannattajatkin melkoisen kaukana vasemmalta jopa parlamentarismiin taipuvasta SKP:sta. Karjalan metsissä vuosia piileskelleet ja marssikäskyä Helsinkiin turhaan odotelleet kiväärikommunistit olivat ryömäläisiä sormenpäitään myöten. Poliittisten vankien vapautusjuhlassa lokakuun alussa puhunut Mauri Ryömä vertasi tilannetta suoraan kumousvuoteen 1917, mutta kommunistipuolueessa valtaan nousevat tahot korostivat jo siellä malttia. Muutosta odottivat kaikki.<sup>234</sup>

Oulussa elettiin maailmanlopun tunnelmia syksyllä 1944: ”Kovat välirauhaehdot, evakointi, huoli tulevasta talvesta j.n.e. on antanut kansalle siinä määrin ajattelemisen aiheita, ettei se ole vielä täysin tilanteen tasalla. Ollaan toistaiseksi jonkunlaisessa turtumuksen tilassa ja mennään päivä kerrallaan. Tämä on yleinen piirre kaikissa yhteiskuntaluokissa.”<sup>235</sup> Uutisetkin olivat kotiseudun kannalta yksinomaan ikäviä. Vetäytyvät saksalaiset olivat ryhtyneet polttamaan Itä-Lapin kyliä ja miinoittamaan pohjoisen siltoja.<sup>236</sup> Kuusamosta viimeisinä pakoon lähteneet siviilit olivat todistaneet peltojen ja rakennusten tuhoamisen. Saksalaisten tuhovimmasta oltiin Oulussa hyvin huolissaan, samoin rauhanehtojen sotarikollispykälästä. Saattoivatko tuomiolle joutua kaikki ne suomalaiset, jotka ylipäätään olivat olleet tekemisissä saksalaisten kanssa, vai ainoastaan maan sotaan vieneet poliitikot? Etelä-Suomesta oli kuultu monien jo paenneen Ruotsiin. Syk-

232 Paasivirta 1992, 273–275; Rentola 1994, 467–469, 478–479.

233 Viitanen 1994, 16; Nevakivi 1995, 91.

234 Rentola 1994, 474, 492.

235 Vp-Oulu. Tilannekatsaus 9/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA.

236 Hautala 1982, 484.



syn mittaan tilanne näytti vain synkkenevän. Rovaniemi muuttui piippukyläksi, katosi savuna ilmaan. Nyt tiedettiin puna-armeijan työntyneen saksalaisten perässä Kuusamoon ja Suomussalmelle. ”Vaikka kuinka tarkkaan olisi tutkittu välirauhan artikloja ja koetettu niitä väljentääkin, ei löydetty tukea tällaiseen miehitykseen.” Kaduilla puhuttiin varmana tietona, että venäläiset olivat tulleet Koillismaalle lähtöasemiin koko maan miehittämistä varten. Ouluun ne ehtisivät sieltä aivan ensimmäisenä.<sup>237</sup>

Myös kaupungin sisällä tilanne oli sellainen, että hätäisemmistä saattoi tuntua sivilisaation hajoamisen olevan käsillä. Saksalaisten aiheuttaman ilmauhan vuoksi pimennysmääräykset olivat voimassa marraskuuhun saakka. Oulussa toimi Pohjois-Suomen evakuoitiesikunta, ja eri puolille maata matkaa jatkavia pakolaisia virtasi kaupunkiin syyskuun alkupuolelta lähtien. Lokakuussa alkoivat jo väestön paluukuljetukset Kainuuseen, ja samaan aikaan samoja raiteita ja asemia käyttivät myös rintamalta kotiutuvat ikäluokat.<sup>238</sup> Oulun rakennuskanta ja infrastruktuuri oli tuhoutunut pahoin edellisen talven pommituksissa.<sup>239</sup> Täyspimennys ja eri suuntiin pyrkivät ihmismassat tekivät pimeänä vuodenaikana olot hämäräveikoille otollisiksi, ja omaisuus- ja välivaltarikollisuus nousi ennen näkemättömäksi. Rosvoilla oli autoja mutta poliisilla ei, ja jalkamiehenä vähäluokainen virkavalta täysin voimatonta.<sup>240</sup>

Pelätyt poliittiset ääriliikkeen olivat lähes ainoa taho, josta ei tuntunut koituvan kenellekään harmia. Välirauhan seurauksena lakkautetut järjestöt ajoivat toimintansa alas ilman isompia eleitä. Kommunistit käyttivät kokoontumisoikeutta hyväkseen, mutta kokouspuheet ja ohjelmisto pysyivät kohtuudessa. Edelleen noudatettiin vanhaa hyvää tapaa katsoa ennen kuin katua: ”Mikään ei tässä vauhdin maailmassa näy olevan riittävän pysyvää ja pätevää ja jos tässä vielä osat jotenkin vaihtuvat, niin porvari ei unohda niitä, jotka nyt suurella äänellä esiintyvät sitä vastaan”, joku vanha punikki oli viisastellut poliisin kyselyihin. Toisaalta synkeitä mulkaisuja ja epämääräisiä päänpudistuksia aiheuttivat etelästä kantautuvat uutiset, että taatut kommunistit esiintyvät nyt porvariston yhteistyökumppaneina erinäisissä uusissa yhdistyksissä.<sup>241</sup>

237 Pallari mielialoista. Vp-Oulu. Tilannekatsaukset 9–11/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA. Ks myös Kankainen 2002, 432 ja Haataja 2003, 731.

238 Kankainen 2002, 434.

239 Hautala 1982, 478.

240 Vp-Oulu. Tilannekatsaus 10/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA. Ks. myös Manninen 1995, 17.

241 Pallari mielialoista. Vp-Oulu. Tilannekatsaukset 9–11/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA.

## 2.2. SN-Seuran perustaminen Helsingissä

SNS:n turvasäilöstä vapautunut ja vuosia piileksinyt johto kokoontui Helsinkiin heti välirauhan tultua voimaan. Ensimmäiseen sodanjälkeiseen suurtaapahtumaan 8.10.1944 oli pyrkijöitä jälleen tuhatmäärin, eivätkä läheskään kaikki mahtuneet Helsingin työväenyhdistyksen taloon sisälle. Tuolloin kyse oli vielä selkeästi vuonna 1940 toimineesta järjestöstä, jonka vanha johtokunta vastasi kentän pyyntöihin toiminnan nopeasta uudelleenaloittamisesta. Vielä tämän kokouksen poliisi myös hajotti, koska SNS oli tuomioistuimen päätöksellä lakkautettu järjestö ja sota-ajan kokoontumisrajoitukset yhä voimassa. Mauri Ryömä sai kuitenkin yleisön rauhoittamiseksi käyttää puheenvuoron, jossa kertoi käynnissä olevista neuvotteluista seuran pohjan laajentamiseksi ja lupasi toiminnan alkavan pian.<sup>242</sup>

Paineet ja halu jatkaa siitä mihin viimeksi jäätiin olivat suuret, mutta kilpailijoitakin oli ehtinyt ilmestyä. Sekä porvarillisen että sosialidemokraattisen rauhanopposition piirissä oli sodan loppupuolella virinnyt pyrkimys perustaa ystävyysseura laajalle pohjalle, eri järjestöjen yhteistyöfoorumiksi, eikä nyt ainakaan jäsenpainotteiseksi joukkoliikkeeksi kuten vuoden 1940 SNS oli ollut. Myös kulttuuriväki piti rauhantekoon kuuluvana realiteettina suhtautua myönteisesti suhteiden rakentamiseen Neuvostoliiton kanssa, ja lehdistökenttä valjastui lievittämään yleistä pessimismää. Neuvostokansan rauhantahtoisuudesta kirjoiteltiin sanomalehdissä kokoomuksen *Uutta Suomea* myöden, samoin kuin molemminpuolisen kunnioituksen ja yhteistyön sekä menneiden virheiden myöntämisen tarpeellisuudesta.<sup>243</sup> Laveapohjaisella ystävyysseuralla oli lisäksi valvontakomission tuki. Mauri Ryömä, Aimo Rikka ja muu SNS-johto oli kuitenkin aluksi valmis laajentamaan poliittista rintamaa hyvin rajoitetusti, vain sosialidemokraattinen ja ruotsalainen oppositio olisivat kelvanneet. Nopeasti sitten kyllä kirkastui, ettei perinteinen puoluepoliittinen jako suhteessa Neuvostoliittoon ollut enää syksyn 1944 nollatilanteessa mikään itsestäänselvyys. *Uuden suunnan*, eli neuvostoystävällisen politiikan kannattajien raja kulki puolueiden sisällä, ei niiden välillä.<sup>244</sup>

SN-Seuran perustava kokous järjestettiin 15.10. tiukan neuvottelukierroksen tuloksena.

---

242 Kinnunen 1998, 73.

243 Paasivirta 1992, 283–287; Haataja 1986, 17.

244 Rentola 1994, 478–480.

Pohjatyoässä aloitteellisena oli ollut J.K. Paasikivi, joka onnistui kokoamaan niin vanhat sns:läiset kuin aivan uutta seuraa puuhanneet oikeistorauhanopposition edustajat samaan pöytään. Hänestä tuli seuran kunniapuheenjohtaja. Ryömä, Rikka ja muut suostuivat kutsuun saatuaan valvontakomissiolta siihen kehotuksen. Molemmilla puolilla tavoitteena oli luonnollisesti oman kannattajakunnan vaikutusvallan takaaminen tulevassa järjestössä, ja siksi erimielisyyksiä oli aluksi monesta kysymyksestä. Periaatteellista keskustelua käytiin niin säännöistä kuin toiminnan sisällöstäkin. Työväestön edustajat esitivät pelkonsa siitä, että porvariston ajamasta kattojärjestömallisesta ystävyysseurasta tulisi liian elitistinen. Toisen osapuolen huolenaiheena oli, että yksilöjäsenyyteen perustuvan järjestön toiminta muodostuisi tälläkin kertaa liian poliittiseksi.<sup>245</sup>

Neuvottelujen tulos oli kompromissi. Perustettaisiin yksi yhteinen seura, johon voisivat ensisijaisesti liittyä yksityishenkilöt, mutta myös järjestöt. Sääntötoimikunnan työn pohjaksi hyväksyttiin SNS:n säännöt. Keskusjohdon asema oli painotettu, ja osastot suoraan sen alaisia, rekisteröimättömiä yksikköjä. Mauri Ryömä oli luonnollisesti SNS:n piirissä ylivoimainen puheenjohtajaehdokas, mutta toiset vastustivat häntä ehdottomasti. Puheenjohtajaksi lopulta valittu Johan Helo oli riittävän muttei liian radikaalina eräänlainen kompromissi hänkin, ja Ryömästä tuli I varapuheenjohtaja. Uusi johtokunta koostui leimallisesti SNS:n aktiiveista ja rauhanopposition edustajista. Puoluepoliittisesti se ei ollut kovin edustava, porvarilliset jäsenet olivat enimmäkseen sitoutumattomia kauppa- ja teollisuusmiehiä. Nykyajalle ehdottomasti tunnetuin poliitikko oli maalaisliiton Urho Kekkonen, omana aikanaan rinnalle tai ohikin saattoi kiritä SKP:n Hertta Kuusinen.<sup>246</sup>

Katkosta aiempaan korostettiin muuttamalla seuran nimi ja rekisteriviranomaisten vaatimuksesta myös virallinen lyhenne. SNS:ta piti tuleman SN-Seura.<sup>247</sup> Retorisen pesäeron tekeminen menneisyyteen oli tärkeää, koska tällä kertaa seuran haluttiin vetoavan muihinkin kuin työväestöön. Kun sen kenttä kuitenkin työläis- ja vasemmistovaltaistui nopeasti, mielikuvien tasolla merkittävä eron osoitus vanhaan vesittyi. Ainakin Oulun SN-Seuran osastojen papereissa itseän viitataan melkein kategorisesti lyhenteellä SNS, vain

<sup>245</sup> Kinnunen 1998, 74–79.

<sup>246</sup> Sama. Kuutosiin kuulunut Johan Helo oli tukenut SNS:aa kesällä 1940, jatkosodan ajan hän oli turvasäilössä ja edusti sodan jälkeen SKDL:oa. Syksyllä 1944 Helo oli SN-Seuran puheenjohtajaehdokkaista ainoa, jota mikään taho ei aivan ehdottomasti vastustanut.

<sup>247</sup> Kinnunen 1998, 78.

virallisemmin asennoitunut piiritoimikunta pyrki eroon tavasta ja suosi uutta lyhennettä. Puhekielessäkin SN-Seura säilyi ”äsänässänä” koko olemassaolonsa ajan. Silti tuskin monikaan enää 1980-luvulla mielsi tai aktiivisesti mietti, kuinka kaukaa lyhenne oli järjestöä seurannut, tai millaisia merkityksiä se aikanaan eri tahoilla sisälsi.

## **2.3. Rauhanoppositiolaiset perustavat SN-Seuran Ouluun**

### **2.3.1. Oulun sosialidemokraattinen keskusteluseura**

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun osaston perustava kokous järjestettiin kaupungintalossa perjantaina 3.11.1944, vain reilut kaksi viikkoa keskuseuran perustamistilaisuuden jälkeen. Kokoustilana toiminut juhlasali pullisteli ääriään myöten täynnä, eivätkä läheskään kaikki halukkaat mahtuneet tungoksessa sisään.<sup>248</sup> Ystävyyssseuraa puuhasivat Oulussakin nyt laajemmat piirit kuin neljä vuotta aikaisemmin, ja yleisön mielenkiinto asiaan vallan muuta kuin takavuosien Valon kokouksissa.<sup>249</sup> Viranomaislupaa perustamistilaisuuden järjestämiseen oli hakenut SDP:n äänenkannattajan *Pohjolan Työn* päätoimittaja Onni Haini, tällä kertaa Oulun Sosialidemokraattisen Keskusteluseura Ry:n puheenjohtajan ominaisuudessa.<sup>250</sup> Haini oli HEIKKI MIKKO VIITALAN mukaan kuulunut puolueensa muodostumassa olevaan rauhanoppositiorenkaaseen jo syksystä 1942 lähtien. Näitä varhaisen opposition jäseniä kutsuttiin ”perheneuvottelijoiksi” tai ”keskustelupiiriläisiksi”, sillä he kokoontuivat salaa jäsenten kodeissa.<sup>251</sup> Yhdistyksen nimi, *keskusteluseura*, taisi siis olla merkitsevä.

Juuri sosialidemokraatit reagoivat nopeasti Saksan Stalingradissa kärsimään tappioon talvella 1942–1943 ja alkoivat kiirehtiä rauhaa, vaikka osa sitten perääntyikin kannastaan Saksan vastatoimien pelossa<sup>252</sup>. Poliisin selostus Oulun SDP:n vuoden 1943 vappuohjelmistosta vihjaisee kyllä vahvasti puolueen suuntautuneen pohjolassa jo tuolloin jos nyt ei avoimesti Tannerin vastaiseen oppositioon niin ainakin rauhan kannalle: Tilaisuus-

248 Pohjolan Työ 4.11.1944; Kiertokirje n:o 1. Ea:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

249 Perustavan kokouksen 3.11.1944 ptk liitteinen. Ha:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Lääninhallituksen vuorokautta aiemmin päivätty lupa tilaisuudelle on perusteltu samoilla, edelleen voimassa olevilla, kokoontumisasetuksilla kuin reilun neljän vuoden takaiset SNS-pidätykset Oulussa.

250 Lääninhallituksen päätös liitteinen 2.11.1944. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. Ha:1. OMA.

251 Viitala 1969, 91–93.

252 Soikkanen 1987, 340.

den kunniavieras ja pääpuhuja oli ruotsalainen valtiopäivämies ja toimittaja O. W. Lövgren, joka selosti yleisölle, miten ruotsalaiset sosialidemokraatit olivat menneinä vuosikymmeninä pärjänneet oman, julkisesti ja laillisesti aina toimineen vasemman laintansa kanssa. Muut juhlapuheet käsittelivät työtä ja erityisesti työtä ja tuotantoelämää *sodan jälkeen*. Primus motorina tässäkin tapahtumassa oli Onni Haini. Kontrastisesti vielä vuonna 1942 SDP:n vappuohjelmisto Oulussa oli niin paatoksellisen isänmaallista, että paikalla ollut Valpo-etsiväkin tympääntyi sitä seuratessaan.<sup>253</sup>

Hainin johtama keskusteluseura oli viety yhdistysrekisteriin 23.3.1943, samoihin aikoihin kun rauhanoppositio alkoi valmistella 33:n kirjelmäksi kutsuttua ulostuloaan.<sup>254</sup> Perustajien kokoonpano viittaa aivan selvästi kansanrintamaan. Viranomaisille ilmoitettiin, että seuran tarkoitus oli ”Edistää työväen sivistyksellistä, taloudellista ja valtiollista kehitystä” ja toiminnan laatu ”Herätys- ja valistustyön tekeminen paikkakunnan vähävaraisten keskuudessa (...) ja osallistuminen valtiolliseen ja kunnalliseen toimintaan.” Konkreettisesti tämä tarkoittaisi kirjallisuutta, sanomalehtiä, kokouksia ja iltamia. Toimintaa ei kuitenkaan ollut, ei ilmeisesti koskaan ennen SN-Seuran perustamista eikä sen jälkeen. Ainoa myöhempi jäännös keskusteluseurasta on toukokuun alusta 1945, jolloin nimenkirjoittajat vaihdettiin oululaisiin oikeistososialidemokraatteihin.<sup>255</sup> Todennäköisesti yhdistys siis perustettiin ennakoivasti näennäistoimijaksi, jota päästiin hyödyntämään kun SN-Seuran toiminta oli tarpeen käynnistää nopeasti, ennen kuin joku muu ehti puuhaan ryhtyä. Eipä tämä olisi ainoa kerta, kun yhdistysrekisteriin varattaisiin pöytälaatikkojärjestö arvaamattoman tulevaisuuden tarpeita varten.<sup>256</sup>

---

253 Ilmoitus no. 107/43 ja ilmoitus no. 90/42. Vp I Oulun osasto amp 1. KA. SDP piti jatkuvasti yllä suhteita ruotsalaisiin veljesjärjestöihin. Päin vastoin kuin Suomi, Ruosi kuitenkin valmistautui jo varhain rakentamaan suhteita idän suurvaltaan, jonka usko sodan jälkeen johtavan Euroopan politiikkaa. Niinpä Suomen uusi suunta oli ruotsalaisen työväenliikkeen kovasti kannattama. Majander 2004, 225, 233–238.

254 Viitala 1969, 120.

255 Ilmoitukset yhdistysrekisteriin liitteineen 23.3.1943 ja 2.5.1945. Oulun sosialidemokraattinen Keskusteluseura. Rn:o 35.323. Patentti- ja rekisterihallituksen arkisto. KA. Perustajajäsenet olivat pj. Onni Haini, varapj. skp:läinen leipuri Juho Laamanen ja sihteeri Mäkelinien sukuun kuulunut Kerttu Kauniskangas (Rentola 1992, 91). Muut: Frans Aro, Toivo Nykänen ja Reino Kiiskinen, varajäseninä Edvard Väre ja Konstantin (Kosti) Mikkonen. Sns:läisiä näistä ei ole kukaan. Vuonna 1945 nimitetyt uusi pj. SDP:n Niilo Purho ja sihteeri Kalle Rautiainen asettuivat tiukasti vasemmiston yhteistyötä vastaan vaalien alla vuonna 1946. Kenttä 1986, 223. SDP:n arkistoja säilyttävässä Työväen Arkistossa ei luetteloiden eikä henkilökunnan tietojen mukaan ole jäänteitä keskusteluseurasta.

256 Pöytälaatikkojärjestönä keskusteluseura oli olemassa vuoteen 1991, jolloin rekisteriviranomaiset purkivat sen toimimattomana. Purkki. Purkautuneiden yhdistysten sähköinen tietokanta. PRH/Yhdistysrekisteri. Luettu 25.2.2015.

SN-Seuraa perustaessa mukana oli Oulussakin myös kesällä 1940 toiminut SNS, vaikka moni sen aktiiveista alkoi järjestellä Koskelankylän SKP:n toimintaa<sup>257</sup> ja ystävyysseura-asia jäi muihin hyviin käsiin. SN-Seuran osaston perustavaa kokousta valmistavan toimikunnan edustajana ja kokouksen avaajana toimi jo luvusta 1. tuttu Sakari Kuosmanen, sihteerinä oli Valpon vanha silmätikku ja karjalankävijä, myöhempi SKDL:n kansanedustaja Sulo Muuri (SKP). Alustuksen seuran toiminnasta piti tuleva ministeri Yrjö Murto (SKP). Kokouksen valmistelijat olivat etukäteen valikoineet osaston johtoon sopivan laajan rintaman eri piirien edustajia, ja heidät perustava kokous johtokuntaan hyväksyi. SNS:aa tulivat edustamaan Margit Kokkonen, Ville Korhonen ja Viljo Vilenius, maanalaista SKP:ta Armas Piirala<sup>258</sup>. Vanhoista puolueista mukaan tuli maalaisliiton äänenkannattajan *Liiton* toimittaja Pentti Haanpää (Maija Anttilan veli), SDP:sta Onni Haini, jopa kokoomuksesta saatiin edustaja seuraavana keväänä eduskuntaan siirtyneen opettaja Lauri Järven kautta. Työväkeä edusti lisäksi Kosti Mikkonen, ja kauppa- ja teollisuusmiehiä Åströmin tehtaiden toimitusjohtaja Runar Sandelin, josta tehtiin varapuheenjohtaja.<sup>259</sup> Kirjava joukko, kuten oikein olikin.

Osaston puheenjohtajaksi valittiin Reino Kiiskinen, joka myös oli mainitun sosialidemokraattisen keskusteluseuran perustajajäseniä ja eräänlainen paikallinen Johan Helo. SKP:lle hän oli luottohenkilö, vaikka huoli jäsenkirjan vasta vuonna 1961<sup>260</sup>. Virallisesti häntä voitiin pitää ainakin vielä tässä vaiheessa maltillisena, jopa sosialidemokraattisena. Vankilatuomioita tai dramaattisia yhteenottoja valkoisen Suomen viranomaisten kanssa ei menneisyydestä löytynyt, vaikka Valpo seurailikin. Kiiskinen myös näyttää lähteneen kuin käskystä aina sinne, missä vasemmisto selvitteli keskinäisiä välejä tai hankaluuksia oli muuten odotettavissa: Oy Oulun kirjateollisuuteen ja TUL:oon 1940-luvun lopulla, OOK:ssa hän oli edustanut vasenta laitaa jo 1930-luvulta lähtien.<sup>261</sup> Jotain

---

257 Esim. Ilmoitus s.a. Marraskuu 1944. SKP:n Koskelankylän osaston johtokunta. Vp I hmp A:4210. KA.

258 Vp I hmp A:498. KA.

259 Perustavan kokouksen 3.11.1944 ptk. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. Ha:1. OMA.

260 Kansan Tahto 13.1.1976. Leike mapissa 1B SKP Hmp I/ymp. -Olu/K. KansA. Pentti Niskasen mukaan Kiiskinen oli itse haluton liittymään puolueeseen, kunnallispolitiikassa hän edusti SKDL:oa. 1950-luvun lopulla Kiiskinen oli vitsailnut, että liittyy SKP:hen nyt ”kun sputnikit (so. peltilehmät) lentävät taivaalla.” Niskasen haastattelu 12.1.2014.

261 1B SKP Hmp I/ymp. -Olu/P ja Arv/I. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA; Kiiskisen henkilökortit v. 1930–1953 (Supo:n kuossa) ja Ek-Oulu. Tilannekatsaus 10/1935. Vp I hmp B:5097. KA. OOK:sta sotien jälkeen ks. ”Arvin selostus” v:lta 1958, tässä erit. s. 8. Henkilöarkistot 5/Torvi, Arvi. KansA. Ks myös Kenttä 1986, 214. Kirjateollisuus Oy:stä ks. Kenttä 1987, 69–72, 87; TUL:sta ks. Hentilä 1984, 172, 180–181.

nimi painoi siinäkin mielessä, että hakiessaan värinsä punaiseksi vaihtavan Valpon Oulun osastopäällikön pestiä, nuori ylioppilas Herman Tunturi pyysi juuri Kiiskisen suositajakseen. Toiseksi suostui Ruotsista SKP:n tehtäviin palannut Yrjö Jääskelä.<sup>262</sup>

Oulussa SN-Seuran järjestäytyminen sujui siis pilkulleen ohjekirjan mukaan, ja johtokuntaan saatiin sovittelujen kautta henkilöitä eri kansalaisryhmistä laidasta laitaan. Avainasemassa olivat keskusteluseuran perustaneet, rauhanoppositiota kannattaneet sosialidemokraatit ja kommunistit, jotka löysivät toisensa ja ryhtyivät sodan loppua silmällä pitäen yhteistyöhön jo viimeistään keväällä 1943. Yhdessä he olivat riittävän verkostoituneita niin vasemmalle kuin oikeallekin. Heidän joukossaan ei Oulussa ollut kesän 1940 sns:läisiä, mutta varhaisempi ystävyyssseura integroitiin silti mukaan uuteen yritykseen. Esimerkiksi naapuripitäjässä Muhoksella kävi toisin, siellä eri piirit esittivät perustavalle kokoukselle omat listansa ja vasemmisto vei voiton. Lähempänä itärajaa Kajaanissa tilanne oli sama, mutta voittajaksi selvisi oikeisto.<sup>263</sup> Äärimmillään poliittiset epäluulot johtivat siihen, että paikkakunnalle perustettiin kaksi rinnakkaista ja keskenään kilpailevaa SN-Seuran osastoa. Näin kävi muun muassa Tampereella.<sup>264</sup> Oulussa sosialidemokraattien suhtautuminen SN-Seuraan oli jatkossakin tavanomaista myötämielisempää, ja ehkäpä siinä yhteisen alkutaipaleen muisto jonkin verran vaikutti.

### **2.3.2. Aseveljiä, demareita ja rotareita**

Kattojärjestötasolla SDP ei tehnyt suurta numeroa SN-Seurasta syksyllä 1944, ja suhtautui siihen myöhemminkin pidättyvästi. Sosialidemokraattisten järjestöjen aloitteellisuus SN-Seuran paikallisosastojen perustamisessa ei silti ollut valtakunnallisesti aivan poikkeuksellista, näin tapahtui paikoin ainakin Turun ja Tampereen seuduilla.<sup>265</sup> Tosin asianomaisten yhdistysten sosialismin henkeä ei liene kattavasti tutkittu. Maalaisliittoon yhdistettäviä SN-Seuran varhaisia toimihenkilöitä olivat Oulussa Erkki Tuomikoski ja Pentti Haanpää, jonka suuntaan sisar Maija Anttila perheineen lienee ollut aktiivinen.

---

262 H.T:n työhakemus 1945 ja ansioluettelo Sa. n. v. 1949; Otto Brusiinin määräyskirja 29.10.1945. Vp II hmp H:14392. KA. Keski- ja kauppakoulut käynyt Herman Tunturi nimitettiin Oulun Valpon vt. osastopäälliköksi ilman päivänkään poliisityökokemusta lokakuussa 1945. Hän hoiti virkaa Valpon lakauttamiseen vuonna 1948 saakka. Valpon vallanvaihdoksesta ks. Rentola 2009b: 250–251.

263 Vp-Oulu. Tilannekatsaus 11/1944. Vp I Oulun osasto amp 17. KA.

264 Kinnunen 1998, 235.

265 Kinnunen 1998, 159–161.

Myös Maalaisliitto päätti vuonna 1944 suhtautua SN-Seuraan ”kuin sitä ei olisikaan”<sup>266</sup>, mutta Haanpään työnantaja näyttää kuitenkin asennoituneen toimittajansa harrastuspäi-riin suvaitsevasti. Erkki Tuomikoskikin oli puolueessa luottamusasemassa, hän oli maa-laisliiton kyläpäällikkö.<sup>267</sup> Kokoomuspuolue taas pysytteli J.K. Paasikiven kerettiläisyy-destä huolimatta jatkuvasti lojaalina Suomen sodanaikaiselle politiikalle, mikä jo syk-syllä 1944 muodosti monen kannattajan kohdalla periaatteellisen esteen SN-Seuraan liittymiselle. Kokoomuslainen Lauri Järvi oli kuitenkin myös aseveliliikkeen aktiivi, mikä puoluekannan vastaisesti selittää hänen kiinnostustaan esiintyä SN-Seuran perus-tajajäsenenä.<sup>268</sup> Oulun Aseveljet nimittäin oli hyvin edustettuna alkuaikojen Oulun SN-Seurassa. Järven ohella Onni Haini kuului asevelijärjestön johtokuntaan, samoin kuin vuoden 1945 SN-Seuran toiseksi vuosikokousedustajaksi valittu Olavi Hulkko ja SN-Seuran jaostoaktiivi Väinö Veijola. Myös *Pohjolan Työn* toimittaja, rauhanoppositiolai-sen keskusteluseuran perustajajäsen Toivo Nykänen oli paikallisesti johtavia aseveljiä. Runar Sandelin kuului kannatusyhdistykseen.<sup>269</sup>

Suomen Aseveljien Liitto (SAL) oli perustettu talvisodan jälkeen vaalimaan veteraanien keskuuteen syntyneitä yhteishenkeä ja laajentamaan sitä koskemaan koko yhteiskuntaa. Tarkoitus oli lisäksi ehkäistä heikosta elintasosta kumpuavaa tyytymättömyyttä huoleh-timalla kaatuneiden ja vammautuneiden aseveljien perheiden toimeentulosta. Järjestö siis oli myös tai ennen kaikkea sosiaalinen huolto-organisaatio, mutta sen poliittisuudes-ta voitiin kyllä väitellä: Tarkoituksena taloudellisine aspekteineen oli edistää olemassa olevan yhteiskunnan rakenteiden säilymistä, mikä tuohon aikaan tarkoitti käytännössä samaa kuin kommunismin vastustus. Lisäksi SAL:n jäsenyys nimenomaan edellytti osallistumista käytyyn sotaan Neuvostoliittoa vastaan, vaikka ei aivan välttämättä ase-kädessä.<sup>270</sup> Myöhemmin aseveliliikkeeseen kuuluneet sosialidemokraatit suuntautuivat puolueensa oikeistoon, ja omaksuivat suomalaisen yhteiskunnan ehkäpä tiukimmin

---

266 Hokkanen 1996, 163.

267 Tuomikoski oli paitsi kyläpäällikkö, myös 1920- ja 1930-lukujen partioaktiivi ja sodan jälkeen hyvin toimelias Oulun seudun nuorisojärjestöissä. Puoluetuomiston luottamusmieskortisto 1944–1946. KMA. Tiedon etsi ystävällisesti arkiston tutkija Arto Alajoutsijärvi vuonna 2006.

268 Kinnunen 1997, 168; Honkaniemi 2012, 53. Lauri Järvi oli myöhemmin myös antikommunistisen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (SYT) -järjestön aktiiveja ja osallistui sen ”henkiseksi maanpuolus-tukseksi” kutsuttuun toimintaan. Vesikansa 2004, 209, 230, 248.

269 Honkaniemi 2012, 53, 67. Vrt. Honkaniemen kokoamia nimiä SN-Seuran Oulun osaston vuosiko-kousptk:aan 25.1.1945. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. Ca:1. OMA.

270 Uola 1999, 96–97.



kommunisminvastaisen asenteen<sup>271</sup>. Mahdollisesti näissä aseveliyhdistyksen toimihenkilöissä siis kuitenkin oli klikki, joka tietoisesti kilpaili laitavasemmiston kanssa ystävyysseuraosaston johtopaikoista. Jos jotkut niin he lähtivät mukaan ennen kaikkea varmistukseen, ettei seuran toiminta pääsisi karkaamaan vallankumoukselliseksi kuten vuonna 1940. Motiivi on toki pidetty pinnanalaisena, tai järjestäytyminen laajalle pohjalle ei olisi sujunut niin siloisesti kuin se Oulussa sujui. Aseveliliitto lakkautettiin välirauhasopimuksen vastaisena, muun muassa SN-Seuran vaatimuksesta, tammikuussa 1945<sup>272</sup>. Ironista kyllä, Oulun sn-seuralaiset saivat tiedon oman seuransa SAL:oa koskevasta lauselmasta kokoustaessaan parhaillaan juuri Oulun Aseveljien toimistotiloissa.<sup>273</sup>

Äkkiseltään yllättävin Oulun SN-Seurassa alkuaikoina aktiivinen ryhmä oli paikallisen rotaryklubin jäsenistö. Osaston ensimmäiseen johtokuntaan varapuheenjohtajaksi valittu Runar Sandelin, oululaisen nahkatehtaan Veljekset Åström Oy:n toimitusjohtaja oli rotaryaktiivi, järjestön sihteerikin. Autonomian aikana ja jälleen 1930-luvulla Venäjän vienti oli ollut merkittävä osa Åströmin liiketoimintaa, mutta sota oli luonnollisesti katkaissut elintärkeät kauppayhteydet<sup>274</sup>. Kun SN-Seuran yksi laajalti tunnustettu tarkoitus oli juuri kaupan pikainen elvyttäminen Suomen ja Neuvostoliiton välillä, Sandelinin motiivi seuran aktivoitumisessa oli ainakin osittain ammatillinen. Ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuotena mukana oli useita muitakin oululaisia rotareita: Yli-insinööri Gunnar Kulvik, Oy Herman Anderssonin toimitusjohtaja Salokannel, piiriarkkitehti Gustaf Strandberg ja opettaja Erkki Tuomikoski.<sup>275</sup>

Myös rotaryt on aatteellinen järjestö, ja sen päämäärät muotoiltiin vuoden 1948 jäsenmatriikkelissa seuraavasti: ”...edistämällä kansainvälistä yhteisymmärrystä, hyvänsuopaisuutta ja rauhaa luomalla yleismaailmallinen toveruus niiden työn ja toiminnan miesten keskuuteen, joita yhdistää toisiinsa epäitsekkään palvelemisen periaate.”<sup>276</sup> Paperilla arvot eivät siis olleet välttämättä mitenkään ristiriidassa SN-Seuran kanssa, mutta eihän sopuisa yhteistyö tällaisten poroporvari- ja punikkipiirien kesken kovin kauaa voinut

---

271 Vesikansa 2004, 26.

272 Uola 1999, 266.

273 Kokousptk 19.1.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

274 Hautala 1982, 95–98.

275 *Suomen rotarianit 1939 ja 1948*. Vrt. Vuosikokousptk 25.1.1945. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

276 *Suomen rotarianit 1948*. Säännöt.

jatkua. Rotareille luontevampaa olisi ollut myös suuntautua kohti länsiliittoutuneita, ja yksi oppositiohengen ilmaisu kesällä 1943 oli ollut Suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen (Suomi-Amerikka yhdistyksen) järjestäytyminen.<sup>277</sup> Ouluun tätä järjestöä ei perustettu vielä aikoihin<sup>278</sup>, ja perinteisen venäjän-kaupan uudelleenavautumisen mahdollisuus veti oululaisia liikemiehiä juuri SN-Seuran suuntaan.

## **2.4. Aluksi oli vain osasto**

Vuoden 1944 loppuun mennessä Oulun osastoon oli liittynyt 450 henkilöjäsentä ja yksi yhteisöjäsen, Veljekset Åström Oy. Jäsenmaksuista, lahjoituksista, seuran lehden *SNS/Kansan sanomien* myynnistä ja iltamista oli kertynyt rahaa niin, että tilinpäätös oli huomattavasti voitollinen. Joulukuussa järjestetyn juhlan yleisömenestys oli ollut oikein hyvä, kutsuvieraina siihen olivat osallistuneet paikallisen valvontakomission jäsenet ja kourallinen kaupungin omia silmäätekeviä. Osaston sihteeriksi palkatulla Margit Kokkosella oli pitänyt kiirettä, sillä Oulun osasto oli ryhtynyt järjestämään myös ympäristöpaikkakuntien SN-Seuran osastojen perustamista ja toimintaa.<sup>279</sup>

### **2.4.1. Johto ja jäsenet, ja kolme jaostoa**

SN-Seuran sääntöjen mukaan paikallisosastot järjestivät vuosikokouksensa alkuvuodesta, joten ensimmäinen varsinainen johtokuntavaali Oulun osastossa suoritettiin jo tammikuussa 1945. Perustavan kokouksen nimittämä johtokunta jatkoi halustaan lähes entisellä kokoonpanolla. Ainoastaan Onni Haini ja Lauri Järvi väistyivät, heidän tilalleen tulivat *Pohjolan Työn* toimitusjohtaja Rainer Aaltonen ja Oulun lääninarkkitehti Gustaf Strandberg. Työväen puolelta Armas Piirala vaihdettiin Niilo Hiltuseen kun Lauri Kilpeläinen kieltäytyi tarjotusta paikasta.<sup>280</sup> Vuosikokouksessa nimitettiin osastolle myös kolme jaostoa. Valistus- ja kirjallisuusjaostoon tulivat eversti Väinö J. Veijola, Maija Anttila, lehtori Elli Lempa-Widell, Toivo Nykänen, Aune Putaansuu, Ville Sirviö, Tyyne Stenius, Gustaf Strandberg, A. Tervonen ja lehtori J. Turunen. Kauppa- ja teollisuusjaost-

277 Viitala 1969, 114–116.

278 Kansallisarkiston arkistoluettelot. Oulun Suomi-Amerikka yhdistys ry. KA.

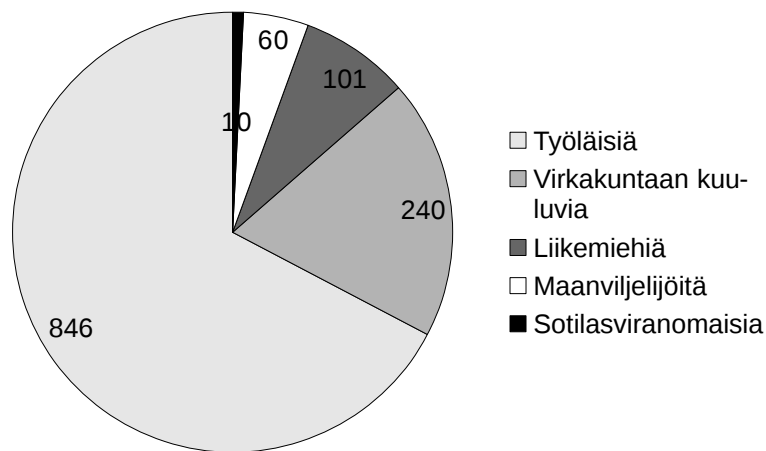
279 Toimintakertomus 1944. Db:1; Vuosikokousptk 25.1.1945. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

280 Vuosikokousta valmistavan toimikunnan ptk 22.1.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

oon kuuluivat Sandelin, johtaja Salokannel, Gunnar Kulvik ja Oulun Villatehtaan toimitusjohtaja Valde Hyry, sekä Esa Rämö ja Kalle Huhtala. Kaksi viimeistä edustivat jaostossa SKP:ta<sup>281</sup>. Kolmanneksi muodostettiin Retkeily- ja urheilujaosto, siinä toimivat Erkki Tuomikoski, Robert Åström, Kalle Rautiainen ja Sofia Kadenius nuorempi.<sup>282</sup>

Oulun SN-Seurasta ei ole säästynyt jäsenkortistoja, mutta vuoden 1945 toimintakertomukseen on liitetty lyhyt selostus jäsenten ammatillisesta jakautumisesta.

Kaavio 2: SN-seuran Oulun osaston jäsenten ammatillinen jakautuminen vuonna 1945.



Lähde: *Toiminta- ja tilikertomus 1945. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.*

Kaikkiaan jäseniä oli vuoden 1945 lopussa 1266, joista miehiä 911 (67%). Työväki edusti pääosaa, mutta ei virkakunnan ja liike-elämänkään edustus pieni ollut. Esimerkiksi koulujen opettajia oli mukana varsin runsaasti, samoin kuin sanomalehtitoimittajia: Konservatiivien *Kaiussa* työskentelivät Yrjöt Tönkyrä ja Kuorikoski, Pentti Haanpää oli *Liiton* palkkalistoilla, Reino Rinne *Kalevassa* ja Rainer Aaltonen *Pohjolan Työssä*. Ammattiryhmistä evankelis-luterilaisen kirkon papistoakin oli mukana muutamia.<sup>283</sup>

Välittömästi sodan jälkeen SN-Seurassa esiintyi myös niin sanottua suhdannejäsenyyttä, kun oikeistopuolueiden kannattajat ja varsinkin sota-ajan toimistaan huolestuneet henki-

281 *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 16. Huhtalasta Pentti Niskasen haastattelu 12.1.2014.

282 Vuosikokousptk 25.1.1945. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

283 Lista SN-Seuran porvarillisista kannattajista. Fragmentti sa. v. 1945. Hk. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

löt ottivat jäsenkirjan eräänlaiseksi vakuutukseksi tulevan varalle. Syy tällaiseen huoleen saattoi tietysti olla enemmän tai vähemmän perusteltu. Ainakaan Oulusta löytyi tuskin ketään, jota ei tarkasti kampaamalla olisi voitu osoittaa jollain tavalla yhteistointia harjoittaneeksi, saksalainen varuskuntahan oli majoittunut kaupungissa neljä vuotta. Toisaalta talven 1944–1945 olosuhteet olivat otolliset oljenkorsiin tarraamiselle. Parin päivän marssimatkan päässä operoi katsannosta riippuen yksi jos kaksikin ylivoimaista vihollisarmeijaa, eikä rosvojoukkojen hallitsematon rellestyskään juuri hyvää enteilyt. Olojen sitten nopeasti vakiintuessa jäseniksi säikähtäneet jäivät toiminnasta pois. Lisäksi SN-Seuran välirauhansopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä tapahtunut sotkeutuminen päivänpolitiikkaan alkoi pian vieroittaa sosialidemokraattisia ja keskustalaisia piirejä sen toiminnasta.<sup>284</sup> Ystävyysseuran ohella myös SKP herätti uteliasta, varmasti pelonsekaista, mielenkiintoa muissakin kuin perinteisissä kannattajaryhmissään. Kaupungintalossa 21.1.1945 pidettyyn SKP:n Oulun osaston järjestämään ”Suomen luokkasodan ja Lenin–Liebknecht–Luxemburgin muistojuhlaan” osallistui väkeä kaikista kansalaispiireistä, ja tälläkin kertaa tulijoita piti käännä ovelta tilanpuutteen takia.<sup>285</sup>

Osaston johtokunta pyrittiin nyt ja jatkossa koostamaan tasapuolisesti eri sosiaaliryhmistä, mutta työväestöllä oli siinä aina vähintään yhden jäsenen enemmistö. Lisäksi tärkeimmät toimihenkilöt ja nimenkirjoittajat, ensimmäinen puheenjohtaja ja sihteeri, edustivat aina laitavasemmistoa. Jaostoissa puolestaan sivistyneistö ja porvaristo pitivät Oulussa selvää johtoasemaa. Jaostotoiminnan malli tuli keskusseuralta, jonka yhteydessä niitä toimi aluksi seitsemän, myöhemmin pitkälle toista kymmentä<sup>286</sup>. Alkuperäinen idea liittyi sivistyneistön aktivointiin, ja varmaankin sen vuoksi tasapuolisuuden periaatetta ei jaostojen kokoonpanossa noudatettu Oulussa samalla pietetillä kuin johtokuntavaaleissa. Itse työhön lähdettiin kuitenkin hieman eri pohjalta kuin Helsingissä, ja jaostojen ajateltiin saavan aikaan jäsenten keskistä mukavaa ajanvietettä ja harrastustoimintaa. Kun ne sitten toimivat alusta lähtien heikosti, aktiivien elitistisyydestä tuli jäsenkousten riitelyn aihe.<sup>287</sup>

---

284 Kinnunen 1998, 249.

285 Vp-Oulu. Ilmoitus 20/45. Vp I Oulun osasto amp 24. KA. Myös SKDL:oon liittyi suhdannejäseniä, kun sodan aikana oikeistoa kannattaneet yrittivät piiloutua sen suojiin. Hokkanen 1996, 301.

286 Kinnunen 1998, 253–255.

287 Kuukausikokouspöytäkirja 21.6.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

Hiljaiselonsa sai helpoiten anteeksi Kauppa- ja teollisuusjaosto. Sen toiminnan ymmärrettiin olevan luonteeltaan sellaista, ettei ulospäin näkyviä tuloksia ihan heti syntyisi. Jaoston toiminnasta ei jäänyt juuri jälkiä, mutta ainakin muutamia kertoja se kokoontui, mukavasti kauppaklubilla virvokkeiden äärellä. Kesällä 1945 se keräsi seudun sotakorvausteollisuuden ulkopuolelle jääneiltä yrityksiltä tuotelistoja, joilla ne olisivat halukkaita osallistumaan Neuvostoliitossa järjestettävään suomalaisen teollisuuden näyttelyyn.<sup>288</sup> Elokuussa 1946 Moskovassa toteutuneeseen tapahtumaan osallistui oululaisia-kin yrityksiä.<sup>289</sup> Näyttelyn aikaan järjestäytyneen suomalais-neuvostoliittolaisen kauppakamarin perustamisen jälkeen SN-Seura ei käytännössä ollut mukana maiden välisessä kauppayhteistyössä. Tarvittaessa se kyllä otti voimakkaastikin kantaa idänkaupan kehittämisen puolesta.<sup>290</sup> Kauppajaostolle ei kuitenkaan enää voitu edes osoittaa tehtäviä.<sup>291</sup>

Toinen heikosti toiminut jaosto, Retkeily- ja urheilujaosto puolestaan sai kitkerää kritiikkiä jäsenistöltä, sillä odotukset juuri sitä kohtaan olivat aluksi ehkä suurimmat. Pula kaikkinaisista resursseista rajoitti jaoston toimintamahdollisuuksia, ja epäonnikin vähän vaivasi. Kesän 1945 eväsretki naapuripitäjään Muhokselle meni pieleen ihan järjestäjistä riippumattomista syistä: ”...mutta kun se sattui juuri siellä syttyneiden metsäpalojen aikaan, niin sitä mukaa kun juhlayleisöä saapui, vei palokunta kaikki miespuoliset henkilöt palopaikalle, joten tuloksia ei juhlista syntynyt.” Seuraavana talvena jaosto järjesti vielä hiihtokilpailut, joista syntyneet tappiot osasto joutui vähistä rahoistaan kuittamaan. Kun retkeilyjaostoa ei saatu toimimaan, se päätettiin korvata ohjelmajaostolla. Kun sekään ei toiminut, evoluution seuraava askel oli SNS:n kuoro, joka myöhemmin nimettiin Siltojen lauluksi.<sup>292</sup> Retkeilytapahtumia järjesti osaston sijaan piirijärjestö palkatun toimistohenkilökunnan voimin.<sup>293</sup>

Parhaiten toimi Valistus- ja kirjallisuusjaosto. Vuosina 1945 ja 1947 se organisoii venäjän kielen kurssitoimintaa, jota veti aluksi Tyyne Stenius ja hänen jälkeensä Neuvostoliitosta Ouluun palanneen Jonne Kuivalan vaimo Saimi. Opintoryhmät kuitenkin nukahativat pian, molemmilla kerroilla aluksi hyvin innostuneet opiskelijat kaikkosivat vähin

288 K- ja t-jaoston ptk:t. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

289 Kaleva 4.8.1946.

290 Kinnunen 1998, 276.

291 Vuosikokouspöytäkirjat 1945–1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

292 R- ja u-jaoston ptk:t ja kuukausikokousptk 21.6.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

293 Hb. Leikkeet 1948–1979. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA.

äänin. Kieli todettiin ilmeisen hankalaksi. Jaoston toinen aikaansaannos oli katkonaisesti mutta useamman vuoden toiminut keskustelukerho, jonka piti ajanvietteen ohella kouluttaa rakentavaan väittelyyn kykeneviä vapaaehtoisia toimitsijoita seuran tarpeisiin. Alustusmateriaalina käytetty kirjallisuus valikoitiin tätä myötäillen. Esimerkiksi syyskuun 1945 käsittelyssä oli Aleksei Tolstoin Venäjän vallankumousta käsittelevä *Kärsimysten tie*. Teos kirvoitti kysymyksen siitä, miksei suomalainen älymystö ole samalla tavalla ”nyt olojen fascismista vapauduttua” lähtenyt mukaan sosialismin rakennustyöhön kuin Venäjän intelligentsija aikanaan vallankumouksen jälkeen? Paikalla olleet suomalaisen älymystön edustajat yrittivät toki vastata tähän, mutta läsnä oli niitäkin, joita lokakuun 1917 ja syyskuun 1944 suora rinnastaminen pelkästään karmi. Mihail Solohovin kolhoosikuvaus *Aron raivaajat* puhutti samaan tapaan hieman myöhemmin. Ilmiriitojakin sattui, mutta niistä tulee puhe myöhemmin.<sup>294</sup>

## 2.4.2. Vaatimattomissa puitteissa

Uudella järjestöllä ei ollut omia kokoustiloja, eikä sotatuhojen ja väestönkasvun aiheuttaman huoneistopulan vaivaama Oulun kaupunki pystynyt heti sellaisia osoittamaan. Niinpä johtokunta kokoontui aluksi sanomalehtien *Liiton* ja *Pohjolan Työn* konttoreissa, aseveliyhdistyksen toimistossa, Sandelinin yksityiskonttorissa ja muiden paremmin toimeentulevien johtokunnan jäsenten kodeissa ja toimistoilla. Seuran jäseneksi saattoi liittyä OOK:n myymälöissä, eri kirjakaupoissa ja *Kalevan*<sup>295</sup> konttorissa. Yleisiä kokouksia järjestettiin enimmäkseen ravintola Seurahuoneella, mutta riittävän suurten tilojen hankkiminen niitä varten oli jatkuva ongelma. Osaston postiosoite sijaitsi ensimmäiset kuu-kaudet Margit Kokkosen asunnossa, niin kutsutussa Rämön talossa Limingankatu 10:ssä. Sattuneesta syystä sinne ei kuitenkaan toivottu jatkuvaa liikennettä ja kulkijaa ihan laidasta laitaan. Kivijalassa toimivat SKP:n ja SKDL:n, ja muidenkin kansandemo-kraattisten järjestöjen toimistot.<sup>296</sup> Eivät yli kaksi vuosikymmentä kestäneen maanalai-

---

294 Keskustelukerhon kokousptk:t. Cc:1; Toimintakertomus 1945. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

295 Edistyspuolueen äänenkannattajan *Kalevan* linja muuttui hyvin nopeasti SN-Seuraa vierovaksi, mutta vielä vuodenvaihteessa 1945 sekin oli projektissa mukana. Päätoimittajana vuoteen 1944 asti toiminut Jussi Oksanen oli lähellä rauhanoppositiota, jopa ehdolla 33:n kirjelmän allekirjoittajaksi. Viitala 1969, 133–135.

296 Kokousptk:t 10.11.1944–2.5.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Rämön talosta ks. *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 16

suuden koulimat työntekijät kaivanneet ylimääräisiä korvia oviensa taakse, eikä seuran imagonkaan kannalta toimiston pitämistä aivan SKP:n paikallisessa ytimessä varmaan pidetty tarkoituksenmukaisena.

Huhtikuun alussa osasto sai toimistokseen kaksi huonetta armeijan omistamasta parakista Kirkkotorin kansakoulun pihalta. Tilaratkaisuun tyydyttiin väliaikaisena, paikka oli kostea ja kylmä, ja nurkissa vilahteli rottia.<sup>297</sup> Kiiskinen, Sandelin ja Ville Korhonen kävivät kaupunginjohtaja Leinon luona pyytämässä huonetta kaupungintalosta pariinkin otteeseen, tuloksetta. Sitten toiveet suunnattiin Raatin saarella isännättä seisovaan suojeluskuntataloon, vaikka vanhanajan patruunan taipumuksia omaava Runar Sandelin laittoi tässä kovasti vastaan. Hän toivoi taloa toisen projektinsa, settlementiliikkeen kansansivistystyön käyttöön. Se sitten kyllä lainaisi tiloja myös SN-Seuralle.<sup>298</sup> Lakkautettujen järjestöjen omaisuus oli yleinen kiistakapula konservatiivisten ja itseään tuolloin demokraattisiksi nimittävien piirien kesken. SN-Seura oli taho, jota jälkimmäisten keskuudessa pidettiin parhaana vaihtoehtona juuri suojeluskuntien toimitilojen perijöiksi, eikä vähiten symboliikan vuoksi. Keskustassa ja oikealla laitavasemmiston määräysvalta tähän varsin massiiviseen omaisuuteen haluttiin mieluummin estää kokonaan.<sup>299</sup>

Toimistotilapulman lisäksi ongelmia tuotti alusta lähtien talous. Jäsenkokousten järjestämisestä jouduttiin maksamaan tilavuokraa, lehti-ilmoitelu maksoi, sihteerillä oli palkka-saatavia ja toiminta piirijärjestönä tarkoitti jatkuvia matkoja ympäröivälle maaseudulle. Avustuksia anottiin Oulun kaupungilta ja eri liikelaitoksilta, vaihtelevin tuloksin. Kaupunki oli taipuvainen katsomaan, että osasto johon kuului toista tuhatta jäsentä oli kykenevä huolehtimaan omista kuluistaan.<sup>300</sup> Kaikki jäsenet eivät kuitenkaan maksaneet maksujaan joka kuukausi, ja jo ensimmäisen täyden toimintavuoden lopuksi rästiläisiä oli neljännes. Kun piirijärjestö perustettiin kesällä 1945, osaston järjestöhierarkian ylemmille portaille maksamat ”verot” nousivat 60%:iin jäsenmaksutuloista. Pääsymak-sullisten tapahtumien menestys oli usein heikkoa ja lehtimyynnistä saatava kate pieni. Taloutta söi myös sodan jälkeen nopeasti etenevä inflaatio.<sup>301</sup>

297 SN-Seuran Oulun osaston historiikki vuodelta 1985. He:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

298 Kokousptk 27.11.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Sandelinin settlementityöstä ks. Manninen 1995, 268.

299 Kinnunen 1998, 82; Hokkanen 1996, 167.

300 Esim. kokousptk 8.2.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

301 Toimintakertomus 1945. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

### 2.4.3. Kuka on fasisti?

Äänivaltaiselle jäsenistölle suunnatut osastokokoukset eivät vielä 1940-luvulla sisältäneet viihteellistä ohjelmaa. Niissä oli tarkoitus mennä demokratian juureen ja ytimeen, jäsenistön piti saada esittää ajankohtaiset toivomuksensa johtokunnalle ja jaostoille, ja alkuvaiheessa äkkijyrkkä vasemmistolainen politikointi juuri niissä oli ankaraa. Kuukausikokouksia olisi nimensä mukaisesti pitänyt järjestää kuukausittain, mutta tähän ei koskaan sentään päästy. Vuonna 1945 Oulun osasto järjesti yleisiä kokouksia vuosikokouksen ja rauhan viikon juhlallisuuksien lisäksi neljä. Niiden osallistujamäärä laski vuoden mittaan jyrkällä käyrällä: Tammikuun vuosikokouksessa läsnä oli yli 300 seuran jäsentä, kesän ja syksyn kuukausikokouksissa noin 80 ja viimeisessä, joulukuun alussa pidetyssä kokouksessa enää 22 henkilöä. Alkuinnostus oli tiessään ja jäsenistö kaivautunut poteroihinsa syksyllä aktivoituneen sotasyllisyyskysymyksen vuoksi. Tulevat vuodet eivät tuoneet parannusta asiaan.<sup>302</sup>

Juuri vaivaannuttavan, riitelyksi niin helposti repeävän politikoinnin vuoksi osaston johtokunta teki suoran demokratian sijaan runsaasti ratkaisuja itse. Se kokoontui kutsuttaessa ottamaan kantaa keskuseuran ja muiden järjestöjen mitä erilaisimpiin aloitteisiin, kehotuksiin ja pyyntöihin. Kielteisiä päätöksiä tehtiin esimerkiksi vappumarssille osallistumisesta seuran tunnuksien alla vuonna 1945, samoin kieltäydyttiin juuri perustetun pioneerijärjestön kannatusyhdistyksen jäsenyydestä. Johtokunnan tehtäviin kuului myös uusien jäsenhakemuksien hyväksyminen, ja niiden määrä oli ensimmäisinä kuukausina, minimissään, toista sataa per kokous. Kun seuran säännöt kielsivät jäsenyyden sotasyllisiltä ja fasisteilta, heräsi ongelma, että kuinka tästä tulvasta seulotaan nämä kelvottomat, mistä fasistin tunnistaa ja mihin vedetään raja. Ratkaisuksi lopulta tuli, että yleiset kokoukset saisivat lausua mielipiteensä uusiksi jäseniksi hyväksytyistä ja vaatia erotettavaksi ne, ”jotka huomataan fascisteiksi”. Mikään lähde ei kerro joutuiko joku Oulussa tällaisen huutoäänestyksen kohteeksi, mutta johtokunta itse kirjasi ainoastaan yhden hylätyn hakemuksen.<sup>303</sup>

302 Kuukausikokousptk:t. Cc:1. Vuosikokousptk:t. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

303 Jäsenmäärä kasvoi voimakkaasti maaliskuuhun 1945 saakka. Kokousptk:t v. 1944–1945, erit. 10.11.1944 ja 2.5.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.



Sosiaalisesti heterogeenisen johtokunnan konsensushakuisuus ei aina tyydyttänyt vasemmistotyöläisvaltaista jäsenistöä, ja viimeistään sotasyylisyysasia repäisi sen omatkin rivit hajalle. Poliittisen tasapainoilun ohella johtokuntaa kuormitti jaostojen heikko toiminta, hallintotehtävien lisäksi sen kontolle jäi kaikkinaisen jäsenistölle suunnatun aktiviteetin järjestely alusta loppuun. Rahakirstun pohjan paistaessa syksyllä 1945 se monitaitoisena esitti välirauhan vuosipäivän juhlallisuuksien juhlapuheita, lausuntaa, laulua ja puhepakinan sisältäneen ohjelmiston itse.<sup>304</sup> Yleensä juhlaohjelmat pyrittiin alkuvuosina pitämään arvokkaina. Osittain tämä johtui jäsenistön ikärakenteesta ja siitä, että SN-Seuran suuret juhlat liittyivät pitkälti suoraan menneisiin sotatapahtumiin. Moni jäsen ei halunnut juhlistaa aselepoa tanssien, vaan 1930-luvun poliittisten vainojen ja sodan uhreja muistellen. Arvokkuutta piti korostaa senkin vuoksi, ettei päivänpoliittisia kysymyksiä yleisön puolelta otettaisi oma-aloitteisesti esiin. Niinpä myös välirauhan vuosipäivän 1945 juhlaohjelmaluonnokseen kirjattu vapaa sana -osuus poistettiin siitä tarpeettomana<sup>305</sup>. Tapahtumaohjelmiston muodollisuus ja arvokkuus vieroitti nuorempaa väkeä seuran toiminnasta, sillä vuosia rintamalla kadottaneet ikäluokat huvittelivat parhaillaan sydämensä kyllyydestä.<sup>306</sup>

Oulun SN-Seuran papereissa on harvinaisuus, että eri poliittisten ryhmittymien kiistely on kirjattu suoraan ylös. Yksi tällainen tapaus oli kuitenkin osaston kuukausikokous 3.5.1945, ja riidan aihe juuri suojeluskuntatalon tuleva käyttö. Tunnelma tosin lässähti pahasti jo alkuunsa, kun todettiin ”fascismin olevan vielä yleisesti vallalla Oulussa”. Uutiset Berliinin kukistumisesta eivät nimittäin olleet johtaneet riittävän laajoihin liputuksiin, ja kaiken lisäksi seuran nimikirje oli revitty vapunpäivänä toimiston ovenpielestä. Toimitilakysymyksestä keskusteltaessa joku yleisöstä yritti, että ”Hiljaisuudessa, rauhalla ja rakkaudella luodaan tulevaisuudessa parempi ja tarkoitustaan vastaavampi huoneusto”, mutta siitäpä muut suuttuivat: ”Ei historia tunne tapausta jolloin hiljaisuudella olisi mitään aikaan saatu, vaan ihmisille on puhuttava ja selvitettävä asian oikeaa tilaa, että he vähitellen oppisivat ymmärtämään Neuvostoliittoakin muuna kuin idän barbaari-maana. Juuri tätä työtä varten tarvitaan toimihuonetta!” Keskusseuralle osoitettiin julki-lausuma, jossa vaadittiin sitä työskentelemään pontevasti niin, että suojeluskuntien

304 Kokousptk:t 11.9.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

305 Esim. Toimintakertomus 1944. Db:1; Kokousptk 11.9.1945 ja 8.9.1947. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

306 Manninen 1995, 415.

omaisuus saataisiin SN-Seuran osastojen käyttöön.<sup>307</sup> Näinhän ei käynyt kuitenkaan missään, ja Oulun suojeluskuntatalo päätyi lopulta tuomiokirkkoseurakunnalle.<sup>308</sup>

#### **2.4.4. Mielialan muokkausta: Taiteilijavierailu ja näyttely Hitlerin hirmuteoista**

Uusi ja vanha suunta kamppailivat sodan jälkeen paitsi Suomen politiikassa, myös kulttuurielämässä. Kulttuurivaihdon aikaansaamisella nähtiin olevan suuri merkitys Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rauhanomaisen kehityksen varmistamisessa, ja ensimmäiset sitä koskevat toimenpiteet teki jo valvontakomissio syksyllä 1944. Neuvostoliiton yleisliittolainen ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitava järjestö VOKS alkoi toimittaa Suomeen runsaasti elokuva- ja näyttelymateriaalia, jonka levittäminen suurelle yleisölle kanavoitiin alusta lähtien SN-Seuran kautta. Keväällä 1945 Neuvostoliitosta tehtiin lähinnä Etelä-Suomeen myös muutamia suuria kulttuurivierailuja, mutta suursodan päätyttyä taiteilijat siirtyivät kiertueille eri puolille vapautettua Eurooppaa.<sup>309</sup>

Oulun seudulla vuoden ellei vuosikymmenen kulttuuritapaus oli kirkkaasti SN-Seuran järjestämät Leningradin Akateemisten teattereiden solistiyhtyeen kolme konserttia 6.–7.3.1945. Ryhmään kuului viisi klassista laulajaa, neljä balettianssijaa, pianosolisti ja kaksi säestäjää. Vastaanotto oli ihastunut, eikä taiteilijoita vielä säästely tai varjeltu samaan tapaan kuin tulevina vuosina. He saivat kertoilla lehdistölle pitkät selostukset Neuvostoliiton taide-elämästä ja työskentelystään piiritetyssä Leningradissa.<sup>310</sup> Tapahtuma oli myös taloudellinen menestys, suorastaan pelastus velkaantumaa päässeelle osastolle. Liput loppuivat kesken kaikkiin esityksiin, majoituksen hotelli Tervahovissa kuittasi ulkoasiainministeriö ja Oulun kaupunki tarjosi juhlapäivälliset. Kuluja ei siis juuri tullut, sen sijaan tuloja ja selkään taputuksia, toki vaivaakin. Ja mielipahaa siitä, että lopulta lippujen hinnat olivat monelle seuran työläisjäsenedelle aivan liian kalliit, vaikka jäsenillä etuosto-oikeus niihin oli ollutkin.<sup>311</sup>

---

307 Kuukausikokousptk 3.5.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

308 Hautala 1982, 316.

309 Kinnunen 1998, 80, 284–285.

310 Kaleva 7.3.1945.

311 Kokousptk 25.2.1945. Cb:1; Kuukausikokousptk 3.5.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

Konsertin jälkimainingeissa myös aiemmin liikelaitoksille postitetut lahjoituspyynnöt tuottivat myönteisiä vastineita. Kannattajajäseniksi 1000 markan kertakaikkisella suorituksella liittyivät huhti-toukokuussa 1945 Osuuskunta Karjapohjola, Wilho Byström Oy, Veljekset Sieppi & Co. ja voimistelu- ja urheiluseurat Oulun Jyry ja Oulun Kisko. Lisäksi Herman Anderson Oy, Kahvila Kiistola, OOK ja Oulun Kirjateollisuus Oy lahjoittivat varsin huomattavia summia.<sup>312</sup> Mainituista yrityksistä ainakin Byström ja Anderson olivat hyödyntäneet Oulun sotavankileiriltä saatua vankityövoimaa jatkosodan aikana.<sup>313</sup> Parantuneen taloustilanteen myötä osastolle päätettiin hankkia oma kirjoituskone, mutta ostolupa heltisi vasta keskusseuran painostettua kansanhuoltoviranomaisia. Moista tekniikkaa saivat akuutin pulan aikana hankkia vain tahot, jotka suorittivat maanpuolustuksen kannalta välttämättömiä tehtäviä. Mutta tokihan SN-Seura itsensä tällaiseksi laski.<sup>314</sup>

Toinen SN-Seuran runsaasti huomiota saanut tempaus Oulussa vuonna 1945 oli Kajainintullin kansakoulussa huhtikuussa järjestetty laaja valokuvanäyttely *Hitlerin uusi järjestys Euroopassa*. Kuvat oli takavarikoitu Neuvostoliitossa saksalaisilta sotavangeilta, ja ne esittivät juutalaisia pakkotyössä, joukkohautojen reunalle kyyristyneiden vankien massateloituksia ja keskitysleirien kaasukammioita ja krematorioita. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun oululaiset joutuivat näin suoraan silmäkkäin asian kanssa, joka hie- man myöhemmin poiki otsikoita monelle ennenkuulumattoman mittaluokan rikosnimikkeestä, rikoksesta itse ihmisyyttä vastaan. Vastaanotto oli varmasti tyrmistynyt, vain hiljaisemmalla tavalla kuin näyttelyn järjestäjät olisivat katsoneet asialliseksi. ”Hirvittäviä raakuuksia” uutisoi *Kaleva*, mutta ei aivan etusivullaan.<sup>315</sup>

## **2.5. Poliittista painia**

### **2.5.1. SNS:n perintö**

Vasemmistolaisen työväenliikkeen kannattajat liittyivät alusta lähtien sankoin joukoin SN-Seuraan. Siten jäsenistön piirissä vaikuttivat vahvasti pitkälle toista maailmansotaa

---

312 Toimintakertomus 1945. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

313 Manninen 2003, 147–148.

314 Oulun Konttorityö, kirjeet 9.5. ja 8.6.1945 liitteinen. Ec:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Kousptk 13.8.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

315 *Kaleva* 19.4.1945; Kuukausikokousptk 3.5.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

edeltävään aikaan kantavat punaisten traditiot, joita olen käsitellyt tämän työn johdantoluvussa. Samat traditiot olivat olleet myös sns:läisyyden perustana. Altavastajan roolistaan yhtäkkiä päässyt laitavasemmisto ei noin vain kyennyt luopumaan mustavalkoisesta ja vihaisesta herrat vastaan kansa -ajattelusta, mikä osui kipeästi juuri SN-Seuran kaltaiseen toimijaan. Edelleen oli vain vähän toimintaympäristöjä, joissa työläinen pääsi tasaveroiseen keskusteluyhteyteen porvarin kanssa, ja kun mahdollisuus avautui, niin aina se muutamilla lipsahti mitan ottamiseksi.

Myös vanhan vasemmiston perinteisiin kuuluvalla Neuvostoliiton puolustamiselle SN-Seura tietysti tarjosi hyvin luontevan foorumin. Tästä aiheutui hankaluuksia siksi, että neuvostomaa liittyi niin monitahoisesti Suomen historian kipupisteisiin ja akuutteihin sisäpoliittisiin kysymyksiin. Toisaalta puolustajat olivat missiossaan hyvin herkkänahkaisia: Kaikki vähänkin kriittinen ylitti sietokyvyn, koska lausunnoilla tuntui olevan suora yhteys 1930-luvun oikeistohegemoniaan. Kun esimerkiksi Oulun osaston keskustelukerhon kokouksessa puitiin keväällä 1946 SN-Seuran suhdetta poliittisiin puolueisiin, oli yleisö yhtä mieltä siitä, että sotaa edeltävä arvomaailma oli ollut ehdottoman väärä. Suhde puolueisiin näyttäytyi näkemyseroina suhteessa sotasyyllisyyskysymyseen ja siihen, kuinka ihannoivasti Neuvostoliittoa oikeastaan oli syytä julkisuudessa käsitellä. Paikalla olleiden, Neuvosto-Karjalasta palanneiden loikkareiden kertomukset nälästä, kurjuudesta ja vainoista herättivät myötätunnon sijaan kysymyksen, että olivatko nämä puhujat kenties kovinkin akateemisia karjalankävijöitä.<sup>316</sup> Vuotta myöhemmin kun Oulun osaston johtokuntaan kuulunut Robert Åström väitti luennoitsijalle vastaan samaisen kerhon tilaisuudessa, hän päätyi Valpon kirjoihin neuvostovihamielisenä henkilönä: ”...lausunnot olivat hyvin peitettyjä, mutta erittäin kärkeviä ja arvostelevia, sekä ilmeni näistä Åströmin erittäin suuri sympatia länsivaltoja kohtaan.”<sup>317</sup>

Juuri SNS:n perinnön vuoksi SKP:n ja SN-Seurankaan keskinäinen suhde ei ollut aluksi ongelmaton, vaikka kommunistipuolueen poliittinen ohjelma ilman muuta tuki SN-Seuran päämääriä. Ulkopolitiikassaan SKP kehotti lujittamaan ystävyyttä Suomen ja Neuvostoliiton välillä, noudattamaan maiden välisiä valtiollisia sopimuksia ja laajentamaan

---

316 Keskustelukerhon kokousptk, luonnos/nurkkapöytäkirja 27.2.1946. ”Keskustelukysymys”. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

317 Vp-Oulu. Ilmoitus 95/47. Vp II Oulun osasto amp 25. KA.

jatkuvasti ystävyyspolitiikan kannatuspohjaa. SN-Seuran työn tukeminen sisältyi säännönmukaisesti sen edustajakokousten päätöslauselmiin. Sodan jälkeen SKP:n joukkojärjestötyöstä vastannut Hertta Kuusinen kuitenkin arvosteli ankarasti Mauri Ryömää ja vuoden 1940 SNS:aa, joka oli ollut kapealla tiellä ja pelottanut pois toiminnasta porvarilliset piirit. Vastaava ei saanut toistua, vaan ystävyysseuran tuli säilyä laajapohjaisena kulttuurijärjestönä, jonka avulla SKP pääsisi yhteistyöhön vapaamielisen porvariston kanssa uuden suunnan politiikan toteuttamiseksi. Puolueen toimitsijoita ohjeistettiin pitämään langat käsissään järjestettäessä SN-Seuran paikallista toimintaa, mutta sillä tarkoitettiin myös työskentelyä ylilyövästä vasemmistolaisuutta vastaan. Puoluejohdon ikäväksi yllätykseksi yhteisrintamaoppi meni tällä kertaa heikosti perille. Äkkijyrkkiä esiintymisiä porvaristoa ja sosialidemokraatteja vastaan nähtiin ensimmäisinä sodan jälkeisinä vuosina keskusseuran edustajakokouksia myöten.<sup>318</sup>

Eräs asia jossa SKP ja SN-Seura sodan jälkeen vetivät yhtä köyttä, oli välirauhansopimuksen toteutumisen tarkkailu. Sopimuksen poliittiset artikkelit oli jätetty varsin tulkinanvaraisiksi, ongelmallinen oli etenkin Suomen poliittisen ja yhteiskunnallisen elämän demokratisointia koskeva pykälä. Sen mukaisesti lakkautettiin kyllä heti rauhan tultua joukko järjestöjä, muun muassa suojeluskunnat, suhteellisen yhteisymmärryksen vallitessa. Jatkossa rajanveto kiellettävien ja porvarilliseen demokratiaan soveltuvien, mutta vanhan suunnan ryvettämien järjestöjen välillä osoittautui paljon hankalammaksi. Laitavasemmisto vaati leveämpiä höyläyksiä yhteiskunnan oikealle laidalle kuin konservatiivisemmat tahot olivat valmiita hyväksymään. Lisäksi se halusi virkamiesten erottamattomuuden kumottavaksi julkisen elämän puhdistusten mahdollistamiseksi. Paasikiven marraskuussa 1944 nimitetyn hallituksen varsinaiseksi koetinkiveksi muodostui kuitenkin välirauhansopimuksen 13. artikla, sotarikollisten tuomitseminen. Siihen liittyen SKDL:n radikaalein siipi piti esillä kansantuomioistuinten perustamista, vaikka edes SKP:n taktiikkaan ei kuulunut kansan kannustaminen vaatimaan sotasyllisten rankaisemista. Puolue aikoi saavuttaa tavoitteensa voitettuaan kevään 1945 eduskuntavaalit, ottamalla haltuunsa työväenliikkeen johtoasemat ja yrittämällä saada laajan hallitusrintaman asiansa taakse.<sup>319</sup>

---

318 Kinnunen 1998, 154–155.

319 Rantala 1997, 39–41, 45.

Suoraan päällekkäin SKP:n ja SN-Seuran toiminnot menivät siten, että molempien kiivas ja akuutti pyrkimys oli mahdollisimman nopeasti kääntää ympäri suomalaisten peritty näkemys Neuvostoliitosta ja venäläisistä ihmisistä. SKP:n perimmäisenä tavoitteena oli luonnollisesti vallankumous, joka kuitenkin olisi mahdollista toteuttaa vasta sitten, jos edes Suomen työväestön enemmistö vakuuttuisi neuvostojärjestelmän autuudesta. SN-Seuralla ei vallankumouksellista tarkoitusta kuulunut olla, mutta aivan samalla tavoin paitsi neuvostosuhteiden kehittyminen sen toivomaan suuntaan, myös seuran oma olemassaolo edellytti suomalaisten kollektiivista mielenmuutosta. Seurauksena oli järjestöjen retoriikan sulautuminen yhteen. Lisäksi SN-Seuran käyttämä, VOKS:n toimittama Neuvostoliittoa koskeva valistusmateriaali oli yleensä varsin propagandistista. Neuvostoliiton saavutuksia ja suunnitelmia, joista 1940-luvulla olivat pinnalla muun muassa Stalinin luonnonuudistussuunnitelmat ja stahanovilaisten<sup>320</sup> työnsankareiden ennätykset, esiteltiin Suomessa samoin superlatiivein kuin naapurimaassakin. Ainakin keskusseuran piirissä oli vallalla erikoinen tarve esittää neuvostokansalaiset yksinomaan ihannoitavan sankarillisina, jotenkin ei-tavallisina ihmisinä.<sup>321</sup> Oli monia, joihin tämä kaikki teki vastenmielisen vaikutelman, aivan vastoin tarkoitustaan.

## 2.5.2. Ongelmana laajapohjaisuus

Heti marraskuussa 1944 Oulun sn-seuralaiset joutuivat vastakkain perustavanlaatuisen ongelman kanssa. Miten sovittaa yhteen jäsenistössä vaikuttavat, yhä pahemmin polarisoituvat näkemykset Suomen menneestä ja tulevasta demokratian mallista ja vasta hetki sitten päättyneen sodan syistä ja seurauksista? Oli juuri perustettu ystävyysseuran osasto sovinnon, varovaisuuden ja konsensuksen hengessä, ja sitten Mauri Ryömä meni ja kirjoitti taas kirjeen. Se oli otsikoitu karjahtavin kapiteelein: TARMOKKAASEEN TOIMINTAAN SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON YSTÄVYYDEN KEHITTÄMISEKSI! Alkukappaleessa kirjoittaja muistutti, että ”Neuvostoliiton sotavoimien loistavat voitot ovat pelastaneet Suomen kansalle vapauden”. Loppusisältö oli lista puhtaasti sisäpoliittisia vaatimuksia, joita seuran kannattajien tulisi pitää esillä hallituksen ja eduskunnan suuntaan. Sellaisia vaatimuksia, että valtiollisen keskitien kannattajien oli niitä mahdo-

---

320 Aleksei Stahanov oli Stalinin ajan legendaarinen kaivosmies, kyllä aidosti historiallinen henkilö, jonka väitettiin kyenneen reilusti yli kymmenkertaistamaan työkiintiönsä. Stahanov-legendan avulla todisteltiin sosialistisen järjestelmän ylivoimaisuutta.

321 Kinnunen 1998, 335.

ton niellä. Risto Ryti, Väinö Tanner ja Toivo Kivimäki<sup>322</sup> oli jälleen nimetty. Ehkä Ryömä argumentoi ennen kaikkea omia tuntojaan<sup>323</sup> syyttäessään yhteiskuntaa myös siitä, että ”Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyden kannattajia jatkuvasti vainotaan”, mutta oli tällä näkemyksellä ilman muuta vahva kannattajakuntansa kentälläkin.<sup>324</sup> Kirjelmä ”herätti vilkasta keskustelua” niin Oulun osaston johtokunnan kokouksessa kuin yleisessä vuosikokouksessakin, jolle teksti tunnollisesti päädyttiin esittämään. Jälkimmäiselle ei tosin olisi haluttu kertoa, että ketkä tarkalleen Ryömä siinä nimeltä mainitsi.<sup>325</sup>

Osaston 25.1.1945 pidetyn ensimmäisen vuosikokouksen piti ottaman kantaa paitsi Ryömän kirjeeseen, myös SN-Seuran Helsingissä 14.1. pidetyn maanlaajuksen edustajakokouksen päätöslauselmaan. Tapaus osoitti ainakin sen, että seuran paikallistoimitsijat olivat pitkälti Ryömän linjoilla.<sup>326</sup> Yhä jatkuvista ystävyysseuralaisten vainoista ei tosin päätöslauselmassa puhuttu, eikä provosoitu puna-armeijan loistavuudella, mutta sota-ajan poliitikkojen tuomitsemisesta ja virkakunnan puhdistuksista kokous kiivaili kyllä. Lisäksi se vaati maan suurimman kansalaisjärjestön Suomen Aseveljien Liiton lakkauttamista.<sup>327</sup> Yleisesti tämän edustajakokouksen kulku aiheutti sen, että sosialidemokraattiset ja porvarilliset piirit alkoivat vieroa SN-Seuraa ja vetäytyä sen toiminnasta.<sup>328</sup>

Oulun osaston äänivaltainen edustaja Helsingissä oli ollut sihteeri Margit Kokkonen. Hän oli saanut kutsun kotiinsa rämölle sähköitse ja niin viime tingassa, ettei ollut ehti-

---

322 Kaikki kolme tuomittiin lopulta sotasyylisoikeudenkäynnissä. Kivimäki oli ennemmin virkamies kuin poliitikko, Suomen Saksan lähettiläs vuosina 1940–1944. Esim. Lindstedt–Löytömäki 2010, 26–28.

323 Ryömä ei siis hevin hyväksynyt SKP:n sodanjälkeistä maltillista linjaa, ei myöskään oman lapsensa SNS:n perusluonteen muuttumista vaihdoksessa SN-Seuraksi. Toisaalta hänen on väitetty kärsineen paranoiasta ja vakavista mielenterveysongelmista, mistä osoituksena on pidetty itsemurhayritystä vankilassa vuonna 1942. Rentolan mukaan hermoromahduksen taustalla oli epätoivo suuren idealistin menetettyä talvisodan vuoksi uskonsa Neuvostoliittoon, lisäksi kuolemantuomion uhka vaikutti. Ryömä oli kuitenkin myös kuuluisa itsepäisyydestään ja temperamentistaan, eikä suinkaan ainoa Suomen jatkosodan ajan ”roisista ja saatanallisesta komennosta” (edellisen sanoi Anna Wiik) raivoisan katkera vasemmistointellektuelli. Esimerkiksi kuutosiin kuulunut Cay Sundström kirjoitti sodan jälkeen, että ainoastaan suunnaton viha (”vilken portion av ilskan”) auttoi häntä kestäämään raskaat vankilavuodet, ja että se viha kyti yhä ja odotti. Rentola 1994, 463–464, 581 n96; Korhonen 2006, 13, 20.

324 Keskusseuran kiertokirje n:o 2. 23.11.1944. Allek. ”Suomi-Neuvostoliitto-Seuran sihteeristö” eli Ryömä ilmeisen omavaltaisesti, tukenaan seuran sns:läinen ”puhemiehistö”. Eaa:1; Valistussihteeri Aune Laurikainen nakkasi kuitenkin perään, että juuri Ryömä vastatkoon tuotoksestaan itse. A.L. 22. 12.1944. Eaa:2. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

325 Johtokunnan kokousptk 30.11.1944. Cb:1; Osaston vuosikokousptk 25.1.1945. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

326 Kokouksessa oli edustus 127 paikallisosastosta. Kinnunen 1998, 81.

327 Edustajakokouksen päätöslauselma 14.1.1945. Ea:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

328 Kinnunen 1998, 83.

nyt pyytää toimintaohjeita muilta johtokunnan jäseniltä. Jopa taas sattuikin. Kutsumista-  
pa oli poikkeuksellinen, ja viivytely taisi kyllä olla jonkun tahon taktikointia jolla var-  
mistettiin, että suhteellisen suuri mutta johdoltaan heterogeeninen osasto äänestäisi lau-  
suman puolesta.<sup>329</sup> Näin Kokkonen oli tehnytkin ja ollut mukana myös Paasikivelle ko-  
kousponnet tuoreeltaan esittäneessä lähetystössä. Asian jälkipuinti Oulussa oli jälleen  
”vilkasta”, osaston johtokunnan osalta se jouduttiin nolosti hoitamaan puolueellisella  
maalla Oulun Aseveljiltä lainatuissa toimitiloissa. SAL:n asian vuoksi aseveljet Haini ja  
Järvi vetäytyivät toiminnasta kokonaan sivuun. Myös sihteeri Kokkonen luopui toimes-  
taan ja nimenkirjoitusoikeudestaan, vaikka jatkoi johtokunnan jäsenenä tästä eteenpäin-  
kin. Puoluekantaista porvarin kanssa nokittelu ei tuolloin olisi SN-Seuran puitteissa ol-  
lut, joten ehkä Kokkonen teki tilanteesta oman johtopäätöksensä, niin kuin se nykyään  
kauniisti sanottaisiin. Toisaalta hänellä oli valmiina työpaikka perusteilla olevassa  
SKP:n Oulun piirijärjestössä<sup>330</sup>. Osaston sihteerinä seuraajaksi tuli nuori ja hiukan kuu-  
mapäinen kommunisti Niilo Hiltunen.<sup>331</sup>

Vuonna 1945 järjestettiin myös kahdet vaalit, valtiolliset ja kunnalliset, ja niissä voi-  
miaan mittelevät tahot joutuivat toimimaan yhteistyössä SN-Seurassa. Ennen kevään  
eduskuntavaaleja politikointi ei ollut seuran piirissä suuressa roolissa, mutta tilanteen  
muutokseen vaikutti myös vaalitulokset. Se oli laitavasemmistolle pettymys. Vaikka SKDL  
nousi hallitukseen, toiveet kansanrintaman rakentamisesta sen sisälle oli haudattava.<sup>332</sup>  
Kiukku etenkin kolmen suuren hallituksen talouspolitiikkaa kohtaan kasvoi vuoden mit-  
taan sellaiseksi, että siitä päätyi ihailtavan tarkka ja hyvin marxilainen selostus Niilo  
Hiltusen laatimaan osaston toimintakertomukseen. Hiltunen ei muutenkaan ollut edeltä-

329 Kutsusähke 11.1.1945. Ea:2; Kokousptk 19.1.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

Kutsukirjeitä oli alettu postittaa puolitoista viikkoa ennen Ouluun saatua sähkettä. Kinnunen 1998, 81.  
330 Fragmentti, ”Toiminnasta 1945” Db. 1B SKP Oulun piirijärjestö. KansA. Kokkonen ei ollut säikkyä  
sorttia, kuten toiminta turvasäilöaikana osoittaa. Heti vuonna 1944 hänet hyväksyttiin puolueeseen  
vanhana jäsenenä (liitt. 1929), mikä ei monen kohdalla ollut suinkaan itsestäänselvyys. SKP:n Oulun  
piirijärjestö rekisteröitiin 5.3.1945, ja Kokkonen oli sen jäsen. (Valmistava toimikunta oli nimetty  
tammikuussa.) *Kommunistien arkistojen kätkeistä 1918–1966*, 13, 21. Ks. myös 1B SKP Hmp I/ymp-  
Olu/K. KansA.

331 Kokousptk 8.2.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

332 Kevään eduskuntavaaleissa valtaan nousivat SDP, SKDL ja maalaisliitto. Vaikka hallituksen voima-  
suhteet olivat vasemmiston eduksi, eduskunnassa sillä oli niukka vähemmistö, yhteensä 99 paikkaa.  
Uuden hallituksen antama ”kolmen suuren” julistus oli siinä mielessä vasemmistoradikaali, että siinä  
vaadittiin pankkien sosialisointia ja suurteollisuuden ottamista yhteiskunnan valvontaan, mutta  
SKDL:n hallituskumppanit eivät suhtautuneet julistukseen mitenkään sitovana. Lisäksi SKDL joutui  
hallituksessa osallistumaan lakkoliikkeiden vastaiseen politiikkaan, koska lakot olisivat kohdistuneet  
myös sotakorvausteollisuuteen ja aiheuttaneet närää Neuvostoliitossa. Bergholm 1998, 208–209; Haa-  
taja 2003, 750; Soikkanen 1991, 64–65.



jänsä veroinen diplomaatti, hän syytti suorasukaisesti oikeistoa ja maalaisliittoa asioiden pieleen menosta niin SN-Seurassa kuin päivänpolitiikassa: ”Täysi huuto kahdesta rintamasta, porvaristo työläisiä vastaan.”<sup>333</sup>

Toinen hallituskumppani ja poliittinen päävastustaja SDP ei kuitenkaan saanut edes Hil-tuselta samanlaista täyslaidallista kuin kokoomus ja talonpojat. Pidemmän päälle Oulunkaan vasemmistopuolueiden välit eivät olleet lämpöiset, ja sosialidemokraatit iskivät kesästä 1946 lähtien kommunismia vastaan siinä kuin muuallakin maassa. Molempien äänenkannattajat mustamaalasivat toista työväenpuoluetta hyvin ankarasti, ja kansandemokraatit suhmuroitiin ulos *Pohjolan Työn* johtokunnasta.<sup>334</sup> Kaikesta huolimatta osapuolet halusivat ja kykenivät säilyttämään yhteistyötä SN-Seuran puitteissa. Tämä onnistui varmasti senkin ansiosta, että seura ei Oulussa osallistunut ulkoparlamentaariseen toimintaan samalla tavoin kuin Etelä-Suomen keskuksissa.<sup>335</sup> Vuosikymmenen vaihteen saakka mukana pysytelleitä, paikallisesti keskeisiä sdp:läisiä olivat ainakin Rainer Aaltonen, Eeva Fränti ja Toivo Nykänen. Viimeistä pidettiin myös SDP:n oman puoluehajaannuksen aikana persoonaltaan sovittelevana henkilönä<sup>336</sup>. Oulun Sosialidemokraattisen Työväenyhdistyksen sihteerinä Eero Patalaakin kosiskeltiin, mutta hän huoli kontolleen vain satunnaisia luottamustehtäviä. Otto Karhi teki ensiesiintymisensä syksyn 1946 välirauhanjuhlien yhteydessä, aktiiviksi hän kuitenkin ryhtyi vasta 1950-luvun lopulla Odessa-yhteyksien avauduttua.<sup>337</sup>

### 2.5.3. Repivä sotasyllisyyskysymys

Oulun skp:läiset ottivat puoluejohdon SN-Seuraa koskevat ohjeet keskimäärin todesta. Ystävyysjärjestön annettiin ilman murinoita järjestäytyä laajalle pohjalle, huolehdittiin vain siitä, että oltiin itsekkin mukana. Toisaalta vasemmiston toimintakenttä oli jo maan-alaisen kauden perintönä hyvin pirstaloitunut, ja Helsingissä syksyllä 1944 kiireessä

333 Toimintakertomus 1945. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

334 Kenttä 1987, 64–68, 74.

335 Työväenpuolueet ajoi keskinäiseen vihanpitoon sotasyllisyysasian lisäksi juuri erilainen käsitys ulkoparlamentaarisen toiminnan sopivuudesta demokratiassa. Ero tuli selvästi esille kesän 1946 torikousten yhteydessä. Soikkanen 1991, 155.

336 Kenttä 1987, 104.

337 Passim. Cb:1. SN-Seuran Oulun piirintk:n arkisto. OMA. Ks. myös Ef. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA. Vuonna 1946 Toivo Nykänen vastusti tarjottua yhteistyötä SKDL:n kanssa, Fränti ja Patala puolestaan kannattivat. Kenttä 1986, 223.

lukkoon lyödyt linjaratkaisut saivat aikaan tarpeen käynnistää julkinen toiminta monella uudella taholla samaan aikaan. Jopa SKP:n oman perusjärjestöverkon levittäminen lähti käyntiin hitaasti, sillä kaadereista oli Pohjois-Suomessa edelleen pula. Runsaasti voimia jouduttiin suuntaamaan myös kevään 1945 eduskuntavaaliohjelmaan<sup>338</sup>. Puolueen yläkerros oli kuitenkin aika lailla eri asia kuin hankalasti kontrolloitava kannattajakenttä. Jälkimmäisen poliittista tarmoa yritettiin kanavoida SN-Seuran sijaan SKP:n ja SKDL:n joukkotilaisuuksiin muun muassa järjestämällä niitä lähekkäin. Päivää tai paria ennen SN-Seuran tilaisuutta pidetyssä, avoimesti poliittisessa kokouksessa sai tuulettaa tuntojaan.<sup>339</sup>

Repivin poliittinen kysymys sodan jälkeen oli takavuosien keskeisten poliitikkojen tuomitseminen sotaan syyllisinä. Katkera laitavasemmisto vaati sitä ehdottomasti, mutta edes syytteet mahdollistavaa lainsäädäntöä ei ollut olemassa. Oulun johdoltaan laaja-pohjaisessa osastossa sotasylliskysymys oli pitkään täysin pannaan julistettu aihe, vaikka keskusseuran asialistalla se oli melkein alusta asti. *SNS/Kansan sanomat* rummutti kysymyksen pikaisen ratkaisun puolesta kesäkuusta lähtien, ja Helsingissä SN-Seura masinoi joukkomielenilmauksia melkein kesän 1940 tapaan. Kaisa Kinnusen mukaan etelän joukkotoiminnan käynnisti SKP, mutta Oulussa kommunistit kyllä kävivät varjotanssiin torjuakseen eri tahoilta tulleet koukut ystävyysseuran sotkemiseksi päivänpolitiikkaan.<sup>340</sup> Kielteinen periaatepäätös osallistumisesta sotasyllisyysasian ympärillä vellovaan julkiseen keskusteluun, yhtään enempää kuin oli jo pakon edessä osallistuttu, tehtiin puhtaasti skp:läisin voimin heinäkuun puolivälissä: Tynkäjohtokunnan kokouksessa kaikki läsnäolijat paitsi sosialidemokraattien Rainer Aaltosta on tavalla tai toisella laskettavissa puolueen kaaderiportaaseen. Mukana oli vieläpä SKP:n vakituinen toimitsija Ville Korhonen.<sup>341</sup>

---

338 *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 14–15.

339 Esim. Kaleva 6.5. ja 17.6.1945; Vp-Oulu. Ilmoitus 71/45 ja tiedottajan raportti 20.6.1945. Vp II Oulun osasto amp 1. KA.

340 Kinnunen 1998, 84–87.

341 Osallistujalista. Kokousptk 14.7.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Korhonen oli tuolloin kiinnitetty myös SN-Seuran väliaikaiseksi järjestäjäksi. Puolueen virallista jäsenyyttä ei myöskään tule pitää minään aukottomana mittapuuna henkilön puoluekantaosuudelle. Reino Kiiskinen on tästä esimerkki. Myös punaisen Valpon Oulun osastopäälliköksi nimitetty Herman Tunturi otettiin puolueeseen vasta poliisi- ja väkivallan poistamisen jälkeen, koska ”pidettiin parempana”, ettei hän ole jäsen virkaa hoitaessaan. Elämäkertaselustus. 1B SKP Hmp I/ymp-Olu/T. KansA. Toisaalta vuosina 1945–1946 SKP:sta erotettiin vanhoja tovereita, jotka kaikesta huolimatta pyrkivät jatkossakin noudattamaan hyväksyttyä linjaa, rehabilitaation toivossa ehkä sitä tiukemminkin. Vrt. ao. kokouksen osanottajalista ja 1B SKP Kj Arv/I. KansA

Vaikka SN-Seuran ja sen yhteydessä myös SKP:n eliitti pyrki Oulussa ainakin esiintymään maltillisena ja joka taholle yhteistyökykyisenä, yhteiset kannattajat olivat usein kaikkea muuta. SKP raportoi kesällä 1945, että alueen työväestössä ilmeni huolestuttavan paljon katkeruutta sotasyllisiasian ja demokrasointiprosessin hitauden takia. Äkijyrkät sanailivat, että politiikka oli tuloksetonta, ja että ”olisi pitänyt heti syksyllä panna rantteliksi, ottaa porvaristolta kerta kaikkiaan nirri pois jne.”<sup>342</sup> Kaupungintalossa SKDL:n 20.6 sotasylliskysymyksestä järjestämässä kansalaiskokouksessa yleisö vaati kansantuomioistuimia, joissa tuomareina toimisivat ne, joita ”sotarikollisten aiheuttamat kärsimykset pahimmin ovat koskeneet.” Valpon tiedottajan tehdessä lähtöä joku rouva loihe puhumaan presidentti Mannerheimista ja hänen yhteydessään verikoirasta. Väkeä oli lukematon määrä, yleisö täytti ison salin, lämpiön ja pitkälti eteiskäytävänkin. Kokousponnen allekirjoitti myös SN-Seuran Oulun osasto, ja siihen toivottiin koko jutun sitten seuran puolesta päättyvän.<sup>343</sup> Sotasyllisyyskysymykseen kulminoituivat kuitenkin kaikki vääryydet, joita työläis- ja vasemmistoväki oli menneinä vuosina joutunut kärsimään. Kun Hintan Auralla kokoustiin yleispoliittisesta tilanteesta talvella 1945, sotasyllisyys alustettiin ”lähtien Venäjän vallankumouksesta ja sen vaikutuksesta Suomen porvariin, sivuten ulkomaittenkin tuen Suomen porvarille Neuvostovastaisessa propagandassa, pula-ajasta, Karjalan metsien rikkauksista, nykyisten sotasyllisten osuudesta Suomen Saksan rinnalla käymään ryöstösotaan Neuvostoliittoa vastaan.”<sup>344</sup>

Yllä kuvatus kaltaisia puheita kuultiin osaston johtohenkilöiden parhaista yrityksistä huolimatta myös SN-Seuran jäsenkokouksissa. Pöytäkirjoihin ei epämukavuusalueelle luisuneita keskusteluja yleensä viety, mutta *Kalevan* Valtteri<sup>345</sup> ryhtyi harmillisesti kommentoimaan niitä vakiopalstallaan. Jo toukokuussa 1945 Valtteri näykkäisi, että seura oli ensinnäkin pyrkimässä valtiovallan toimialoille lakkautettujen järjestöjen omaisuusvirkamies- ja sotasylliskysymyksissä. Toiseksi sitten ääri vasemmiston syvissä riveissä leijaileva kostonhenki ja provosoiva kielenkäyttö, joka sai aikaan sen, ettei kansa kaikinensa voinut olla mukana SN-Seuran ponnistuksissa uuden suunnan toteuttamiseksi.

---

342 Taloudellinen ja poliittinen tilanneselostus SKP:n Oulun piirijärjestön alueelta 1.4.–30.6.1945. Db. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

343 Vp-Oulu. Ilmoitus 71/45 ja tiedottajan raportti 20.6.1945. Vp II Oulun osasto amp 1. KA. SN-Seuran kuukausikokous järjestettiin seuraavana päivänä.

344 Kansalaiskokouksen pöytäkirja 4.12.1945. Cb. 1B SKP:n Hintan osasto. KansA.

345 ”Valtteri” oli lehden kunnallispolitiikassa aktiivinen päätoimittaja Valde Näsi. Manninen 1995, 369.

”Jos kerran aloitettua huutoa ”fascismista”<sup>346</sup> jatketaan loputtomasti ja aiheettomasti, niin menettää se makunsa sitäkin suuremmalla syyllä, kun ei edes osata selittää ketä tuolla peikolla tarkoitetaan, vaan fascisteiksi haukutaan kaikkia jotka ovat oman katraan ulkopuolella.” Juttunsa loppuun Valtteri siteerasi vielä Hertta Kuusisen *Kommunisti*-lehteen kirjoittamaa artikkelia, jossa tämä oli nimennyt juuri tällaisen äkkiväärän vasemistolaisuuden sen hetken pahimmaksi vaaraksi ylipäätään. Ja vielä: Kuusisen mukaan ”suuriäänisimpinä esiintyvät juuri nyt ne ainekset, jotka sodan aikana pysyivät kaikkein passiivisimpina.”<sup>347</sup> Mahtoi muutamia Oulussa kirpaista.

Tilanne tulehtui huippuunsa marraskuussa 1945, kun taannehtivan lain perusteella oikeuteen haastetuista sota-ajan poliitikoista osa pääsi vastaamaan syytteisiin vapaalta ja lalta.<sup>348</sup> Joulukuun alun osaston kuukausikokouksessa sotasyllisyys oli lopulta avoimesti pöydällä. Kysymys alustettiin ja siitä laadittiin julkilausuma, jossa syytettyjen vapauttaminen edes väliaikaisesti ilmoitettiin suorastaan hyökkäykseksi Neuvostoliittoa vastaan. Vasemman laidan kannalta tämä oli kuitenkin liian vähän liian myöhään, keskusta-oikeistosiipi taas arveli jo etukäteen tietävänsä millaisiin äänenpainoihin kokous tulisi päättymään. Niinpä aiheen kiinnostavuudesta huolimatta paikalle ilmestyi vain parikymmentä henkilöä.<sup>349</sup> Aina vain jatkuva rauhanteon jälkipyykki alkoi pahasti uuvuttaa myös osaston johtoporrasta. Viimeisessä kokoontumisessaan tammikuussa 1946 SN-seuran Ouluun perustanut ryhmä näyttää olleen lopen kyllästynyt työhönsä ja toisiinsakin. Työjärjestykseen kirjatun seuraajakandidaattien valinnan sijaan johtokunta päätti, että kukin taho saisi keskustella asian valmiiksi omassa piirissään. Seuraavalle johtokunnalle lähetettiin terveisiä paremmasta yhteistyöstä eri ryhmittymien kesken, eikä Margit Kokkosen ehdotusta muistoyhteiskuvan ottamisesta kannattanut kukaan.<sup>350</sup>

---

346 Keskusta-oikeistolaisessa Edistyspuolueessakin vertauskohdat veivät puna-armeijan miehittämiin Itä-Euroopan maihin, joissa kaikkia konservatiivipuolueita estettiin jatkamasta toimintaansa fasistisina. Paasivirta 1992, 279.

347 Valtteri: ”Pienen kansan on pysyttävä koossa...”. Kaleva 6.5.1945.

348 Haataja 2003, 763–765.

349 Piirin kiertokirje 8/45. s.a. Eb:1; Kuukausikokousptk 3.12.1945. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

350 Kokousptk 3.1.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

## 2.6. Liiallista vasemmistolaisuutta Koskelankylässä

SKP:ssa huolestuneena merkille pantu liiallinen vasemmistolaisuus näkyi myös SN-Seuran työn vieroksuntana ja vähätteleminenä sen vuoksi, että toiminnassa oli mukana porvaristoa.<sup>351</sup> Väli rauhan kesänä SNS:n pesäpaikkana olleessa Koskelankylässä näkyi selvästi juuri tämä ilmiö, ja vain pari kuukautta Oulun osaston jälkeen perustettu SN-Seuran osasto oli vuosikausia käytännössä toimimaton. SNS:n aktiiveista ainoastaan Maija Valkonen siirtyi suoraan kotikylänsä SN-Seuran pariin, toiset kiirehtivät perustamaan SKP:n paikallisosastoa ja myöhemmin hoitamaan Oulun muuta (kansan)demokraattista järjestökenttää<sup>352</sup>. Ainoa 1940-luvulta säästynyt Koskelan osaston toimintakertomus on kaikessa surkeudessaan hilpeää luettavaa, vaikka laatijaa ei tainnut kirjoittellessa naurattaa: ”Jätetään itsekunki harkittavaksi onko jokainen toiminut tarpeeksi tehokkaasti osaston hyväksi.” Kyseisenä vuonna 1946 osasto sai järjestettyä yhden kokouksen, ja sielläkin jutunjuurta oli yllättävän vaikea löytää. Seuraavaan yritykseen ei ilmestynyt paikalle ketään. Juhlia ei ollut, julkilausumia ei annettu, seuran vuosikokoukseen Helsinkiin ei saatu lähtijää. Oikeastaan kertomus on luettelo siitä, mitä kaikkea ei saatu vuoden kuluessa aikaiseksi, hiukan ontuvine selityksineen luonnollisesti.<sup>353</sup> Myös vuonna 1947 osaston ainoa elonmerkki oli vuosikokous, ja siellä käsittelyssä vain seuran sääntömuutos, pykälä pykälältä. Se hauskuus onnistuttiin sentään venyttämään melkein kaksituntiseksi.<sup>354</sup> Parina seuraavana vuotena tilanne jo parani huomattavasti.<sup>355</sup> Iso ansio siitä täytynee lukea osaston uudelle, eteväksi ja innostavaksi puhujaksikin mainitulle puheenjohtajalle.<sup>356</sup>

Sen lisäksi, että vieroivat kaupunkilais-herraskaiseksi mieltämäänsä SN-Seuraa, Koskelan pienehkön ja sosiaaliselta rakenteeltaan homogeenisen työläisyhteisön asukkaat tunsivat toisensa vähintään nyt maineelta. Niinpä jurotus kokouksissa johtui osaltaan siitäkin, että mukaan pyrki sota-ajan toimiensa takia SKP:sta syrjäytettyä tai muuten vain petturin leiman saanutta väkeä. Kun oli paljon laitavasemmiston kannattajia, oli enem-

351 Kinnunen 1998, 155.

352 Kokousptk 8.2.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA; Luettelot Sa. 1940-luku. Ba. 1B SKP:n Oulun kaupunkijärjestö. Ks. myös 1B SKP:n kaaderijaoston hmp:t. KansA.

353 Koskelan osaston toimintakertomus vuodelta 1946. Ee:20. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

354 Koskelan osaston vuosikokousptk 9.2.1947. Läsnä 16 jäsentä. Ee:20. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

355 Esim. Kotilainen Betty Peltoselle 22.12.1949. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

356 Krekola 2006, 202. Myös Pentti Niskanen kertoi, että kyseisen Martti Murron puhetyylistä yleensä pidettiin kovasti. Niskasen haastattelu 12.1.2014.

män myös heitä.<sup>357</sup> Seuran avoimen luonteen vuoksi ketään ei oikein voitu käännättää pois, mutta ei näiden mukana olostasilti ollut kaikkien pakko pitää. Nimeltä mainitsen vain luvusta 1. tutun Martti Murron, alias Valpon tiedottaja ”Matti Järvelän”, joka sisukkaasti jatkoi työskentelyä SN-Seurassa juuri Koskelankylässä. Neuvostoliitossa 1920-luvulla koulutetun Murron petturuus koko laajuudessaan oli tullut skp:läisten tietoon Valpon arkistojen päädyttyä entisille asiakkaille vuonna 1945, ja silloin hänet pyyhittiin yli kaikista puoluetehävistä. Sen tasoiselle miehelle ei voitu antaa anteeksi, ikinä, oli kenen veli hyvänsä.<sup>358</sup>

Kun Koskelan osaston toiminta ei millään ottanut tuulta alleen, Murto pyrki ja pääsi sen puheenjohtajaksi, ja hoiti pestinsä hyvin. Osastosta tuli 1950-luvulla alueen kokoon suhteutettuna yksi seudun vahvimista.<sup>359</sup> Murto oli vuodesta 1949 lähtien myös SN-Seuran Oulun piiritoimikunnan jäsen. Todella erikoista on se, että kun hänestä tehtiin vuonna 1953 piirin varapuheenjohtaja, toimikunnan jäseneksi ilmaantui myös ”kaima”, ammatiltaan OOK:n osastonhoitajaksi ilmoittautunut Matti Järvelä -niminen henkilö.<sup>360</sup> Puhdas sattuma tai ei, niin saattoihan se auttaa Murtoa muistamaan menneisyytensä ja herättää härskiä mutta varmasti ansaitulta tuntunutta hilpeyttä joissain muissa. Vuonna 1954 Murrolle myönnettiin seuran 10-vuotisjuhlien yhteydessä jaettu ansiomerkki<sup>361</sup>, ja vuonna 1970 hänestä tuli SN-Seuran kunniajäsen ensimmäisenä oululaisena<sup>362</sup>. Ehkäpä jonkinlaisesta, asteittaisesta ja tiukasti rajatusta rehabilitaatiostakin voi tässä kohden siis puhua.

Ouluun SN-Seuraa ei syksyllä 1944 perustanut SKP tai kesän 1940 SNS, vaan sosialidemokraattisen rauhanopposition edustajat ja vasemmistolaiset kansanrintamamiehet. He ryhtyivät yhteistyöhön sodan käännekohdassa talvella 1942–1943, ja rauhan tultua käynnistivät ystävyysseuratoiminnan erittäin nopeasti olemassaolevan organisaationsa perustalle. SN-Seuran Oulun osaston johto ja jäsenpohja muodostui siten ensimmäisenä

---

357 Ks. 1B SKP:n kaaderijaoston hmp:t ja Kj Arv/I. KansA.

358 Martin veli oli siis SKDL:n kansanedustaja ja ministeri Yrjö Murjo. Puoluetoimistoon töihin tulleelle Pentti Niskaselle teroitettiin vielä 1960-luvulla, että Martti Murtoa ei saa käyttää missään puoluetehävissä. Niskasen haastattelu 12.1.2014. Valpon vallanvaihdoksesta ks. Rentola 2009b: 250–251.

359 Vuosikokousptk:t, toimintatilastoliitteet 1950-luvulta. Ca:1. Ks. myös vaippalehti muut ptk:t (1950-luku). Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

360 Esim. vuosikokousptk.8.3.1953. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

361 Kokousptk:t 13.9. ja 6.10.1954. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

362 Kinnunen 1998, 495.

toimintavuotena poliittisesti huomattavan laajaksi. Kommunistipuolueen ja vasemmiston asema osastossa oli alusta lähtien vahva, mutta myös alueen johtavat skp:läiset pyrkivät säilyttämään ja vaalimaan ystävyysseuran puitteissa aikaan saatua yhteistyötä muiden puolueiden edustajien kanssa. Vasemmiston kannattajakenttä vain osoittautui Oulussa edelleen radikaalimmaksi, kuin esimerkiksi välirauhan ajan näennäinen maltillisuus antaisi olettaa. Vuonna 1940 joukkojen rauhallisuuden syynä olivat olleet aiemmat vangitsemisaallot ja niistä seurannut johtajien menetys, ja toisaalta kansanrintama-ateen laaja hyväksyntä. Poliisin pelko oli tuolloin vaikuttanut erityisesti SKP:n perheellisiin kannattajiin. Kun ulkoiset olosuhteet muuttuivat äkkiä syksyllä 1944, kyttenyt äkkijyrkkä vasemmistolaisuus ryöpsähti esiin ja ulottui myös ystävyysseuraan. Vaikkei Oulun SN-Seurassa toiminut runsaasti SNS:aan kuuluneita henkilöitä, eräänlainen äsänäläisyys periytyi järjestöltä toiselle vanhan vasemmiston ja punaisten traditioiden kautta. Vasemmistoa akuutisti radikalisoivia tekijöitä olivat sodan jälkeinen resurssipula ja vanhan vallan omaisuuden uusjako, sekä kysymys Suomen sotaan johtaneiden poliitikkojen juridisesta vastuusta. SN-Seura oli harvoja ympäristöjä, jossa näistä asioista eri tavoin ajattelevat ihmiset joutuivat keskenään yhteistyöhön, eikä tilanne lopulta ollut helppo kenellekään.

## 3. SN-Seura Oulussa vuosina 1945–1949: Poliittisesti paineistuva kulttuurijärjestö

### 3.1. Politikointipakko: Oulun piirijärjestön perustaminen

SN-Seuran ensimmäiset säännöt eivät tunteneet piirijärjestöjä, vaan paikallisosastot toimivat suoraan keskusseuran alaisina rekisteröimättöminä yhdistyksinä. Osastoverkon laajetessa nopeasti seura joutui vaikeuksiin satojen uusien yksiköidensä kanssa, niitä ei ehditty ohjata eikä linja ollut eri puolilla maata riittävän yhtenäinen. Niinpä suuret kaupunkiosastot ympäri Suomea, myös Oulun osasto, alkoivat huolehtia ympäristöpaikkakuntiensa osastojen työn yhteensovittamisesta. Virallinen päätös piiritoimikuntien perustamisesta tehtiin seuran vuosikokouksessa vasta keväällä 1945. Alueellisesti noudatettiin enimmäkseen vaalipiirien rajoja, minkä toivottiin helpottavan SN-Seuran ja poliittisten puolueiden yhteistyötä. Poikkeuksellisesti Oulun vaalipiiri jaettiin kahtia, ja Kainuuseen muodotettiin itsenäinen SN-Seuran piiri. Lukuun ottamatta vasta vuonna 1946 perustettua Pohjanmaan ruotsinkielisten osastojen yhdyselimenä toiminutta piirijärjestöä, Oulun piiritoimikunta oli samana päivänä 1.7.1945 perustetun Lapin piirin kanssa viimeinen järjestäytynyt koko maassa.<sup>363</sup>

Piirin tulo Ouluun oli periaatteessa hyvin tervetullut uudistus, sillä sille kuuluvien tehtävien hoito oli alkanut käydä osastolle taloudellisesti liian raskaaksi. Ainakin osalle joutokunnasta yllätyksenä tuli silti se, millaista organisaation tiivistymistä ja kurinalaistumista kehitys tarkoittaisi. Tähän saakka Oulussa oli pyritty ehkäisemään rivien hajoamista yksinkertaisesti pidättäytymällä ottamasta repivimpiin päivänpoliittisiin kysymyksiin kantaa. Jo piirijärjestön perustavaa kokousta valmistelevalle toimikunnan kokouksessa kävi ilmi, että jatkossa tällainen ei niin helposti enää onnistuisi. Paitsi hallintoelin, piiri tulisi olemaan myös ulospäin aktiivinen toimija, tavallaan osaston kilpailija. Ja jos osasto ei paikallisiin olosuhteisiin vedoten kuittaisi keskusseuran käskyjä, piiri voisi kävellä sen yli ja esiintyä seuran äänitorvena paikkakunnalla.<sup>364</sup>

<sup>363</sup> Kinnunen 1998, 215–216.

<sup>364</sup> Kokousptk:t 11.6. ja 19.6.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.



Vetovastuu piirijärjestöä perustettaessa oli manttelinsa luovuttavalla Oulun osastolla, ja sen johtokunnan tekemien suositusten pohjalta piirin toimihenkilöt oli tarkoitus valita. Joku taho, joko SKP tai sitten keskusseuran toimitsija Erkki Roiha, kuitenkin esti johtopaikalle esitetyn opettaja Yrjö Heikkisen valinnan. Puheenjohtajaksi tuli hänen sijaansa SKP:n Kalle Huhtala, piirisihteeriksi puolestaan jo aiemmin tehtävään halukkaaksi ilmoittautunut Maija Anttila. Muut varsinaiset jäsenet olivat Yrjö Heikkinen, toimittaja Yrjö Kuorikoski, varastonhoitaja Heikki Stenius, rehtori Elli Lempa-Widell, rouva Ester Vilenius, *Pohjolan Työn* toimitusjohtaja Rainer Aaltonen, Ville Savolainen, sähkötekniikko Matti Honka, sekä varalla osastonhoitaja Riku Halonen ja opettajat Erkki Tuomikoski ja Väinö Koukkari. Eri sosiaaliryhmien edustus Oulun kaupunkialueen osalta siis saatiin menemään suurin piirtein tasan tälläkin kertaa. Viime kädessä vasemmistovallan ratkaisisi kuitenkin niin kutsuttu lisätty piiritoimikunta, neljä maaseutuedustajaa jotka kutsuttaisiin tarvittaessa periaatteellisia kysymyksiä ratkaisemaan.<sup>365</sup>

Keskusseuran vaikutus, ehkä oikea sana olisi peräti juntaus, näkyy hyvin piirijärjestön ensimmäisestä kokoontumisesta annetussa julkilausumassa. Sen valmistelijoista SN-Seurassa varsinaisesti aktiivisia olivat vain piirin vastaleivottu puheenjohtaja Huhtala ja keskusseuran Roiha. Kaksi muuta, Ferninand Huurre ja Reino Vaskuri, olivat Oulun vanhoja skp:läisiä.<sup>366</sup> Osittain vastahankaiseksi ennakoitua yleisöä lausuman taakse kehittämään oli pyydetty SKDL:n oululaislähtöinen kansanedustaja Ilmari Sormunen, joka avasi kokouksen selostamalla ajankohtaista tilannetta: Kyse oli sotasyllisyyssiasista ja vastikään juuri Oulussa paljastumaan lähteneestä aseätkennästä<sup>367</sup>. Niihin haluttiin

---

365 Piirijärjestön perustavan kokouksen ptk 1.7.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Lisättyyn piiritoimikuntaan kuuluivat Kosti Rautio Haapavedeltä, Väinö Kulju Raahesta, Väinö Mustonen Muhokselta ja Hilja Sormunen Pudasjärveltä, Oulun seudun vanhoja skp:läisiä kaikki.

366 Ks. Vp I hmp:t A:4188 ja A:1898. KA.

367 Suomen rauhankannalle asettuva armeija teki syksyllä 1944 joukon toimenpiteitä myös maan mahdollisen miehityksen ja sissisodan varalle. Oulun suojeluskuntapiiristä tuli sotilastarvikkeiden kätkeäoperaatiossa tärkeä, sillä Lapin sodan huolto kulki Oulun kautta ja suurtenkin materiaalmäärien hankinta oli mahdollista. Kaupungissa tiedettiin jo keväällä 1945 julkisena salaisuutena, että ympäristössä oli runsaasti aseita kätkettynä. Neuvostoliiton näkökulmasta aseätkentäjuttu osoitti vastarintajatuksen olevan Suomessa edelleen voimissaan, ja että suomalaisten ulkopoliittiseen luotettavuuteen oli suhtauduttava varauksella. Poliittiset piirit yleisesti suhtautuivat kätkentään jyrkän kielteisesti, mutta myös monet SN-Seuran paikallisosastot ottivat siihen ankarasti kantaa. Kysymys kietoutui välirauhansopimuksen noudattamiseen ja oli siten poliittinen, vaikka niin poliitikot kuin siviilivirkakuntakin kielsivät tienneensä upseeriston toimeenpanemasta hankkeesta mitään. Aivan sattumalta aseätkentäjuttu hipaisi suoraan Oulun SN-Seuraa myös sikäli, että Kauppa- ja teollisuusjaoston jäsen Valde Hyry oli piilotellut Oulun suojeluskuntapiirissä kätkentää johtanutta Aito Keravuorta kotonaan etsintäkuulutuksen julkaisemisen jälkeen. Keravuori pääsi pakenemaan maasta, eikä Hyryn osuus hänen paikoonsa aikanaan tullut julki. Lukkari 1997, 27, 83–84, 215; Paasivirta 1992, 325.

nyt saada kunnan kannanotto vaikka sitten väkisin, ja laadittu ponsi oli lopulta paikallista linjaa radikaalimpi. Siinä vaadittiin suorasanaisesti lehdistösensuuria, lakkautettujen järjestöjen omaisuuden luovuttamista SN-Seuralle ja valtionavun epäämistä sotasyllisenä pidetyn Jukka Rangellin johtamalta Suomen Valtakunnan Urheiluliitolta (SVUL). Asekätkentä todettiin esimerkiksi suomalaisen virkakunnan fasisistisuudesta ja puhdistusten tarpeellisuudesta.<sup>368</sup> Teesit olivat keskusseuran mallin mukaisia,<sup>369</sup> mutta Oulussa sotasyllisyyskysymyksen ohella virkamiesten paatumus oli ollut tulenarka ja tähän asti vältetty aihe. Heikäläisiä kun oli liittynyt jäseneksi varsin runsaasti ja lisää toivottiin.

### 3.1.1. Piiri ja osasto nuottasilla

Tuoreen piirijärjestön ja Oulun osaston yhteiselo joutui oitis vastatuuleen. Heinäkuussa piiri järjesti rahankeräämiseksi juhlat Lammassaassa, mutta ne jäivät tulokseltaan tappiolliseksi. Osasto joutui kieltämättä epäoikeudenmukaisesti varattoman piirin maksamiseksi, vaikka sen pyyntö saada olla mukana juhlassa oli torjuttu. Osastosta päin näyttikin nyt siltä, että niin kauan kuin he saivat hoidella asioita paikallisesti järkeväksi katsomallaan tavalla, kaikki sujui hyvin. Kun piiri sitten tuli ja ryhtyi keskusseuran muskeleita paisutellen antamaan hajottavia julkilausumia, yleisö kaikkosi tilaisuuksista yhdellä iskulla. Ehkä se ei ihan näin yksioikoista ollut, mutta SN-Seuran suosion suunta kyllä oli kesän kuluessa muuttunut peruuttamattomasti Oulussakin. Etenkin neljäs valtiomahti oli tykännyt kovin huonoa piirin perustavan kokouksen sensuurivaatimuksista. Syyskuun rauhanviikon järjestelyssä osasto vuorostaan kiirehti olemaan aloitteellinen ja kutsui koolle parinkymmenen järjestön neuvottelukokouksen, joiden joukkoon puolestaan oma piirijärjestö ei lukeutunut. Maija Anttila lähestyi samassa toimistohuoneessa majailevaa osastoa kirjallisesti ja pyysi nöyrään sävyyn, että se hyväksyisi piirinkin osalliseksi juhlimisiinsa. Ensimmäisen rauhanviikonkin kanssa kävi silti niin, että vain vasemmistolaiset järjestöt noudattivat SN-Seuran kutsua, yleisömenestys oli jos ei heikkoa niin pettymys ja taloudelliset tappiot kirpeät. Tuskastunut osastajohto sortui nyt jo harjoittamaan pientä ilkeilyäkin: Piirin vetoamus ”onnitteluilmoituksen” antamisesta rauhanviikolla ilmestyvään SNS/kansan *Sanomien numeroon* torjuttiin, ”koska johto-

---

368 Julkilausuma. Perustavan kokouksen ptk 1.7.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.  
369 Kinnunen 1997, 259.

kunta ei tiennyt että ketä on tarkoitus onnitella”.<sup>370</sup>

Silti myös ensimmäinen piiritoimikunta oli laajapohjainen, ja sen oli lopulta varsin helppo vakuuttua osaston maltillisen esimerkin viisaudesta. Kun keskusseura kyseli lokakuussa 1945 mielipiteitä Yleisradion lähettämästä Neuvostoliittoa koskevasta ohjelmistosta, Oulun piiri vastasi, että ”NL:n oloja ja elämää olisi pyrittävä kuvaamaan hienovaraisesti ja vähitellen, ettei selostukset saisi mitenkään tyrkyttävää luonnetta.” Musiikkipuolella venäläiset kansansävelmät olisivat parempi vaihtoehto, kuin jo moneen kertaan kuullut puna-armeijan marssit.<sup>371</sup> Yleisradion Neuvostoliitto-lähettykset olivat 1940-luvulla pitkälti Moskovan viralliseen linjaan sidottuja ja kuulostivat esimerkiksi ulkopoliittikkaa käsitellessään lievästi sanottuna omituisilta Suomen radiossa. Neuvostoliiton oloja koskevat esitelmät muodostuivat usein kotimaalle epäedulliseksi vertailuksi.<sup>372</sup> Kun Helsingistä toimitettiin Ouluun syksyllä 1945 uusi VOKS:n kuvanäyttely, piiritoimikunta päätti omatoimisesti poistaa siitä ison sota-aiheisen julisteen ja vanhentuneeksi todetun pilapiirroskuvan. Olletikin viimeisessä seikkaili suomalainen tai saksalainen sotilas.<sup>373</sup> Aivan kaikkia naapurimaasta tuotuja näyttelyjä ei myöskään edes yritetty suurelle yleisölle syöttää, ja sellaiset kuin *Tanja - partisaanityttö* ja *Kolhoosi* olivat esillä vain SKDL:n sisäisissä tilaisuuksissa. Keskusseuran kehoitus viettää itsenäisyysjuhlien sijaan uuden demokratian päivää 5. tai 6.12. välitettiin eteenpäin, mutta ainakaan Oulun osastoa ei hätistelty tottelemaan.<sup>374</sup> Lähivuosina piirin puheenjohtajan nimityskään ei ollut samalla tavalla poliittinen kuin perustamisvaiheessa. Kevästä 1946 lähtien tointa hoiti toimittaja Yrjö Kuorikoski, hänen jälkeensä taas skp:läinen Matti Honka ja sitten parin vuoden ajan everstiluutnantti Väinö J. Veijola.<sup>375</sup>

Joitain asioita ei kuitenkaan käynyt muuttaminen. Tammikuun lopulla 1946 piiritoimikunta päätti keskustelun jälkeen yksimielisesti, ettei keskusseuran esittämää puna-armeijan vuosipäiväjuhlaa olisi tarpeen järjestää piirin sellaisilla paikkakunnilla, esimerk-

---

370 Kokousptk:t 14.7. ja 30.8.–16.10.1945. Cb:1; Anttila ”SNSeuran Oulun osaston Johtokunnalle” s.a. Elokuu 1945. Eb:3. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

371 Kokousptk 9.10.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

372 Vihavainen 1996, 267–269.

373 Kokousptk 9.10.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

374 Piirin kiertokirje 8/45. Kotelossa Eb:3; Kokousptk 27.11.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Myös keskusseura luopui uuden demokratian päivän vietosta jo vuonna 1946. Kinnunen 1998, 314.

375 Vuosikokousptk:t 1946–1949. Kotelossa Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

kinä mainittiin Oulu, joilla paikalliset olosuhteet eivät sitä suosisi. Sen sijaan toimikunta suosittelisi Oulun osastolle Kalevalan päivän viettoa. Syy kieltäytymiseen oli juhlaikalun oletetun epäsuosion lisäksi se, että puna-armeijan päivä 23.2. osui ensimmäiselle rukouslauantaille, vanhalle katumuspäivälle. Rukouspäivinä ja niiden aattona oli Suomessa 1960-luvulle saakka voimassa huvikielto, ja herätysliikevaltaisessa Oulussa tällaiset oli tapana pitää kunniaissa.<sup>376</sup> Keskusseura oli kuitenkin ilmoittanut piirin työvaliokunnalle (puheenjohtaja ja piirisihteeri), että naapurimaan voitokasta armeijaa nyt vain olisi enemmän kuin suotavaa vähän juhlistaakin. Kommunistinen sisäasiainministeri Yrjö Leino oli hankkinut isoimmille kaupungeille poikkeusluvut järjestää juhlatilaisuudet kirkkopyhistä huolimatta. Niinpä työvaliokunta oli päätenyt järjestelmään Ouluun peräti kahdet tanssi-iltamat, kaupungintalolle ja Välivainion Tarmolaan. Muille piiritöimikunnan jäsenille asia kerrottiin muutama päivä ennen h-hetkeä. Opettaja Väinö Koukkari lähti kokouksesta ovet paukkuen tämän kuultuaan, ja oli varmasti muitakin, joiden suuhun tapaus jätti provokaation karvaan maun.<sup>377</sup>

Puna-armeijan vuosipäiväjuhla oli myös ensimmäinen kerta, kun piirijärjestö selkeästi otti järjestääkseen oikeastaan osastoille kuuluvan tapahtuman Oulussa. Vastaavia tapauksia tuli jatkossa lisää, suurimpana syynä siihen raha. Varsinkin neuvostotaiteilijoiden vierailujen yhteydessä piirin ja Oulun osaston kesken syntyi kilpailua siitä, kumman toimihenkilöt pääsisivät seurustelemaan tarkkaan vaalittujen tulijoiden kanssa ja kuinka konserteista saadut tulot jaettaisiin. Kevään 1946 taiteilijavierailun yhteydessä päästiin vielä suhteellisen hyvään yhteistyöhön vaikka aluksi näytti, että keskusseuralta tapauksesta tiedon ensin saanut piiri aikoo kokonaan omia esiintyjät ja kunnian itselleen. Vuosien 1948 ja 1949 vierailuja piirijärjestö isännöi sitten yksin, eikä pikkuväli voinut kuin valittaa, että sillekin pitäisi antaa mahdollisuus olla osapuolena alueellaan järjestetyissä tapahtumissa.<sup>378</sup> Muutama kuukausi piirijärjestön perustamisen jälkeen sen ja osaston ulospäin näkyvää toimintaa Oulussa on mahdotonta enää erottaa toisistaan.

---

376 Manninen 1995, 431–434.

377 Kokousptk:t 28.1. ja 19.2.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Koukkari ilmoitti eroavansa kokonaan ”erinäisin perustein”, ja jäi pois maaliskuussa valitusta seuraavasta toimikunnasta.

378 Kokousptk:t 12.3–11.4.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA; Toimintakertomus 1948–1949. Db:1; Kokousptk 1.2.1949. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

### 3.1.2. Piirin toimitsijat ja toimistot

Oulun SN-Seuran ensimmäinen piirisihteeri oli siis kesän 1940 SNS:ssakin toiminut Maija Anttila. Hänen tarmoaan ei edellä kerrotun perusteella sovi epäillä, mutta jopa hän alkoi keväällä 1946 valitella uupumusta ja pyrkiä eroon SN-Seuran järjestötehtävistä. Anttilalla oli Oulussa aloitteleva liikeyritys, ja runsaasti SKP:n luottamustoimia harjoillaan.<sup>379</sup> SN-Seuran piirisihteerin tehtävät olivat myös siinä määrin aikaa vieviä, että niistä maksettiin alusta lähtien kuukausipalkkaa. Ei isoa, mutta kuitenkin. Kaikkialla ystävyysseuran toimihenkilöiden ja aktiivien ylikuormittuminen olikin varsin yleistä. Samat ihmiset puuhasivat usein monessa muussakin uuden suunnan järjestössä, eikä aikaa ja voimia lopulta riittänyt joka paikkaan.<sup>380</sup>

Niinpä keskusseuran Oulun piirille maaliskuussa 1946 palkkaamasta kiertävästä järjestäjistä, Unto Saarisesta tuli kesällä Anttilan seuraaja.<sup>381</sup> Turkulaislähtöinen leipuri Saarinen oli ollut sodan jälkeen sisäministeriön palveluksessa, ensin sotavankileirien tutkintaelimen kuulustelijana ja sitten asekatkennän tutkijana. SKP:n jäsenkin hän oli, muttei puolueen kannalta erityisen ansioitunut tai keskeinen henkilö. Kesällä 1940 hän oli kuulunut SNS:aan ja työläisrintamamiesyhdistykseen Helsingissä.<sup>382</sup> Saarisella oli piirisihteerin toimensa ohella erinäköisiä sivubisneksiä, järjestäjämatkoillaan ja seuran elokuvakiertueilla hän kaupusteli kaikenlaista karamelleista kaloihin. Kenen laskuun kauppaa käytiin, taisi olla miehelle itselleenkin epäselvää.<sup>383</sup> Sihteerin ohella piirijärjestöllä oli ajoittain palkattuna vaihtuvia toimistoapulaisia. Uutta järjestäjääkin etsittiin jatkuvasti, mutta aina hanke kaatui vaikeuksiin löytää sopiva henkilö. Jos muodollisesti pätevä ilmaantuikin, niin rahaa sitouttamisen kannalta riittävän palkan tarjoamiseen ei SN-Seuralla ollut. Aputoimitsijat pysyttelivät pestissään tuskin kuukautta, ja jatkoivat sitten matkojaan.<sup>384</sup> Jälkiään peittelevä Saarinen ei myöskään ollut esimies helpoimmasta päästä, kuten myöhemmin saamme huomata.

Toimistotilapulma sentään ratkesi onnellisesti jo vuonna 1945. Kansanhuoltoviran-

379 Kokousptk 13.5.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA; Esim. Passim Gc:1. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

380 Kinnunen 1998, 178; Hentilä 1984, 270.

381 Kokousptk 12.3.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

382 Vp I hmp B:5040. KA; 1B SKP Hmp I/ymp. S. KansA.

383 Kokousptk 21.12.1949. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Ks. myös Rentola 1997, 256.

384 Esim. Saarinen A. Laurikaiselle 7.3.1947. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

omaisten kautta saatiin syyskuussa huoneisto hotelli Arinan ylimmästä kerroksesta, osaston ja piirin yhteiskäyttöön. Se oli huomattava parannus aiempaan, mutta suojeluskuntatalosta haaveilu jatkui edelleen. Kelpo vaihtoehto Raatille olisi oikeastaan ollut vain toimiston saaminen paraatipaikalle kaupungintaloon. Lisäksi tilaongelmat suurempien tapahtumien järjestelyssä säilyivät ennallaan.<sup>385</sup>

## **3.2. ”Seurallamme ei ole mitään poliittisia tarkoitusperiä”**

### **3.2.1. Taloudellista valistusta**

SN-Seurassa katsottiin jatkuvasti, että suomalaisilla oli Neuvostoliitosta väärä kuva. Jos oikeaa tietoa saataisiin levitettyä, ja jos suomalaiset vielä jotenkin saataisiin hyvän tahtoisesti edes yrittämään rakentavaa suhtautumista naapurimaan oloja ja näkemyksiä kohtaan, ystävällisten suhteiden kehittymiselle ei enää olisi esteitä. Arkipäivässä keskeisintä Neuvostoliittoa koskevaa valistustyötä olivat elokuvat, joiden esittämiseen SN-Seura sai avokätisesti välineistöä lahjana naapurimaasta. Elokuviin panostettiin, koska havaintomateriaalina niitä pidettiin objektiivisempina kuin alustuksia ja esitelmää. Puhessa oli olemassa väärin selittämisen mahdollisuus, kun taas teknologia toi Neuvostoliiton suoraan näkijän ja kuulijan aistittavaksi. Lisäksi elokuvien toivottiin viihdearvonsa takia kokoavan nuorta väkeä SN-Seuran tilaisuuksiin. Neuvostoelokuva ei kuitenkaan koskaan yltänyt lähellekään kotimaisten- tai Hollywood-filmien suosiota. Näytökset usein avaavien lyhytelokuvien poliittisuus, aihepiirien vieraus ja ehkäpä myös venäläinen lukkarinrakkaus sielua särkeviä tragedioita kohtaan vieroittivat suurta yleisöä niistä. Elokuva-alan ammattilaiset kyllä arvostivat korkealle etenkin neuvostolaista taide-elokuvaa.<sup>386</sup>

Vuonna 1945 Oulun osasto järjesti elokuvateatteri Hovissa näytännöt *Lokakuu* (1927) ja *Piiritetty Leningrad* (1942). Seuraavina vuosina sen rooli myös filmitoiminnan saralla oli lähinnä tukea piirijärjestöä.<sup>387</sup> Piirille elokuvat olivat keino ansaita toimintavaroja ja näytökset siksi kaikille avoimia, vaikka yleensä seuran jäsenet pääsivät niihin maksutta.

385 Kokousptk 13.8.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

386 Kinnunen 1998, 296, 335.

387 Toimintakertomukset 1945, 1947 ja 1948. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

Vuonna 1947 SN-Seura esitti Oulussa esimerkiksi dokumentit *Nuorisoparaati* (1946) ja *Kansojen oikeus* (1946), ja seuraavana vuonna fiktiiviset koko illan elokuvat *Grusian runoilija* (*David Guramishvili*, 1946) ja *Ihminen 217* (1944). Viimeisin veti yleisöä varsin mukavasti ja sen kävi katsomassa lähes 300 oululaista, melkein puolet heistä oli vielä ei-jäseniä. Vuonna 1949 esitettävänä olivat dokumentti *Päivässä Neuvostoliiton ympäri* (1947), ja fiktiiviset *Mr. Smith etsii Amerikkaa* (*Russki vopros*, 1947) ja *15-vuotias kapteeni* (1945).<sup>388</sup> Tavaksi vakiintui järjestää myös yleisöä houkuttavia elokuva- ja tanssi-iltamia. Vuonna 1947 piiris sihteeri Saarinen aloitti elokuvakiertue toiminnan ympäristöpaikkakunnilla, kun piiri sai hankittua keskusseuran kautta kaitafilmikoneen ja sen kuljettamiseen soveltuvan Pobeda-merkkisen auton. Tarpeen vaatiessa jyrkevä menopeli aurasi itselleen väylän vaikka keskikorkeaan vesaikkoon, mikä olikin pohjolan syrjäkylille johtavilla kärrypoluilla oikein hyödyllinen ominaisuus. Maaseudulla 1940-luvulla esitettyjä elokuvia olivat esimerkiksi tyypillisenä Stalinin henkilökultin ilmentymänä myöhemmin tuomittu *Vala* (1946), *Mikluho-Maklai* (1947), *Äkäpussi matkustaa* (*Devushka s karakterom*, 1939), ja komedia *Volga, Volga* (1938). Aivan aluksi maaseudun katsojat saivat tyytyä pelkkään liikkuvaan kuvaan, sillä mikrofonin hankintaa ei kukaan tullut heti ajatelleeksi.<sup>389</sup>

Jos valistuksella ei ollut mahdollista tienata rahaa, sen piti ainakin olla taloudellisesti mahdollisimman edullista. Valistustyö myös jaettiin ulospäin suuntautuvaan ja sisäiseen valistukseen, joista jälkimmäinen oli periaatteessa etusijalla.<sup>390</sup> Jo mainitun osaston perustaman keskustelukerhon tarkoitus oli kouluttaa ja totuttaa puhujavoimia seuran käyttöön. Lisäksi järjestettiin erityisiä valistustyöntekijäin kursseja. Helmikuun 1946 ohjelmaohjaajakurssit Oulussa onnistuivat oikein hyvin, osallistujia oli 87 ja opetusta kiiteltiin tasokkaaksi, mutta jatkossa kursseille halukkaiden osallistujien löytäminen oli hankalaa. Oman kurssitoiminnan mahdollisuuksia rajoitti myös piirin aina ankea rahatilanne. Säästösyistä seuran edustajia pyrittiin saamaan mukaan muiden järjestöjen, kuten SAK:n alaisten ammattiliittojen järjestämille kursseille. Toisinaan keskusseura arvioi

388 Tiliselvitys sa. Kosmos-Filmille (elokuu 1947). Da:7; Tiliselvitykset 5.4.1948 ja sa. keskusseuralle (marraskuu 1948). Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. Toimintakertomus 1949. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Kaikkien elokuvien tuotantomaa oli Neuvostoliitto. Suluissa elokuvan venäjänkielinen nimi, mikäli se huomattavasti poikkeaa suomennoksesta. Litterointi kuten Suomen kansallisfilmografian kotisivuilla [www.elonet.fi](http://www.elonet.fi).

389 Toimintakertomus 1947. Db. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA; Kokousptk 29.11.1947 ja 1.3.1949. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

390 Kinnunen 1998, 229–230.

vieraan kurssitoiminnan hyödyllisyyden eri tavoin kuin oululaiset itse, ja kielsi nämä yritykset.<sup>391</sup>

Vapaaehtoisten esiintyjien puutteessa piiritoimikunnan jäsenet kiersivät ehtimisensä ja jaksamisensa mukaan puhumassa seuran tapahtumissa. Aihepiirit saattoivat vaihdella aika tavalla sen mukaan, mikä kiinnosti alustajaa itseään. Joulukuun alussa 1945 Erkki Tuomikoski kävi Ruukissa esitelmöimässä aiheesta *Atomien vaikutus tulevaisuuteen*. Neljä kuukautta Japaniin pudotettujen ydinpommien jälkeen hyvin ajankohtaista asiaa saapui kuuntelemaan koko pitäjä ja osa naapurikuntaakin, yleisöä oli yli 300 henkilöä. Samoihin aikoihin Matti Honka puhui Muhoksella Suomen työväenliikkeen toiminnasta tsaarinvallan viimeisinä vuosina, ja lopussa esillä oli myös sotasyllisyyskysymys.<sup>392</sup> Yleisesti suositeltua luentojen alustusmateriaalia olivat *SNS/Kansan sanomien* artikkelit ja kotimaista tuotantoa oleva tietokirja *Naapurimme Neuvostoliitto*.<sup>393</sup> Ensin osasto ja sitten piiritoimikunta suunnittelivat toimiston yhteyteen myös lainakirjastoa, mutta varojen puutteessa hanke lykkääntyi. Keskusseura toimitti VOKS:lta saamaansa kirjallisuutta, mutta Ouluun riitti vain vieraskielisiä kappaleita. Harva osasi lukea venäjää, englantia, ranskaa tai saksaa, ja vuonna 1950 nurkkiin kertyneet kirjapinot lahjoitettiin Oulun kaupungin kirjastolle.<sup>394</sup>

Toimitsijoiden kouluttaminen ja heidän käyttämänsä materiaalin laadunvalvonta olivat tarpeen, sillä lähettiläät saattoivat tehdä pahaa tuhoa liikaa innostuessaan. Vuonna 1946 piirin maakuntakiertueelle lähettämä nuorisoryhmä ryhtyi politikoinnin ohella uhkailemaan tšuhnamaisen jäykästi asennoituneita isäntiä mukaan seuran työhön. Harkitsemattoman esitystavan vuoksi yhtään osastoa ei maaseudulle tuolla reissulla saatu perustettua. Toisaalta myös tahalliseksi epäiltyjä väärinymmärryksiä sattui. Esimerkiksi sosialidemokraattien oululainen toimitsija teki marraskuussa 1945 kantelun SN-Seuran keskustuomistoon Lauri Kilpeläisen puheesta Alavieskassa. Sen mukaan Kilpeläinen oli syyllistynyt räikeään puoluepolitikointiin SN-Seuran tilaisuudessa, mutta sitten kävikin ilmi, että kyseessä oli ollut SKDL:n vaalitulaisuus eikä SN-Seuran kokous. Kilpeläinen

---

391 Kokousptk:t 29.8. ja 24.9.1945, 19.2., 6.8. ja 10.9.1946. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

392 Kokousptk 11.12.1945. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

393 Kinnunen 331.

394 Toimintakertomukset 1945 ja 1949. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Kirje Oulun kaupungin kirjastolta 27.7.1950. Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.



sanoi, että heillä oli hieman aiemmin ollut sotasyllisyyssasiaa koskevaa keskinäistä kä-  
hinää asianomaisen toimitsijan kanssa, ja kantelussa olisi ollut pohjimmiltaan kysymys  
siitä.<sup>395</sup>

Toistaiseksi harvinaisempaa mutta hyvin arvostettua herkkua oli valistus, jota tarjosivat  
kokemusasiantuntijat, Neuvostoliitossa itse asuneet tai vierailleet ihmiset. Tällaisia oli-  
vat Oulussa Hilja ja Yrjö Haapanen sekä *Pohjan Voiman* vanha toimittaja Jonne Kuiva-  
la, joka palasi Suomeen syksyllä 1946. Syntyjään Leningradin suomalainen toinen vai-  
mo Saimi ja lapset tulivat seuraavana keväänä perässä. Kuivalan perhe komennettiin  
Ouluun puoluetöihin, ja he toimivat aktiivisesti myös SN-Seurassa. Oulussa he olivat  
vapaaehtoisia toimihenkilöitä, 1950-luvun taitteessa Jonne palkattiin SN-Seuran tiedo-  
tussihteeriksi Helsinkiin<sup>396</sup>. Terjojen hallitustakin palvellut Kuivala taisi katsoa olevansa  
hiukan ylipätevä tehtäviin, joita hänelle voitiin Oulussa osoittaa sanomalehti *Kansan  
Tahdossa*, mutta ”käsky on käsky” ja kaadereita todella kaivattiin pohjoisessa kipeäs-  
ti.<sup>397</sup> Varsinaisesti paluu liittyi sotasyllisprosessista alkaneeseen SKP:n uudelleenorien-  
toitumiseen, siirtymiseen kohti hyökkäävämpää politiikkaa, jolloin puolueen vahvista-  
minen oli tarpeen.<sup>398</sup> Oulun SN-Seurassa Kuivaloiden toivottiin voivan paikata seudulla  
taajaan toisteltujen, Neuvosto-Karjalan 1930-luvun kurjista oloista kertovien juttujen ai-  
heuttamaa vahinkoa. Niitäkin tosin kertoivat kokemusasiantuntijat, palanneet loikkaarit.  
Jonne ja Saimi luennoivat paljon SN-Seuran tilaisuuksissa, etupäässä Karjalan kansan-  
kulttuurista ja Neuvostoliiton hallintojärjestelmistä.<sup>399</sup>

### 3.2.2. Siltojen laulu

Lokakuussa 1946 Oulun osasto perusti sekakuoron ja sen yhteyteen kitara- ja mandolii-  
niorkesterin. Hanke oli viipynyt pitkään kun kuoron ääniksi kyvykkäät ja halukkaat  
kursailivat kursailemistaan ja epäilivät laulutaitojaan. Mutta sittenpä mukaan uskaltai-

---

395 Anttila Rikalle 18.12.1945 ja Saarinen A. Laurikaiselle 26.10.1946. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n ar-  
kisto. OMA.

396 Kinnunen 1998, 207, 335.

397 1B SKP Hmp I/ymp. -Olu/K. KansA.

398 Alkuvuodesta 1946 lähtien palasi muitakin neuvostokaadereita, ensimmäisenä (vuonna 1943 lakkau-  
tetun) Kominternin Inkeri Lehtinen, sitten mm. Tuure Léhen ja Armas Äikiä. Rentola 1994b, 199–200.  
Ks myös Paasivirta 1992, 397.

399 Esim. Saarinen A. Laurikaiselle 29.11.1947 ja B. Peltoselle 1.6.1949. Da:1; Kutsu 25.9.1951. Da:7.  
SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

tuneet 15 perustajajäsentä olivat taitavia, ja vain viikkoja perustamisen jälkeen annettu ensiesitys SN-Seuran vuosijuhlissa hämmästytti tasollaan kaikki. Juhlayleisön joukossa olleet kaupunginjohtaja Eino J. Leino, Otto Karhi ja Oulun poliisimestari Kallio kävivät vuorollaan kättelemässä kuoron johtajaa, Intiön hautausmaan vahtimestari Jalmari Saarelaa, ja ihmettelivät kuinka tällainen tulos on edes mahdollinen näin lyhyessä ajassa.<sup>400</sup>

Lauluyhtyeen perustaminen oli piristysruiske jo vaisummin toimivalle Oulun osastolle, ja siitä tuli pian varsin kysytty ja maineikas viihdyttäjä. Menestyksen mukana tuli myös paineita. Kuoro harjoitteli joka perjantai-ilta Kajaanintullin kansakoulun voimistelusalissa, minkä lisäksi se esiintyi kaksi tai kolmekin kertaa kuukaudessa eri kokoonpanoilla. Vuonna 1947 kokoontumisia oli kaikkina satakunta, eikä meno siitä hidastunut vielä pariin vuoteen. Sitä mukaa kun isäntäosaston toiminta heikkeni, kuoro alkoi myös toimia yhä itsenäisemmin, ihan erillisen osaston tapaan ja enemmän piirijärjestön alaisena ja yhteydessä. Sillä oli oma johtokuntansa ja vuosikokouksensa, se jätti oman toimintakertomuksensa, järjesti jäsenten keskisiä illanviettoja ja virkistysmatkoja. Aluksi kuoron aktiivisuus paransi myös seuran kiperää taloustilannetta, sillä se pystyi perimään konserteistaan palkkioita. Hyväntekeväisyysmielessä kuoro esiintyi 1940- ja 1950-luvuilla useita kertoja muun muassa Oulun lääninvankilassa ja piirimielisairaalassa. Maksullisista esiintymisistä luovuttiin sittemmin kokonaan koska pahin kilpailija, Oulun työväenyhdistysten perinteikäs Oras-kuorokaan ei ottanut esityksistään rahaa.<sup>401</sup>

Kuoron toiminta oli sitä tärkeämpää, että ilman sen konsertteja olisi pikku hiljaa alkanut olla vaikeaa osoittaa SN-Seuran olevan lainkaan hengissä Oulussa. Siksi vuonna 1948 päätettiin peräti, että aiheetta harjoituksista poissa olevat äänet joutuisivat maksamaan pienen sakon kuoron esiintymismatkakassaan. Kaupungin ainoan ”oikean työläisen” sekakuoron ei voisi sallia kuihtua tai harjoituksen puutteessa mokata esiintymistä. Mutta ei sen ratkaisun ansiosta harjoitusmotivaatio parantunut, eikä pankkitilikään karttunut.<sup>402</sup> Poissaolojen syy oli huonoksi muuttunut ryhmähenki, kaikki laulajat eivät laisinkaan tulleet toimeen johtajansa kanssa. Saarela oli tehtävässään tunnollinen ja naisäänten parissa pidetty, mutta erityisesti bassojen kanssa hänellä oli jatkuvaa hankausta. Möreä-ää-

---

400 Saarinen A. Laurikaiselle 26.10.1946. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

401 Kuoron toimintakertomukset. Db:1. Sekakuoro Siltojen laulun arkisto. OMA.

402 Kuoron vuosikokousptk 15.2.1948. Ca:1. Sekakuoro Siltojen laulun arkisto. OMA.

niset miehet eivät tykänneet Jalmarin tunteikkaasta puhetavasta, pitivät sitä naismaise-  
na, ja osoittivat mieltään nulikkamaisesti juuri jättämällä harjoituksia väliin ja paikalle  
tullessaankin pitämällä laulamisen sijaan omaa pulinaansa harjoitustilan nurkassa. Väli-  
lä kävi jopa niin nolosti, että osa kuorolaisista ei ilmestynyt sovittuihin esiintymisiin.  
Saarela kesti sirkusta pari vuotta ennen kuin pinna paloi lopullisesti. ”Niin olen ajatellut  
tilannetta ja tullut ehdottomasti siihen johtopäätökseen, että Te arvoisat laulajat ette tah-  
do johdollani laulaa ja sen vuoksi ehdotan että Te pyydätte jonkun toisen johtajan joka  
on ehkä paremmilla hermoilla varustettu.” Myös kitara- ja mandoliiniorkesterin toimin-  
taa heikensi soittajien keskinäinen eripura. Sitä aiheutti ainakin se, etteivät kaikki olleet  
harjaantuneet lukemaan nuotteja ja soittivat opetuksesta huolimatta mieluummin korva-  
kuulolta. Ja tietysti aina väärin nuottilukutaitoisten mielestä.<sup>403</sup>

Ohjelmaryhmähankkeiden idea oli tasokkaan viihteen tarjoamisen ohella osoittaa ylei-  
sölle ja ylipäättään, ettei SN-Seuralla ollut mitään poliittisia tehtäviä eikä päämääriä. Tä-  
män mukaisesti kuoron ohjelmisto sisälsi etupäässä slaavilaisia kansansävelmiä, ja kun  
vakiorepertuaariin kuuluvissa kappaleissa sattui esiintymään yksittäisiä latautuneita sa-  
noja kuten ”raataja”, ne jätettiin tilanteen mukaan laulamatta. Valikoiduissa tapahtumis-  
sa esitettiin sitten sellaisiakin kappaleita kuin *Barrikadimarssi*, joka on hyvin sotaisa ve-  
näläisten punaisten vallankumouslaulu todennäköisesti vuodelta 1905. Seuran omissa  
juhlatilaisuuksissa kuoro lauloi aina niin Suomen kuin Neuvostoliiton kansallishymnit,  
usein molemmat kahteen kertaan mutta päinvastaisessa järjestyksessä. Siis tasapuoli-  
suus ennen kaikkea.<sup>404</sup> Saarelan lähdön jälkeen vuonna 1949 kuoron toiminta oli hetkel-  
lisesti melkein lamassa.<sup>405</sup> Siitä kuitenkin selvittiin, ja johtajana toimi vuosikymmenen  
vaihteessa Turo Tuominen, hänen jälkeensä Onni Kumpulainen ja 1960-luvun alkupuolel-  
la Ilona Porma. Kuoron alkuperäisestä kokoonpanosta voi mainita ainakin Aili Taka-  
lan, Jenny Louhimon, Aarne Lehtovaaran, Matti Hongan, Saimi Murrin, Ossi Vanhalan,  
Kerttu Henrikssonin ja Lauri Keräsen. Kaksi viimeistä olivat mukana 1960-luvulle  
saakka.<sup>406</sup>

---

403 Saarelan puhe kuorolaisille s.a. Ha:3; Saarelan erokirje, ”Toverit kuorolaiset”. s.a. Marraskuu 1948.  
Ca:1. Sekakuoro Siltojen laulun arkisto. OMA.

404 Saarinen A. Laurikaiselle 26.10.1946 ja Suomen Työväen Musiikkiliitolle 3.2.1948. Da:1. SN-Seuran  
Oulun prj:n arkisto; Kuoron vuosikokousptk 15.3.1947. Ca:1. Sekakuoro Siltojen laulun arkisto.  
OMA.

405 Kotilainen Peltoselle 22.12.1949. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

406 Kuoron pöytäkirjat. Ca:1. Sekakuoro Siltojen laulun arkisto. OMA.

### 3.2.3 Puuttuvat neuvostokontaktit

SN-Seuran keinovalikoima ystävällisten neuvostosuhteiden rakentamiseksi oli periaatteessa monipuolinen. Oikean tiedon ja taide-elämysten tarjoamisen ohella piti järjestää tiede- ja kulttuurivaihtoa, ja viedä ja tuoda ihmisiä tapaamaan toisiaan ja tutustumaan naapurivaltakuntaan. Tarkoitus oli muuttaa Suomea ruohonjuuritasolta käsin, valtiovalta tuntui enimmäkseen jo toimivan hyvien suhteiden eteen ainakin tyydyttävästi. Paha este tavallisten ihmisten ja heidän elämänpiiriensä esittelyssä rajan takana asustaville oli Stalinin kauden Neuvostoliiton sulkeutuneisuus. Suomen itärajan yli ei kuka tahansa ja noin vain matkustuslupaa saanutkaan, ei lännen eikä idän suuntaan. Suomalaiset pääsivät matkoille Neuvostoliittoon käytännössä vain virallisesti kutsuttujen lähetystöjen mukana, jollaisia myös SN-Seuran kulttuuri- ja työläisvaltuuskunnat olivat.<sup>407</sup>

Oulun piirijärjestö yritti saada omaa edustajaansa jokaiseen seuran Neuvostoliittoon lähettämään retkikuntaan. Kesällä 1946 suositeltiin Moskovan teollisuusnäyttelyyn Åströmin tehtaan toimitusjohtaja Runar Sandelinia tai teknistä johtajaa Ristimäkeä, myöhemmin samana kesänä tutustumismatkalle osaston ja piirin toimihenkilöitä ja syksyn taiteilijaretkikuntaan Aukusti Koivistoa<sup>408</sup>. Vuonna 1947 Unto Saarinen toivoi pääsevänsä ystävyysadressin luovuttavan delegaation mukaan, kun sinne lähti muitakin SN-Seuran piirishteereitä. Aina vastaus oli, ettei paikkoja ole riittävästi. Vasta vuonna 1949 Saarinen mahtui mukaan seuran toimihenkilöiden matkalle, hän oli ensimmäinen Neuvostoliitossa vierailnut Oulun sn-seuralainen.<sup>409</sup> Toistuva pettyminen vierailutoiveissa ja turistimatkailun mahdottomuus herättivät tietenkin ihmetystä ja närää jäsenistössä, varsinkin kun oikeaa syytä ei missään nimessä saanut mennä sanomaan asioihin vihkimättömille. Piti kertoa valkoinen valhe, ja siinä sivussa muistaa syyttää kotimaisia taantumusvoimia. Kun Oulun piirin osastojen toimihenkilöt tiukkasivat keskusseuran Uno Laurikaiselta ongelman perimmäistä laatua vuonna 1950, hän vastasi, että ”Matkailun esteenä on tähän asti ollut maamme valuuttatilanne sekä niiden piirien suhtautuminen, jonka vallas-

407 Kinnunen 1998, 339–340.

408 Lappi-aiheisista maalauksistaan tunnettu kuvataiteilija Aukusti Koivisto oli kiiteltä seuran ystävä, ja kuului ainakin Oulun osaston valistus- ja kirjallisuusjaostoon vuosina 1947 ja 1948. Saarinen Karvoselle 20.10.1948. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

409 Saarinen keskusseuralle 25.6, 25.7. ja 11.10. 1946, 18.11.1948. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

sa on tämän kysymyksen hoito. Neuvostoviranomaiset tai seura eivät ole syyppäitä.”<sup>410</sup>

Stalinin kuolemaan saakka kaikki Suomeen tulevat kulttuurivierailut tapahtuivat virallista ja valtiollista reittiä VOKS:n komennuksina, ja niiden vastaanotto Suomessa oli käytännössä SN-Seuran yksinoikeus. Oulu oli syrjässä monen Etelä-Suomeen saapuneen esiintyjäryhmän matkareitiltä, mutta kyllä niitä pohjolaankin riitti vuosittain vähintään yksi. Yleensä taiteilijavierailut ajoittuivat marras–joulukuun ystävyyskuukauden aikaan tai vuodesta 1948 lähtien YYA-sopimuksen solmimiskuukauteen huhtikuuhun, mikä teki niistä luonteeltaan poliittisia. Ystävyyskuukautta 7.11.–6.12. vietettiin vuodesta 1947 alkaen korostaen lokakuun vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen yhteyttä. SN-Seuran kannattamassa historiantulkinnassa bolševikit olivat lahjoittaneet Suomelle itsenäisyyden, ja Neuvostoliiton olemassaolo oli sen jatkuva edellytys.<sup>411</sup> Vaikka tämä ei suinkaan ollut jokaisen näkemys ja esitysten yhteydessä kuullut juhlapuheet saattoivat eri mieltä olevia ärsyttää kovastikin, neuvostotaiteilijoiden esiintymiset olivat yleensä ”oululaisittain” vähintään kohtuullisia yleisömenestyksiä.<sup>412</sup>

Vuonna 1946 Neuvostoliiton kulttuurielämässä alkoi ideologinen kurinpalautus, jonka myötä lisääntynyt valvonta vaikeutti myös Neuvostoliiton ulkomaisten ystävyysseurojen toimintaa. Taiteilijavierailuja Suomeen oli tarjolla entistä vähemmän, samoin uusia elokuvia: Neuvostokulttuuria perattiin porvarillisen rappion ilmentymien, niin kutsutun modernin formalismin ja ulkomaisten vaikutteiden, eli kosmopolitismien kitkemiseksi. Aikakauslehtiä lakkautettiin ja taiteen tekijöitä erotettiin taiteilijaliitoista. Mahdollisuudet esitellä suomalaista kulttuuria Neuvostoliitossa olivat hyvin vähissä.<sup>413</sup> Ja ne ihmiskontaktit, ne oikeastaan puuttuivat, riippumatta siitä montako neuvostovierailua tilastoihin saatiin kunakin vuonna kirjattua. Edes seuran toimihenkilöiden kohdalla vieraiden henkilökohtainen tapaaminen ei ollut mikään itsestäänselvyys, sillä kosmopolitismilta varjeltuja esiintyjä pidettiin eristyksissä yleisöstään. Syyksi sanottiin kauniisti taiteilijapersoonien kaipaama lepo ja rauha esitysten välillä. Toisaalta juhlapäivälliset useimmiten kustantavalla Oulun kaupungilla oli sanansa sanottavana kutsuvieraslistaan, eikä se

410 Vuosikokousptk 7.4.1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

411 Kinnunen 1998, 92,

412 Esim. vuonna 1949 taiteilijoiden kaksi konserttia vetivät yleisöä yhteensä 280 henkilöä, mikä mainittiin juuri oululaisittain kohtuulliseksi menestykseksi. Toimintakertomus 1949. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

413 Kinnunen 1998, 285.

suostunut kestittämään jokaista piiritoimikunnankaan jäsentä.<sup>414</sup>

Ilman keskusseuran tai edes Oulun kaupungin virallisuontoista tukea sn-seuralaisilla oli oikeastaan vain yksi keino yrittää luoda kontakteja Neuvostoliittoon ja sen asukkaisiin: kirjeet ja sähköet. Niin kauan kuin valvontakomissio viipyi Suomessa, sen jäsenet ja erityisesti Andrei Ždanov saivat sodan kulkuun ja päättymiseen liittyviä onnittelusähköitä. Hänen esikunnaltaan yleensä tuli kohtelias vastauskin. Sen sijaan Oulussa oleskelevat valvontakomission jäsenet eivät huomioineet seuralaisten yhteydenottoyrityksiä lainkaan.<sup>415</sup> Vuonna 1945 piiritoimikunta päätti ottaa kirjeitse yhteyttä johonkin Neuvostoliiton pikkukaupunkiin. Erkki Tuomikoski laati kauniin kirjoituksen, jossa kertoili Oulun arjesta, teollisuudesta, sotatuhojen aiheuttamasta elintason laskusta, lasten koulunkäynnistä ja pulasta johtuvasta työväen kulttuuririentojen yksipuolisuudesta, sekä kaupunkilaisten hartaasta uskonnollisuudesta. Ja tietysti siitä, kuinka ikionnellisia kaikki olivat rauhan vihdoon saavuttua. Jonkun punakynä on käynyt korjaamassa vasemmistolaisittain ilmiselvän lapsuksen ”työväenteatterin toiminnan taantumisesta”, mutta kirje kyllä lähetettiin Helsinkiin käännettäväksi ja toimitettavaksi eteenpäin. Sille tielleen se jäi, eikä vastausta kuulunut koskaan. Samantapaisia yritelmiä oli muutamia myöhemminkin. Vuonna 1947 Unto Saarinen kirjasi piirin toimintasuunnitelmaan aikeen neuvostoyhteyksien kehittämisestä niin, että piirin kirjeenvaihtotoverina olisi vuoden lopulla ainakin yksi maatalouskollektiivi, tehdas ja oppilaitos, sekä joitain yksityishenkilöitä.<sup>416</sup> Toistaiseksi sellainen oli kuitenkin kuolleena syntynyt ajatus.

### **3.3. SN-Seura ja oululaiset**

#### **3.3.1. Suosittu uusi suunta**

SN-Seuran toimintaympäristö Oulussa oli siinä mielessä lupaava, että niin piirin kuin Oulun osastonkin toimihenkilöt olivat erittäin hyvin ja monitahoisesti verkostoituneita. Yhteydet Oulun kaupungin valtaapitäviin olivat kunnossa, ja niitä suhteita myös vaalit-

---

414 Esim. kokousptk 17.12.1951. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

415 Esim. kuukausikokousptk 3.5.1945. Cc:1. ja SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Kokousptk 21.11.1945. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

416 ”Hyvät veljet Neuvostoliitossa” Sa. Syyskuu 1945. Hba:1; Toimintasuunnitelma 1947. Db:2. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

tiin huolellisesti. Kun osaston johtokunta harkitsi marraskuussa 1945 itsenäisyyspäiväjuhlien järjestämistä, Gustaf Strandberg tohti soittaa yhdeksän aikaan illalla suoraan kaupunginjohtaja Leinon kotinumeroon neuvoa saadakseen. Tilaisuudesta päätettiin siten luopua siinä pelossa, että seuran oma juhla karkaisi uuden demokratian päivän suuntaan. Välit kaupunginsihteerin, myöhemmin kaupunginjohtajan, Arvo Heinon samoin kuin kaupunginvaltuuston puheenjohtajan Otto Karhin kanssa olivat alusta lähtien toimivat. Oulun poliisimestarin myötämielisyyttä kiiteltiin, etenkin kun tämä salli virka-autojen käytön neuvostoliittolaisten vieraiden kuljetuksessa.<sup>417</sup>

Oululaisen kulttuuriväen keskuudessa oli niin ikään SN-Seurasta kiinnostuneita. Erityisesti Nuoren Voiman Liiton yhteyteen vuonna 1941 perustetun Merikoski-kerhon myönteinen suhtautuminen koettiin suureksi voitoksi ja osoitukseksi aikojen muutoksesta. Sodan jälkeen yhdistystä johtivat akateeminen monitoimimies Atte Kalajoki ja toimittajat Eero Krekelä ja Reino Rinne, joista kaksi viimeistä olivat myös Oulun SN-Seuran piiritoimikunnan jäseniä 1940-luvun lopulla. Merikoski-kerhon alaa olivat kulttuurikeskustelut ja -väittelyt, ja vuonna 1945 sen kirjallisuusmatineaan osallistui muun muassa Elvi Sinervo.<sup>418</sup> Rouvalle oli jäänyt tilaisuudesta hyvä mieli, ja Maija Anttilan toimiessa yhteyshenkilönä järjestyi seuraavan vuoden keväälle esitelmätilaisuus myös Sinervon sisarelle Aira Kolulalle. Maijan riemu suorastaan pisaroi kirjelappusesta: ”Ajattele. Hän saa itse valita aiheen mistä juttelee.”<sup>419</sup> Kiitelty seuran ystävä oli myös jo mainittu kuvataiteilija Aukusti Koivisto.

Toimittajien ohella oululaiset opettajat kävivät ahkerasti osaston keskustelukerhon tilaisuuksissa. Seuran toimihenkilöinä heitä edustivat Väinö Koukkarin, Erkki Tuomikosken ja Oulun keskikoulun rehtorin Elli Lempa-Videllin lisäksi yhteislyseon lehtorit Reino Routavaara ja Mikko Koskela.<sup>420</sup> Opettajat saattoivat ammattiryhmänä haluta osoittaa myötämielisyyttään siksikin, että neuvostovastaisesti esiintyvien virkamiesten puhdis-

417 Kokousptk 19.11.1945. Cb:1; Kiitoskirjeet 16.4.1946. Da:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Myös Arvo Heino oli puoluekannaltaan sosialidemokraatti. Ks. Kenttä 1986, 217.

418 Manninen 1995, 407. Merikoski kerho erosi NVL:sta vuonna 1946. Elvi Sinervo oli tunnustettu kirjailija ihan omalla oikeudellaan, mutta myös vuoden 1940 SNS:n aktiivi, valtionpetoksen valmistelusta vuonna 1941 tuomittu poliittinen vanki ja Mauri Ryömän puoliso.

419 Anttila A. Laurikaiselle. Sa, alkuvuosi 1946. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

420 Vuosikokousptk:t 1945–1949. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Ks myös lista SN-Seuran porvarillisista kannattajista. Fragmentti sa. v. 1945. Hk; SKP:n Oulun prj:n tilanne- ja toimintaselostus piiriin edustajakokoukselle. Sa. Huhtikuu 1946. Db. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. Kansa.

tukset juuri heidän keskuudestaan olivat laitavasemmiston vaatimuslistan kärkipäässä. Oulussa oltiin puhdistusasiassa valtakunnallisesti vertailtuna hyvin toimeliaita.<sup>421</sup> Myös kouluhallitus ohjeisti opettajia sodan jälkeen pysyttelemään päivänpoliittisten riitojen yläpuolella, välttämään Suomen asemaa vaikeuttavia kannanottoja ja työskentelemään Neuvostoliittoa koskevien ennakkoluulojen vähentämiseksi.<sup>422</sup> Kaikesta huolimatta juuri kulttuuriväki varmasti oli myös seuran pyyteettömimpiä kannattajia. Kyllähän heitä aivan aidosti kiinnosti, että mitä kulttuurillisessa mielessä nykyään tarkoitti kansakunta, jonka anti maailman maalaustaiteelle, kirjallisuudelle ja musiikille oli ja on kiistaton.

Jos seuran toimintaa 1940-luvun Oulussa ryhtyy mittamaan esimerkiksi Oulun osaston jäsenmäärän kehityksellä, laskutoimituksen tulos on kuitenkin aika lohduton. Vuonna 1948 todettiin listoilla näkyvistä 1358 jäsenestä maksunsa hoitaneiksi vain 350, ja vielä siitäkin suunta oli yksinomaan laskeva vielä pitkään. Sivistyneistöä ja porvaristoa oli riivijäsenten keskuudessa vähemmän kuin esimerkiksi piiritoimikunnan sosiaalinen rakenne antaa ymmärtää<sup>423</sup>, ja yhteiskunnan yläkerrokseen kuuluvia oli ajan mittaan yhä hankalampi houkuttaa seuran luottamustehtäviin. Maksavasta jäsenistöstä yli 80% asui työläisvaltaisilla esikaupunkialueilla.<sup>424</sup> Oulun osaston vuosikokouksiin saapui väkeä aina vain vähemmän. Vuonna 1946 osallistujia oli vielä reilu sata, vuonna 1947 enää 42, ja uuden vuosikymmenen vaihtuessa 19. Sääntöjen mukaan se kokous ei ollut edes päätösvaltainen. Reino Kiiskinen torui vuonna 1949, että ”Kun osasto aloitti toimintansa, oli kokoushuoneet pakaten täynnä ja riideltiin johtopaikoista osastossa. Silloin oli porvaristo tarkoituksella mukana ja nyt ovat toiminnasta syrjässä. Samaa osaksi voisoin sanoa työläisistä, heilläkin on lamaantunut innostus.”<sup>425</sup>

Kaikille avoimien tilaisuuksien suhteen tilanne ei ollut yhtä huono, vaan tapahtumien yleisömenestykseen vaikuttivat ennen kaikkea aihe ja ohjelma. Väkeä kiinnostivat elokuvaesitysten ohella neuvostotaiteilijavierailut ja sellaiset tilaisuudet, jossa puhujana oli joku tunnettu henkilö. Paikallisia vetonauloja oli erityisesti Kuivalan pariskunta, sään-

---

421 Rantala 1997, 94–97.

422 Kinnunen 1998, 90.

423 Liite 1.

424 Oulun kaupunkiosastojen jäsentilastot 1950-luvulla. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. 1940-luvulta tilastoja on käytettävissä vain Oulun osastolta, mutta itsenäisiä osastoja oli myös Tuirassa, Koskelassa ja Pateniemessä. Niiden arkistot ovat säilyneet puutteellisesti.

425 Vuosikokousptk:t 1945–1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.



nöllisiä ja suosittuja vieraita puolestaan ministeri Yrjö Murto ja keskusseuran Erkki Roiha.<sup>426</sup> Sen sijaan jos tilaisuus järjestettiin pelkkänä illanviettona, muistopäivänä tai vaikkapa jäsenille suunnattuna lokakuun vallankumouksen juhla kokouksena, yleisöä saapui vain kourallinen. Ohjelman suhteen oli opittu vaativaksi, ja vaikka kuoron esitykset olivat toivottuja, ei sekään yksin saanut ihmisiä sentään massoittain liikkeelle.<sup>427</sup>

Aseiden vaikenemiseen liittyvien merkkipäivien juhlinta oli ilman muuta SN-Seuran sarkaa, ja sitä kautta seura pääsi yhteistyöhön Oulun kaupungin ja muiden seudun instituutioiden kanssa aivan alusta lähtien. Poliittisista järjestöistä rauhanjuhlissa mukana olivat 1940-luvulla molempien työväenpuolueiden piirit, mutta niillä oli kokonaan omiakin uutta suuntaa korostavia hankkeita.<sup>428</sup> Vuoden 1945 välirauhanjuhlat sujuivat vaisummin sotasyllisasiaan takia. Korkeimmat kuntapäätäjät ja esimerkiksi poliisipäälliköt osallistuivat SN-Seuran järjestämiin rauhanjuhliin ja myöhemmin merkittävämpiin ystävyysjuhliin yleisön joukossa aivan säännönmukaisesti. Usein kaupunki poimi laskutkin kokonaan tai osittain, mutta ehkä se hieman liudensi omaa osuuttaan jättämällä kaikki käytännön toimet seuran kontolle. Järjestely kuitenkin sopi kaikille osapuolille hyvin. Vuodesta 1946 lähtien SN-Seuralle varattiin määräraha kaupungin budjettiin, lisäksi kaupunki avusti neuvostoliittolaisten vieraiden kestitsemisessä aina kun heitä Ouluun saatiin. Asioita auttoi sekin, että Oulun valtuustoon kuului jo 1940-luvulla useita SN-Seuran toimihenkilöitä: Erkki Tuomikoski, Matti Honka, Eeva Fränti, Jouni Pelttari ja Reino Kiiskinen<sup>429</sup>. Silti paikallishallinnossa ei istunut pelkästään SN-Seuran ystäviä, ja välillä myötämielisten vastauksien saaminen erilaisiin yhteistyö- ja avustuspyyntöihin vaati pienenä hierontaa kaupungin luottamushenkilöiden ja virkamiesten välillä.<sup>430</sup>

Kun Suomen rauhansopimus allekirjoitettiin Pariisissa 10.2.1947, olivat seuraavan päivän juhlat juuri SN-Seuran suurtaipaus Oulussa. Jo merkkipäivän vastaisena yönä seuran

---

426 Saarinen A. Laurikaiselle 29.11.1947 ja B. Peltoselle 1.6.1949. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

427 Vuosikokousptk:t 1945–1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

428 Esim. Pohjolan Työ 9.5.1945. ”Suuri kansalaiskokous Oulussa sodan päättymisen johdosta”. Linna-saarella 8.5. pidetyssä kokouksessa ”fascismia” vastustivat yksinäisesti SKP:n, SKDL:n, SDP:n ja maalaisliiton edustajat, ja riemuitsevaa yleisöä oli uutisoinnin mukaan toista tuhatta. Vajaata viikkoa aiemmin kaupunkilaisten vähäistä reaktiota Berliinin kukistumiseen oli siis ankarasti moitittu SN-Seuran kuukausikokouksessa.

429 Manninen 1995, 487–490.

430 Esim. Oulun kaupunginhallituksen toimituskirjat kotelossa Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

aktiivit olivat käyneet ripustamassa pääkatujen ylle rauhan merkitystä korostavilla iskulauseilla varustettuja bannereita, yllätyksenä kaupunkilaisille. Tällä kertaa myöskään valtioliputusten laajuudesta kaupungissa ei ollut valittamista. Se oli tärkeä huomio, sillä lopullisen rauhan solmimiseen oli liittynyt melkoista dramatiikkaa. Edellisenä kesänä sopimusta laadittaessa Suomi oli toivonut lievennyksiä välirauhansopimuksen artikloihin, ja Neuvostoliiton kieltäytyminen esimerkiksi rajatarkistuksista Karjalassa oli aiheuttanut ison pettymyksen. Siinä sivussa oli ryvettynyt myös laitavasemmisto ja SN-Seura, joiden moni katsoi aivan liian hyvin ymmärtävän vastapuolen näkökulmia.<sup>431</sup> Oulussa rauhanjuhlien järjestelyssä olivat mukana Oulun kaupunki, vasemmistojärjestöt laivealla rintamalla ja lisäksi vieläpä marttajärjestö ja SVUL:n alainen palloseura. Marttojen tunnustettiin saaneen hämmästyttävällä tavalla vipinää joka talkoolaisen punttiin. Päiväjuhla kaupungintalossa oli jälleen arvokas, ja pääpuhujana Otto Karhi. Illalla oli vuorossa jäätanssiaisat kaupungin luistelukentällä, siellä oli ilotuskin. Vaikka sää sattui olemaan ennätyskylmä, juhlijoita ilmestyi runsaasti.<sup>432</sup>

### 3.3.2. Vähemmän suosittu Neuvostoliitto: Syksyn 1947 ystävyysadressikeräys

SN-Seuran syksyllä 1947 keräämän ystävyysadressin ympärille kehkeytynyt skandaalinkäry käy esimerkkinä äsken mainitusta, ja tällä kertaa seuran kannalta onnettomasti päättyneestä hieronnasta. Varsinaisesti kysymys oli Neuvostoliiton onnittelusta loka-kuun vallankumouksen 30-vuotispäivän johdosta, ja adressiin kerättiin nimiä niin tavallisilta ihmisiltä kuin yhteisöiltäkin. Ylin valtiojohto allekirjoitti sen ensimmäisenä. Yksityishenkilöille tarjottu adressiteksti oli neutraali: *Tervehdimme 30-vuotiasta Neuvostoliittoa*. Yhteisöjen maksullinen tervehdys taas kuului *Tervehdimme 30-vuotiasta Neuvostoliittoa ja sen kansojen suurta johtajaa generalissimus Stalinia! Eläköön kansojemme välinen pysyvä rauha, ystävyys ja yhteistyö!* Historiankirjoituksessa on spekuloitu sillä, liittyikö nimikeruu seuraavana keväänä solmitun YYA-sopimuksen esivalmisteluihin. Aloitteellisena oli ollut SN-Seuran johtoon juuri elokuussa noussut, SKP:n kuvioista perillä ollut ja puolueen luottamusta nauttinut Toivo Karvonen<sup>433</sup>, ja yhteisöadressin

431 Paasivirta 1992, 330–332; Kinnunen 1998, 90.

432 Saarinen A. Laurikaiselle 19.2.1947. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

433 SKP valmisteli yya-sopimusta kesästä 1947 lähtien. Rentola 1994b, 206.

sanamuotokin kuulostaa tietysti tutulta. Keskusseuran piirissä adressiasiaa myös dramatisoitiin huomattavan paljon, ja piiritoimitsijoille korostettiin suuren allekirjoitusmäärän äärimmäistä tärkeyttä. Julkisuudessa adressia sen sijaan markkinoitiin vain jokaisen omakohtaisena ystävyyden osoituksena, kuin kepeän iloisenä postikorttina neuvostokansalle.<sup>434</sup>

Oulun kaupunki yllättäen kieltäytyi allekirjoittamasta onnittelua. Kaupunginhallitus äänesti asiasta tasalukemat 4–4, ratkaiseva oli kaupunginjohtaja Leinon ei-ääni. Syyksi sanottiin yhteisöadressin maksullisuus, SN-Seura oli jo saanut kaupungilta vuosivastuksensa. Oli joku epäävän äänen jättänyt silti puuskinut medialle myös saappaan nuolenasta.<sup>435</sup> Vasemmistoenemmistöisen kaupunginvaltuuston odotettiin kumoavan ratkaisun, mutta lopulta adressiasiaa palloiteltiin kamareissa niin pitkään ettei ylin päättävä elin ehtinyt saada sitä eteensä lainkaan. Unto Saarisen sisäpiiriltä saaman tiedon mukaan SKDL:n lisäksi myös valtuuston sosialidemokraattinen ryhmä olisi Otto Karhin johdolla äänestänyt allekirjoittamisen puolesta, mutta näin ollen kaupunki siis jättäytyi hankkeesta ulos. Kampanjan yhteydessä ilmeni muutenkin hyvin selvästi, että Oulussa oli näin suoria eleitä karttavia tahoja edelleen runsaasti. Esimerkiksi varuskunnan komentaja oli suhtautunut keräykseen avoimen halveksuvasti ja vasta usean pyynnön jälkeen antanut luvan listojen asettamiseen kaupungin kolmeen sotilaskotiin. Adressit olivat tulleet takaisin käytännössä tyhjinä, eikä yksikään kantahenkilökuntaan kuuluva ollut allekirjoittanut. Samoin enimmäkseen koskemattomina olivat palautuneet oppilaitoksissa esillä olleet listat, sillä opettajien mukaan monet vanhemmat olivat vastustaneet niiden esittämistä.<sup>436</sup>

Adressikampanjointi kohdistui Oulun piirin alueella entistä avoimemmin laitavasemistoon, mikä sitten kaupungin päätöksen jälkeen kyllä kritikoitiin virhetaktiikaksi. Unto Saarinen muotoili syyskuussa lehdistötiedotteeseen, että ”Lokakuun vallankumous muodostaa ratkaisevan merkkipylvään koko maailman historiassa (...) Neuvostoliiton kansat nousivat maailman kansojen kehityksen ja kaikkien edistyksellisten voimien joh-

---

434 Kinnunen 1998, 91–92.

435 Kansan Tahto, etusivu 8.10.1947.

436 Saarinen Toivo Karvoselle 21.10.1947 ja Uno Laurikaiselle 27.10.1947. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Oulun valtuuston voimasuhteista Manninen 1995, 150.

toon” ja ”Jokainen kansamme tulevaisuutta ajatteleva kirjoittaa (adressiin) nimensä”<sup>437</sup>. Viimeisen saattoi käsittää ikäväksi vihjailuksi tilanteessa, jossa kommunistit vakiinnuttivat kovaotteisesti valtaansa esimerkiksi Unkarissa ja Eurooppaa jaettiin muutenkin kahteen leiriin. Kylmän sodan alkuaikoina myös suurten eurooppalaisten kommunistipuolueiden yhdyssiteeksi luotu Kominform oli juuri perustettu Puolassa. Sen yhteydessä oli kielletty kaikki omat polut sosialismiin, ja kommunisteille vaihtoehtoisiksi jäivät vain kapitalismi tai stalinismi<sup>438</sup>. Kominformin yleisteesien pohjalta SKP, jonka oma jäsenhakuus tosin evättiin, siirtyi korostamaan jyrkkää dualismia suomalaisessakin yhteiskunnassa. Suomessa vahva sisäpoliittinen pelote oli kuitenkin katoamassa, kun Pariisin rauhansopimus syyskuussa ratifioitiin ja valvontakomissio poistui maasta.<sup>439</sup>

Neuvostoliiton toiminta maailmanpolitiikassa näytti vaikuttavan Suomen olosuhteisiin epäedullisesti, mikä ei lisännyt SN-Seurankaan uskottavuutta tai suosiota. Edellisenä kesänä painostuksen alaisena tehty päätös pitää Suomi USA:n tarjoaman, jälleenrakentamiseen tarkoitetun Marshall-avun ulkopuolella oli ollut kaikessa hiljaisuudessaakin kitkerä pala.<sup>440</sup> Neuvostomaan silkka olemassaolo liitettiin yhä perinteiseen tapaan Suomen konkreettisiin, sisäpoliittisiin ongelmiin. Vuonna 1947 kansan elintaso oli yhä matala ja säännöstely kireää, mihin moni näki syyksi sotakorvaustoimitukset rajan taakse.<sup>441</sup> Maija Anttilakin postitteli maitokorttejaan ystävälleen Aune Laurikaiselle: ”Ehkä siellä heissä saa ravintolasta edes joskus maitoa, täällä sitä ei saa koskaan”. Ja kun piiritoimikunta päätti rauhantanssiaisten yhteydessä leivottaa arpajaispalkinnoiksi kaksi kuiva-kakkua, ostolupa niiden aineksiin jouduttiin anomaan kansanhuoltoministeriöltä. Vain kananmunia sai hankkia vapaasti.<sup>442</sup> Sodan jälkeistä vuosikymmentä värjivät myös hintojen noususta johtuvat, taajaan toistuvat lakot. Juuri adressikampanjan aikaan oli me-

437 Adressimainos. ”Onnittelemme 30-vuotiasta Neuvostoliittoa”. Sa. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

438 Larmola 1994, 214.

439 Rentola 1997, 18–19. Valvontakomissio poistui maasta 26.9.1947, ja Suomen lähes kahdeksan vuotta kestänyt sotatila purettiin seuraavana päivänä. Haataja 2003, 773.

440 Paasivirta 1992, 309–314. Ks. myös Rentola 1998, 19–20. Kesällä 1947 USA tarjosi ulkoministerinsä mukaan nimettyjä taloudellisia tukipaketteja kaikille Euroopan maille, mutta Saksan kysymyksen vuoksi Neuvostoliitto kielsi etupiiriinsä kuuluvilta mailta avustuslainten hakemisen. Suomen johtava lehdistö ehti uutisoida Marshall-ohjelmasta positiiviseen sävyyn, ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunta puoltaa osallistumista valmistaviin neuvotteluihin Pariisissa. Lopulta Suomi kuitenkin kieltäytyi kutsusta, minkä ratkaisun puoluekenttä kaikinensa hyväksyi ikävänä realiteettina.

441 Ilmoitukset 167/ 46 ja 466/46. Vp II Oulun osasto amp 1. KA.

442 Anttila A. Laurikaiselle, Sa. Alkuvuosi 1946. Da:1; Anomus kansanhuoltoministeriön elintarvikeosastolle 31.1.1947. Ostolupa: 1,5 kg sokeria; 1.0 kg vehnä jauhoja, 1.5 kg voita ja 1,0 l kermaa. Da:7. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

neillään iso lakkoliike, syyskuussa uhkana oli yleislakkokin.<sup>443</sup> Sen kiireen keskellä jopa kommunistijohtoinen Oulun Ammatillinen Paikallisjärjestö (OAP) ja SKDL:n piiri olivat suhtautuneet nimien keruuseen välinpitämättömän oloisesti.<sup>444</sup>

Kaikkiaan Oulun piirin alueelta saatiin adressiin yksityishenkilöiden allekirjoituksia kaikesta huolimatta yli 22 000. Yhteisöadresseja kuitenkin myytiin vain 193 kappaletta<sup>445</sup>. Oulussa sen ostivat muutamien vasemmistojärjestöjen ja pikkuliikkeiden lisäksi ainostaan OOK ja Työväen kirjakauppa, sekä sanomalehdet *Pohjolan Työ* ja *Kansan Tahto*. Viimeksi mainitun nostamaa meteliä Oulun kaupunginhallinnon toiminnasta ei SN-Seurassa katsottu hyvällä koska ajateltiin, että osittain sen takia myös osa ympäristön pikkupaikkakunnista oli päättänyt jättää Neuvostoliiton onnittelemiset väliin. Maa-seudulta tuli nolostuneilta kerääjiltä sellaistaakin viestiä, että ”Täällä ovat sitä mieltä, että SNS on viime aikoina muuttunut niin kommunistiseksi, että se palvelee aivan muita pyrkimyksiä, kuin mihin se on tarkoitettu.”<sup>446</sup>

### **3.4. Askeleita vasemmalle**

#### **3.4.1. SKP:n kevätoffensiivi 1948**

Suomen historiassa puhutaan usein sodan jälkeisistä vuosista katsannosta riippuen vaaran tai toivon vuosina, jotka huipentuivat kevään 1948 vasemmistoliikehdintään. Pitkään ajateltiin, että tasavallan muuttuminen kansandemokratiaksi kävi tuolloin hyvin lähellä. Häätä ja toisaalla riemu alkoi, kun Tšekkoslovakiassa puhkesi helmikuussa sisäpoliittinen kriisi, joka nopeasti muuttui kommunistipuolueen vallankaappaukseksi. Tšekkoslovakian tie on meidänkin tiemme, väitti *Vapaa Sana* Hertta Kuusisen julistaneen. Samaan aikaan tuli julki, että Neuvostoliitto oli ehdottanut Suomelle muiden Hitlerin entisten liittolaisten, Unkarin ja Romanian, mallista ystävyys- yhteistyö- ja avunantosopimusta Saksan uuden hyökkäyksen varalta. Tšekkoslovakialla tällainen sopimus oli ollut jo vuodesta 1943. Suomessa kirjallisilla ystävyydestä sopimisilla oli kaikunsa

443 Mertanen 2004, 54–57.

444 Saarinen Toivo Karvoselle 21.10.1947. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

445 Valtakunnallisesti yhteisöadresseja myytiin noin 2600 kpl, eli Oulun piirin tulos oli heikko. Kinnunen 1998, 92.

446 Kirje Oksalankylästä. Sa. Lokakuu 1947. Ef:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

myös sotaa edeltävään aikaan, Terijoen hallitukseen ja jälleen kerran Viron neuvostomiehitykseen, jota sitäkin oli edeltänyt ystävyysmaljojen kilistely Moskovassa.<sup>447</sup> Yy:n vastustajat, Oulussa äänekkäimpänä Edistyspuolue ja siihen sidosteinen sanomalehti *Kaleva*<sup>448</sup>, pelkäsivät siis sopimusneuvottelujen olevan alkusoittoa Suomen neuvostolaistamiselle. Presidentti Paasikivi ajoi kuitenkin asian arvovallallaan lävitse, ja Ystävyys-, Yhteistyö- ja Avunantosopimus allekirjoitettiin Moskovassa 6.4.1948. Lopputulos oli Suomelle edullisempi kuin Unkarin ja Romanian vastaavat sopimukset, sillä automaattisen sotilaallisen avunannon sijaan hyökkäysuhka edellytti vain neuvottelujen avaamista. Suomen velvollisuus puolustautua taas oli rajattu sen omalle alueelle.<sup>449</sup>

Paasikiven viisautta ja taitoa sopimusasiassa on myöhemmin kiiteltu, mutta tämän luvun kannalta oleellisempaa on tiedostaa, mitä aikalaiset ajattelivat kulisseissa olevan meneillään. Vasta paljon myöhempi historiantutkimus on osoittanut senkin, ettei Suomessa keväällä 1948 ollut tekeillä mitään äkillistä vallankumousta klassisessa mielessä, eikä SKP olisi ilman jalansijaa armeijassa edes pystynyt sellaista toteuttamaan. Kyseessä oli kyllä jo vahvoissa asemissa valtakunnan huipulla olevan äärivasemmiston yritys saada aikaan vielä yksi ratkaiseva vallan siirtymä, mutta siinä oli mahdollista käyttää väkivaltakoneistoja hyväksi vain rajoitetusti. Esimerkiksi oikeistososialidemokraattien poliittisia pidätyksiä kuitenkin valmisteltiin. Myös Moskovan linja oli jatkuvasti pragmaattinen. Raskaan sarjan apua kaappaukseen ei lupailtu ainakaan enää sen jälkeen, kun Stalin sai kaipaamansa turvatakeet YYA-sopimuksesta. Täysimittainen panostaminen suomalaisten kommunistien yritykseen olisi sitonut liikaa resursseja, ja ystävyyssopimuksen piti osaltaan siivittää kansandemokraatit valtaan parlamentaarista tietä. Talvisodassa Suomea hamuillut V. M. Molotov kehui vanhoilla päivillään Stalinin itsensä tekemää taktista ratkaisua viisaaksi, koska ne erittäin itsepäiset ihmiset olisivat tehneet siitä maasta ikuisesti avoimen kylkihaavan. Hyötysuhde olisi painunut pakkasen puolelle viimeistään sitten, jos asemaltaan vakaa Ruotsi olisi Suomen neuvostolaistamisen takia haikunut avoimeen sotilaalliseen yhteistyöhön lännen kanssa.<sup>450</sup>

Yy:n ja vallankumouskiihkon keskellä laitavasemmisto valmistautui myös kesän 1948

447 Jussila 1985, 167, 184-185; Graf-Roiko-Jokela 2004, 23.

448 Vp-Oulu. Ilmoitus 211/1948. Välilehti Edistyspuolue. Vp II Oulun Osasto amp 1. KA.

449 Haataja 2003, 778-779.

450 Rentola 1997, 51-53.

eduskuntavaaleihin. SKDL:n tavoitteena oli ehdoton enemmistöasema tulevassa parlamentissa, mutta puoluekenttä vaikutti syksyn 1947 kunnallisvaalitappion jäljiltä huolestuttavan lannistuneelta. Perusjärjestöistä oli viestitty, ettei 101 kansanedustajan paikkaa pidetty mahdollisena ilman ulkopoliittisen tilanteen apua.<sup>451</sup> Oulussa ei tosin varmaan oltu ihan niin allapäin, sillä SKDL:n kannatus kaupungissa oli säilynyt ja säilyi jatkuvasti vakaana<sup>452</sup>. Yya-kampanjan päällekkäisyyden vuoksi kommunistien valmistautuminen eduskuntavaaleihin oli tempovaa, ja kampanjakärjet ja vaalitunnukset muuttivat jatkuvasti. Vuodenvaihteen 1948 hartaan oloisesta *Rauhan ja kansandemokratian tien kansan pelastuksen tienä* siirryttiin nopeasti rajuun offensiiviin yya-neuvotteluja vastustavaa oikeistoa vastaan. Paasikiven myönnettyä neuvottelujen avaamiseen kommunistien iskulauseet muuttuivat jälleen säyseiksi ja talouspoliittisiksi, vaikka esimerkiksi *Rauhan, leivän ja maan puolesta!* muistutti tarkoituksella bolševikkien vallankumoustunnusta vuodelta 1917. Huhtikuun alussa alkoi uusi hyökkäysalto tunnuksella TAANTUMUKSEN AIKOMUKSET MURSKAKSI!, jota sitäkin kesti vain hetken. Yya allekirjoitettiin ja Neuvostoliiton tuki ärhentelyltä katosi. Taantumuksen murskaamisen sijaan tunnuksiksi ilmoitettiin nyt ME HALUAMME RAKENTAA, ja joukkoliikettä ylytettiin defensiivisesti pelottelemalla 1930-luvun poliisivallan paluulla. Puhtaasti kansandemokraattisen hallituksen sijaan tavoite oli enää SKDL:n johtava asema tulevassa ministeristöissä. Vapuksi Suomen ääriivasemmisto palasi perinteiseen kautskylaiseen käsitteeseensä, vallankumous alkaisi sitten joskus kun aika sille olisi kypsä.<sup>453</sup>

### 3.4.2. Intiön desanttihauta

SKP:n kevätoffensiivin työkäsineiksi joutuivat Oulussa vainajat. Sodan päättyessä Oulun vankileirillä menehtyneiden neuvostoliittolaisten sotavankien ruumiit oli viety siunattuun multaan Intiön hautausmaalle, vaatimattomasti merkittyyn yhteishautaan. Samaa paikkaan oli tuolloin siirretty myös Jääliin kirkkomaan aidan taakse haudattu Johan Koskinen tovereineen, Kainuussa desanttina kiinni jäänyt ja kenttäoikeuden päätöksellä teloitettu Oulun pikin vanha jäsen Martti Klemetti, sekä kymmenen muuta suoma-

---

451 Larmola 1994, 221; Rentola 1997, 40.

452 Manninen 1995, 150. SKDL oli 1980-luvulle saakka Oulun valtuuston selvästi suurin ryhmä, ja hävisi vuoden 1947 vaaleissakin vain yhden paikan.

453 Rentola 1997, 23, 37–40, 48–49.

laista ja neuvostoliittolaista, Oulussa teloitettua sota-ajan diversiotyöntekijää.<sup>454</sup> Viranomaiset eivät erotelleet ammuttua vakoojaa sotavangin tomumajasta, mutta Koskisen ja Klemetin henkilökohtaisesti tunteneet oululaiskommunistit eivät jättäneet asiaa siihen. Ensi alkuun soihtua kantoivat lähinnä muutamat vanhan työväenliikkeen veteraanit, erityisesti Greta Hiltusen isosisko Drusilla Heikkinen. Sisarukset kuuluivat punaorpoja vanhempaan sukupolveen, joka nuorena uskoi yhtäläisten poliittisten oikeuksien nostavan työläiset valtaan ja oli jo yli kolmekymppinen kun sisällissota alkoi. Rentolan sanoin, ennen vuotta 1917 suomalainen työmies ei uskonut että porvari voisi tappaa ihmisen, mutta nämä saivat tutustua lahtariin.<sup>455</sup> Drusillankaan kohdalla hirveä järkytys ei tainnut lientyä koskaan. Hän oli sodan jälkeen elvyttämässä uudelleen myös Oulussa 1920-luvun lopulla merkittävää ja aiempien valtaapitävien raakuutta hyvin vahvasti symboloinutta Yrjö Mäkelinin muistojuhlaa.<sup>456</sup>

Alkuvuodesta 1948 aateveteraanien sentimentaalinen projekti sai poliittisesta tilanteesta uutta nostetta, ja SKP:n strategit alkoivat suunnitella mielenosoitusta Koskisen ja Klemetin muiston ympärille. Sitten selvisi, että sotavankien haudassa oli useita muitakin työväenliikkeen marttyyreja, kuten heistä ilmiselvästi ajateltiin. ”Teloitettujen toverien” hautapatsaan paljastus ja siihen liittyvä mielenosoitus oli ensin tarkoitus järjestää vappuna, mutta heti yyy:n solmimisen jälkeen Yrjö Jääskelä vaati tapahtuman lykkäämistä reilulla kahdella viikolla. Drusilla Heikkinen halusi pöytäkirjaan vastalauseensa,<sup>457</sup> mutta vapputunnukset eivät saaneet olla sotaisia eikä asiaa ankarasti vastustaneille sosialidemokraateille pitänyt antaa teroitettua asetta käteen. Muutenkin II helluntaipyhä, maanantai 17.5. oli ajankohtaisen vaalikärjen, eli vitivalkoisen Suomen ja fasismin paluulla pelottelun kannalta paljon otollisempi ajankohta: Edellisenä päivänä tuli täyteen 30 vuotta sisällissodan päättymisestä. Tarkka vuosipäivä ei tällä kertaa tarkoitukseen sopi-

---

454 Liite 2. Klemetistä ks. myös tämän tutkielman s. 15.

455 Rentola 1992, 77–80.

456 Y. Mäkelinin ym. muistojuhlatoimikunnan kokous 18.5.1949. He.2. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA. Oululaislähtöinen punaisten johtoon kuulunut Mäkelin teki vuonna 1923 itsemurhan vankilassa, ja Oulun vasemmistolla oli lapualaisvuosiin saakka tapana viettää hänen muistopäiväänsä kuolemaa lähinnä olevana sunnuntaina syyskuussa. Punaisten traditiossa Mäkelinin kuolema katsottiin Etsivän Keskuspoliisin tekemäksi myrkytysmurhaksi. Saarela 2008, 461–463. Mäkelinin komea hautamuistomerkki seisoo (nykyään aika unohdetun oloisena) Intiön hautausmaalla. Drusilla Heikkisestä ks. myös kansalaiskokouksen ptk 4.12.1945. Cb.1B SKP:n Hintan osasto ja Työväen vapputoimikunnan kokousptk 9.4.1948. He:1. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

457 Työväen vapputoimikunnan kokousptk 9.4.1948. He:1. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.



nut, sillä siihen sattui myös kaatuneiden muistopäivä.<sup>458</sup> Kun mielenosoituskulkuessa marssi kunniapaikalla pioneeriosasto kantaen iskulausetta EMME SALLI ENÄÄ ISIÄMME JA VELJIÄMME TELOITETTAVAN<sup>459</sup>, niin eiköhän se asia silti tullut riittävän selväksi.

*Kansan Tahto* rummutti tapahtumaa 8.5. alkaen. *Teloitettujen hautapatsas paljastetaan Oulun hautausmaalla helluntaina*. Heti kerrottiin, että tulossa olisi valtava joukkomiehenosoitus, ja päivien mittaan sävy muuttui yhä aggressiivisemmäksi. Nyt näytettäisiin mieltä demokratian vihollisia ja sotaa lietsovia fasisteja vastaan, ja helluntaita edeltävällä viikolla etusivun poikki kulki päivittäin joukkoja lietsova kookas vinjetti. Intoa löytyikin, kauppatorilta surumarssin tahdissa lähteneeseen kulkueeseen ilmaantui *Kansan Tahdon* uutisoinnin mukaan toista tuhatta ihmistä ja päätepisteessä Intiössä odotti vielä kolme mokomaa lisää. Lehtikuvaaja kiipesi korkeaan koivuun tähtihetken filmille vangitakseen, ja kyllähän hautausmaa näyttää kuvissakin olleen kokolailla vaikuttavan ihmis- ja lippumeren peitossa. Neuvostoliittolaiset kunniavieraat olivat kovinta tasoa, jota Oulussa siihen mennessä oli nähty: Helsingin 1. lähetystösihteeri Nikolai Poseljanov pidättäytyi kuitenkin niukkasanaaisessa diplomatiassa ja vain kiitteli huomionosoitusta liikkuttavaksi. Seppelleen laski sotilasattasean avustaja, puna-armeijan kenraali I. V. Kosobokov. Järjestäjät itse eivät sen sijaan tunteenpurkauksia säästelleet, ja muistomerkkitoimikunnan puheenjohtaja Drusilla Heikkinen sai sanoa ihmisjoukkojen edessä sen, mitä oli 30 vuotta odottanut. Kansanedustaja Matti Huhta puhui suorastaan hurmioituneesti omista vankila-ajoistaan ja kohtaamisistaan kuolemaantuomittujen kanssa. Erityishuomion sai se, että Oulussakin teloituksia oli pantu toimeen eniten sodan lopputuloksen johdosta hämmöittäessä vuonna 1944, viimeiset vain päivää ennen aselepoa. Värisyttäväksi kirjoitetun puheensa Huhta päätti sanomalla, että ”meidänkin on samoin kuoltava jos asia vaatii”.<sup>460</sup>

Järjesteillä ollut työväen yhteinen vappu ehti mennä desanttihautajaisten takia pilalle.

---

458 Salokangas 2003, 607. Mannerheim otti vastaan valkoisen armeijan voitonparaatin 16.5.1918 Helsingissä, ja päivää vietettiin vuoteen 1940 saakka Suomen armeijan lippujuhlanäytöksinä. Talvisodan jälkeen juhla korvattiin toukokuun 3. sunnuntain kaatuneiden muistopäivällä, jota vietetään kaikkien sodissa henkensä menettäneiden suomalaisten muistoksi, myös sisällissodan punaisella puolella kuolleiden. Puolustusvoimien lippujuhla puolestaan siirrettiin Mannerheimin syntymäpäivälle 4.6.

459 *Kansan Tahto* 19.5.1948.

460 *Kansan Tahto* 8.–19.5.1948.

SDP ei sulattanut valtiollisissa sodissa vihollisen puolella taistelleiden rinnastamista vuoden 1918 punavainajiin, joilla toki oli omakin muistomerkkinsä samalla hautausmaalla. Sosialidemokraatit tekivät asiasta kynnyksysymyksen, jolla vetäytyivät vappujärjestelyistä hieman ennen kuin SKP päätti mielenosoituksen siirtämisestä. Tämä oli sitten myös viimeinen koko vasemmiston yhteisyritys vuosiin. Kommunistienkaan pettymys ei ollut ihan aitoa vaikka pöytäkirjoihin vietiin kovaa tekstiä. Puolueen vaalitaikikkaan kuului tuona keväänä kaikenlainen työväenliikkeen yhteisrintaman esittäminen lähtökohtaisesti sellaisin ehdoin, että ne itsessään takaisivat hankkeiden kaatumisen<sup>461</sup>. Kuohuttavan helluntain jälkeisessä numerossa *Kansan Tahto* nostikin muistojuhlauutisoinnin kanssa rinnakkain esiin sosialidemokraattien törkeän hajottavasti kieltäytyneen SKDL:n tarjoamasta vaaliliitosta. Yhteisen vapun kaatuminen oli niin ikään julkisesti polemisoitu työväestön etujen vastaisena temppuiluna.<sup>462</sup> SN-Seura sen sijaan haluttiin edelleen pitää syrjässä julkipoliittisesta työstä. Linja oli tuolloin jopa tavallista tiukempi, eikä edes SKP:n Oulun piirin toimintasuunnitelmissa tai -ohjeissa näy mainintoja SN-Seuralle tarjottavasta ”toiminnallisesta tuesta”, kuten useimpina muina vuosina.<sup>463</sup>

Miten SN-Seura sitten liittyi koko muistomerkkiasiaan? Virallisesti, ei mitenkään. Tausalla sen sijaan ei millään maltettu pysyä sivussa kehkeytyvästä jännitysnäytelmästä. Marssimaan ei seuratuksien alla ollut lupaa mennä, mutta työvaliokunta kokousti ahkerasti tapahtumaa edeltävällä viikolla, paljastettavan muistomerkin ympäristöä käytiin siistimässä ja muutenkin työtä riitti siihen nähden, että juhla on ”muiden järjestämä”.<sup>464</sup> Helsingissä Toivo Karvonen ja keskustuomiston valistussihteeri Betty Peltonen olivat kovin kiinnostuneita Oulun desanttivainajista, ja siten seuran arkistossa on säilynyt pienehkö mutta oleellinen lähderypäs asiasta. Sepeleet laskeneet neuvostolähettiläät olivat Oulussa SN-Seuran vieraina.<sup>465</sup> Johan Koskisen toiminnasta SNS:ssa ei puhuttu lainkaan, kun joku olisi voinut sen nojalla keksiä syyttää myös SN-Seuraa valankumoukselliseksi. Ehkäpä tässä olisi jonkinlainen selitys myös hänen henkilömapinsa katoamiseen Valpon arkistosta. Koskinen sai olla yksi paikallinen Jussi, perheen-

461 Rentola 1997, 23.

462 Työväen vapputoimikunnan kokousptk 9.4.1948. He:1. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA; Kansan Tahto 29.4.1948 ja (etusivu) 19.5.1948.

463 Toimintakertomukset 1945-1960. Db. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

464 Työvaliokunnan kokousptk:t 12.5. ja 14.5.1948. Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

465 Saarisen kirje T. Karvoselle 13.5.1948 liitteineen; Keskusseuran kirje saapuvista puna-armeijalaisista Oulun piirijärjestölle. Sa. Toukokuu 1948. Ef. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA. Työvaliokunnan kokousptk:t 12.5. ja 14.5.1948. Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

isä jonka fasistit olivat syyttä pistäneet vankilaan ja sitten vielä tappaneet. Eipä esille tarvinnut tuoda sitäkään, että mies oli luodin osuessa itsekin hampaisiin asti aseistettu. Aikalaiset säikkyivät Ylikiimingin desanttitaistelua, eikä edes kommunistien käsissä olevasta Valposta saatu tietoja Koskisen tovereiden henkilöllisyyksistä. Se on hieman outoa, sillä tältä osin poliisin arkisto on ihan järjestyksessä ainakin nykyään.<sup>466</sup> Mutta voihan sitä kuvitella millainen sähkönvärähdys jossain virastossa on tuon kevään ilma-  
piirissä käynyt, kun ensimmäinen yhteydenotto teloituspäätösten eteen joutuneista neuvostoliittolaisista on sinne tullut. Sota-ajan Oulussa oli vielä ollut poikkeuksellisesti sellainen tapa, että lääninhallinnon virkamiehet järjestelivät kuolemantuomioiden täytäntöönpanoa yhteistyössä suojeluskuntapiirin kanssa<sup>467</sup>.

Myöhemmin teloitettuja tovereita ei muistettu läheskään samanlaisin juhlallisuuksin kuin keväällä 1948. Jo seuraavana vuonna laskettiin seppeleitä heidän hautansa ohella sisällissodassa kaatuneiden punaisten muistomerkillä, ja samassa yhteydessä vietettiin myös Yrjö Mäkelinin oikeastaan syyskuulle kuuluvaa muistojuhlaa. Selvästi koko desanttiasiaa haluttiin häivyttää.<sup>468</sup> SN-Seuran toukokuiseksi perinteeksi puolestaan muodostui vierailu neuvostosotavankien haudalla voitonpäivien aikaan, ja 1980-luvun taitteessa sotilaiden haudalle pystytettiin viereisen vanhemman muistomerkkin kanssa lähes identtinen patsas. Tässä yhteydessä näkyy, kuinka tehokas toimi onkaan aktiivinen unohtaminen: 1970-luvun lopulla SN-Seuraan tullut, Suomi-Venäjä-Seuran nykyinen Pohjois-Suomen piirin toiminnanjohtaja Matti Ukkola kertoi heidän aina kummastelleen siinä puna-armeijalaisten vieressä, ikään kuin erillisenä seisovaa hautakiveä. Kolme vuosikymmentä myöhemmin kukaan ei enää tiennyt eikä muistanut, että keistä varsinaisesti oli kyse.<sup>469</sup>

---

466 Tiedot kansiossa *Ilmoituksia epäilyttävistä henkilöistä ym. seuranta 1941–1943*. Vp I Oulun osasto amp 20. KA. On mahdollista, että kotelossa nykyään olevat paperit olivat 1940-luvulla piilossa jossain vähemmän mielenkiintoisesti otsikoidussa arkistoyksikössä, eikä pimittäminen ollut tahallista. Valpon arkistoja järjesteltiin uudestaan ja asiakirjoja katosi ensin kesällä ja syksyllä 1944, ja uudestaan neljä vuotta myöhemmin kun kommunistit häädettiin Valposta ja virasto uudelleen organisoitiin Suojelupoliisiksi. Esim. Rentola 2009, 10. Ylikiimingin taisteluun osalliset ja silminnäkijätkin pelkäsivät vuosikymmeniä Neuvostoliiton kostotoimenpiteitä, jos tapahtumista alettaisiin kovasti huudella. Koko jutusta ei puhuttu: ”Me pestiin käjet (...) siitä voi tulla hirmuinen asia”. *Desanttimäki*, 29–30.

467 Lindstedt 1999, 416 ja n407 samalla sivulla.

468 Esim. Y. Mäkelinin ym. muistojuhlatoimikunnan kokous 18.5.1949. He.2. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö; SKP:n Oulun kaupunkikomitean kokouspk 3.6.1954. Cb. 1B SKP:n Oulun kaupunkijärjestö. KansA.

469 Matti Ukkolan haastattelu 4.5.2013.

Edellisen vuoksi täysin yllättäen tätä keväällä 2015 kirjoittaessani tuli tieto Oulun työväen vappujuhlien yhteyteen järjestetystä, Oulun ystävyyskaupungin Ukrainan Odessan 2.5.2014 tapahtumien muistotilaisuudesta ”neuvostosotilaiden ja suomalaisten fasismin vastustajien” haudalla.<sup>470</sup> Kysymys oli Intiön desanttivainajista, omasta näkökulmastaan ilman muuta juuri fasismin vastustajista. Toiselta puolen on silti tärkeää tiedostaa, että Neuvostoliiton partisaani- ja desanttitoiminta oli erottamattomasti sidoksissa äärimmäiseen poikkeustilaan, maailmansotaan, eikä suinkaan siihen, että ensimmäisen tasavallan Suomi olisi ollut totalitaristinen valtio.<sup>471</sup> Sitä Suomi ei ollut, monipuolueinen parlamentti toimi, vaikka laitavasemmisto oli siitä hädetty ja päätöksentekokyky kapeutui huomattavasti jatkosodan alla.<sup>472</sup>

Fasismille tyypillisiä piirteitä voi hallinnosta silti hyvin myöntää löytyneen: Laittomia vasemmistopuolueita ja mielipidevankeja oli sisällissodasta lähtien, ja 1930-luvun alun oikeistokehitys lisäsi edellisellä vuosikymmenellä laskenutta vankipopulaation määrää.<sup>473</sup> Pahimmillaan elokuussa 1941 vangittiin vapaissa vaaleissa valittuja, istuvia kansanedustajia heidän ajamansa politiikan vuoksi.<sup>474</sup> Poliittinen poliisi, Ek ja Valpo, oli hyvin keskeinen yhteiskunnallinen vaikuttaja ja toimija. Sen valtuudet olivat laajat myös sotatilaan suoraan liittyvien poikkeuslakien ulkopuolella, vaikkakaan eivät verrattavissa Neuvostoliiton tai Hitlerin Saksan salaisten poliisivoimien mahtiin.<sup>475</sup> Rasismi eli ryssäviha oli monissa valtiollisissa instituutioissa hyvin tavallista ja hyväksyttyä.<sup>476</sup> Vuonna

---

470 Ilmoitus K2 s. 33. Kaleva 30.4.2015.

471 Liite 2. Saksan salamahyökkäyksen aikana eteläisellä itärintamalla jäi saarroksiin runsaasti puna-armeijan yksiköitä, jotka jatkoivat sissitaistelua paikallisen siviiliväestön avustuksella. Tällaista vihollisen selustassa tapahtuvaa kaukopartio-, tiedustelu- ja tuhotyötoimintaa kutsuttiin Neuvostoliitossa partisaaniliikkeeksi. Suomalaisten ja Lapin saksalaisten selustassa partisaanitoiminta oli lähinnä jatkosodan hyökkäysvaiheen tapahtumista johtuen huomattavasti vähäisempää kuin Suomenlahden eteläpuolella, mutta joitain suuriakin ryhmiä asemasodan aikana Suomen alueella liikkui. Eniten oli muutaman henkilön muodostamia tiedustelupartioita, jotka siirtyivät asemiinsa Neuvostoliiton puolelta maitse ja ilmaitse. Myös suomalaisia metsäkaartilaisia nimitettiin Neuvostoliitossa toisinaan partisaaneiksi. Termi desantti on käytännössä synonyyminen partisaanin kanssa, joskus eroa on yritetty tehdä esimerkiksi kulkuvälineen perusteella: Desantti oli laskuvarjo- ja partisaani jalkamies. Esim. Stepakov 2005. Vasemmiston fasismin määrittelystä ks. tämän työn s. 9–10.

472 Jokipii 1987, 50.

473 Lackman 2009, 224.

474 Soikkanen 1987, 306–311. Sotapolitiikkaa ja Saksaa kohtaan kriittiset kuutoset vangittiin maan- ja valtionpetoksesta epäiltynä, ja heille myöhemmin langetetut kuritushuonetuomiot olivat pitkiä: esimerkiksi Yrjö Räisänen sai neljä ja Karl Wiik peräti seitsemän vuotta. Tapaus herätti diktatuuripuheita ja -pelkoja ainakin SDP:n kenttäväessä.

475 Hietaniemi 1992, 107–110, 194–198; Lackman 2009, 214–216, 220; Huttula 1996, 225–227; Rentola 2009, 10.

476 Immonen 1987, 426.

1941 Suomi aloitti hyökkäyssodan ja miehitti pitkään vieraan valtion aluetta, ja se on modernin demokratian historiassa ainakin toistaiseksi varsin poikkeuksellista.<sup>477</sup> Jatkosodan aikaisissa Suomen vankileireissä kuoli EINO PIETOLAN mukaan 29,1% van-geista, heistä suurin osa vuosina 1941–1942 jolloin suojeluskuntapiirit vastasivat leirien toiminnasta. Kansainvälisessä vertailussa määrä oli erittäin suuri.<sup>478</sup>

Itse asiassa lista on siis hämmästyttävän pitkä eikä vallan triviaalikaan. Viimeisin on pa-hin siinä mielessä, että näin kovan vankikuolleisuuden pitäisi olla ihmisoikeuksia lähtö-kohtaisesti kunnioittavassa demokratiassa oikeastaan mahdotonta, myös poikkeusolois-sa. Suomen ottamien sota- ja sota-ajan siviilivankien tahallisella, jopa järjestelmällisellä tuhoamisella esimerkiksi nälkään on joskus spekuloitu, mutta pitäviä todisteita ei ole ja muitakin selityksiä on vuosikymmenten mittaan löydetty. Vankileirien välillä kuitenkin oli eroja ja on selvää, että raskauttavimpia osia niiden arkistoista ehdittiin hävittää ar-meijan vetäytyessä kesällä ja syksyllä 1944. Määräys Valpon arkistojen miehitystilan-teessa vaarallisten osien tuhoamisesta annettiin jo kesäkuussa<sup>479</sup>. Julmuuksia ja mielival-taisia teloituksia leireillä tiedetään tapahtuneen, esimerkkejä löytyy tämänkin työn liit-teestä 2.<sup>480</sup>

---

477 Poikkeuksia löytyy myös Iso-Britannian lähihistoriasta, ja jatkuvasti sotaisa on ollut tietysti USA.

478 Pietola 1987, 248–249. Pietolan arkistomateriaalista 1980-luvulla keräämiä lukuja ei tietääkseni ku-kaan ole pystynyt kiistämään. Kansallisarkiston sotavankiprojekti Suomi, sotavangit ja ihmisluovutuk-set (<http://kronos.narc.fi/>) ei ole koostanut kuolleisuusprosentteja, mutta tietokannassa olevien meneh-tyneiden sotavankien nimimäärä (jatkosodassa 19 085) vastaa Pietolan tuloksia. Projektin tutkijat epäilevät ennemmin, että vainajien nimiä on yhä kateissa muutamia tuhansia. Päälle tulevat vielä useat tuhannet siviilileiriuhrin. Projekti on todistanut myös, ettei kaikkien vankien kuolinsyitä ole aikanaan kirjattu ja tuhansien kohdalla tiedot kuolinpaikasta ovat puutteellisia. Suomen leirijärjestelmä siis kyl-lä hukkasi suuren määrän ihmisiä. Suomen hallintokulttuurin legalistisuudesta ja sen kritiikistä ja katkoksista ks. Lindstedt 1999, 4–11.

479 Lackman 2009, 248.

480 <http://kronos.narc.fi/jatkosota> ja passim. Pietola 1987; Kujala 2008 ja Haapanen 2012. Jatkosodan si- viilivankileirejä on käsitellyt esimerkiksi Antti Laine teoksessa *Suur-Suomen kahdet kasvot*. Suomen miehityshallinto Itä-Karjalassa sovelsi paikalliseen väestöön rotumääräyksiä, mutta on mahdotonta sa- noa, mitä suomalaisten internoimalle siviiliväestölle olisi tehty jos Saksa lopulta olisi voittanut sodan. Varmasti Suomessa oli piirejä, joille heidän ”pelkkä” karkottamisensa ei olisi riittänyt. Internoidun suomalaisvasemmiston näkökulmasta tämän ajan historiaa on kirjoittanut esimerkiksi Sakari Selin teoksessa *Kun valtionpetos oli isänmaallinen teko. Nuoret sodassa Hitleriä vastaan*. Kirja löytyy ko- konaisuudessaan Kansan Arkiston kotisivuilta. Yksittäisiä tietoja ja kertomuksia vankileirien olosuh- teista on hajallaan myös tässä käytetyissä Valpo I ja II:n asiamapeissa ja joissain henkilömapeissa. Niissä on usein kyse poliisille sodan jälkeen tehdyistä ilmiannoista, mutta läheskään aina kertojat eivät ole osanneet tai halunneet aukottomasti yksilöidä julmuuksia harjoittaneita tai määränneitä vankileiri- viranomaisia. Tietäminen vain on ahdistanut niin, että on ollut jollekin pakko kertoa. Ja graaveja tari- nat todella ovatkin, loppuun asti niitä ei tee mieli lukea.

### 3.4.3. Puolueelliseksi profiloituminen: YYA:n selostajarooli

SN-Seuran kaksikymppisille kirjoitetun, muistitietoon perustuvan historiikin mukaan järjestön piirissä Oulussa tapahtui vuonna 1947 jyrkkä siirtymä vasemmalle.<sup>481</sup> Ajatus lienee syntynyt siitä, että seuraavaan vuoteen mennessä porvaristo ja sosialidemokraatit jättäytyivät toiminnasta sivummalle tai kokonaan pois, toisaalta 1960-luvulla seuran tulenpalavimmatkin veteraanit jo yleisesti myönsivät olleensa sodan jälkeisissä puheissaan turhan räyhäkkäitä.<sup>482</sup> Merkittävä syy oululaisen keskusta–oikeistoväen lopulliseen vetäytymiseen oli kuitenkin SN-Seuran kommunistipuolueelta saama tehtävä selostaa poleemista YYA-sopimusta ikään kuin parhain päin. SKP oli määritellyt SN-Seuran ”asian luonteen vuoksi” erityisen sopivaksi selostuskampanjan järjestäjäksi<sup>483</sup>, mutta tietysti mielipide sopimuksesta jakoi seuralaiset aivan samalla tavalla kuin muunkin yhteiskunnan.

Yya-asiaa yleisölle selvennettäessä täytyi osoittaa, että sopimus ei rikkonut Suomen välejä mihinkään valtioon, ja siinä noudatettaisiin Yhdistyneiden Kansakuntien periaatteita. Kyseessä ei ollut sotilasliitto, vaan rauhanturvaaminen, eivätkä taloudelliset suhteet länteen häiriintyisi. Erityisesti piti korostaa sitä, ettei Suomen itsemääräämisoikeus ollut mitenkään kapeutunut. Sopiva selostaja SN-Seura oli siksikin, että se oli itse pitkään kampanjoinut omia toimintaedellytyksiään parantavan kulttuurisopimuksen puolesta.<sup>484</sup> Lisäksi seuran avulla Neuvostoliitto saattoi pyrkiä vaikuttamaan Suomen yleiseen mieliteeseen sillä pehmeimmällä mahdollisella keinolla, eli juuri kulttuuriviennillä. Keväällä ja kesällä 1948 Suomeen saapuikin useita peräkkäisiä taidevierailuja. Oulussa esiintyi kesäkuussa parin viikon välein georgialainen kansantanssiryhmä ja joukko neuvostoliittolaisia sirkus- ja näyttämötaiteilijoita. Heinäkuussa tuli vielä pienempi ryhmä kansantaiteilijoita. Esitysten yhteydessä SN-Seura järjesti oululaismedialle infotilaisuuksia YYA-sopimuksen sisällöstä, olipa voiteluaineeksi varattu aidot kahvit ja jalovii-naryypytkin. Ainakin *Kalevan* ja *Pohjolan Työn* toimittajat jäivät houkutuksista huolimatta tuolloin kotiin.<sup>485</sup>

481 ”SNS Oulun piirijärjestö 25v.” -historiikki. Ba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

482 Esim. Vuosikokousptk 9.–10.3.1963. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

483 Kinnunen 1998, 94–95.

484 Sama. YYA-sopimuksessa oli myös kulttuurisuhteita koskeva artikla.

485 Kokousptk 3.6.1948. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA; Lehtileike. Kansan Tahto 8.6.1948. Hb. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA.

Selostajaroolissaan seura joutui ikävään rakoon, kun Suomen ja Neuvostoliiton välit jäätyivät heinäkuun eduskuntavaalien ja SKDL:n tappion seurauksena. Länsimielisenä pidetystä SDP:n K.A. Fagerholmista tuli pääministeri, ja yhtä ammattiministeriä lukuun ottamatta koko muukin valtioneuvosto oli sosialidemokraattinen. SKP ja Neuvostoliiton tiedotusvälineet toistelivat väitteitä siitä, että uusi hallitus olisi peräti rauhansopimuksen vastainen eikä pystyisi hoitamaan ulkopoliittikkaa. Syksyllä Neuvostoliitto kotiutti lähettiläänsäkin.<sup>486</sup> Kun samaan aikaan sattuvat asiat yleensä liittyvät ihmismielessä vahvasti toisiinsa, saivat irvileuat tästä jupakasta harmillisen osuvan asean. SN-Seura siis oli aina pyrkinytkin Suomen itsenäisyyden ja puolueettomuuden horjuttamiseen. Seura puolelleen omaksui vastineen, joka sopi vasemmistolaistuvalla jäsenistölle. Suurvaltasodan hämmöittäessä keväällä 1950 Uuno Laurikainen sanoi Oulun piirin vuosikokoukselle mutkattomasti, että ”Yya edellyttää, että Suomi ei ole ns. puolueeton maa, vaan sillä on oman sopimusvaltuuskuntamme taholta esitettyjä velvollisuuksia.”<sup>487</sup> Ja tottahan se, valtiollinen ystävyyssojimus oli sikäli erikoinen paketti, että korkeiden osapuolten tuleva vihollinen oli siinä poissulkevasti nimetty.<sup>488</sup>

### **3.5. Ikävyyksien vuosi 1949**

#### **3.5.1. Väinö Veijolan ero**

Maaliskuussa 1948 Oulun piirijärjestön puheenjohtajaksi valittiin everstiluutnantti Väinö J. Veijola, entinen Oulun valvontakomission yhdysupseeri. Lisäksi hän oli sodissa täysin palvellut sankarismies, useiden nuorempien upseerien entinen kouluttaja ja taitava seuranpitäjä, jonka tarjoamiin maljoihin ei syljeksitty upseerikerhollakaan.<sup>489</sup> SN-Seuran aktiiviksi Veijola oli ryhtynyt omien sanojensa mukaan siksi, että seuraa tarvittiin ”vuosisataisten vihollisuuksien poistamiseksi”.<sup>490</sup> Keskeisimmät luottamustehtävänsä hän ottikin vastaan sen jälkeen, kun Oulun varuskunta muutoin näyttää kallistuneen taantumuksen kannalle syksyn 1947 ystävyysadressikeräyksen yhteydessä. Veijola toimi piirinjärjestön puheenjohtajana melkein kaksi vuotta ja ilmeisesti onnistui sovittamaan

486 Kinnunen 1998, 103; Haataja 2003, 789–790.

487 Vuosikokousptk 7.4.1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

488 YYA-sopimuksen 1. artiklan sanamuodossa Suomen puolustautumisvelvoitteen laukaisisi nimenomaan Saksan tai sen kanssa liitossa olevan valtion hyökkäys Suomen alueelle.

489 Vp-Oulu. Ilmoitukset 462/46 ja 499/46. Vp II Oulun osasto amp 25. KA. Ks. myös Similä 2002, 480.

490 Kokousptk 21.12.1949. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

sotasankarin ja pasifistin roolit yhteen ainakin suhteellisen kitkattomasti.

Veijolan raja tuli vastaan, kun VOKS:n puheenjohtaja Vladimir Kemenov esitti syksyllä 1949 SN-Seuran edustajakokouksessa paheksuntansa Suomessa paljastetuista pro patria -muistolaatoista ja sankarivainajien patsaista. Kemenovin mielestä nämä muistomerkit vaalivat sotaista henkeä vainajien kunnioituksen varjolla. Lausunnosta nousi valtava kohu, ja SN-Seuraa vaadittiin sanoutumaan irti puheesta. Seura ei sitä tehnyt, vaan yritti ensin vaieta koko asian kuoliaaksi ja sitten lieventää sitä syyttämällä käänkösvirhettä ja huomauttamalla Kemenovin muutoin esiintyneen Suomea kohtaan hyvin ystävällisesti.<sup>491</sup> Veijola suuttui niin, että ilmoitti eroavansa piirin puheenjohtajan tehtävistä: ”Sen johdosta, että SN-Seuran järjestämässä julkisessa tilaisuudessa on prof. Kemenoff puheessaan loukannut karkeasti kansallista kunniamme kajotessaan sodissa kaatuneiden vainajiemme muistomerkkiasiaan sopimattomassa sävyssä ja koska SN-Seura ei ole tämän johdosta esittänyt omasta puolestaan mitään kannanilmaisua katson, etten enää tämän jälkeen voi toimia sanotun seuran Oulun piirin puheenjohtajana, vaan pyydän vapautusta tästä tehtävästä.”<sup>492</sup> Oululaisupseerilla oli aihetta erityiseen mielipahaan tietysti siksi, että vain reilua vuotta aiemmin kaupungissa oli niin näyttävästi kunnioitettu sodissa vihollisen puolella taistelleita vainajia.

Veijolan kirjeen vastaanottaja oli Oulun piiritoimikunta. Joku sen kuitenkin vuoti myös lehdistöön, todennäköisesti ei Veijola itse, ja eronpyyntö ylitti peräti *Helsingin Sanomien* uutiskynnyksen: *SNS:n Oulun piirin puheenjohtaja eroaa–Syynä prof. Kemenovin lausunto*, ja sitten kirje kopioituna sanasta sanaan.<sup>493</sup> Asia nousi uudestaan pinnalle vielä Stalinin kuoleman yhteydessä keväällä 1953, kun *Kaleva* syytti SN-Seuraa epäasiallisesta politikoinnista generalissimuksen muistolla ratsastaen. Siitä syntyi kitkerä sananvaihto piiritoimiston ja lehtitoimituksen välille, ja jälkimmäinen kaiveli sanojensa painoksi arkistoistaan tämänkin lööpintyngän. Kaikesta huolimatta Veijola säilytti SN-Seuran jäsenyyden lopun elämäänsä, toimi hän myrskyn laannuttua vielä Oulun osaston johtokunnassakin.<sup>494</sup>

---

491 Kinnunen 1998, 106.

492 Kokousptk 21.12.1949. Liite, Veijolan erokirje päiv. 5.12.1949. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

493 Lehtileike. Helsingin Sanomat 9.12.1949. Hb. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA.

494 Vuosikokousptk 8.3.1953 liitteineen (lehtileikkeitä). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.



Puheenjohtajan ero oli kuitenkin vain huipentuma pelkkien ikävyyksien vuodelle 1949. Koko maan tasolla SN-Seuran jäsenmäärä ja toimintatilastot laskivat ja seuraa vastaan hyökkäiltiin julkisuudessa. Puhuttiin sen olleen pelkkä konjunkturijärjestö, jonka taru alkoi nyt olla lopussa.<sup>495</sup> Suomen ja Neuvostoliiton välit olivat edelleen viileät ja sisäpoliittinen kuohunta jatkui. YYA-sopimus realisoitui ennakoitua päinvastaisella tavalla sikäli, että se riisti kommunisteilta ulkopoliittisen erityisaseman ja katkaisi nousun valtaan. Vaikka Neuvostoliitto osoitti mieltään Suomen hallituspohjaa vastaan, Suomi oli lupaamallaan sotilaallisilla turvatakuilla laajentanut oikeuksiaan järjestää sisäiset asiat haluamallaan tavalla.<sup>496</sup> Valpo lakkautettiin, välirauhansopimuksen demokratisointipöytäkirjojen nojalla sinne palkatut kommunistit häädettiin, ja virastosta tehtiin suojelupoliisi. SKP vastasi kiristämällä sisäistä kuriaan ja yrittämällä tahmeasti käynnistyneitä lakkoilikoita. Jännitys laukesi elokuussa 1949, kun Kemi-yhtiöstä paikallisesti laajalle levinnyt lakko karkasi käsistä mielenosoittajien ja poliisin väliseen nujakkaan ja konetuliaseiden käyttöön. Kaksi työläistä sai surmansa, ja 18.8.1949 jäi aikakirjoihin Kemin veritorstaina.<sup>497</sup>

Oulussa Arina sanoi kesäkuussa irti piirijärjestön ja osaston yhteisesti vuokraaman toimistohuoneen. Häädöstä valitettiin ensin Oulun kaupungin vuokralautakunnalle ja sitten valtakunnalliseen vuokrantarkastuslautakuntaan, mutta taivasalle oli lähdeittävä. Toimisto muutti jälleen piirisihteerin asuntoon. Toverit tulivat kuitenkin apuun, ja myöhemmin sekä asunto että toimisto sijaitsivat Limingankadulla Rämön talon kivijalassa, josta puolue toimistoja oltiin siirtämässä pois. Piiritoimistojärjestelyn piti olla väliaikainen, mutta se venyi useiksi vuosiksi.<sup>498</sup> Seuraavaksi nilkkaan puraisivat Kemin tapahtumat ja kiipeästi. SN-Seuran Lapin piirijärjestö oli lainannut elokuvatoiminnassa käyttämäänsä kaiutinautoa kemiläiselle kommunistijohtoiselle ammattiyhdistykselle, joka sitten käytti autoa lakkokokouksissa. Liikehdintää kukistaessaan poliisi takavarikoi niin auton kuin elokuvaprojektorinkin, ja SN-Seuraa syytettiin julkisuudessa ulkoparlamentaarisesta toiminnan tukemisesta.<sup>499</sup> Lappilaisten takia seura joutui myös Oulussa boikottiin, koko syksynä sen ei esimerkiksi annettu järjestää elokuvanäytöksiä yhdessäkään kaupungin

495 Kinnunen 1998, 103–104.

496 Vesikansa 2004, 42.

497 Rentola 1997, 81, 86, 94–97.

498 Kokousptk:t 14.6. ja 16.11.1949, ja osaston kokousptk 2.9.1949. Kaikki kotelossa Cb:1; Ptk:t Rämön talon vuokralaisten kokouksesta 2.6.1950 ja 9.6.1951. Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

499 Kinnunen 1998, 105–106.

elokuvateatterissa.<sup>500</sup> Loppusyksystä piirin puheenjohtajan lisäksi vaihtoon meni piirisihteeri, kun Unto Saarinen osoittautui yllättäen varsinaiseksi venkulaksi.

### 3.5.2. Unto Saarisen sotkut

Merkkejä Saarisen epärehellisydestä oli ilmassa pitkään. Hän piti melkein pätoimeenaan elokuvakiertueiden järjestämistä maaseudulle, ja aluksi toiminta oli hyvin tuloksellista. Vuonna 1948 tilanne äkkiä muuttui, katsojaluvut suorastaan romahtivat. Osaltaan se saattoi olla totta, yleinen ilmapiiri oli muuttunut ja uusia neuvostelokuvia oli tarjolla entistä vähemmän. Saarinen tarjosi esimiehille muitakin syitä: Milloin hajosi auto, milloin elokuvakoneen lamput, välillä filmikelojen mukana ei seurannut riittävästi mainoksia eikä esityksistä pystynyt ilmoittelemaan etukäteen. Osa aiemmin näytetyistä filmeistä oli ollut luokatonta roskaa, ja siinä oli mennyt maine. Kesä oli pohjolan karulla maaseudulla niin mahdottoman kiireistä työaikaa, ettei väki ehtinyt elokuviin.<sup>501</sup> Kootut selitykset eivät herättäneet epäluuloja ennen kuin Oulun piirille palkattu valistustyöntekijä ryhtyi raportoimaan, ettei piirisihteeri antanut hänen hoitaa tehtäviään. Elokuvanäytösten yhteydessä oli tavanmukaista järjestää esitelmätilaisuuksia, mutta Saarinen epäili yleisön mielenkiintoa ja kielsi ne. Ja niinpä uutta kollegaa ei myöskään tarvinnut huolia kiertueille. Hän kuitenkin työntyi muutaman kerran puoliväkisin mukaan ja tuli panneeksi merkille, että Saarinen ei liput myytyään laskenut kassaa vaan työnsi markat niine hyvineen laukkuunsa. Kiusaantunut valistaja totesi, ettei hänestä ole täällä mitään hyötyä ja kylilläkin jo puhuvat, että ”minkälaista niillä on kun ei ne edes kassaa laske”.<sup>502</sup>

Keskusseuran pyörä oli iso ja hidas pyörähtämään, ja Saarisen erottamispuuhiin ryhtyi varsinaisesti SKP keväällä 1949. Yrjö Jääskelä ilmoitti Helsinkiin, että SN-Seuran piirisihteeri piti vaihtaa ja kiireesti, koska tämä nykyinen juopotteli toimistolla. Oulussa ei ollut sopivaa henkilöä saatavilla.<sup>503</sup> Ajallisesti Saarisen rikkeiden tiukka tarkastelu osuu SKP:ssa juuri alkaneeseen puoluepuhdistukseen, jolla silläkin oli mallinsa Neuvostoliit-

500 Kotilainen Sovexportille sa. Joulukuu 1949. Da:7. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

501 Saarinen U. Laurikaiselle ja Saisiolle 19.5, 24.5. ja 3.11.1948, 25.7.1949. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

502 Mahdollisesti Heimo Kokkonien raportti 15.1.1949. Ei vastaanottajaa, mutta SKP:n arkistossa.

Hk. 1B SKP:n Oulun piirijärjestö. KansA.

503 Jääskelä Helsinkiin 3.5.1949. 1B SKP Hmp I/ymp/S. KansA.

tossa. Siellä uhreiksi joutui edesmenneen Ždanovin lähipiiri, ja puhdistukset levisivät nopeasti myös Itä-Euroopan veljespuolueisiin. Suojelupoliisin perustamisen myötä kommunistit olivat jälleen muutaman vuoden tauon jälkeen joutuneet poliisivalvonnan kohteeksi, ja punaisesta Valposta pois potkittujen kaaderien päätehtäväksi tuli vastavaikoi ja puolueen suojelu urkinnalta.<sup>504</sup> Korkin päälle oli istahtanut monikin sota-aikana aimo paineet kerännyt työntekijä, mutta aikaisemmin sellaista oli katsottu hyvin paljon läpi sormien.<sup>505</sup> Nyt elintavat nousivat tärkeiksi, sillä viinanpiruhan saattaa tehdä riivaimansa kovinkin löyhäkieliseksi. Syksyllä Saarisen asiaan puuttui SN-Seurakin. Piiritoimikunnalle ilmoitettiin, että hän saisi siirtyä filmikiertueen palvelukseen ja Ouluun palkattaisiin toinen piirisihteeri. Olihan se melkoinen alennus, mutta kuitenkin ystävällisesti muotoiltu.<sup>506</sup>

Saarisen tilalle vedettiin SN-Seuran Kokkolan piirin palveluksesta 23-vuotias Aini Kotilainen. Nuoresta iästään huolimatta hänellä oli toiminnanjohtajan tehtävistä kokemusta, ja lisäksi hän oli läpäissyt kommunistien yhteiskunnallisen korkeakoulun Sirola-opiston.<sup>507</sup> Kotilainen oli siis puoluehierarkiassa Saarisen yläpuolella, eikä arkaillut ottaa asiaa puheeksi huomattuaan epätarkkuuksia elokuvakiertueiden kirjanpidossa. Silloin Saarinen sai jalat alleen, esitti pikaisen eronpyynnön toiseen toimeen siirtymisen vuoksi ja häipyi kenellekään ilmoittamatta sinne mistä oli tullutkin, eli Turkuun. Yhtä kyytiä lähti kiertueilla avustanut miekkonen. Tilintarkastajat saattoivat vain todeta, että piirin raha-asiat olivat aivan umpisolmussa. Pelkästään kuluvan vuoden osalta miesten jäljiltä löytyi rapean 132 000 markan edestä selvittämättömiä kuitteja. Kumpikin oli nostanut runsaasti ylimääräisiä palkkioita ja päivärahoja, ja Saarisen pyörittämästä elintarvikkeiden, hedelmien ja makeisten välityspalvelusta oli jäänyt avoimia maksuja piirin vastattavaksi. Elokuvakiertueen lippukassasta kadonneita summia ei ollut mitään keinoa edes jäljittää.<sup>508</sup> Seura palkkasi lakimiehen hoitamaan asiaa, mutta rahoja ei tietysti koskaan saatu takaisin. Oikeuteen asti ei menty, koska kukaan ei kaivannut enää lisää ikävää jul-

---

504 Rentola 1997, 82, 86.

505 Majander 1998, 249.

506 Karvonen SN-Seuran Oulun prj:lle 24.9.1949. Ef. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA.

507 1B SKP So/Ko. KansA.

508 Nykyrahassa 132 000 markkaa on noin 5900 euroa. (www.nordea.fi: Rahanarvokerroin) Summa asetuu paremmin kohdalleen kun sitä vertaa piiritoimikunnan budjettiin: Koko vuodelle 1950 menoihin oli varattu 401 000 mk. Toimistohuoneiston toverillinen vuokra taas oli 5000 mk/kk. Kokousptk 21.12.1949 ja 28.3.1950 liitteinen. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

kisuutta.<sup>509</sup> Uusiakin velkojia ilmestyi oven taakse aina silloin tällöin, ja vielä melkein vuosikymmen myöhemmin silloiselle piirisihteeri Väinö Urpilaiselle kiikutettiin Saarisen jälkeensä jättämä, hämärä vekseli.<sup>510</sup>

### **3.6. Oulun osaston nukahdus**

Oulun osasto alkoi hiljentyä jo vuonna 1948. Johtokunta kokoontui muutaman kerran, piiri järjesti elokuvaesityksiä ja kaupungissa vieraili neuvostotaiteilijoita, mutta säännöllistä jäsenoimintaa oli vain kuorolla. Valistus- ja kirjallisuusjaoston kerhojen toiminta katkesi alkuvuodesta olemattoman osanoton vuoksi. Vuonna 1949 osasto yritti vuosikokouksen lisäksi yhtä jäsenkokousta, johon ei saapunut kuin pari ihmistä. Jaostot eivät toimineet lainkaan. Syksyn elokuvaesitykset peruuntuivat Kemin tapauksen vuoksi. Lokakuun vallankumouksen juhlia ja muita ystävyyskuukauden tilaisuuksia saatiin aikaan vain Koskelankylässä, sillä Oulun osasto olisi kaivannut enemmän paimennusta eikä Saarinen ollut siitä juuri tuolloin niin kiinnostunut<sup>511</sup>. Neuvostotaiteilijoiden kyläilyn syksyllä hoiti jälleen piirijärjestö alusta loppuun. Osaston syyttävä sormi osoitti itsekäästi toimivan piirin ohella kohti keskusseuraa, joka halusi asioita muttei auttanut, ja jonka lähettelemistä vieraskielisistä kirjapinoista oli varastointiongelmien takia pelkkää harmia. Jalmari Saarelan irtisanoutumisen jälkeen kuoronkin toimeliaisuus laski vuoden mittaan, lisäksi sen ohjelmisto alkoi olla puhki kuultu ja uusia nuotteja olisi kaivattu kipeästi. Unto Saarinen oli pistänyt taskuunsa myös kuoron Suomen Työväen Musiikkiliiton jäsenmaksuun varatut rahat, ja kuoro oli kaikkien tietämättä erotettu liitosta.<sup>512</sup> Lisäksi seuran jäsenistö yleensä alkoi jo vuosikymmenen vaihteessa olla jopa niin iäkäästä, että se kerta kaikkiaan heittäytyi ”demokratian vastaiseksi”<sup>513</sup>, siis rupesi sairastelemaan ja kuolemaan käsiin. Ikävä ilmiö näkyy hyvin kuoron toimintatilastoissa, joita hilasivat

---

509 Asianhoitaja oli varatuomari Risto Hölttä. Kokousptk:t 26.9.1949-16.5.1950. Erit. 21.12.1949 liitteen. Cb:1; Vuosikokousptk 7.4.1950. Ca:1; Kotilainen Roihalle 3.12.1949 ja 10.2.1950 ja U. Lauri-kaiselle 22.1. ja 18.10.1951. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Ks. myös 1B SKP Kj hmp I/Saarinen. KansA.

510 Velkakirja, 25 000 mk. 5.2.1948, viety kirjanpitoon 16.3.1957. Gb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

511 Kotilainen Peltoselle 22.12.1949. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

512 Toimintakertomukset 1948–1949. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Toimintakertomukset 1949–1950. Db:1. Sekakuoro Siltojen Laulun arkisto. OMA.

513 Mukailtu hirtehin lainaus on Rentolan mukaan Hertta Kuusiselta, jota harmitti SKDL:n vanhojen sosialidemokraattien luonnollinen joukkopoistuma. Rentola 1992, 77.

ylöspäin esiintymiset seuralaisten hautajaisissa ja korkeilla pyöreillä syntymäpäivillä.<sup>514</sup>

Vuoden 1949 iskujen jäljiltä Oulun osasto oli aivan lamassa ja lannistunut, ja jäsenistö jo lähellä uskoa väitteisiin koko seuran hiipumisesta. Puisteltiin päätä ja todettiin kansainvälisen tilanteen vaikuttavan toimintamahdollisuuksiin kovin kielteisesti. Kai se tavallaan lohdutti, kun ainakin osa vastuusta ulkoistui niin jättimäisen mittakaavan toimijoille. Harvat osaston vuosikokoukseen helmikuussa 1950 ilmestyneet kehottivat toimii ja vaativat toimintaa, tosin siinä mielessä ponnettomasti, että vastuuhenkilöiksi itse halukkaita ei löytynyt. Aiempi johtokunta valittiin uudelleen melkein entisellä kokoonpanollaan ja osittain asianomaisten haluja kyselemättä. Nimellisesti sivistyneistöäkin oli vielä mukana, mutta osaston puheenjohtajan vaali epäonnistui. Siihen pestiin ei kukaan suostunut, eikä johtokuntaa kutsuttu koolle tulevana vuonna kertaakaan. TUL:ssa kiireinen Reino Kiiskinen ja Helsinkiin muuttoa tekevä Jonne Kuivala jättäytyivät pois. Aini Kotilainen järjesti Oulussa keskusseuran toimintasuunnitelman mukaisia tapahtumia, tammikuussa Leninin muistopäivän tilaisuuden, sitten YYA-sopimuksen vuosijuhlat ja syksyllä ystävyyskuukauden juhlallisuudet. Maaliskuussa kaupungissa oli esillä neuvostoliittolaista lastenkirjallisuutta ja koululaisten piirustuksia. Näyttelyn yleisömenestys oli hyvä, ja useimmat kansakoulut toivat oppilaansa katsomaan sitä<sup>515</sup>. Mutta osaston omaa, erityisesti aktiivisille jäsenille suunnattua toimintaa ei vuonna 1950 ollut lainkaan.<sup>516</sup>

1940-luvulla SN-Seura haki paikkaansa uudistuvassa yhteiskunnassa. Sodan jälkeinen murros oli raju, muttei pidemmän päälle niin raju kuin aluksi oli ajateltavissa. Jopa kesän 1940 vallankumouksellinen SNS kesytettiin perustamalla sen seuraaja laajapohjaiseksi kulttuurijärjestöksi. Uudessakin järjestössä vahvoihin asemiin päässyt SNS:n radikaali johto ei kuitenkaan tälläkään kertaa kaivannut vertaisryhmän varauksetonta tukea toimilleen, ja käytännössä kannanotoista päivänpolitiikkaan ei kyetty pidättäytymään. Oulussa SN-Seura pysytteli puolueettomuuden kannalla varsin pitkään, ja vasta piirijärjestön perustaminen pakotti sen mukautumaan seuran Helsingissä tehtyihin, ääriivasemiston arvojen mukaisiin päätöksiin. Lähes välitön seuraus oli kannattajapohjan kaven-

---

514 Toimintakertomukset passim. Db:1. Sekakuoro Siltojen Laulun arkisto. OMA.

515 Kotilainen Peltoselle 28.3.1950. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

516 Vuosikokousptk 21.1.1950. Ca:1. ja vuoden 1951 toimintakertomus. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

tuminen, ja tilanne vain vaikeutui vuosikymmenen loppua kohden: Puoluepolitisoitumisen myötä maltilliset piirit vetäytyivät toiminnasta, radikaaleille puolestaan oli jo rakentunut muu aktiivinen ja avoimesti poliittinen järjestökenttänsä. Oululaiset sosialidemokraatit kuitenkin säilyttivät edustustaan SN-Seurassa vuosikymmenen loppuun saakka. Vielä lisäksi kaikinainen resurssipula hankaloitti toimintaa, eikä keskuksesta katsoen syrjäinen Oulu saanut osakseen tukea, jota se katsoi kaipaavansa. Neuvostoliiton toiminta maailmanpolitiikassa ei miellyttänyt suomalaisten enemmistöä, eikä edesauttanut joukkojen ystävyystoimintaan liittymistä. Myöskään suorien ja säännöllisten kulttuuriyhteyksien luominen itänaapuriin ei Stalinin elinaikana ollut mahdollista.

## 4. Kylmän sodan mikrokosmos (1950–1957)

### 4.1. Vaikeat vuodet

Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden viilenemisen taustalla 1940-luvun viimeisinä vuosina oli kylmän sodan alku. Kominform ja Pohjois-Atlantin liitto perustettiin ja jälkimmäinen ulottui nopeasti Skandinaviaan. Maailmansodan voittajat jakoivat miehitetyn Saksan läntiseksi Liittotasavallaksi ja itäiseksi Saksan demokraattiseksi tasavallaksi (DDR). Kiinasta tuli kansantasavalta, vuonna 1950 syttyi Korean sota. Ydinaseteknologian tuntemus levisi, ja kolmas maailmansota näytti olevan lähellä.<sup>517</sup> Suomi jäi geopoliittisen asemansa ja oman sisäpoliittisen perinteensä ansiosta kylmän sodan rintamien väliin, erikoistapaukseksi, jota kumpikaan leiri ei voinut kutsua täysin omakseen. Sisällissodasta lähtien jakautunut työväenliike edusti kuitenkin maan rajojen sisäpuolella kansainvälistä asetelmaa mukailevaa jakoa: Kansandemokraattinen liike oli sitoutunut Neuvostoliittoon ja sosialidemokraatit länsivaltoihin, erityisesti Skandinaviaan ja Ruotsiin. Toisin kuin itäisessä Manner-Euroopassa, Suomen sosialidemokratian itsenäisyys suhteessa laitavaseemmistoon säilyi ja puolue pysyi kiinni vallassa ilman sen tukeakin. Lisäksi SDP:n sisällä vaikutti vahva ja tiukan antikommunistinen ryhmä, jota johtivat nuoret asevelisocialistit.<sup>518</sup>

SN-Seuralla ei olisi ollut mitään mahdollisuutta pysytellä uskottavan puolueettomana maailmassa, jossa oli ainoastaan kaksi leiriä. Suomen sisäpoliittiset muutokset ja kiristynyt kansainvälinen tilanne vaikuttivat seuraan voimakkaasti, sillä aina kun valtiolliset suhteet Neuvostoliittoon viilenivät, vähäinkin kanssakäyminen sinne loppui myös SN-Seuralta. Kauppasuhteiden lisäksi kulttuurisuhteet olivat katkolla useita kertoja, kun Neuvostoliitto protestoi esimerkiksi sosiaalidemokraatin nimitystä Suomen pääministeriksi. Jotteri SN-Seuran oma kilpi naapurimaassa himmenisi, se joutui suhtautumaan Neuvostoliiton aloitteisiin ja tekemisiin kritiikittä ja jopa ylistävästi, ja siksi sitä päästiin jatkuvasti arvostelemaan sisäpoliittisiin kysymyksiin puuttumisesta. Seurassa aktiivisia kansandemokraatteja syytettiin siitä, että he olivat omineet yhteistyön Neuvostoliiton kanssa yksinoikeudekseen. Toisaalta sellainen oltiin helpottuneina jättämässä heidän

<sup>517</sup> Kinnunen 1998, 103.

<sup>518</sup> Majander 2004, 36–38, 153, 300; Vesikansa 2004, 83–84.

huolekseen, sillä idänsuhteiden vaaliminen alkoi olla ideologisesti yhä leimaavampaa.<sup>519</sup> Näin jälleen palataan SN-Seuran ja SKP:n kohtalonyhteyteen, joka oli olemassa riippumatta siitä, kuinka päällekkäisiä esimerkiksi järjestöjen toimihenkilökysymykset olivat.

Valtakunnallisesti vuosi 1950 oli SN-Seuralle kaikkien aikojen pohjanoteeraus. Maaliskuussa nimitetty Urho Kekkosen hallitus kuitenkin otti päätehtäväkseen Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kuntoon saattamisen. Melkein ensi tekoinaan uusi pääministeri järjesti lehdistölle tiedotustilaisuuden, jossa toivoi sen jatkossa huomioivan asian tärkeyden. Kekkonen ja useat ministerit allekirjoittivat Maailman rauhanneuvoston vetoomuksen atomiaseen kieltämiseksi. Se oli tärkeä symbolinen ele, koska Neuvostoliitto tuki voimakkaasti rauhanneuvostoa ja kyseistä allekirjoituskampanjaa. SN-Seurankin valtionapu nousi maltillisesti. Hallitusvaihdoksen jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton kuukausia jäissä olleet kauppaneuvottelut käynnistyivät uudelleen, ja poikivat kesäkuussa viisivuotisen sopimuksen. Neuvostoliiton osuus Suomen kaupassa nousi lähes neljännekseen. Samoihin aikoihin Suomi allekirjoitti perussopimuksen markkinatalousmaiden välisestä kauppayhteistyöstä<sup>520</sup>, joka rauhoitti länsimaihin suuntautuneita mieliä. Julkiset hyökkäykset SN-Seuraa kohtaan alkoivat laantua, ja pahimman todettiin olevan ohi jo vuonna 1951.<sup>521</sup> Silti etenkin kulttuuriin verhottuja, Suomen muodostumassa olevasta virallisesta linjasta poikkeavia puheenvuoroja käytettiin julkisuudessa edelleen.<sup>522</sup>

Pitkän aikavälin trendi Suomen ja Neuvostoliiton välisissä talous- ja kulttuurisuhteissa oli kaikesta huolimatta nouseva, mikä oli epätavallinen ilmiö kahtia jakautuneessa maailmassa. Samaan aikaan kun Neuvostoliitto kiristi otettaan Itä-Euroopassa, se lainoitti Suomea, salli sotakorvaushelpotuksia ja luovutti ja myi takaisin saksalaisomaisuutena takavarikoimiaan kiinteistöjä. Yleisen liennytyksen hengessä se lopetti Suomen alueiden pienimuotoisenkin miehityksen palauttaessaan Porkkalan vuonna 1955, eikä vastustanut Suomen liittymistä Yhdistyneisiin kansakuntiin ja Pohjoismaiden neuvostoon. Jo kesällä 1952 Neuvostoliitto osallistui ensimmäisiin olympialaisiinsa juuri Helsingissä.<sup>523</sup> SN-Seuralaiset katsoivat tämän kaiken hyvän pitkälti omaksi ansiokseen ja

519 Kinnunen 1998, 104–105.

520 Nk. GATT-sopimus.

521 Kinnunen 1998, 103–104, 107.

522 Paasivirta 1992, 413.

523 Rentola 1997, 379–381; Haataja 2003, 811, 825



harmittelivat sitä, ettei muu yhteiskunta kovin varauksetta allekirjoittanut ajatusta.<sup>524</sup> Seura-aktiivien joukko pysyi vähäisenä, niin myös osastojen oma toiminnallisuus. Päivänpolitiikkaan ei enää sohitu kuten parina sodan jälkeisenä vuotena. Samankaltainen oli tilanne kaikkialla, ja SN-Seuran omassa perinteessä on käytetty 1950-luvun alkuvuosista yleisesti nimitystä *vaikeat- tai hiljaiset vuodet*.<sup>525</sup>

## **4.2. Toimintojen normalisointia**

### **4.2.1. Piiritoimisto**

Oulussa ehti 1950-luvulla olla peräti neljä piirisihteeriä. Aini Kotilainen pyydettiin keskusseuran palvelukseen Helsinkiin toukokuussa 1954, ja häntä seurasi kaksi pestissä vain vähän aikaa viihtynyttä henkilöä. Raahen osuuskaupan palveluksesta Ouluun siirtynyt Reino Väänänen ei vielä työn vastaanottaessaan ollut käynyt Sirola-opistoa tai muuta soveliaista koulutusta, mutta hän oli piirin silloisen puheenjohtajan, OOK:n toimitusjohtaja Arvi Torven suosikki tehtävään.<sup>526</sup> Väänänen kävi opiskelemassa 1954–1955, ja sinä aikana piirisihteerin tehtäviä hoiti jo Kotilaisen kaudella Oulun piirin valistussihteeriksi tullut Johannes Rötkin. Viime mainittua pidettiin lahjakkaana mutta SN-Seuran piirisihteerin työhön aivan liian helposti tulistuvana luonteena. Arvioitsijat totesivat taipumusten viittaavan paremminkin ay-liikkeen suuntaan, jossa kykyjä voisi hyödyntää SDP:n junttamiesten kanssa. Sinne Rötkin itsekin halusi, hän lähti piirin palveluksesta sijaisuuden päätyttyä.<sup>527</sup> Reino Väänänen puolestaan oli sielultaan osuuskauppamies, eikä jostain syystä muutenkaan oikein viihtynyt Oulussa. Hän toivoi siirtoa kesästä 1956 lähtien, ja pääsi seuraavana keväänä töihin Kainuun osuusliikkeeseen.<sup>528</sup> Väänäsen seuraajaksi tuli sitten SN-Seuran Kokkolan pitkäaikainen piirisihteeriksi Väinö Urpilainen, joka hoiti tehtävää vuoteen 1974 saakka.<sup>529</sup>

Seuran toimistot muuttivat pois Limingankatu 10:stä vasta helmikuussa 1957, tuolloin Kansankatu 10:een. Seuraavan vuoden vaihteessa OOK ehdotti vuokralle omistamaansa

524 Esim. Vuosikokousptk. 8.3.1953. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

525 Kinnunen 1998, 103.

526 Kokousptk 29.3.1954. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

527 1B SKP So/R. KansA.

528 1B SKP Emp I/j/V. KansA.

529 Kinnunen 1998, 490.

neliötä Kajaaninkatu 25:ssä. Tarjous katsottiin niin edulliseksi, että aiemman määräaikaisen vuokrasopimuksen ennenaikaisesta irtisanomisesta oltiin valmiita maksamaan tuntuva sakko. Uuden huoneiston etu oli ymmärtäväinen vuokranantaja, sekä koko. Sinne mahtui toimistojen lisäksi kätevästi piirisihteerin asunto. Juhlat ja piirikokoukset järjestettiin useimmiten Koskelankylän Valolla ja Oulun keskustan Kansantalossa. Maape-  
rä oli pahasti puolueellinen, mutta sille asialle ei voinut mitään.<sup>530</sup>

#### 4.2.2. 1950-luvun jäsenkehitys

Kun rintamailla oli hiljaista, oli toisaalta aikaa paneutua organisaation rakenteeseen. Keskusseura halusi kehittää toimintaa tavoitteellisempaan suuntaan, ja numeroista tuli entistä tärkeämpiä. Piirejä varten ryhdyttiin laatimaan taulukoita, joista näki kuinka paljon jäseniä, seuran tilaisuuksia ja *SNS/Kansan sanomien* vuosikertatilauksia niiden pitäisi alueensa väestömäärän perusteella kyetä hankkimaan. Piirit puolestaan jakoivat tavoitteet osastoilleen. Niin osastojen kuin piirien välillä oli vuosittaisia toimintakilpailuja, ja tavoitteiden saavuttamisesta palkittiin avokätisesti.<sup>531</sup> Useinkin Oulun piiritoimikunta protestoi keskusseuran odotusten olevan Pohjois-Suomen olosuhteissa mahdottomia täyttää.<sup>532</sup> Valittelusta huolimatta Oulun piiri oli tilastoissa useimpina vuosina hyvää valtakunnallista keskitasoa, ei ainakaan mitenkään erityisen heikko.<sup>533</sup> Vuonna 1959 se oli piirien välisessä toimintakilpailussa sijalla neljä, eniten parannettavaa oli jäsenhankinnassa.<sup>534</sup> Raportointia ei tosin erityisemmin valvottu, ja tilastojen käyttötarkoituksin on syytä pitää mielessä. Niitä tarvittiin julkisuutta varten, kuntien- ja valtionavun anomiseen ja VOKS:lle toimitettavaksi.<sup>535</sup> Takapiruna hääri jälleen myös SKP. Esimerkiksi SN-Seuran organisaatiouudistusta 1950-luvun alussa käsitellään puolueen Oulun pöytäkirjoissa osana koko demokraattisen järjestökentän toiminnan tehostamista.<sup>536</sup>

Vuonna 1951 piiritoimikunta päätti ratkaista elpyneen, mutta edelleen hiljaisesti toimi-

---

530 Kokousptk 18.2.1957 ja 20.1.1958. Cb:1; Toimintakertomus 1957. Db:1; OOK:n tilikortit alkaen 7.2.1958 ja 18.2.1960. Gd:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

531 Kinnunen 1998, 226–228.

532 Esim. Kokousptk 10.10.1952. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

533 Kinnunen 1998, liitteet s. 491–494.

534 Piiri osastoille 28.9.1959. Eb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA. Piirejä oli kaikkiaan 21.

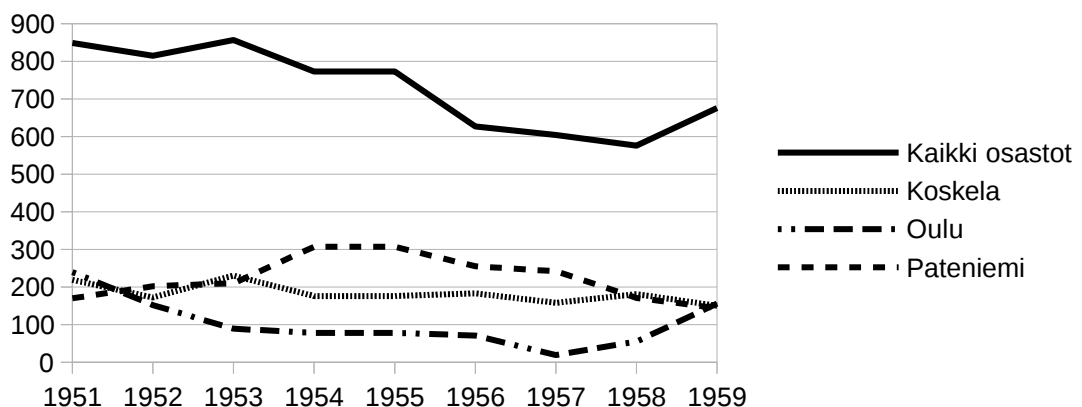
535 Kinnunen 1998, 115.

536 Esim. SKP:n Oulun aluejärjestön toimintakertomus 1951. 1B SKP:n Oulun kaupunkijärjestö. Ca. KansA.

neen Oulun osaston ongelmat lohkomalla sen useampaan esikaupunkiosastoon. Kastelli, Erkkolan alue ja Peltola muodostivat maantieteellisesti sopivan tiiviin kokonaisuuden, ja niistä muodostettiin Oulunsuun osasto. Raksilan osastoon kuuluivat myös Karjasilta ja Nokela. Tuiraan oli jo vuosia aiemmin perustettu oma osasto, ja siitä lohkaistiin joen pohjoispuolelle Hinttaan vielä yksi, jonka toiminta kylläkin oli välittömän alkuinnostuksen jälkeen kauan lähes olematonta.<sup>537</sup> Uudistuksilla ajateltiin päästävän tehokkaampaan asiamiestoimintaan, sillä varsinkin jäsenmaksun kanto oli heikkoa. SN-Seura ei suinkaan lähetyt vielä 1950-luvulla jäsenille mitään steriilejä laskuja, vaan kantajat kiersivät osastokokouksissa ja ihmisten kotiovilla ja työpaikoilla keräämässä maksut. Tehtävän epämiellyttävyyden vuoksi kannon aloittaminen tuppasi osastoissa lykkääntymään loputtomiin, eivätkä tulokset ikinä tyydyttäneet esimiehiä.<sup>538</sup>

Oulun kaupunkiosastojen jäsenkehitys 1950-luvulla näyttää taulukoituna seuraavalta. Omilla käyrillään näkyy Oulun, Koskelankylän ja toisen jo vuonna 1944 perustetun vahvan työläisosaston, Pateniemen<sup>539</sup> maksanut eli aktiiviseksi luettava jäsenistö. Muilta kuin taulukossa esitetyiltä vuosilta vertailukelpoisia tilastoja ei ole säilynyt.

Kaavio 3: SN-Seuran Oulun kaupunkiosastojen jäsenkehitys 1951–1959.



*Lähde: Vuosikokouspöytäkirjojen liitteenä olevat tilastot Ca:1 ja piirin toimintakertomukset 1955-1957 Db:1. SN-Seuran Oulun piirijärjestön arkisto. OMA.*

<sup>537</sup> Kokousptk 17.12.1951. Cb:1; Vuosikokousptk:t 1953-1959, ks. myös ptk-luonnos s.a. 1950-luvun loppu. Ca:1; Passim Ee:18. SN-Seuran Hintan osaston paperit. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

<sup>538</sup> Passim Da:5. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

<sup>539</sup> Kansan Tahto 8.12.1954. Hb.1F7 SNS:n Oulun prj. KansA. Sahakylä Patelan osaston tutkiminen on valitettavasti mahdotonta lähteiden puuttumisen takia: Osaston oma arkistonpito on ollut ilmeisen heikolla tolalla, ja piirijärjestön arkistoista selviää oikeastaan vain sen komea jäsenkehitys. Passim. Ee:22. SN-Seuran Pateniemen osasto. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

Jäsentilastot eivät siis uusien kompaktien yksiköiden kautta kaunistuneet, ja Oulun osastolle itselleen uudistus oli suonenisku ja alku pahalle kierteelle: Melkein puolet jäsenistä siirtyi perustettuihin esikaupunkiosastoihin ja toimintaedellytykset heikkenivät entisestään, minkä seurauksena jäsenmäärä tippui taas, ja niin edelleen. Alueellisesti enää vain keskustan ja Heinäpään sisältäneen osaston pohjakosketus oli vuosi 1957, jolloin surkultavat 19 jäsentä oli hoitanut maksunsa<sup>540</sup>. Vuonna 1951 koko kaupungin alueella kortistoissa oli jäseniä yhteensä 1621, joista jäsenmaksut maksaneita kuitenkin vain 849, eli 52,4%. Vuoden 1952 vastaavat luvut, uusien osastojen perustamisen jälkeen, olivat 1517 ja 815 (53,7%) ja seuraavana vuonna 1829 ja 857 (46,9%).<sup>541</sup> Jäsenhankinta siis tehostui, mutta rahaa ei iljennyt mennä tutuilta perimään yhtään sen paremmin kuin tunte mattomiltakaan. Silti osastoja perustettiin jälleen vanhoista jakamalla 1950-luvun loppuksi Hietasaareen, Alasiirtolaan ja Nokelaan. Tietoja niiden toiminnasta ei tämän tutkimuksen aikarajauksen puitteissa ole juurikaan säästynyt<sup>542</sup>.

Asiamiehiä tarvittiin myös seuran lehden, *SNS/Kansan sanomien* myyjiksi. Lisää osastoja merkitsi lisää heitäkin, ja siltä kannalta uudistus oli onnistuneempi. Lehden levikki-numeroita on käytettävissä vain Oulun osastolta, jolla tämä tilasto heikkeni sitä mukaa kuin osasto muutenkin. Vuonna 1949 myynti oli 144 vuosikertaa, vuonna 1953 kutistuneelle alueelle tilauksia saatiin 40, vuonna 1956 enää 30 ja pohjavuonna 1957 vain 15.<sup>543</sup> Koko piirin alueella levikki sen sijaan parani huomasti kun organisaatioon kiinnitettiin huomiota vuonna 1951. Kyseisenä vuonna lehteä oli kaupattu vain 67 vuosikertaa, kun luku seuraavan vuoden helmikuussa oli jo 750 ja kasvoi siitä pysyvästi yli tuhanteen.<sup>544</sup> Se oli jo kelpo tulos. Vuonna 1959 Tuiran osasto yksin onnistui hankkimaan 70 vuosikertatilausta.<sup>545</sup> Myös SKP toivoi Neuvostoliiton oloja myönteisesti käsittelevän lehden menestystä siinä kuin SN-Seurakin, ja työhön komennettiin *Kansan Tahdon* asiamiehet. Aini Kotilainen siirsi kollegalleen Väinö Urpilaiselle Kokkolaan tiedot tämän piirin KT:n myyjistä. ”Nämä ovat puolueihmisiä, joten asian voi antaa velvoittavana.”<sup>546</sup>

540 Kokousptk 5.3.1952. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Toimintakertomus vuodelta 1957.

Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

541 Toimintakertomukset 1951–1959. Vuodet 1951–1952 vain Kansan Arkistossa. Db. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA. Muut vuodet myös OMA:ssa: Eab:1. ja Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

542 Hajatietoja esimerkiksi kotelossa Db:5. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

543 Toimintakertomukset 1949–1960. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

544 Kokousptk:t 17.12.1951 ja 8.2.1952. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

545 Vuosikokousptk:t 1950–1960. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

546 Kotilainen Urpilaiselle 18.11.1950. Da:7. Ks. myös ”Jussi” Kotilaiselle 30.10.1950. Ef:1. SN-Seuran

### 4.2.3. Talous kuralla

Jäsenmaksujen oli ainakin tarkoitus muodostaa seuran taloudellinen perusta, ja heikosta kannosta aiheutuva rahanpuute oli siten hyvin konkreettinen ongelma. Hataraa taloustalannetta paikkasivat julkiset avustukset ja käteislahjoitukset, joita tuli erittelemättömiltä tahoilta vuosittain. Oulun kaupunki avusti piirijärjestöä satunnaisesti silloin, kun piiri järjesti tapahtumia sen alueella, edelleen erityisesti neuvostotaiteilijoiden vieraillessa<sup>547</sup>. Vuonna 1952 seura sai sisäministeriöltä ensimmäistä kertaa melkein koko vuoden mittaisen valtakunnallisen rahankeräyslupan, mutta sen kanssa kävi kuten odottaa saattaa: Nimetyt kerääjät eivät toimeen saaneet ryhtyneeksi, selittelivät sitä aikansa kesälomilla ja sen sellaisilla hankaloittavilla seikoilla, kunnes lokakuussa todettiin ettei keruuta ole vielä aloitettu. Oulussa yksi ainoa henkilö sai lopulta kasaan 22 300 markkaa, joka nykyrahassa vastaa reilua 700 euroa. Tulosta pidettiin surkeana.<sup>548</sup>

Lisäänsioita toivat myös seuran omat arpajaiset, joita järjestettiin 1940-luvun lopulta lähtien vuosittain. Usein arpamyynti oli niin arvioissa kuin toteutuneenakin Oulun piirijärjestön suurin yksittäinen tulonlähde, tuotto ylitti kirkkaasti esimerkiksi palkkakulut. Vuonna 1954 arvat tuottivat 747 700 markkaa ja vuonna 1955 peräti 1 311 002 markkaa<sup>549</sup>, kymmenen kertaa enemmän kuin koko piirin jäsenmaksut. Lähteiden perusteella lukuja on mahdotonta todentaa sen kummemmin kuin kiistääkään, mutta kyllähän noita on pakko epäillä. Lähes 90 000 myytyä arpaa (vuonna 1955) on alueen demografiaan suhteutettuna yksinkertaisesti aivan liikaa.<sup>550</sup> Näin siitä huolimatta, että myyntiajat olivat pitkiä ja pääpalkinnot houkuttelevia: Vuoden 1954 arpajaisten ratkettua Oulun piirilä huristeli kolme uutukaista moottoripyörää ja myynnissä parhaiten petranneille asia-

---

Oulun prj:n arkisto. OMA.

547 Esim. Kotilainen Peltoselle 28.3.1950. Da:1; Kokousptk. 12.3.1951. Cb:1; Urheilujaoston ptk. 1.3.1958. Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

548 Kokousptk:t 5.5, 28.7. ja 15.9.1952. Cb:1; Toimintakertomus 1952. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

549 Vuoden 2015 rahassa summat vastaavat (1954) 24 320 euroa ja (1955) 44 253 euroa. (www.nordea.fi: Rahanarvokerroin)

550 Jotta luku voisi pitää paikkansa, käytännössä jokaisen piirin ruokakunnan olisi pitänyt ostaa keskimäärin kaksi arpaa. Väestötietoja on saatavissa ainoastaan lääneittäin, ja tässä ne ovat siten suuntaantavia, koska Oulun SN-Seuran piiri oli myös Kainuun sisältävää Oulun lääniä pienempi. Vuonna 1950 koko Oulun läänissä oli väestölaskennan mukaan 73 302 ruokakuntaa. Väkiluku kasvoi vuoteen 1956 mennessä 9,9%, ja vuonna 1955 se oli 395 500 ihmistä, heistä iso osa nuoria lapsia. Suomen virallinen tilasto VI/C (Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta), 114 taulukko 5/Ruokakunnat lääneittäin ja Suomen tilastollinen vuosikirja vuonna 1957, 6 taulukko 9/Väkiluku lääneittäin vuosina 1950 ja 1956. www.doria.fi

miehille oli myös varattu mukavia palkintoja, esimerkiksi kamera ja radio. Neuvostoliiton matkoja oli säännöllisesti luvassa niin arpoja ostaneille kuin niitä eniten myyneillekin. Tosin esimerkiksi vuoden 1952 arpajaisissa Leningradin matkan voittanut pääsi reissulleen vasta neljä vuotta myöhemmin.<sup>551</sup>

Mutta miksi SN-Seuralla olisi ollut tarvetta pyykätä oletettua moskovanrahaa, kun kaikenlaista muuta avustusta otettiin vastaan avoimesti ja kiitollisina? Kaikki kalliit ja hienot arpajaispalkinnot tulivat lahjoituksena tai vähintään toverihintaan Neuvostoliitosta. Lihavia vuosia olivat ne, jolloin Neuvostoliitto lahjoitti seuralle teollisuusnäyttelyistään yli jääneitä savukkeita, makeisia ja muita tuotteita, ja piiritoimisto oli monenlaisen tavaravälityksen keskus.<sup>552</sup> Silti, kyllä valtakunnanrajojen ulkopuolelta vastaanotettu kylmä käteinen vain on ajatustasolla jotenkin eri asia. Ilmapiiri 1950-luvun alun Suomessa oli sellainen, että väitteet kommunistien ruplarahoitteisesta, yhteiskuntaa kaikin tavoin haurastuttavasta pyrkyryydestä upposivat ihmisiin helposti. Aika juuri vuodesta 1954 eteenpäin oli tässä suhteessa erityisen paha.<sup>553</sup> Moskovan ohella on kuitenkin myös toinen, ja tässä kohden vieläpä todennäköisempi pimeän rahan alkulähde. Se on kotimainen raskas teollisuus, joka noihin aikoihin palkitsi SN-Seuraa idänkaupan avartuneista mahdollisuuksista. Kuvaavaa on, että miljoonalahjoitusten ehtona oli niiden täydellinen salaaminen.<sup>554</sup>

Suurinta osaa piirijärjestön tulonlähteistä ei ole säilyneestä kirjanpidosta mahdollista jäljittää. Ei sen puoleen myöskään rahojen käyttöä, mutta rahareikiä oli kyllä riittävästi. Toimiston vuokrat ja henkilökunnan palkat uhkasivat useinkin jäädä rästiin.<sup>555</sup> Jopa elokuvakiertueet tuottivat 1950-luvun alun jälkeen enimmäkseen tappiota, koska lippujen hinnat täytyi pitää maaseudullakin kiristyvän kilpailun puristuksessa melkein nimellisenä. Unto Saarisen tekemä velka rasitti piirin taloutta vuosia, mutta velan määrä myös lisääntyi jatkuvasti. Isoja lainoja antoivat oma keskusseura, OOK, *Kansan Tahto* ja esimerkiksi Sirola-opisto. Enimmäkseen ne saatiin vähitellen maksettua, mutta osa vain

551 Kokousptk:t 9.1.1956 ja 12.9. 1955, josta liite: *Selostus taloudellisesta tilanteesta*. Cb:1; Vuosikokousptk:t 1950–1960. Ca:1. Ks. myös työvaliokunnan ptk 9.9.1954. Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

552 Esim. Kotilainen OOK:lle 17.10.1951. Kotelossa Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

553 Vesikansa 2004, 78–79, 85, 143.

554 Rentola 1997, 310–311. SKP oli taitava piilottamaan epäkorrekteja rahavirtoja kirjanpitoonsa, ja siitä hyötyi myös SN-Seura. Ks. sama 176, 429.

555 Esim. Kotilainen U. Laurikaiselle 31.3.1951. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

pyyhittiin muutaman vuoden jälkeen kaikessa hiljaisuudessa kirjoista pois.<sup>556</sup> Pienehköjä summia piirijärjestö myös lainasi muulle demokraattiselle järjestökentälle. Eri vuosina velkaa olivat omien osastojen ja Lapin piirijärjestön lisäksi Oulun SKDL:n piiri ja useat muut seudun vasemmistolaiset poliittiset yhdistykset, jopa niihin sidoksissa olleet yksityishenkilöt. Viimeisissä kysymys on kuitenkin nykyrahassa muutamista kymmenistä euroista, korkeintaan satasista, sikäli kun puutteellisena säästynyttä kirjanpitoa on täysin uskomisen.<sup>557</sup> Seuran kokouksiin tavallisina edustajina osallistuneet SKP:n oululaiskaaderit tuntuivat yleensä olevan sitä mieltä, että taloudellisiin seikkoihin ei missään nimessä pidä mennä ja hirttäytyä, päämäärä on tärkeämpi ja raha-asiat järjestyvät kyllä.<sup>558</sup> Ja järjestyiväthän ne, vaikkei keskusseura mitenkään välinpitämättömästi suhtautunut Oulun piiriin jatkuviin tilitappioihin.<sup>559</sup>

Suoraa taloudellista tukea Oulun kaupungilta sai lilliputiksi kutistunut Oulun osasto, jolle julkinen raha oli käytännössä ainoa säännöllinen, merkittävä tulonlähde.<sup>560</sup> Heikko osasto ei kyennyt toiminnastaan rahoittamaan isoveljeä, ja niinhän siinä kävi, että osa kaupungin vuosiavustuksista aina ”lainattiin”, tai ”korvattiin”, tai joskus myös suoraan lahjoitettiin piirijärjestölle. Siitä virkamiehet eivät lainkaan pitäneet, koska piirin toiminnot tietysti kattoivat yhtä lailla kaupungin ulkopuolisia alueita. Loput markat jaettiin kuorolle ja kaikkien kaupunkiosastojen kesken.<sup>561</sup> Heikolla menestyksellä Oulun osastot hakivat avustuksia myös kaupungin raittiusmäärärahoista, ”joihin SNS:n osastoilla on yhtä suuri oikeus kuin muillakin järjestöillä.”<sup>562</sup> Oulussa oli toiminut kunnallinen rait-

556 Kokousptk 6.6.1956. Cb:1; Kortit *SN-Seura-Hki* alkaen 3.3.1955, *Oulun osuuskauppa rl.* Alkaen 7.2.1958, *Kansankulttuuri Oy* alk. 2.8.-55 ja *Kosmos-filmi Oy* alk. 15.11.1955. Gd:1; Inventaariokirjat vuosilta 1953–1960. Gd:2. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

557 Vuosikokousptk:t 1950–1960 liitteinen, erityisesti 14.3.1954. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

558 Esim. Jonne Kuivalan puheenvuoro. Vuosikokousptk. 28.2.1949. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

559 Esim. Kotilainen keskusseuralle 18.10.1951. Da:1; Kokousptk 12.9.1955, liite: *Selostus taloudellisesta tilanteesta* ja keskusseuran kommentti. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

560 Vuonna 1952 osasto haki kaupungin avustusta 100 000 mk ja sai 75 000, vuonna 1954 se haki 125 000 ja sai 100 000, vuonna 1956 tilille kilahti se mitä oli pyydetty eli 150 000 mk. Vuonna 1962 avustus oli jo 300 000 mk. Vuoden 2015 rahana toteutuneet avustukset ovat 2431 euroa (1952), 3252 euroa (1954), 4530 euroa (1956) ja 6579 euroa (1962). Ei valtavia, mutta kohtuullisen kokoisia summia siis, ja inflaatiosta huolimatta nousevalla käyrällä. (www.nordea.fi: Rahanarvokerroin) Db:1 ja Gc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

561 Vuosikokousptk:t, erityisesti 29.1.1948 ja 16.2.1958. Ca:1; Tilivelat 31.12.1957. Gd:2; SN-Seuran Oulun prj:n arkisto; Kokousptk 25.10.1954. Cb:2; Prj. Oulun osastolle 2.8.1960. Eb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

562 Kuukausikokousptk 12.3.1952. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Johannes Rötökinin puheenvuoro. Vuosikokousptk 14.3.1954. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

tiuslautakunta kieltolaista lähtien, mutta 1950-luvun puoliväliin saakka sen toimintaa haittasi korvamerkityn työvoiman puute.<sup>563</sup> Järjestökenttää valjastettiin apurahoilla paikkaamaan heikkoa organisaatiota, mutta syystä tai toisesta SN-Seura ei sopivia kriteereitä täyttänyt.

### **4.3. Rauhan puolustajia**

Asia joka hyvin vahvasti läpäisee kaikki tässä tutkimuksessa selostetut vuodet, mukaan lukien kesän 1940, on halu estää uuden sodan syttyminen Neuvostoliittoa vastaan. Hauraan oloisen rauhan säilyttäminen oli syksyllä 1944 laajapohjaisen ystävyysseuran merkittävä perustamismotiivi, ja tulevina vuosina SN-Seura antoi tukensa monenlaisille rauhankampanjoille. Kylmän sodan syttymisen myötä rauhantyö muuttui kuitenkin kulttuuripolitiikan tavoin puolueelliseksi. Vasemmistovaltaistunut SN-Seura sitoutui Neuvostoliiton johtamaan rauhanliikkeeseen ja sen kansainväliseen kattojärjestöön Maailman rauhanneuvostoon ja Rauhanpuolustajiin. Tämän järjestön päätehtäviä oli käynnistää eri maissa joukkotoimintaa rauhan, vapauden ja kansallisen riippumattomuuden, sekä yleisen ja täydellisen aseistariisunnan puolesta.<sup>564</sup> Suomessa rauhanliikkeen uskottavuutta söi kieltämättä pahasti talvisota. Ja samaan aikaan kun täällä, pelätyn atomisodan reuna-alueella<sup>565</sup> kerättiin nimiä aina uusiin rauhanadresseihin, Neuvostoliitto jysäytteli omia ydin- ja vetypommikokeitaan, ja paljon lähempänä kotimaata kuin länsivallat koskaan.

SN-Seura liittyi Suomen Rauhanpuolustajien yhteisöjäseneksi syksyllä 1949. Samalla Helsingissä päätettiin, että seuran piirisihteerit koordinoisivat rauhanjärjestön kampanjoita kunnes sen oma kenttäorganisaatio saadaan järjestettyä. Aini Kotilaisesta tuli näin käytännössä toisenkin järjestön aluetoiminnanjohtaja, ja piirin arkistossa on lähes täyden kotelon verran rauhanpuolustajien materiaalia vuosilta 1949–1951, jolloin Oulun rauhankomitea perustettiin. Kovin laajamittaista työ ei tuona ajanjaksona ollut, eikä ilmeisesti saanut Oulussa osakseen suurempaa huomiota tai suosiota. Talvella ja keväällä 1950 kerätyn rauhanadressin saldo oli koko piirin alueella jonkin verran yli 12 000 alle-

---

563 Manninen 1995, 199.

564 Kinnunen 1998, 108–109.

565 Hautamäki 1988, 233–235.



kirjoitusta, kerääjinä paikallinen vasemmistolainen järjestökenttä TUL:sta ja SN-Seurasta SKP:een.<sup>566</sup>

Rauhanpuolustus oli SN-Seurassa Stalinin viimeisten elinvuosien ilmiö. Jo vuonna 1951 herättiin huolestumaan siitä, että Maailman rauhanneuvosto oli niin selvästi Neuvostoliiton ulkopoliitiikan väline. Sen käyttämät kielikuvat olivat sotaisia ja lietsoivat ystävyyssseuran kommunisteja jatkamaan äkkivääriä lausuntoja, joita oli vuosia yritetty kärsivällisesti kitkeä. Rauhanpuolustajien liikkeessä osoitettiin suoraan sormella katalia ”rauhan vihollisia”, kun SN-Seurassa pidettiin soveliaana korkeintaan puhua varovasti piireistä, jotka ”hyötyisivät sodasta”. Näissä rajoissa ei siis aina onnistuttu pysymään, mutta suotavaa räyhääminen ei ollut. Varsinkaan kotimaisia rauhan vihollisia ei haluttu ryhtyä nimeämään, sen verran diplomaattitaitoja oli sitten sotasyllisjupakan opittu. Lopulta rauhanneuvostojen ja SN-Seuran samastuminen toisiinsa arvioitiin yhtä haitalliseksi kuin seuran ja kommunistipuolueen rinnastuminen vastustajien parissa.<sup>567</sup>

Itse rauhanteema säilyi SN-Seurassa silti jatkuvasti vahvana, eikä siitä missään vaiheessa luovuttu yksin rauhanliikkeen toimialaan kuuluvana. Erityisesti YYA-sopimus miellettiin rauhan takeeksi, jota seuralaisten tuli huolellisesti vaalia ja selostaa ymmärtämättömille.<sup>568</sup> Ja siinäpä kyinen pelto kynnettäväksi, sillä iso osa suomalaisista näki asian melko pitkään täsmälleen päinvastoin, eikä suinkaan itse pitänyt ymmärrystään mitenkään vajavaisena: Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälistä konfliktia paljon todennäköisemmältä näyttävä suurvaltasota tulisi väistämättä ulottumaan Suomeen juuri yya:n sotilaallisten artiklojen vuoksi. Tietysti asialla oli myös SKP-kaikunsa. Puolue piti rauhantyötä esillä itsekin, ja moninaisin motiivein. Vasta niin kovin vähän aikaa sitten päättyneen sodan taustaa vasten on melko kyynisen tuntuista ohjeistaa puolueväkeä, että ”rauhankysymys on sellainen, jonka turvin voi mennä mustintakin taantumusihmistä puhuttelemaan”, mutta näinpä se ajattelun lanka vuonna 1950 kulki.<sup>569</sup>

Suomalaisen kommunismin suhteet Moskovaan olivat erittäin tiiviit, ja komentoketju

---

566 Rauhanpuolustajat Kotilaiselle 9.1.1951. Eg:1; Kotilainen Suomen Rauhanpuolustajille 18.2.1950 ja 18.3.1951. Da:7. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

567 Kinnunen 1997, 110.

568 Kinnunen 1998, 94–95.

569 SKP:n aktiivikokouksen ptk 30.1.1950. Ce. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

ehjä ja vastaansanomaton. Korean sodan aikana SKP oli Neuvostoliitosta katsoen ennen kaikkea sodanvarajärjestö, jonka tuli vastustaa ja vahtia valppaasti yrityksiä kytkeä Suomi länsimaihin.<sup>570</sup> SKP:ssa sanottiin tuolloin SN-Seuran toiminnan olevan mitä parhaita rauhantyötä<sup>571</sup>, mutta mielipiteenmuokkaajana seuralla oli luonnollinen roolinsa puolueen sodanvaratoimissakin. Kun suomalaiset esimerkiksi ryhtyivät keräämään rahaa juuri edesmenneen C.G.E. Mannerheimin ratsastajapatsasta varten, SKP masinoi vastakampanjan moista sotaisan mielialan lietsontaa vastaan.<sup>572</sup> Oulun vasemmistolainen järjestöväki jakoi tammikuussa 1952 kaduilla lentolehtismuotoista julkilausumaa, jossa marsalkan ansiolista esiteltiin aika toisenlaisessa valossa kuin nykysuomalaiset ovat totuneet ajattelemaan.<sup>573</sup> SN-Seuran toimihenkilöitä ei kutsuttu kampanjan valmistelukoukseen, mutta kituva Oulun osasto antoi oman julkilausumansa asiasta. Se oli samansisältöinen kuin SKP:llä, vain painotukset ja kärki olivat toiset. Kun puolue vetosi sisällissodan ja Neuvostoliittoa vastaan käytyjen sotien suomalaisuhreihin, SN-Seura muistutti, että tällaista pidetään naapurimaassa epäystävällisenä, valtiosopimusten vastaisena toimintana. Piirijärjestö vaikenä, ja osastonkin muotoilu oli huomattavan maltillinen verrattuna SKP:n tuotokseen. Melkein sitä mieltä, etteivät sn-seuralaiset itse lainkaan kaivanneet korpivaellukselleen vielä tätäkin kitkantekijää.<sup>574</sup>

#### **4.4. Valistustyö vastatulessa**

##### **4.4.1. Kuinka Neuvosto-Karjalassa nykyään eletään?**

SN-Seuran torjuntataistelu suomalaisiin tiukasti iskostunutta, Neuvostoliittoa kohtaan pelokasta ja vihamielistä asennetta vastaan jatkui läpi 1950-luvun. Oli seuran järjestölisten tavoitteiden mukaista pyrkiä rajoittamaan Neuvostoliittoa koskevan kielteisen tiedon leviämistä. Huolena oli, että naapurimaan epäkohtien julkituominen ja niiden suora myöntäminen vähentäisi suomalaisten halua liittyä ystävyysseuraan ja tukea ystävyys-

---

570 Rentola 1997, 174–176.

571 Toimintasuunnitelma 1.1.–31.5.1952. Kotelossa Da–Dq–Dh. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

572 Oulun rauhanneuvoston, SKP:n ja demokraattisten järjestöjen kokousptk 23.1.1952. Cd:1. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

573 Lentolehti ”KANSALAINEN!” Sa. Tammikuun loppu 1952. Kotelossa De:2. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

574 Kokousptk 14.2.1952 (Liite: julkilausuma 28.1.1952.). Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

politiikkaa.<sup>575</sup> Yleissävy etenkin ahtaalle joutuneen Oulun osaston asiakirjoissa on hyvin defensiivinen, ja ilmeisesti aktiivit kohtasivat toisinaan aika roisiakin vastustusta kenttätyöhön uskaltautuessaan. Melkein jokaiselle Neuvostoliitosta lausutulle rumankuuloiselle väitteelle oli kuitenkin olemassa vastaväite, ja pahaan pulaan jouduttiin vain silloin, kun heittoja ei pystytty oikein mitenkään selvittämään parhain päin. Tällaisia tilanteita aiheuttivat Stalinin toista maailmansotaa edeltävät vainot ja Unkarin vuoden 1956 verisesti kukistettu kansannousu.<sup>576</sup>

Pohjois-Suomessa neuvostokuvan kannalta erityisen hankalia tapauksia olivat takavuosien loikkarit, joiden rippeet palailivat sodan jälkeen kaukaisista karkotuspaikoistaan. Ei heidän tarvinnut edes suutaan avata, pelkkä viikatemiesmäinen olemus riitti vahvistamaan kauhujutut<sup>577</sup>. Pentti Niskanen muistaa lapsuudestaan, että paluumuuttajat kertoivat myös hänen vanhemmilleen Neuvosto-Karjalan 1930-luvun äärimmäisestä aineellisesta pulasta ja salaisen poliisin ”varisten” käynneistä. Oli onnen kauppaa kuka vietiin ja kuka säilyi. Välittömästi sodan jälkeen Neuvostoliiton ystävät torjuivat rajan takaa tihkuneet kertomukset valheellisena propagandana, ja perheenjäsenetkin saattoivat riitaantua Karjalan olosuhteita kerratessaan siihen pisteeseen, että puhevälit katkesivat.<sup>578</sup> Vielä vuonna 1952 Oulun osasto kuvaili filmiä *Tuomittujen salaliitto* (NL 1950) seuraavasti: ”Esitys kuvasi erästä sodanjälkeistä Demokraattista Tasavaltaa jonka kehitystä salaliittolaiset koittivat tuhota, siinä kumminkaan onnistumatta kansan tarmokkuuden ja valppauden ansiosta.”<sup>579</sup> Stalinin vainojen käypä selitys oli juuri vastavallankumouksen torjunta, ja tämän selvittämiseksi massoille kyseinen pätkä aikanaan tietysti tuotettiin.

Kun ihmisiä alettiin Stalinin kuoleman jälkeen laajemminkin vapauttaa Neuvostoliiton vankileireiltä, joutuivat sn-seuralaiset miettimään asiallista suhtautumistapaa niiltä palanneiden suomalaisten reaktionomaisesti vääristellyiksi leimattuihin kertomuksiin. Keskusseuran Alpo Lääperi ohjeisti vuoden 1954 Oulun piirikokousta sanomalla, että rangaistut harvoin kertovat hyvää rankaisijoistaan, ja että ”Neuvostoliitolla on ollut kui-

575 Kinnunen 1998, 112–115.

576 Esim. Ptk 27.2.1946. ”Keskustelukysymys”. Cc:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto; Toimintakertomus 1956. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

577 Valpolle kanneltiin palanneiden loikkarien ”sietämättömistä valheista”. Esim. Passim. Vp II Oulun osasto amp 24. KA. Muuan Haukiputaan Jokikylälle sodan jälkeen Siperiasta palannut Jalmari Korpe-la esimerkiksi oli ”varsinainen näky”. Pentti Niskasen haastattelu 12.1.2014.

578 Pentti Niskasen haastattelu 12.1.2014.

579 Toiminta- ja tilikertomus 1951. Db:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

tenkin täysi oikeus näitä kaikkia rikkomuksistaan rankaista.” Seuraavana vuonna sama teema jatkui, ja silloin puolustauduttiin sanomalla kertomuksien takana olevan ”suorastaan epäsosiaalisia aineksia, ja tällainen julkaisutoiminta laskettava kokonaan asioita hitaammin käsittävien yksityisten sanomalehtimiesten ja kustantajien tilille”.<sup>580</sup> Kaikesta huolimatta ja kaikessa hiljaisuudessa SN-Seura yritti myös auttaa Stalinin hämmärään hävinneiden sukulaisten ja ystävien etsinnöissä. Oulun piirisihteerit tekivät tätä varmaan aivan puhtain sydämin, mutta esimerkiksi Jonne Kuivalan avuliaisuus tuntuu jopa hiukan kylmäveriseltä. Sen tasoinen ja itse paikan päällä ollut mies tiesi tarkasti, kuinka toivotonta vuonna 1938 jälkiä jättämättä kadonneen pojan tai sisaren löytyminen hengissä enää oli.<sup>581</sup> Ainakin kahdessa tapauksessa ilmeisesti juuri Kuivalan omien kontaktiensa kautta tekemät selvittelyt silti onnistuivat, ja kaivattu omainen tai hänen jälkeläisensä paikannettiin Petroskoihin.<sup>582</sup>

Totuus tarinoiden takana varmistui vähitellen. Neuvostoliitossa Stalinin kauden käsittämättömän laajat väkivaltaisuuDET pyrittiin ja pystyttiin salaamaan, vaikka ajan mittaan läheiset ymmärsivät, että ”karkotetut” olivat kuolleet. NKP kyllä ryhtyi jo Nikita Hruštševin kaudella tekemään tiliä stalinismin pimeimmistä puolista, mutta avoimuus jäi osittaiseksi. Suomalaisille kommunisteille valaistumisen hetki oli sitä pahempi, kun jouduttiin myöntämään tuomittujen olleen syyttömiä, ja että eloonjääneet olivat monissa tapauksissa toiminnallaan ja sanomisillaan itsekin saattaneet edesauttaa tuhoa. Kun SKP:n maanalaisen kauden emigranttijohto joutui kypsässä iässä vastaamaan puolueen sisäisiin syytöksiin osallisuudesta katastrofiin, Inkeri Lehtinen selitti omalta kohdaltaan, ettei

---

580 Vuosikokousptk:t 14.3.1954 ja 13.3.1955. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

581 Kuivala oleskeli Neuvosto-Karjalassa läpi 1930-luvun kauhun vuosien. Väinoista hän selvisi itse suhteellisen vahingoittumattomana, alta meni vain työpaikka, sanomalehti *Punainen Karjala*. Kollegat ja muu lähipiiri kärsi kuitenkin pahoin, ja mm. ex-vaimo, Koskelankylästä kotoisin oleva Olga Mustonen (av. Kuivala) ammuttiin vuonna 1937. Pari oli eronnut jo vuonna 1932, ja Kuivala väitti loppuun saakka vanhimman lapsensa äidin asuvan ”jossain Venäjällä”. Olgan ja Jonnen tytär kuitenkin palasi isänsä kanssa Suomeen. VP I hmp A:1311. KA. ja 1B SKP Hmp I/ymp. -Olu/K. KansA. Ks. myös Rentola 1994, 72–74, 172. Olga Kuivalasta ks. Lahti-Argutina 2001, 252. Tuomiotietoja on vuosilta 1937–1938 Neuvosto-Karjalassa löydetty (v. 2004) 9536 ihmisestä, joista suoraan teloitettavaksi joutui 85%. Heistä suurin osa oli etnisiä suomalaisia ja karjalaisia, joihin terrorin pääaalto Karjalassa osui. Loput tuomitut karkotettiin ankariin olosuhteisiin sisä-Venäjälle, eivätkä hengissä säilymisen mahdollisuudet vankileireilläkään olleet häävit. Neuvostoliiton jälkeensä jättämiä arkistoja työläästi läpikäynyt IRINA TAKALA on huomauttanut, että tiedot eivät ole läheskään täydellisiä. Kaikki arkistot eivät ole olleet käytettävissä, eikä kaikista tuomituista ole jäänyt jälkiä lainkaan. Kangaspuro 2004, 351–352 alaviitteineen.

582 Esim. Saarinen NL:n lähetystölle 25.11.1946. Da:1; Saarinen Punaiselle ristille 13.3.1947. Da:7; S. Niemelä Kotilaiselle 15.5.1951. Ef:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA; Kuivala K. Lyytikäiselle ja I. Luostariselä, molemmat päiv. 27.4.1950. Kotelo 15. SN-Seuran arkisto. KA.

hän vain ollut kyennyt uskomaan Neuvostoliitossa vangittavan viattomia. Toisaalta terrorin muisto saattoi polttaa kivenkovaksi siitä hengissä selvinneiden vakaumuksen. Oli inhimillisesti sietämätöntä hyväksyä ajatus, että kaikki olisi kärsitty turhan takia.<sup>583</sup> SN-Seuran riveissä paljastukset aiheuttivat luonnollisesti kovaa hämmennystä. Ei auttanut kuin pyrkiä todistamaan, että enää nykyään asiat eivät olleet samalla tolalla, mutta helppoa tai kovin hedelmällistä ei sekään ollut.

Jo vuosina 1950 ja 1951 aiempaan verrattuna runsaasti oululaisia pääsi mukaan Neuvostoliitossa vierailleisiin SN-Seuran valtuuskuntiin, syynä luonnollisesti todistajien hankkiminen muuttuneille aineellisille olosuhteille. Karjalassa kyläili emäntä Esteri Häikiö, joka matkansa jälkeen kiersi hyvin ahkerasti Oulua ympäröivällä maaseudulla kertomassa vaikutelmiaan ja esitelmöimässä aiheesta *Kuinka elävät kolhoosilaiset?* Mukana oli kuvanäyttely Neuvostoliiton maataloudesta, ja kiertuetta markkinoitiin vastalääkkeenä neuvostovastaisille huhukampanjoille. Kun esimerkiksi Taivalkoskelta ei millään saatu vuokrattua tiloja Häikiötä varten, Aini Kotilainen kehotti järjestämään esitelmän johonkin isompaan pirttiin. ”Tämän tilaisuuden järjestäminen sinne olisi hyvin terveellistä”. Hieman Häikiön jälkeen Neuvostoliitossa vierailivat myös oululaiset Allan Aho, Lauri Grönberg, Salomon Gunther, Matti Horneman ja Uuno Inkinen, jotka hekin vaihtelevalla innolla kulkivat selostamassa näkemäänsä ja kokemaansa. Vastapropagandana Oulussa ja maaseudulla kierrätettiin sellaistaakin näyttelyä kuin *Rodusta ja kansallisuudesta riippumatta ovat Neuvostoliiton kansalaiset tasa-arvoisia*.<sup>584</sup>

Vuonna 1953 Oulun osasto pyysi kohteliaasti kaupunginkirjastoa poistamaan valikoiduista kaksista Neuvostoliittoa kohtaan vihamielistä nidettä. Niistä *Suojeleva käsi* tosin käsitteli Kiinan kansantasavaltaa, mutta avainongelma taisikin olla punaisten sinne perustamat vankileirit. Toinen teos, vuonna 1934 julkaistu *Erään naisen tarina* kertoi Neuvosto-Venäjäältä Suomeen paenneesta naisesta.<sup>585</sup> Kaikesta yrittämisestä huolimatta puheet jatkuivat. Osa vierailumatkoille päässeistäkin näki virheitä siellä, missä niitä ei olisi kuulunut nähdä. Vuonna 1954 Limingasta oli hyvin hankalaa löytää ketään katso-

583 Rentola 1994, 73–74; Graf–Roiko–Jokela 2004, 37.

584 Kotilainen Taivalkoskelle 10.11.1950 ja eri henkilöille 15.2.1951. Da:6; Kotilainen Hyvälle Toverille 31.10.1950. Da:5; Kotilainen Yleisradion Oulun ohjelmalautakunnalle 9.11.1951. Kotelossa Eg:1; Oulun piirin ystävyyskuukauden suunnitelma sa (vuosi 1951). Kotelossa Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

585 Oulun kaupunginkirjastolle 1.11.1953. Da:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

maan Neuvostoliiton maatalousnäyttelyä, ja vasta pitkän vikittelyn jälkeen emäntäkoulun johtaja lähti ilmaiselle matkalle. Ruukin edustaja ryhtyi näyttelystä palattuaan puhumaan pahaa Neuvostoliitosta. ”Pitäisi vähän harkita, ketä päästetään matkoille”, kommentoi seuraavan kevään piirikokous. Vielä vuonna 1958 valitettiin, etteivät ihmiset millään usko Venäjän muuttuneen 20 vuodessa, ja että *SNS/Kansan sanomien* pitäisi siksi lähettää pysyvä kirjeenvaihtaja raportoimaan Neuvosto-Karjalan elämänmenosta.<sup>586</sup> Jyrkän kieltävä asennoituminen Stalinin terroriin ja kulttuurisesti vieras valistustyö oli aiheuttanut sen, että ihmiset pitivät sn-seuralaisia suorastaan valehtelijoina.

#### 4.4.2. Stalinin kuolema

Josif Vissarionovitšin sydän lakkasi sykkimästä maaliskuussa 1953, ja SN-Seurassa kuolema luonnollisesti huomioitiin näyttävästi. Oulun piirin vuosikokous 8.3. sattui yhteen suruviestin saapumisen kanssa, sillä koko neuvostomaan isäntä oli löydetty menehtyneenä vain kolme päivää aiemmin. Kokoussali oli koristeltu Stalinin suruharsoon verhotulla muotokuvalla, laakeripuun lehvillä ja kukilla, mutta muistopuheita ei kukaan ehtinyt kunnolla hiomaan ja kuolintapaus näyttäisi vain liimatun päälle jo kirjoitettuihin puheisiin. Tulos oli sikäli vähemmän onnistunut, että edellisenä vuonna onnelliseen päätökseensä tulleet sotakorvaukset ja Neuvostoliiton komea esiintyminen Helsingin olympialaisissa saivat paksun kyynelkuorutteen, ja vuosikokousta pidettiin nyt näidenkin tapausten ”varjossa”. Toki molempien kokonaismerkityksen suhteen oli ilmassa aitoakin ambivalenssia, sillä kylmän sodan atomivakoilujutut ja Saksan kysymys olivat Stalinin viimeisenä elinvuotena ravistelleet Pohjolaa<sup>587</sup>. Kun sotakorvausasia lisäksi jouduttiin nivomaan generalissimuksen suopeuden ja laupeuden kaikinpuoliseen kiittelyyn, niin äkkiä oltiin taas keskellä julkista väittelyä talvi- ja jatkosodan syistä. PROPAGANDAA HAUTAJAISISTA ilkkui *Kalevan* ylinokkela toimitus, ja sai siitä hyvästä piirin valitussihteerin silmilleen. Tosin tälläkin kertaa varsinaisen myrskyn vesilasissa aiheutti keskusseuran vierailevan edustajan puhe.<sup>588</sup>

Muistelotavoista käytiin Oulussa toinenkin taisto, mutta siihen SN-Seura yritettiin sot-

586 Kokousptk 30.1.1958. Cb:1; Vuosikokousptk 13.3.1955 ja luonnos vuosikokousptk:aan (keskustelu), sa (vuosi 1958). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

587 Rentola 1997, 205, 207.

588 Vuosikokousptk 8.3.1953 liitteineen (lehtileikkeitä). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

kea ihan pyytämättä. Oulun Nahkatyöntekijäin ammattiosaston kommunistinen toimihenkilö oli vaatinut Åströmin tehtaan johdolta hiljaisen hetken järjestämistä niin, että myös tehtaan koneet vaikenisivat. Runar Sandelin ei suostunut, tehtaalla oli jo päätetty järjestää suruliputus ”ystävällisessä suhteessa olevan naapurivaltakunnan suurmiehen ja johtajan muiston kunnioittamiseksi”, ja lounaansa sai toki kukin syödä hiljaisuudessa ja lakitta päin jos vain halusi. Kiellosta suutahtaneena asianomainen aktiivi meni ja kiskaisi töpselin seinästä. Seisokkiin osallistui tahtoen tai tahtomattaan noin 40% työntekijöistä, ja tehdas siitä vaatimaan ammattiosastolta korvauksia. Liemeen joutuneet nahkamiehet keksivät kannella SN-Seuralle, mutta lähteistä ei käy ilmi ryhtyikö se jollain tavalla asiaa ajamaan.<sup>589</sup>

Stalinin kuolemasta alkoi Neuvostoliiton länsisuhteissa niin kutsutun suojasään aika. Välittömästi hyväksyttiin Korean sodan lopettaminen, suhteet Euroopan kiusankapaleisiin Kreikkaan ja Josip Titon johtamaan Jugoslaviaan elvytettiin, ja hetkellisesti kaavailtiin jopa DDR:sta luopumista ja Saksan yhdistämistä. Moskovan pohjolan-politiikka muuttui entistä suopeammaksi.<sup>590</sup> Helmikuussa 1956 pääsihteeri Nikita Hruštšev tuomitsi NKP:n 20. puoluekokouksessa Stalinin rikokset ja henkilöpalvonnan ja asetti tavoitteekseen lopettaa kylmä sota. Neuvostoliitto ilmoitti aloittavansa rauhanomaisen rinnakkainelolon politiikan jolla maailmansota vältettäisiin, ja kertoi kapitalismista sosialismiin siirtymisen muotojen monipuolistuneen. Muiden maiden kommunistipuolueet saivat luvan kehittää keinoja maansa porvariston kukistamiseen asteittain. Itä-Euroopan kansandemokratioissa vapauspuheet käsitettiin väärin, ja niissä puhkesi syksyllä levottomuuksia. Puolassa liikehdintä rauhoittui, kun umpistalinistinen puoluejohto korvattiin maltillisemmilla stalinisteilla, mutta Unkarissa menttiin Moskovasta katsoen liian pitkälle. Siellä uudistusmielinen pääministeri Imre Nagy ilmoitti lokakuussa keskellä mielenosoituksia olevansa valmis luopumaan yksipuoluejärjestelmästä ja järjestämään vapaat vaalit. Maa aikoi myös erota Varsovan liitosta ja julistautua puolueettomaksi. Tunnettu seuraus oli tankkien vyöry Budapestiin ja kansannousun tuhansia siviiliuhreja vaatinut kukistaminen.<sup>591</sup>

---

589 Sandelin nahkatyöntekijöille 23.3.1953. Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

590 Rentola 1997, 301–306.

591 Esim. Graf–Roiko–Jokela 2004, 37–38.

Juuri Yhdistyneisiin kansakuntiin liittyneen Suomen pyrkimys oli saada puolueettomuudelleen suurvaltojen tunnustus (koskaan sitä ei saatu<sup>592</sup>), ja se pidättäytyi kannanotoista Unkarin tilanteeseen. ”Suomi ei luovu asiallisesta ja kiihkottomasta asenteestaan kansainvälisiin ongelmiin”, sanoi pääministeri K.A. Fagerholm juhlapuheessaan YK:n päivänä 24.10, juuri kun Unkarista oli alkanut saapua ensimmäisiä tietoja vakavasta selkkauksesta.<sup>593</sup> Vielä ei oireiltu suomettumista siinä mielessä, että lehdistön itsesensuuria suhteessa Neuvostoliittoon ei ainakaan *Kalevassa* ole nähtävissä nimeksikään, ei sinne päinkään. Lehti toisti viikkojen ajan etusivullaan läntisten uutistoimistojen kirjoittelua ”Unkarin verilöylystä”, ”sisällissodasta” ja neuvostopanssarien tulituksesta aseettomiin ihmisjoukkoihin. Toimituksen oma analyysi tilanteesta oli kapinallisia kohtaan hyvin myötätuntoista ja ihailevaa. Se käytti sumeilematta termiä Unkarin sortovuodet, marraskuun alussa Valtteri vielä iloitsi, että ”Unkarin kansa on katkonut kahleensa ja maan lipussa on sen merkinä miehen mentävä reikä.”<sup>594</sup> Muutama päivä myöhemmin toistettiin kapinallisten radion viimeinen sydäntäsärkevä avunpyyntö, joka oli katkennut räjähdykseen. Silloin Valtteri kaipaamaan Kansainliittoa, josta Neuvostoliitto oli sentään voitu erottaa toisin kuin toimintakyvyttömästä YK:sta. Siinä siis mielensilta talvisotaan. Lisäksi hän epäili, että Unkariin tullaan nyt pystyttämään täysstalinistinen vankileirien saaristo.<sup>595</sup> Kansandemokraattiselle lehdistölle tilanteen selittäminen oli sen sijaan ylivoimaisen vaikeaa ja *Kansan Tahdon* ensireaktio kaksijakoisempi. Nopeasti se kuitenkin omaksui linjan, jossa kapinan alkuunpanijoiksi tuomittiin ulkomaisilla varoilla palkatut provokaattorit. Nagyn hallinto oli osoittautunut näiden edessä voimattomaksi, ja hänet syrjäyttänyt työläishallitus oli pakon edessä kutsunut Varsovan liiton apuun.<sup>596</sup>

SN-Seuralle tilanne oli niin ikään vaikea, ja joulukuussa seuravaltuuston kokouksessa siitä käytettiin useita puheenvuoroja. Rivien välistä paistaa melkoinen järkytys, samalla myös kunkin oma tapa reagoida tällaiseen ikävään tunteeseen, mutta lähes konsensusessa kuoppa päätettiin kiertää. Muiden maiden sisäisiin kysymyksiin pitää suhtautua hienotunteisesti, eikä seuran tehtävä ole selostaa kansainvälisiä kysymyksiä. Monimielisemminkin sen joku taisi sanoa: ”Tehtävämme seurana nojautuu naapurin tuntemiseen.

---

592 Hentilä 2003, 46–47.

593 Kaleva, etusivu 25.10.1956.

594 Unkarin kapinalliset leikkasivat valtiolipun keskeltä pois kommunistisen puolueen tunnuksen.

595 Kaleva 25.10.–14.11.1956; Valtteri 1.11. ja 11.11. 1956.

596 Saarela 2006, 190–191.



Nyt kaikkien (traagisten) tapahtumien jälkeen voimme todeta, että olemme luoneet kuvan tyhjästä, emmekä vielä tarpeeksikaan tunne naapuriamme.”<sup>597</sup> Oulussa luonnollisesti toimittiin valtuustossa määritellyllä linjalla, ja Unkari todettiin vain osoitukseksi kansainvälisten ristiriitojen kärjistymisestä. Virallisen Suomen vaikenemiseen oltiin tyytyväisiä. Piirin toimintakertomukseen kirjattiin, että ratkaisu oli kotimaan etujen mukainen ja osoitti suomalaisten henkistä kasvua.<sup>598</sup> Eriävää mielipidettä täytyy osoittaa jäsenmäärän romahdus vuonna 1957 etenkin Oulun osastossa, mutta myös muiden vanhojen kaupunkiosastojen jäsenistö väheni. Vaikkei vastustajan sanomalehtikirjoittelua ollut tapana suin päin mennä uskomaan, niin eiväthän ihmiset silti missään kuplassa eläneet. Kaupunkialueen kokonaisjäsenmäärä pysytteli suunnilleen samana ainoastaan siksi, että toimimaton Hintan osasto saatiin tuolloin ravisteltua hereille. Unkarin jäljiltä seuran Oulun arkistoissa ei ole suoranaisia eroilmoituksia, mutta kun tapahtumat toistuivat reilu vuosikymmen myöhemmin Tšekkoslovakiassa, joitakin sellaisia kirjeitä tuli.<sup>599</sup>

Suomessa liennytyt alkoi näkyä myös jälleen lisääntyvinä irtiottoina ”Paasikiven–Kekkonen poliittisesta kurssista”.<sup>600</sup> Itänaapuria kohtaan myönteiset lausunnot peittyivät muutamaksi vuodeksi kuumen historiapolitiittisen keskustelun alle, jonka aloitti vuonna 1954 ilmestynyt, Lauri Hyvämäen kirjoittama ja Otavan kustantama *Vaaran vuodet*. Se ei ollut varsinainen tutkimus, vaan aikalaiskertojan journalistisella otteella piirtämä kuvaus vuosista 1944–1948. Painos toisensa jälkeen myytiin loppuun, ja teos kanonisoi vuosikymmeniksi suomalaisten näkemyksen sodan jälkeisestä ajasta. Tulevina vuosina kommunisminvastaista kirjallisuutta ryöppysi ulos promenanttien kustantamojen painokoneista. Hyvämäen kirjan jälkeen ilmestyi sotasyllisyysoikeudenkäynnit ankarasti tuominnut *Kuin Pietari hiilivalkealla* ja SKP:n entisen pääsihteerin Arvo Tuomisen omaelämäkerrallinen trilogia *Sirpin ja vasaran tie*, *Kremlin kellot* ja *Maan alla ja päällä*, vuonna 1957 vuorostaan sodan jälkeen Neuvostoliittoon luovutetun SS-upseeri Unto Parvilahden vankileirikokemuksia käsittelevä *Berijan tarhat*. Myös valkoisen Suomen arvojen kunnianpalautusta ajava järjestökenttä elpyi, ja sen piirissä Tuomista ja Parvilahtea voitiin hyödyntää kävelevinä kommunisminpelättiminä.<sup>601</sup>

597 Valtuuston kokousptk 9.12.1956. Eab:4. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

598 Toimintakertomus 1956. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

599 Esim. E. Järventaus 1.9.1968. Ef:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

600 Termin lanseerasi entinen Helsingin lähettiläs A.N. Abramov vuonna 1953. Rentola 1997, 303.

601 Vesikansa 2004, 142–146.

### 4.4.3. Kulttuuria ja elokuvia

Suomalaisen kulttuurin kehityssuunta oli 1950-luvulla polttava aihe. Neuvostoliiton virallista ajattelutapaa mukaillen länsimainen ja varsinkin amerikkalainen kulttuuri tuomittiin SN-Seuran piirissä imperialistiseksi, ala-arvoiseksi ja raaistavaksi roskakulttuuriksi joka edisti sotaa ja rikollisuutta. Sen suosio ja leviäminen oli suoranainen uhka Suomen kansallisen kulttuurin kehitykselle. Neuvostokulttuuri puolestaan oli korkeatasoista, ihmisläheistä ja rauhaa edistävää, ja ansaitsi kotimaisen kulttuurin ohella mahdollisimman laajan levikin.<sup>602</sup>

Perinteisen iltamakulttuurin kuihtuminen oli varmaankin taustalla, kun surkuteltiin kansallisen kulttuurin tilaa ja tolaa länsimaisen viihdeteollisuuden vyörytyksen edessä. Jo paljon ennen Elvistä, vuonna 1953 Oulun piiritoimikunta murehti nuorison nyreksivää asennetta seuran tilaisuuksia kohtaan. Syyksi eräät epäilivät kaiken maailman ”kolpotoöreistä koottuja tähtikiertueita”, jotka olivat nostaneet rimaa niin, ettei yleisö enää antanut arvoa amatöörivoimin järjestetyille esityksille: Yleisradio oli kasvattanut suomalaisten maun sellaiseksi. Se oli vanhojen miesten puhetta.<sup>603</sup> Mutta myös neuvostotaiteilijavierailuista oli kadonnut uutuudenviehätys, ja esiintymiset saattoivat tuottaa isojakin tappioita. Kun rahaa ei ollut markkaakaan ylimääräistä, piiritoimikunta tohti toisinaan jopa kieltäytyä tarjotuista vierailuista. Esimerkiksi vuonna 1958 se sanoi suoraan, että olisi parempi jos kamarimusiikkia soittavien akateemisten taiteilijoiden trio jättäisi Oulun pois kiertueohjelmastaan. Kokemuksen mukaan pienet ryhmät eivät Oulussa kiinnostaneet suurta yleisöjoukkoa.<sup>604</sup> Jo vuosikymmenen alussa neuvostokulttuurin tuotteita, elokuvista tiedemiesten esitelmäkiertueisiin, oli ryhdytty jaottelemaan ”sivistyneistö” ja ”yleisö” -kategorioihin. Ja jos piti ratkaista massoja ja pientä eliittiä houkuttelevien tilaisuuksien välillä, valinta ei tietysti suuria vaikeuksia tuottanut.<sup>605</sup>

Merkittävin kulttuurin levityskanava oli 1950-luvulla elokuva, mutta suomalaisiin vetosivat kotimaisten ohella kepeät Hollywood-filmit huomattavasti paremmin kuin tummempia sävyjä tulkitseva neuvostoelokuva. Aini Kotilainen palautti kunniaan Unto Saa-

602 Kinnunen 1998, 108.

603 Vuosikokousptk 8.3.1953. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

604 Esim. Kotilainen keskusseuralle 29.12.1951. Da:1 ja Kokousptk 24.10.1958. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

605 Kokousptk:1 1.10.1951 ja 24.2.1953. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

risen hylkäämät esitelmät elokuvaesitysten yhteydessä, sillä hänen mielestään meikäläinen katsoja kaipasi apua ymmärtääkseen ”oikein sen pohjan jolta neuvostotaide lähtee”. Ilman selitystä kokemus jäisi vajavaiseksi, ja pahimmillaan asialle tuli tehtyä karhunpalvelus.<sup>606</sup> Ja kylläpä esimerkiksi Iinattijärjen nuorisoseura kielsi vuonna 1952 talonsa vuokraamisen muiden kuin suomalaisten elokuvien esittämistä varten. Siellä aiemmin esitetyt neuvostokuvat kun olivat kuulemma olleet mitä kehnointa tavaraa.<sup>607</sup> Saarisen jälkeen maaseudun filmikiertueita ei enää hoitanut piirisihteeri, vaan tehtävään palkattiin omaa henkilökuntaa. Pestin ensimmäisenä ottanut kaksikko kuitenkin jäi nopeasti kiinni juopottelusta työaikana, ja esityspaikoilta alkoi kuulua viestejä sovittujen näytösten peruuntumisesta yleisön jo istuessa paikoillaan. Jakkukylässä miekkoset olivat läheneet juuri ennen näytännön alkua oluenhakumatkalle, ja kurkun kostuketta löydettyään hurjastelleet humalassa pitkin pitäjää, auton ovet auki repsottaen. Kotilainen oli raivoissaan. Seuraavaksi yritettiin kiertueen ulkoistamista yksityiselle toimijalle, mutta silloin kassasta alkoi jälleen kadota rahaa.<sup>608</sup>

Kitkaa elokuvatoimintaan teki myös Oulun ja Kainuun piirien naapurisuus, kun toisen elokuvakiertueet loukkasivat toisen aluetta. Vuonna 1951 Jylhästä torjuttiin Oulun piirin elokuvatarjous, koska Kajaanista oli vastikään käyty esittämässä täsmälleen samat filmit. Kotilainen pyysi jylhämläisiä olemaan ystävällisesti vuokraamatta seurataloan Kainuun piirijärjestölle, koska apaja kuuluu Oulun piirille.<sup>609</sup> Kainuu kosti kolme vuotta myöhemmin ja kanteli keskusseuralle, kun puolestaan Oulusta oli puolihuolimattomasti loikittu sen alueelle elokuvia näyttelemään. Oulun piirin valistussihteeri, ”välitön karjalaisluonne”<sup>610</sup>, suuttui niin, että sillat siinä kärsivät: ”On ihmisiä jotka kuuntelevat mielellään omaa kaunista ääntään pitkissä puheenvuoroissa, toiset taas mielellään katselevat älynväläyksiään paperille koottuina. Tämänlaisena psykologisena ilmiönä lienee otettava Teidänkin vuodatuksenne.”<sup>611</sup> Rajakahakka aiheutti sen, ettei Oulun ja Kainuun piirien välillä näy liiemmin yhteistyötä olleen muissakaan toimissa. Oululla oli läheiset välit ja leikkimielistä kilpailua Lapin piirin ja erityisesti sen aluejärjestön Kemmin (Länsi-

606 Kotilaisen puheenvuoro. Vuosikokousptk. 7.4.1950. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

607 Kirje Iinattijärven nuorisoseuralta 31.1.1952. Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

608 Kotilainen Roihalle 4.7.1950 ja 2.10.1950. Kirje Jakkukylästä 30.6.1950. Kaikki kotelossa Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

609 Kirje Jylhästä 12.4.1951. Eg:1; Kotilainen I. Jokiselle 13.4.1951. Da:6. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

610 1B SKP Kj hmp I/J.R. KansA.

611 Oulu Kainuun prj:lle 17.6.1954. Kotelossa Da:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

Pohjan aluejärjestö<sup>612</sup>) kanssa, mutta Kajaaniin päin ei pitkään aikaan huvittanut edes vihelteä.<sup>613</sup>

Vuosikymmenen vaihteessa Koskelankylän Valolla alkoivat SN-Seuran viikoittaiset elokuvanäytökset. Ne järjestettiin yhteistyössä kylän SKP-osaston kanssa, joka omisti tilat. SN-Seura toi pakettiin elokuvakoneet, ja Valon elokuvien toimikunnassa oli jäseniä molemmista järjestöistä. Elokuvien tuotto oli tarkoitus jakaa järjestäjien kesken siten, että elokuvayhtiö maksoi vuokraa laitteista ja teatterisalista niiden omistajille. Taloudellisessa mielessä toiminta ei kuitenkaan ollut odotusten mukainen menestys, sillä neuvostoeokuva ei saanut liikkeelle edes Koskelankylän aatteellista väkeä. Filmien hankkiminen Neuvostoliitosta oli usein vaikeaa, eikä VOKS:lta riittänyt uutuuksia ulkomaiseen leviykseen asti. Vanhat kelat kuluivat puhki, toisaalta samoja tarinoita ei kukaan jaksanut loputtomiin uudestaan katsoa. Alkuvuosien suosikkielokuvia Valolla olivat *Laulu Siperiasta* (*Skazanije o zemle Sibirskoi* 1948), *Kivinen kukka* (1946), *Kaukainen morsian* (1946) ja *Stalingradin taistelu* (1949).<sup>614</sup> Sittemmin taloudellisille seikoille annettiin periksi, ja ohjelmistoon tuli kotimaisten ja neuvostoelokuvien ohella myös Hollywoodtuotantoa. Vuonna 1956 eniten yleisöä vetivät nykyajankin hyvin tuntemat klassikot Edwin Laineen *Tuntematon sotilas* (Suomi 1955), *Loma Roomassa* (USA 1953, Audrey Hepburnin läpimurto-rooli) ja Ernest Hemingwayn pasifistiseen romaanin pohjautuva *Kenelle kellot soivat* (USA 1943). Neuvostoelokuvista kohtuullinen kassamenestys oli *Ruhtinatar Mary* (NL 1955), lisäksi jo vuosia levityksessä olleet venäläiset ja kiinalaiset sirkustaltiointit olivat edelleen suosittuja.<sup>615</sup> Hollywood-filmeistä Valolle hyväksyttiin esitettäviksi erityisesti suomalaissyntyisen Greta Kukkosen kanssa avioituneen ja kotimaansa antikommunismiin kriittisesti suhtautuneen Gregory Peckin tähdittämiä elokuvia.<sup>616</sup>

Parhaiten menestyivät koululaisille suunnatut neuvostoliittolaiset opetuselokuvat. Oululainen opettajisto oli jatkuvasti SN-Seuralle varovaisen myötämielistä, ja yleensä koulut ottivat mielellään vastaan piirijärjestön tarjoamia lyhytfilmejä, toisinaan jopa pyysivät

---

612 Kinnunen 1998, 488.

613 Esim. Passim Gd:2; Da:5; Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

614 *Waloa 100 vuotta*, 144–145.

615 Tilasto Valolla v. 1956 esitetyistä elokuvista. Db:5. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

616 Gregory Peck Suomessa. yle.fi/elava arkisto. Katsottu 5.8.2015.

niitä. Oppilaat kaikkina aikoina ovat olleet tuntirutiineista poikkeamisesta mielissään. Kansa- ja oppikouluissa SN-Seura esitti sellaisia filmejä kuin *Kuinka me kuulemme*, *Suuri maailmankaikkeus*, *Maa pyörii* ja *Tiedon lähteillä*, joka kuvasi Pavlovin koulukunnan tutkimuksia ehdollistumisesta. Nykykatsannossa opetusfilmin *Moskovan eläintarhassa* sisältö on inhottavan raadollinen. Siinä esitettiin esimerkiksi *Leijonan taistelu ristikkoja vastaan*, ja kuinka *Leijonan pentujen vaistot muokataan uudelleen*. Omana aikanaan rohkeanpuoleinen oli ehkä saman elokuvan pätkä *Intialainen norsu saa pikkaisen*. Elokuvaesitysten kautta seura paikkasi välejään myös Oulun varuskuntaan, jossa sotilaille näytettiin Stalingrad-filmiä. Lupa tähän heltisi komentajalta jo keväällä 1951, vaikka kasarmialueen remontti viivästytti aloittamista vajaalla vuodella.<sup>617</sup>

SN-Seuran juhlat eivät 1950-luvulla olleet vielä mitään suurtapauksia, ja etenkin Neuvostoliiton merkkipäivien vietot sujuivat omassa pienessä piirissä ilman ulkopuolisten mielenilmaisuja puolesta tai vastaan. Juhlaohjelmissa oli aina valistamisen aspekti, mutta tyyliä ja aiheissa tapahtui vuosien varrella selkeä muutos populaariin suuntaan. Vuosikymmenen alussa luennot olivat otsikoiltaan sellaisia kuin propagandistinen *Maria Volkova–stahanovilainen*<sup>618</sup> ja toisaalta sekä propagandistinen, että unettava *Asuntopolitiikka ja verotusjärjestelmä Neuvostoliitossa*. Myöhemmin aiheina olivat esimerkiksi nopeasti modernisoituvassa Suomessa hyvin kiinnostava *Tieteellis-teknillinen yhteistoiminta Suomen ja Neuvostoliiton välillä* ja *Suomen sukuiset kansat Neuvostoliitossa*.<sup>619</sup> Lokakuussa 1957 Neuvostoliitto lähetti avaruuteen ensimmäisen satelliitin, ja tämä nosti sen kylmän sodan blokkien kilpailussa selvästi voitolle. Myös SN-Seura otti tapauksesta irti kaiken mahdollisen.<sup>620</sup> Lisäksi ystävyyssopimuksen merkitystä pidettiin jatkuvasti esillä. Yya-juhlat olivat huomattavia siksi, että useimpina vuosina niiden yhteydessä esiintyi neuvostotaiteilijoita. Vaikka Oulun kaupunki avusti rahallisesti vieraiden vastaanottamisessa ja kestitsemisessä, ystävyysjuhlien näkyvä osapuoli siitä tuli vasta vuodesta 1958 lähtien.<sup>621</sup>

---

617 Kotilainen johtajaopettajalle 25.9.1951. Da:6; Kotilainen Oulun kaupungin nuorisotyölautakunnalle Sa. Kotilainen varuskunnan komentajalle 7.4.1951. Da:6. Komentajan vastaus 11.4.1951 kotelossa Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

618 Stahanovilaisuus tarkoitti sitä, että työntekijä kykeni moninkertaistamaan työkiintiönsä.

619 Luentopäivien ohjelma lokakuu 1951. Da:7. ja toimintakertomus 1.1.–30.6.1956. Db:5. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

620 Kinnunen 1998, 121.

621 Esim. kokousptk 12.3.1951. Cb:1 ja kokousptk 11.4.1959. Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

Kulttuuritoiminnassa yleensä oli meneillään vuosien periaatteellinen riita verottajan ja tekijänoikeuksia valvovan Teoston kanssa. Kunnan verovirasto vaati osaansa elokuvien lipputuloista ja Teosto ahdisteli paarmen lailla seuran tilaisuuksissa esitettyjen musiikkikappaleiden takia, mutta kummankaan kanssa ei haluttu alkaa millekään. Musiikki oli voittopuolisesti venäläistä ja filmitoiminta oli viranomaisille ilmoitettu yleishyödylliseksi ja siis verovapaaksi. Verokarhu lopulta selätettiin, mutta toisessa kiistassa voiton peri Teosto.<sup>622</sup> Jo vuonna 1954 piiritoimistolla oli varsin laadukas, yli sadan niteen lainakirjasto joka sisälsi suomennettua neuvostokaunokirjallisuutta, Leninin ja Stalinin klassikot ja marxilaisen järjestelmän teoriakirjoja.<sup>623</sup> Yhteiskunnallisesta puolueettomuuslinjasta lipsuttiin silloin, kun tilaisuus oli erityisen houkutteleva. Siltojen laulu esimerkiksi esiintyi vuoden 1956 suurlakon joukkotilaisuuksissa useita kertoja, ja tuolloin sen yleisö laskettiin tuhansissa.<sup>624</sup>

#### **4.5. Vihdoinkin neuvostotuttavuuksia**

1950-luvun puolivälin kamppailu Suomen sisä- ja kulttuuripolitiikassa pohjusti yöpakkaa, mutta toistaiseksi uusi neuvostojohto ei halunnut uhrata kansainvälisiä liennytyksenäkymiään kärjistämällä tilannetta pikkuruista nyrkkiään puivassa Suomessa.<sup>625</sup> Se koetti pehmoisia keinoja, kulttuurivientiä ja matkailun helpottamista, ja SN-Seuralle tämä oli luonnollisesti erittäin hyvä käänne. Vuonna 1954 ennätysmäärä oululaisia, yhteensä 21 henkilöä kävi valtuuskuntien mukana ja turistimatkoilla Neuvostoliitossa. Kesällä Oulussa vieraili kaksi suurta kulttuurilähetystä, nuorisovaltuuskunta ja ukrainalainen kansantanssiorkesteri. Lokakuussa välirauhanjuhlille tuli vielä yksi pienempi taiteilijaryhmä, ja talvella kolmehenkinen maatalousvaltuuskunta kiertueelle Ouluun ja ympäristöpaikkakunnille. Seuraavana vuonna kulttuurivierailuja otettiin vastaan viisin kappalein. Lisäksi vuonna 1955 Koskelankylän osaston jäseniä kutsuttiin tutustumaan Toppi-lan satamaan ankkuroituun neuvostoliittolaiseen laivaan, ja 30-henkinen miehistö teki vastavierailun Valolle. Ensimmäinen oululainen, sellisti Seppo Laamanen, sai lukuvuoden mittaisen stipendin moskovalaiseen musiikkikorkeakouluun.<sup>626</sup>

622 Passim Eg:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

623 Vuosikokousptk 14.3.1954. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

624 Toimintakertomus 1.1.–30.6.1956. Db:5. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

625 Edelleen merkittävässä vaa'ankieliasemassa oli länsiliittouman ulkopuolelle jättäytynyt Ruotsi, joka hakeutuisi Natoon heti jos Suomea painostettaisiin liikaa. Rentola 1997, 304–305.

626 Vuosikokousptk:t 13.3.1955 ja 8.4.1956. Ca:1; Kokousptk 12.9.1955. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n

Vuosi 1954 oli välirauhansopimuksen kymmenes juhlavuosi, ja sen kunniaksi kesäkuussa järjestettiin ensimmäinen maiden välisen nuorison suurtaapaaminen. Suomeen saapui SN-Seuran ja Suomen Nuorisojärjestöjen Edustajiston (SNE) vieraksi 120 neuvostonuorta, jotka jaettiin kahteen yhtä suureen ryhmään kiertueille eri puolille Suomea. Taapahtuma järjestettiin tunnuksella *Ei enää koskaan sotaa Suomen ja Neuvostoliiton välillä*.<sup>627</sup> Oulussa 60-henkinen retkikunta viipyi kaksi kokonaista päivää, 14.–15.6. Näkyttämiin painuneet yhteydet Oulun kaupunkiin elpyivät tässä, kun kaupungin nuorisotyölautakunta ryhtyi SNE:n pyynnöstä järjestämään vierailua yhdessä SN-Seuran kanssa. Nuorisotyötä edustivat piiritoimikunnassa edelleen jäsenenä oleva opettaja Erkki Tuomikoski, kaupungin liikuntaneuvoja Heino Hanski, ja tämän tapauksen myötä seuran aktiiviksi innostunut kaupungin nuorisosihteeri Ebba Hirvelä (Askonen). Lisäksi yhteisessä toimikunnassa istui tuleva kaupunginvaltuuston puheenjohtaja ja apulaiskaupunginjohtaja, tuolloin nuori opettaja ja pastori Eljas Mikkonen.<sup>628</sup> Kaupungin edustus oli jopa niinkin vahva, että SN-Seurassa koettiin oman panoksen jääneen laihanlaiseksi.<sup>629</sup> Varuskunnan soittokunta esiintyi ensimmäistä kertaa vuosiin SN-Seuran tilaisuudessa, NMKY lainasi Hietasaaren kesähuvilaansa ja kestitsi siellä vieraita avokätisesti, ja Sotainvalidien Veljesliitto antoi käyttöön toisen saunan ynnin huvilan naapurista. SVUL:kin suostui auttamaan rahaa vastaan ja lupasi vuokrata tanssilavansa juhlahetkeä varten.<sup>630</sup>

Vierailu järjestettiin otsa hiessä ja kovalla pietteellä. Toimikunnan kokouksia oli touku-kuusta alkaen viikottain, jokaista pikku yksityiskohtaa hiottiin niin ettei kerta kaikkiaan mikään voisi mennä pieleen. SN-Seuran piirisihteeri Reino Väänänen kantoi huolta tyttöjen kampauksien löylynkestävyydestä: Entä jos neitokset eivät ollenkaan haluaisi pilata kiharoitaan saunassa, mitä varaohjelmaa heille järjestettäisiin? Retkikunnassa oli mukana myös lentopallojoukkue, ja oululaisia joukkueita peluutettiin toisiaan vastaan toistuvissa karsinnoissa parhaiden iskijöiden löytämiseksi ystävyysotteluun. Isännät olisivat

---

arkisto. OMA.

627 Kinnunen 1998, 347. SNE oli perustettu sodan jälkeen kotimaan nuorisojärjestöjen yhteistyöelimeksi, ja se lakkautettiin vuonna 1964 ystävyyspolitiikan vastustajaksi leimautumisen takia. Järjestö oli Helsingin nuorisofestivaalin 1962 yhteydessä joutunut niin Kekkonen kuin SN-Seuran epäsuosioon. Kerkola 2012, 15, 245–249.

628 Manninen 1995, 168–169, 202–203.

629 Vuosikokousptk 13.3.1955. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

630 SNE Oulun nuorisotyölk:lle 13.4.1954; SN-Seuran Oulun prj Oulun nuorisotyölk:lle 8.5.1954; Muis-tio NL-nuorison Oulun vierailua varten. Kotelossa Hbb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

tosin toivoneet enemmän jalkapalloilijoita, mutta heidät oli sijoitettu ryhmän toiseen puolikkaaseen.<sup>631</sup> Toisen, luonteeltaan hieman epävirallisen ottelun sai järjestääseen Pateniemen sahan oma lentopallojoukkue. Kaupungin teollisuudesta nuorille esiteltiin lisäksi Merikosken voimalaitos, jonka neuvostoliittolaisille sotavankirakentajille ehkä pidettiin paikalla pieni hiljainen hetki, ja Typpi Oy:n tehdas. Sen sijaan Oulu Oy ei vieraita pyynnöstä huolimatta saanut koska epäiltiin, että heille joka kohteessa näytetään samannäköisiä ja -tuoksuisia selluloosatehtaita. Jalomielisesti oululaiset suostuivat myös Muhoksen ja Saloisten pyyntöihin saada sinne vieraisille pienemmät, 5–6 henkilön ryhmät.<sup>632</sup>

Hyvin onnistuneen tapahtuman paras anti oli kuitenkin jälleen kerran sattuman, ja stalinismin murtumisen, sanelema: Saapumispäivä 14.6. oli ryhmän omassa kalenterissa merkitty vapaapäiväksi, jonka ohjelman toivottiin olevan kevyttä ja vapaata. Niinpä nuoria vain kierrätettiin tulkkien kanssa kaupungilla, ja yllättäen paikalliset kaduntallajat tulivat juttelemaan mukavia. Esiliinat sallivat spontaanit keskustelut ilman muuta, vaikka ainakin osa tulkeista oli suomalaisia kielenopettajia tai muuten vain venäjän- tai toisia ihmisiä. Ympäristöpaikkakuntien tilaisuudet ja Hietasaarella järjestetty iltaohjelma olivat samoista syistä epämuodollisia nekin, ja siitäkös hauskaa tuli. Vanhempia ja itsenäisempiä vieraita kuitenkin valvottiin edelleen tiukemmin kuin myötäsytisesti auktoriteettiuskoisia nuoria. Kun ukrainalainen taiteilijaryhmä vietti vapaapäiväänsä Oulussa heinäkuun alussa, keskusseuralta kyseltiin lupaa toimia samaan tapaan kuin pari viikkoa aiemmin, siis jalkauttaa taiteilijat tapaamaan yleisöä. Siihen ei suostuttu, nuorisovaltuuskunnan matka oli kuulemma ollut luonteeltaan toisenlainen. Sopiva ohjelma olisi saunomista ja käyntejä museoissa ja näköalapaikoilla.<sup>633</sup>

Tekokuiden ja Nikita Hruštševin värikkäiden tempausten ansiosta Neuvostoliittoa ja sen johtajia pysyttiin 1950-luvun lopulla ensi kertaa popularisoimaan länsimaisessa julkisuudessa. Hruštšev ja marsalkka Nikolai Bulganin matkasivat maailmaa ja kävivät keväällä 1957 vieraisilla myös Suomessa. Ouluun heitä ei saatu, vaikka piiritoimikunta

---

631 O. Lahdenperä Oulun prj:lle 18.5.1954. Kotelossa Hbb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

632 Toimikunnan ptk:t. 17.5.-2.6.1954. Kotelossa Hbb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

633 Oulu keskusseuralle 23.6.1954 ja vastaus 25.6.1954. Ks. myös SNE:n kirje 11.6.1954. Hbb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Ulkomaalaisten kanssa tekemisiin joutuvien neuvostoliittolaisten kontrolloinnista ks. Graf-Roiko-Jokela 2004, 56–59.



taisi jopa vähän anella. Elokuussa Oulussa sen sijaan vieraili suurlähettiläs Viktor Lebedev, joka lupautui alustavasti puhumaan myös yleisölle jos tilaisuus järjestyisi. Aie epäonnistui ehkä kireän aikataulun takia, lähettiläs oli kaupungin eikä SN-Seuran vieras.<sup>634</sup> Samana vuonna Neuvostoliiton kulttuurisuhteita hoitava VOKS organisoitiin Neuvostoliiton ystävyysseurojen liitoksi (SSOD), jonka alaisuuteen perustettiin myös Skandinavian maiden osasto ja Neuvostoliitto-Suomi-Seura. Kulttuurivaihto Suomen ja Neuvostoliiton välillä alkoi kehittyä tasapainoisemmaksi. Suomen Kansallisoopperan esiintyjä vieraili Leningradissa, ja ensimmäinen Suomalais-Neuvostoliittolaista tuotantoa oleva elokuva, Kalevala-aiheinen *Sampo*, tuli levitykseen molemmissa maissa. Se oli kuvattu Suomessa, Neuvosto-Karjalassa ja Krimillä. Hella Wuolijoen hienoa näytelmää *Niska-vuoren naiset* alettiin esittää Neuvostoliiton teattereissa. Juhannuksena järjestettiin lähes kahteen vuosikymmeneen ensimmäinen Eesti-Suomi yleisurheilumaaottelu.<sup>635</sup>

Vaikka nämä hyvät asiat koskivat suuremmin Etelä-Suomea, oululaisiakaan harmitti oikeastaan enää vain yksityismatkailun jatkuvat hankaluudet. Turistiviisumin saaminen ei ollut aiemman kaltainen ongelma, mutta kun ne tiet. Ja ne satamat, joiden kunnan vuoksi laivamatkustus Tallinnaan ei Toivo Karvosen mukaan ollut mahdollista. Tosin ei ainaakaan Helsingin tai Turun satamissa mitään vikaa ollut, ja todellinen syy sululle oli muutenkin ihan toinen. Neuvostoliitossa ei haluttu päästää suomalaisten ja virolaisten heimosuhteita elpymään tilanteessa, jossa tasavaltoihin pyrittiin juurruttamaan venäläistä kulttuuria. Laivayhteys Helsingin ja Tallinnan välillä palautettiin vasta vuonna 1965.<sup>636</sup> Maitse omatoimimatkailu puolestaan oli 1950-luvulla sallittua vain Vainikkalan kautta, ja siellä tie oli aivan rajan pinnassa kyhjöttävän Vainikkalan ja parikymmentä kilometriä sen itäpuolella sijaitsevan Lušaikan välillä sodan jäljiltä edelleen käyttökelvottomassa kunnossa. ”Kummankaan maan hallitus ei ole asiaan kiinnittänyt huomiota”, sanoi Karvonen. Ehkä hän vihjasi, että vimmaiset armeijat olivat vyöryneet alueen yli nimenomaan suomalaisten syystä ja sen mukaisesti pitäisi korjausvelvollisuudenkin langeta. Mutta on tässä esimerkki myös siitä, miten asiat seuran piirissä yleensä vain oli tapana tai kuului ilmaista.<sup>637</sup>

---

634 Kokousptk:t 13.5. ja 1. ja 6.8.1957. Cb:1; Toimintakertomus vuodelta 1957. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

635 Kinnunen 1998, 121–122.

636 Graf-Roiko-Jokela 2004, 74, 77–78, 86–87.

637 Kokousptk 6.8.1957. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

## 4.6. SN-Seura ja SKP

### 4.6.1. Kommunistit etujoukkona

SKP:n ja SN-Seuran yhteistyö oli eri vuosina eri laatuista, ja enemmän tai vähemmän tiivistä ja avointa. Omasta näkökulmastaan kommunistipuolue suhtautui ystävyysseuraan osana demokraattista järjestökenttää, jota sen tuli etujoukkoteoriansa mukaisesti huoltaa ja kaitsea. Virallista yhteyttä ei kuitenkaan ollut, eikä sn-seuralaisten näkemys tiiviin yhteistyön tarpeellisuudesta aina itsestään selvästi sama kuin SKP:sta katsoen. Näin oli tietysti Oulun alkuaikoina laajapohjaisessa seurassa, mutta myös vasemmistolaisissa piireissä kuvainnollinen pässi narussa heittäytyi useinkin rasittavan itsepäiseksi. Uskollisista uskollisimmat Jonne Kuivala ja Ville Korhonen pitivät esimerkiksi Martti Murron toimintaa Koskelankylän SN-Seurassa hyvin epäsuotavana<sup>638</sup>. Niin aikalaisille kuin historiaa kirjoittaville jälkeläisille on silti ollut selvää, että puolue ohjasi seuraa vahvalla kädellä, myös Oulussa, yksinkertaisesti koska menettely oli jatkuvasti täysin linjassa SKP:n tavoitteiden kanssa. Suurin syy keskusta-oikeisto-ryhmittymien katoamiseen SN-Seuran toiminnasta 1940-luvun loppuun mennessä oli niljakas tunne, että tässä tulee tukeneeksi tahoja, joiden valtiollinen vakaumus on aivan liian etäällä omasta. SKP:n ote seurasta säilyi yhtä kauan kuin punaorpopolven ote puolueesta, ja murros alkoi vasta 1960-luvulla<sup>639</sup>.

SKP:lle tehokas keino valvoa SN-Seuraa oli valikoida sen palkalliset toimihenkilöt omista riveistä. Kaisa Kinnunen on tutkimustaan varten haastatellut useita seuran piiri-sihteeireitä ja todennut, ettei puolueen yhteydenpito heihin tästä huolimatta ollut niin säännöllistä tai määräilevää kuin voisi olettaa.<sup>640</sup> Paikkakuntakohtaisia eroja varmasti oli, niitä aiheuttivat myös puolueen ja seuran kulloistenkin paikallisjohtohenkilöiden persoonalliset ominaisuudet. Kun piirisihteerit kaadereina olivat tekemisistään puolueelle vastuussa ja pestiin suhtauduttiin puoluekomennuksena, niin lienee selvää ettei hommissa kovin paljoa sooloiltu koskaan.<sup>641</sup> Huomionarvoista on sekin, että vaikka SKP:n arkistoissa on runsaasti SN-Seuraa koskevaa materiaalia, niin ainakin Oulussa seuran

638 *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 69.

639 Kinnunen 1998, 153, 156.

640 Kinnunen 1998, 223.

641 Kaitseennasta esim. ”SKP:n johtotyön kysymyksiä Oulun piirijärjestön alueella” s.a. 1950-luvun loppu. De:2. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

papereista puuttuvat käytännössä kokonaan suorat viittaukset kommunistipuolueeseen. Vastikään Ouluun palkatun Aini Kotilaisen kirje keskusseuran Uno Laurikaiselle onkin tuiki harvinainen ilmaus SKP-yhteydestä. Siinä Kotilainen kehuu hyvää yhteistyötä Jaska Lehtorannan, eli SKP:n Oulun piirisihteerin<sup>642</sup> kanssa: ”Hän on tuntemistani piirisih- teereistä ensimmäinen, joka ymmärtää Seuran työn oikein ja tukee sitä.”<sup>643</sup> Puolueessa Kotilaista luonnehdittiin hieman myöhemmin, että parikymppisen naisen poliittinen ko- kemus on heikko, mutta kaikeksi onneksi hän nojaa työssään SKP:n piirisihteeriin. Ehkä juuri yhteydenpidon myöntäminen Lehtorannan kanssa SN-Seuran kanavilla oli osoitus Kotilaisen vähäisestä kokemuksesta. Ainakin se osoitti, ettei Aini ollut sisäistänyt van- halle kaartille selkärangatuntumalla elintärkeää konspiraation periaatetta. Ja miksipä oli- si, hän oli liittynyt vasemmistolaiseen järjestötoimintaan 16-vuotiaana vuonna 1945.<sup>644</sup>

Seuraajista Väinö Urpilaista (s. 1912) puolestaan ei vaivannut kokemuksen puute.<sup>645</sup> Myös hän kuului punaorpoja nuorempaan polveen, mutta oli Kotilaiseen verrattuna va- rovainen kenelle ja mitä kirjoitti, ja laati kokouspöytäkirjoistakin useampia luonnoksia ennen kuin paketoiti ne arkistokuntoon. Erityisesti keskusteluosuudet muuttuvat versioi- den edetessä toisiksi.<sup>646</sup> Ero vanhaan oli se, ettei papereita joissa kerrotaan, että mitä oi- keasti puhuttiin sentään enää huolellisesti poltettu. Urpilaisen luonnoksia on fragment- teina säästynyt muutamia, ja tämän tekijälle ne luonnollisesti ovat olleet kullan arvoisia. Näiden merkkien vuoksi ajattelen, että SN-Seuran aineistot on aikanaan laadittu ulko- puolisten uteliaisuus ja myös tuleva historiankirjoitus huomioiden, ehkä tietoisesti juuri sitä varten. Asiat joita ei ”kuulunut olla”, eli riidat ja puoluepolitiikka, siivottiin pöytä- kirjoista tai käsiteltiin siten, ettei jälkiä seuran arkistoon jäänyt. Piirin työvaliokunta ei liiemmin pöytäkirjoja laatinut ennen 1960-lukua, yhdenkään piirisihteerin aikana. Väinö Urpilaisen poika kertoi isän muistiinpanoja löytyneen yllättävistä paikoista. Tyhjän tu- pakka-askin sisäpuolella oli toisinaan pikkutekstiä, tosin ei välttämättä työhön liittyen ja usein ihan käytännön syistä. Jokin asia tai idea vain piti kirjoittaa ylös sellaisella hetkel-

---

642 *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966*, 65, 70. SKP:n Oulun piirisihteerin vaihtui samaan ai- kaan kun Unto Saarinen joutui lähtemään SN-Seurasta. Siten asioilla saattaisi olla yhteys, mutta Jääs- kelää ei puhdistettu, vaan hän palasi puoluetehtäviin Ouluun jo seuraavana syksynä.

643 Kotilainen Laurikaiselle 11.1.1950. Da:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

644 1B SKP So/Ko-Kv. KansA.

645 1B SKP Hmp I/ymp -Olu. KansA. Ks. myös Henkilöarkistot 5/Urpilainen, Väinö. KansA.

646 Esim. Vuosikokousptk 9.3.1958 ja samassa kotelossa irrallaan olevat asiakirjat ”Keskustelua toimin- takertomuksesta aamulla” ja sen ensimmäinen puhtaaksikirjoitus. Sa. vrt sisältö. Ca:1. SN-Seuran Ou- lun prj:n arkisto. OMA.

lä, ettei paperia ollut käsillä.<sup>647</sup> Tapa sinänsä saattoi kyllä olla toisenlaisena aikana eletyn elämän peruja.

Väinö Veijolan jälkeen myös piirin puheenjohtajat olivat kommunistipuolueen jäseniä. Veijolan erottua tehtävään palasi Kalle Huhtala, ja häntä seurasi vuonna 1952 OOK:n johtoon hieman aiemmin nimitetty Arvi Torvi. Huhtalan lähtö ei ilmeisesti ollut vallan sopuisa, ja jonkinlaisena osapuolena riidassa oli piirin varapuheenjohtajaksi pyrkivä Martti Murto.<sup>648</sup> Osuuskauppamies Torvi oli lähtenyt vaatimattomista olosuhteista ja päässyt pitkälle, ja mukana SKP:n toiminnassa jo maanalaisella kaudella. Hänen nimityksensä Otto Karhin seuraajaksi sai aikaan hirveän riidan Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK:n sosialidemokraattien kanssa.<sup>649</sup> Pidemmän päälle SKP ei ollut tyytyväinen Torven toimintaan OOK:ssa, ja hän joutui lähtemään sieltä ja saman tien SN-Seuran luottamustehtävistä vuonna 1959. Virallisesti syy oli se, mikä kapitalistisessa järjestelmässä yleensäkin: Firma ei tuottanut tarpeeksi. Puoliso, SKDL:n kansanedustaja Irma Torvi teki selväksi, että hänen mielestään Arvin potkuissa oli mukana politiikkaa ja muutakin hämärää, ja kohtelu puolueen taholta hyvin epäoikeudenmukaista.<sup>650</sup> Torven jälkeen SN-Seuran piirin puhetta johti *Kansan Tahdon* toimittaja Niilo Wilenius (Vilenius).<sup>651</sup>

Myös piiritoimikunnan jäsenet edustivat ennen 1950-luvun loppua pitkälti laitavasemmistoa, mutta se kehitys määräytyi alhaalta käsin ja vastoin SKP:n toiveita. Maalaisliittolaiset Erkki Tuomikoski ja Onni Kumpulainen osallistuivat työskentelyyn sen verran heikosti, että melkein heitä voisi sanoa paperijäseniksi. Muutkin ammattinsa perusteella sivistyneistöön lukeutuvat kävivät kokouksissa harvakseltaan, ja heidän edes nimellinen edustuksensa lopahti Unkarin kansannousun jäljiltä. Poikkeus oli juristi Pentti Arola, myöhempi apulaiskaupunginjohtaja, joka näkemyksiltään kuitenkin oli lähellä kansandemokraatteja<sup>652</sup>. Sosialidemokraatit olivat kadonneet piiritoimikunnasta vähin äänin jo

---

647 Erkki Urpilaisen haastattelu 23.9.2013.

648 Kokousptk:t 1.10.1951 (luonnos) ja 3.4.1952. Ks. molemmissa Murron puheenvuorot. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

649 Kokousptk 27.8.1951. Cb.1B SKP:n Oulun kaupunkijärjestö. KansA. Tämän myötä SDP myös menetti OOK:n johtopaikan kansandemokraateille lopullisesti. Torvea seurasivat Kalle Huhtala ja Oulun entinen Valpo-päällikkö Herman Tunturi, molemmat siis skp:läisiä. Manninen 1995, 134.

650 Henkilöarkistot 5/Torvi, Arvi. Passim. KansA.

651 Saarela 2006, 433.

652 Manninen 1995, 168.

vuosikymmenen vaihteessa.<sup>653</sup> Samoin kävi osastoissa, tosin niistä laajapohjainen oli koskaan ollut vain Oulun osasto. Tilanne ei missään nimessä tyydyttänyt, ja kokouksissa asiaankuuluva itsekritiikki alkuvuosien politikoinnista vuorotteli taantumuksen syytelyn kanssa.<sup>654</sup>

Moneen kertaan todettiin kyllä sekin, etteivät edes kommunistit osallistuneet ystävyys-toimintaan riittävän aktiivisesti. Vuonna 1952 SKP:n Oulun piirijärjestö päätti tehdä puolueosastoittain tarkistuksen SN-Seuran jäsenyyksistä, ja edustajakokouksessa puolueen jäsenet velvoitettiin viimeistään nyt liittymään seuraan.<sup>655</sup> Myös seura itse näyttää tuolloin pyrkineen rekrytoimaan jäseniä enemmän vasemmalta. Oulun osasto esimerkiksi järjesteli suljettua, vasemmistolaisten järjestöjen keskistä itsenäisyyspäivän tilaisuutta kaupungintalossa. Tosin osasto saattoi olla siinä hiukan omilla teilläänkin tai enemmän SKP:n kuin oman piirijärjestön vanavedessä, kuten saattoi olla myös alkuvuodesta Mannerheim-kampanjan yhteydessä. Siihen osallistuminen ei varmasti ollut lisännyt seuran suosiota ulkopuolisten keskuudessa, ja kaupunkikin esti tuon itsenäisyysjuhlan tiloissaan. Viime hetkellä se antoi juhlasalin sotainvalidien käyttöön, ja väitti osaston jo hyväksytyksi kuvitteleman hakemuksen menneen vahingossa läpi sormien.<sup>656</sup> Arvioivan avoimuuden vuonna 1954 SN-Seuran virkaa toimittava piirisihteeri Rötkin päästettiin puhumaan SKP:n Oulun alueen aktiivien kokoukseen siitä, kuinka seuran merkitystä ei ole täysin ymmärretty. Tässä viitattiin Ville Pessin lausuntoon puoluekokouksessa. Rötkin sanoi väelle, että puolueen jäseniltä tullaan lähitulevaisuudessa pyytämään apua SN-Seuran lehtimyyneissä, jäsenmaksun kannossa ja Oulun osaston kuoron toiminnan kohentamisessa.<sup>657</sup> Tämä oli uutta myös sikäli, että Rötkin tuolloin esiintyi nimenomaan SN-Seuran edustajana. Yleensä piirisihteerit ja muut seuran toimihenkilöt edustivat kommunististen järjestöjen kokouksiin osallistuessaan jotain muuta tahoa, SKP:n puolueosastoa tai esimerkiksi osuustoimintajaostoa.<sup>658</sup>

---

653 Liite 1. Piiritk:n jäsenet Ks. myös kokousptk:t 1950–1955. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

654 Esim. vuosikokousptk:t 1958–1962. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

655 SKP:n Oulun prj:n työsuunnitelma ajalle 1.1.–31.5.1952 ja SKP:n Oulun prj:n edustajakokouksen päätöslauselma 1952. Kotelossa Da-Dq-Dh. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

656 Kokousptk:t 6.11. ja 26.11.1952. Cb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

657 Toimintasuunnitelma 1.1.–31.5.1952 ja VIII sääntömääräisen edustajakokouksen päätöslauselma.

Kotelossa Da-Dq-Dh; Kokousptk 10.10.1954. Ce. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

658 Ks. osallistujalistat. Cd. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

Unkarin kansannousun kukistaminen aiheutti Euroopan kommunistipuolueissa vakavan aatteellisen kriisin ja joukkoeroamisia. Suomessa näin ei tapahtunut, kriisi oli korkeintaan hiljainen ja luopuruus pinnanalaista. Kimmo Rentolan mukaan syitä oli kolme: Kommunisteille suotuisa poliittinen suhdanne eli Kekkosen presidenttiys ja siitä seurannut toive päästä hallitukseen, onnistunut yleislakko ja SDP:n sisäinen hajaannus. Toiseksi intellektuellien osuus SKP:ssa oli poikkeuksellisen alhainen, ja kolmanneksi Stalinin terrori oli suomalaisen kommunismin kohdalla niin iso asia, ettei kantta sen yltä juuri tohdittu avata.<sup>659</sup> SN-Seurassa kehitys noudatti vaihtoehtoista linjaa: Jo ennen Unkarin tapahtumia Stalin-kultin murtuminen oli saanut ihmiset kyselemään, että mitä muuta inhottavaa Neuvostoliitossa saattaisi olla kuin joukkomurhaajan henkilöpalvonta. Keskusseura vähätteli kriisiä ja katsoi perusjärjestöjen arvioineen vuoden 1956 tapahtumien vaikutukset seuraan väärin,<sup>660</sup> mutta ainakin Oulussa tilanne oli oikeasti vakava. Älymystö lähti piiritoimikunnasta, ja Oulun osaston jäsenmäärä putosi yli 2/3:lla. Suurimman osan osastosta eronneista on täytynyt olla työväkeä. Koko piirin alueella nukahhti vuonna 1956–1957 toista kymmentä osastoa, ja osanotto seuran tilaisuuksiin laski aivan minimaaliseksi.<sup>661</sup>

#### 4.6.2. Jäsenistö: Ikääntyviä työmiehiä

Oulun SN-Seuran jäsenistö oli 1950-luvulla iäkkäänpuoleista ja alkuvuosien jälkeen yhteiskunnalliselta katsannoltaan homogeenisen vasemmistolaista. Ikäpyramidin lisäksi vinoutunut oli sukupuolijakauma, minkään ikäisiä naisia oli toiminnassa mukana hyvin vähän. Moni SKP:n maanalaisen kauden työntekijä jatkoi aktiivitoimintaa SN-Seurassa vielä eläköidyttyään varsinaisista puoluetehävistä, ja punaorpopolvikin tuli sen ajan kävelykeppi-ikään vuosikymmenen kuluessa. Isoisia viisikymppiset saattavat toki olla nykyäänkin. Karujen vaiheidensa vuoksi punaorvot katselivat maailmaa sellaisesta kulumasta, että muiden ei aina ollut helppo heidän puheitaan ja tapojaan ymmärtää. Niitä vierastettiin niin nuorempien kuin vanhempienkin keskuudessa<sup>662</sup>. Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton historian kirjoittanut REIJO VIITANEN on todennut, että vasemmistonuoriso kyllä hyväksyi vanhempien kommunistien omituisuudet ja oli valmis anta-

659 Rentola 1997, 449–450.

660 Kinnunen 1998, 119–120.

661 Vuosikokousptk 9.3.1958. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Ks. myös kaavio 3 s. 143.

662 Rentola 1997, 179;

maan paljon anteeksi. Moni tunsi tarvetta hyvittää heidän kovat kokemuksensa. Silti nuoret sisimmässään pitivät punaorpoja melkoisina mäntteinä, ja varsinkin julkisen ja pinnanalaisen jatkuvan erottelun on täytynyt tuntua rasittavalta ja turhaltakin.<sup>663</sup>

Niin nuorisolle kuin naisille oli sodan jälkeisessä demokraattisessa järjestökentässä varattu omat seuransa. Niiden puitteissa he myös pysyttelivät, SN-Seuran kannalta ongelmaksi asti. Jo vuonna 1951 todettiin, että nuorten saaminen mukaan toimintaan on ehdottomasti välttämätöntä, kun asiasta oli ehtinyt huomauttaa VOKS:kin<sup>664</sup>. Samoin vakavana ilmiönä nähtiin naisten vähäinen osanotto.<sup>665</sup> Sn-seuralaiset olivat oman aikansa miehenpuolia, vaikka kuinka itseymmärryksessään edistysmielisiä ja demokraatteja, ja rekrytoinnin tehostamistarvetta viime saralla perusteltiin ihan peittelemättä huutavalla puutteella kahvinkeitäjäistä. Taloudelliset seikatkin painoivat, nimittäin rouvien käsityöt soveltuisivat hyvin arpajaispalkinnoiksi ja ”naiset yleensä ovat hyviä keräämään rahaa”.<sup>666</sup> Naisia yritettiin haalia jäseniksi piiritoimikuntaan, mutta heikolla menestyksellä. Enemmän heitä uskaltautui mukaan vasta vuonna 1958, kun piirille perustettiin erillinen naisjaosto. Nuorisojoukkoja saatiin odotella monta vuotta pidempään, ja vielä vuonna 1963 harmiteltiin, ettei kokouksissa juuri näy alle 60-vuotiaita kasvoja.<sup>667</sup>

Aktiivien keskimäärin kekkuli asenne sivistyneistöä ja maatalousväestöä kohtaan oli Arvi Torven mielestä edelleen vuonna 1955 suurena syynä siihen, ettei kontakteja näihin tahdottu saada millään. Vuosikokouksessa Torvi sanoi osastojen edustajille hyvin tiukkaan sävyyn, että kunkin on nyt alettava kiinnittää huomiota siihen, miten tulee suhtautuneeksi seuran ulkopuolisiin henkilöihin.<sup>668</sup> Kärjistäen ja sinänsä aivan epäreiluna yleistyksenä voisi sanoa, että eettisesti liukunut, muita ihmisiä aliarvioiva manipulointi ja jyrääminen tuntuu kyllä olleen toimintatapana ikävän tavallista.<sup>669</sup> Veteraanien epäluuloisuus näkyi passivoitumisena seuraavan vuosikymmenen taitteessa, kun sivisty-

---

663 Viitanen 1994, 22, 78–79.

664 Kinnunen 1998, 107.

665 Kokousptk 11.6.1951. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

666 Talousjaoston ptk 15.1.1958. Ch:1 SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

667 Kokousptk Kokousptk:t 11.3.1954 ja 25.3.1958. Cc:1; Irtolappu ”Naistoiminnan luonnostelua” Sa. Vuosi 1958 ja Vuosikokousptk 9-10.3.1963. Ca:1. Ks. myös saman ptk:n luonnos Sa. kotelossa Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

668 Vuosikokousptk 13.3.1955. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

669 Hyvä esimerkki löytyy Mannerheimin patsashankkeen vastakampanjakokouksen puheenvuoroista ja päätöksistä. Ptk 23.1.1952. Cd:1. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

neistö alkoi osoittaa kiinnostusta SN-Seuran toimintaa kohtaan. Vielä myöhään 1960-luvulla pudasjärveläinen Sormunen muisti katkeruudella sosialidemokraattien vuoden 1947 *Jo riittää* -kampanjan<sup>670</sup> vaikutukset SN-Seuraan. Jos puhuja oli Ilmari itse, hän seurasi noita tapahtumia Helsingissä SKDL:n kansanedustajana. Toinen, ja paljon viehättävämpi, pöytäkirjoja leimaava piirre on haikea nostalgia. Etenkin Ville Korhonen muisteli kokouksissa mielellään vanhoja hyviä aikoja, sodan päättymistä, seuran järjestäytymistä ja leveää uuden suunnan yhteisrintamaa. Haikeasti puhui myös Martti Murto, jolle Neuvostoliitto oli joskus ollut se toinen isänmaa. ”Venäjällä on myymälöitä joissa ei ole myyjä ja kauppa käy samoin pusseissa (linja-autoissa) ei ole rahastajia ja jokainen maksaa itse.”<sup>671</sup>

### 4.6.3. Paikallista liennytystä

SKP:n politiikan ja SN-Seuran toiminnan samantahtisuudesta Oulussa kannattaa tarkemmin esitellä tapaukset merkkivuodelta 1954. Tähän saakka tiukan ehdoton puolenvalinta kylmässä sodassa oli johtanut suomalaista kommunismia eristykseen muusta yhteiskunnasta, eikä vuosien 1946–1949 kaltaiseen liikehdintään enää 1950-luvulla ollut sisäpoliittisia edellytyksiä. Moskovakaan ei kannattanut radikaaleja otteita. Niinpä patitiin ajautunut SKP ryhtyi koettamaan uutta keinoa, suhteiden parantamista sosialidemokraatteihin.<sup>672</sup> Oululaisille käännettä ja uutta vaalistrategiaa, ei vähempää kuin yhteisrintaman rakentamista, saapui vuoden 1953 päätteeksi selostamaan Yrjö Murto. ”Ei saa olla niin mustaa perukkaa tai kyläkulmaa, ettei siellä saada meidän toimesta yhteisesiintymistä aikaan.” Oulussa sellainen perukka oli ainakin Koskelankylä, jossa Ville Aitto-oja varoitti syntyvän pahoja hankaluuksia jos noskeja kovin alettaisiin hyysäillä.<sup>673</sup> Sosialidemokraatit kuitenkin torjuivat sovintoyrityksen, ja kansanrintaman sijaan SDP pyrki seuraavan kevään hallitusneuvotteluissa edustamaan yksin koko vasemmistoa.

---

670 ”Taisteleva sosialidemokratia” nousi reaktiona laitavasemmiston liikehdintään sodan jälkeen. Iskulause kuului *Jo riittää hinnakorotukset, valhelupaukset, mielipideterrori, pakkodemokratia*. Soikkanen 1991, 193.

671 Luonnos ”Keskustelua toimintakertomuksesta aamulla” Sa. v. 1958; vuosikokousptk:t 3.–4.3.1962 ja 9.–10.3.1963. (keskusteluosuudet) Ca:1; Ks. myös pöytäkirjaluonnos v. 1961 toimintakertomuksen 2. puolella. Sa. n. 1967. Db:1; SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

672 Rentola 1997, 308–309.

673 SKDL:n, SKP:n, SDNL:n ja SNDL:n piiritoimikuntien kokousptk 20.12.1953. Cd:1. 1B SKP:n Oulun prj. KansA. Gustaf Noske oli saksalainen oikeistososialidemokraatti ja Weimarin tasavallan puolustusministeri, joka johti nk. spartakistikapinan kukistamista vuonna 1919.



Vaaleissa 43 edustajapaikkaansa säilyttänyt SKDL syrjäytettiin oppositioon melkein jo rutiinilla.<sup>674</sup> Ja vaikka Pohjois-Suomen sosialidemokraatteja yhä pidettiin pehmeämpinä kuin etelän aateveljiään, niin esimerkiksi yhteisistä vappuesiintymisistä he kategorisesti kieltäytyivät myös Oulun piirissä.<sup>675</sup>

Tässä tilanteessa SKP kääntyi jälleen SN-Seuran puoleen. Ennen kevättä 1954 seura ei Oulussa näytä vuosiin edes yrittäneen mainittavia aloitteita oman viiteryhmän ulkopuolelle, mutta nuorisovierailun yhteydessä saatiin SNE:n tuella pieni latu aurattua auki. Syksyn välirauhan 10-vuotisjuhlallisuuksia järjestettäessä sitä ryhdyttiin hyödyntämään, ja piiri kutsui juh latoimikuntaan mukaan Oulun kaupungin, sen nuorisotyölautakunnan ja kymmenittäin ei-poliittisia järjestöjä. Sinänsä tässä ei tietysti ole muuta kummallista kuin sopiva ajankohta suhteessa SKP:n suunnanmuutokseen. Merkittävämpikin motiivi lienee ollut ihan oma huoli, että juhlat ilman riittävää ohjausta karkaavat sankaritari noinniksi ja epäviralliseksi itsenäisyysjuhlaiksi sotapolitiikan kritiikin sijaan, tai jäävät jopa pitämättä. Talvisodan alkamisesta tuli tuona syksynä kuluneeksi 15 vuotta, ja häviäjälle luontevasti suomalaisten mieliä kohottivat, kuten nykyäänkin, ennemmin sotien syttymis- kuin loppumispäivät. Välirauhajuhlien tulos ei järjestöjen osanoton puolesta poikennut aiemmasta, mutta Oulun kaupunki suostui kutsuun.<sup>676</sup>

Seuraava yritys on sitten yllättävä, niin myös se, ettei onnistuminen jäänyt paljosta kiinni. SN-Seura päätti nimittäin järjestää Ouluun itsenäisyysjuhlat, yhteisesti Oulun kaupungin kanssa ja ihan oikeana päivänä, ja kaupungintalossa. Toisin kuin kaksi vuotta aiemmin, iso sali myös luvattiin. Apua siinä lienee ollut Otto Karhista, joka suostui avauspuheen pitäjäksi. Asiaa hierottiin pienessä piirissä joka ei jättänyt jälkeensä pöytäkirjoja, mutta ilmeisesti vaatimus saada keskusseuran edustaja pääpuhujaksi lopulta kaatoi hankkeen ja kaupunki vetäytyi. Jälkipuinti tapahtui Helsingissä seuraval tuuston kokouksessa tammikuussa, siellä Arvi Torvi nimesi syylliseksi asioihin takaportin kautta puuttuneet kaupunkiliiton edustajat. Ja kyllä suunnitelmat sen verran pitkälle ehtivät, että jonkinlaista kähmintää tähän voi hyvin uskoakin liittyneen.<sup>677</sup>

674 Rentola 1997, 316, 318, 327.

675 Yhteenveto vappukamppailusta 1955. He:1. 1B SKP:n Oulun prj. KansA.

676 Kokousptk 13.9.1954. Cb:1 ja järjestöedustajakokouksen ptk 1.9.1954. Vaippalehti muut pöytäkirjat Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto; Piirin kirje Oulun osastoille 20.8.1954. Eb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

677 Ptk itsenäisyysjuh latoimikunnan kokouksesta 9.11.1954. Vaippalehti muut pöytäkirjat Ch:1. ja ko-

Mutta osattiin SN-Seurassakin, ja oli varmasti ennakoitavissa, ettei keskusseuran livauttaminen Karhin mukanaolon takia viralliselta näyttävään juhlaan tule onnistumaan. Seuran linja Helsingissä oli jatkuvasti Ouluun verrattuna radikaali ja sikäläisillä tapana selettää asioita sormi ärsyttävästi pystyssä, kuten jo monesti oli nähty ja *Kalevassa* kommentoitu. Paikallisesti toisensa tuntevat ihmiset olisivat voineet säätää puheiden sisällön kaikille siedettäväksi ja imagovoitto SN-Seuralle ollut melkoinen, vaikka lopputulos siten kompromissien tapaan olisikin ollut latteahko. Varmaan tämä tajuttiin, ja ehkä kyseessä oli jälleen suora käsky järjestöhierarkian ylemmiltä portailta. Myös toinen banaalin kuori asetettiin ihan itse. Ovelan oloisesti piiritoimikunta määräsi Oulun osaston juhlimaan omaa 10-vuotista taivaltaan itsenäisyyspäivänä, kun oikea vuosipäivä oli varhaisuudessaan komea 3.11<sup>678</sup>. Mitä niiden bakkanaalien puheet ja ohjelma olisivat kaupungin yhteisjuhlien nostamassa innostuksessa sisältäneet, voi hyvin kuvitella.

Harmeista huolimatta ensimmäiset nousua ennakoivat liikeyhdessä Oulun SN-Seurassa alkoivat 1950-luvun puolivälissä. Vedenjakaja oli sisäpolitiikan liennytyksivuosi 1954, jolloin myös neuvostoyhteydet avautuivat ja turistimatkailu pääsi käyntiin. Ennen tätä seuran toiminta oli melkein pelkkää vastahakoisten ihmisten valistamista ja yyy:n ja Neuvostoliiton merkkipäivien juhlintaa, ja näillä taas väkisin poliittinen kaiku jo todetuista syistä. Oulun sosialidemokraattien varovainen suojeleminen SN-Seuraa kohtaan oli tiedossa Helsingissäkin, jossa sitä tosin epäiltiin SDP:n taktikoinniksi oman kannatuksen nostamiseksi<sup>679</sup>. Kun Oulu vuonna 1957 solmi ystävyyskaupunkisuhteet Neuvosto-Ukrainan Odessaan, juuri SDP:n isokenkäiset Otto Karhi ja Arvo Heino hankkiutuivat piiritoimikunnan jäseniksi. SN-Seura ei vielä aikoihin ollut mikään ponnahduslauta valtakunnanpolitiikkaan tai komealle virkauralle, mutta kun Heinosta kesäkuun lopussa vuonna 1961 tuli Oulun kaupunginjohtaja, viran tarjoili puoliksi tiskin alta SKDL:n valtuustoryhmä<sup>680</sup>. Eivät hyvissä ajoin rakennetut suhteet ystävyysseuraan hänelle siinä tosiaan ainakaan haitaksi olleet. Otto Karhi (s. 1876) taas ikänsä puolesta muisti yhden työväenliikkeen ja kaiken hyvän, mitä yhtenäisen vasemmisto ehti ennen sisällissotaa saada aikaan. Hän johti OOK:ta yli puoli vuosisataa ja istui Oulun valtuustossa 45 vuot-

---

kousptk 1.12.1954. Cb:1; SN-Seuran valtuuston ptk 6.11.1955. Eab:4. Ks myös vuosikokousptk 13.3.1955. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

678 Piirin yleiskirje ystävyyskauden vietosta (Oulun osaston kappale) 13.10.1954. Eb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

679 Kinnunen 1998, 161.

680 Manninen 1995, 164, 168. Heinin puoluekannasta ks. Kenttä 1986, 231.

ta, vuosina 1939–1961 sen puheenjohtajana<sup>681</sup>. Niinpä yhteiselo ja pärjääminen ääri-  
dan kanssa ei Karhille varmaan ollut kovin kummoinen ongelma, kokemusta ainakin  
löytyi. Oulun osastossa lähes vuosikymmeneen ensimmäinen sosialidemokraattinen joh-  
tokunnan jäsen oli U.O ”Olli” Rajasmaa, hän liittyi mukaan vuonna 1959.<sup>682</sup> Rajasmaal-  
akin tosin oli oma jännittävä taustansa maanalaisen vasemmiston toiminnassa.<sup>683</sup>

## **4.7. Ystävyyskaupunkisuhteet**

### **4.7.1. Arvo Heinon orientaatio**

Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyyskuntatoiminta alkoi syyskuussa 1953. En-  
simmäiseksi ehti Lahti, joka solmi ystävyysuhteet Zaporoshen kaupungin kanssa. Lo-  
kakuussa olivat vuorossa Turku ja Leningrad ja seuraavana vuonna Helsinki ja Mosko-  
va. Välittäjänä toimi SN-Seura. Protokolla meni niin, että ystävyyskaupunkia haluava  
suomalainen kaupunki otti seuraan yhteyttä, se toimitti toivomuksen VOKS:lle, joka sit-  
ten vei asiaa eteenpäin Neuvostoliitossa. Suomalaiskaupunki hyväksyi saapuneen vasta-  
tarjouksen, jonka jälkeen kaupungit vahvistivat suhteen keskenään. SN-Seura ei viralli-  
sesti enää ollut asiassa osapuolena ja jossain päin sattui, että seura syrjäytettiin myö-  
hemmästä toiminnasta kokonaan.<sup>684</sup> Oulu–Odessa-suhteet olisivat aivan oma, monita-  
hoinen ja hyvin mielenkiintoinen tutkimuskokonaisuutensa. Tässä pystyn vain raapaise-  
maan pintaa, ja ainoastaan SN-Seuran arkistojen valaisemasta kulmasta. Lisäksi Oulun  
kaupunki on julkaissut Odessa-suhteiden 50-vuotisjuhlahistoriikin vuonna 2007.<sup>685</sup>

Oulu solmi ystävyysuhteet isoista suomalaiskaupungeista viimeisten joukossa, vasta  
vuonna 1957. Ei se varsinaisesti myöhässä ollut, uusia yhteyksiä järjesteltiin koko Neu-  
vostoliiton jäljellä olevan olemassaolon ajan ja yritykset olivat alkaneet jo kolme vuotta  
aiemmin. Aloitteen kaupunginhallinnossa tekivät Reino Kiiskinen ja muutamat muut,  
mutta tuolloin ilmeisesti jouduttiin jonoon ja kaavailtu Rostov menikin Kajaanille. Moni  
asia tapahtui Neuvostoliitossa hitaasti ja tieto Rostovin saamista päällekkäisistä kutsuis-

681 Manninen 1995, 134, 157. Karhi kuului maalaisliittoon vuoteen 1919 saakka.

682 Vuosikokousptk:t 18.1.1959 ja 29.1.1960. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

683 Vp I hmp A:3854. KA.

684 Kinnunen 1998, 344–346.

685 Turunen 2007. Itselläni käytössä on lähinnä saatavuuden vuoksi ollut kirjan venäjänkielinen versio,  
mutta toki sama teos löytyy suomenkielisenäkin.

ta saapui suomalaisille vasta vuonna 1956, jolloin Kajaanin kaupungin ystävyysuhteita oltiin jo julkistamassa. Silloin Oululle ehdotettiin mitä kohteliaimmin tilalle Ukrainan Odessaa.<sup>686</sup> Viivästely johtui siitä, ettei komiteoiden luvatussa maassa ollut ystävyyskuntatoiminnan kehittämiseksi ennen 1960-luvun puoliväliä selkeää organisaatiota, vaikka toiminta oli huomattavan laajaa. Tehottomuutta kritisoivat myös Suomessa toimivat Neuvostoliiton edustajat.<sup>687</sup>

Odessa-yhteyksien kautta SN-Seura ja Oulun kaupunki joutuivat ennen näkemättömän tiiviiseen yhteistyöhön. Alku sujui kitkatta, vaikka muuhunkin seuralaiset ilmeisesti toisilta paikkakunnilta saatujen ikävien kokemusten takia varautuivat. Virallisen sopimuksen varmistuttua kesällä 1957 Toivo Karvonen ilmestyi Ouluun neuvottelemaan piirinkanssa toimenpiteistä joilla varmistaa, ettei kaupunki yrittäisi omia uusia ystäviä yksin itselleen. Tällä kertaa hän kehotti kulkemaan varovasti, ei saisi pahastua tai hätköidä jos ensimmäiset vierailut puolin ja toisin tapahtuisivat virallisten valtuuskuntien merkeissä. Niihin seuralla ei siis ollut automaattista pääsyä, mutta muitakin mahdollisuuksia oli vaikka kuinka paljon. Sopivaa olisi järjestää esimerkiksi kulttuurilaitosten vastavuoroisia vierailuja ja artikkeleiden ja kuvamateriaalin vaihtoa lehdistölle. Vanhat keinot eli kirjeenvaihto ja näyttelyjen koostaminen koulujen oppilastoista olivat edelleen suotavia. Onnistumiseen kuitenkin tarvittaisiin omia kontakteja, ja siksi lähiviikkoina vierailulle tulevia odessalaisia pitäisi ehdottomasti päästä tapaamaan.<sup>688</sup>

Rivien välistä kuultava huoli oli turha. Kaupunginsihteeri Arvo Heino piti piiritoimikuntaa ajan tasalla tilanteen kehityksestä.<sup>689</sup> Arvi Torvi, Väinö Urpilainen ja Martti Murto pääsivät ongelmitta mukaan isännöimään Odessan kaupunkineuvoston edustajien ensimmäistä vierailua elokuussa. Se kesti kuusi päivää, ja niistä SN-Seura sai peräti itselleen yhden kokonaisen. Silloin ohjelmassa oli Oulun Työväen Palloseuran ottelu, kahvittelut Torven pariskunnan kotona ja vierailut järjestöalossa ja Kirjateollisuus Oy:n vasemmistolaisittain historiallisessa kirjapainossa. Lisäksi VR:n kerhohuoneistossa järjestettiin iso neuvottelutilaisuus, joka onnistui yli odotusten. Paikalla oli molempien urheiluliittojen, opettajayhdistyksen, kaupungin nuorisotyön, poliisilaitoksen, kaupunginor-

---

686 Turunen 2007, 5.

687 Kinnunen 1998, 345.

688 Kokousptk 6.8.1957. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

689 Kokousptk:t 13.5. ja 1.8.1957. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

kesterin ja monen muun tahon edustajat. Lehdistöstä sen sijaan vain *Kansan Tahto*, mutta tällä kertaa taisi olla niin, että vaihteeksi niskan päälle päässeet isännät jättivät muun median porstuan puolelle. Tilaisuudessa sovittiin urheiluyhteyksien järjestämisestä ja koulujen pienimuotoisesta yhteistyöstä. Muut ehdotukset jouduttiin vielä jättämään pöydälle, mutta Arvi Torvi huomasi parhaan mahdollisen hetken kysäistä toimikunnan muodostamisesta suhteiden jatkuvaa kehittämistä varten. Kun vieraat kiirehtivät innokkaasti suosittelemaan juuri SN-Seuraa kahden kaupungin järjestöjen välisten yhteyksien hoitajaksi, niin kukapa siinä olisi ryhtynyt vastaankaan väittämään.<sup>690</sup>

#### 4.7.2. Odessan ihme

Ystävyyskaupunkisuhteet Neuvostoliittoon paransivat Oulun SN-Seuran toimintaedellytyksiä huomattavasti, vaikka yhteyksien kehitys tiiviiksi ja ruohonjuuritasoisiksi kesti vielä kauan.<sup>691</sup> Välitön vaikutus oli piirin jaostotoiminnan elpyminen. Piiritoimikunnan jäsenistä syyskuussa perustettu Odessa-jaosto oli niistä ensimmäinen, ja aloitti toimintansa laatimalla nauhoitetun tervehdyksen odessalaisille kumppaneille lähetettäväksi. Nauhalla esiintyi Siltojen laulu, oli Oulun ääniä ja paikallisten haastatteluja. Seuraavan kevään vuosikokouksessa Oulun kaupungilla Odessa-suhteita hoitava Arvo Heino kutsuttiin jaoston jäseneksi ja vuotta myöhemmin mukaan tuli Otto Karhi. Tuolloin molemmat keskeiset paikallispäättäjät liittyivät myös täysjäseniksi piiritoimikuntaan. Odessa-jaosto poiki urheilujaoston, jonka toimintaan ilmoittautui alusta lähtien mukaan porvaristoa. Naisjaoston toimintakin käynnistyi hyvin kun keksittiin, että yleisen huoltotyön lisäksi naiset voisivat järjestää kulttuuriperinteen vaihtoa ukrainalaisten kanssa.<sup>692</sup>

Piirijärjestö piti kiinni roolista, joka sille oli odessalaisten ensivierailun yhteydessä luovattu. Kun Oulun kaupungin lähetystä lähti vastavierailulle Odessaan lokakuun vallankumouksen 40-vuotisjuhlille, piiri laittoi sille mukaan pitkän muistion eri tahojen toivomuksista. Urheilijat halusivat tietysti ystävyysotteluja yleisurheilu- ja palloilulajeissa,

---

690 Selostus Odessan edustajien ohjelmasta Oulussa 14.–19.8.1957. Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

691 Esim. osasto Oulun kaupunginhallitukselle 16.10.1962. Da:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

692 Kokousptk:t 16.9.1957 ja 24.3.1959. Cb:1; Odessa-jaoston ptk 1.2.1958 ja Urheilujaoston ptk:t 1. ja 24.3.1958 Ch:1; Vuosikokousptk 9.3.1958 ja 20.3.1960. Ca:1; Työvaliokunnan kokousptk 25.3.1958. Cc:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

nuorisotyö ja opettajat koulutyötä kuvaavaa valokuva- ja filmiaineistoa sekä askartelu- ja peliohjeita. Kummikoulutoimintaakaan ei torjuttu vaikka pidettiin tarpeellisena, että kaupunki tekisi ensin virallisen päätöksen tällaisen yhteistyön puolesta. Varmaankin hankkeet herättivät keskustelua opettajainhuoneissa, ja vanhempien ainakin pelättiin vastustavan niitä. Oulun poliisi puolestaan halusi delegaation katselevan sillä silmällä Odessan sähköisiä liikenteenohjauslaitteita, että toimivatko ne ja minkä verran hyötyä sellaisten hankkimisesta voisi olla. Varauksetta innoissaan oli musiikkiväki, joka toivoi nuotteja ja nauhoituksia sekä kapellimestari- ja solistivaihtoa. Oulun orkesterin johtaja Urpo Pesonen liittyi niin ikään SN-Seuran Odessa-jaostoon jo vuonna 1958.<sup>693</sup> Paria vuotta myöhemmin perustettiin myös se eri tahojen yhteinen ystävyyskaupunkitoimikunta. Silloin SN-Seuran ei enää tarvinnut pelätä syrjäytetyksi tuleamista, ja toimikuntaan pyydettiin jäseniä kokoomusta lukuun ottamatta kaikista suurista poliittisista puolueista, kaupungin kaikista kulttuurilaitoksista, oppilaitoksista ja sanomalehdistä, myös *Kalevasta*.<sup>694</sup>

Ensimmäisinä vuosina ystävyyskaupunkisuhteet todella olivat enimmäkseen virallisten delegaatioiden ja lahjojen vaihtoa. Yhteydenpito oli muodollista mutta varsin tiivistä.<sup>695</sup> Vuonna 1959 Oulun kaupunki lahjoitti Odessaan merisaunan. Rakennuspaketti sisälsi kaiken tarpeellisen materiaalin hirsistä kalusteisiin ja saunomisvälineisiin ja -laitteisiin, vain rappaushiekka ja betoni piti hankkia paikan päältä. Mukaan lähetettiin rakennusmestari ohjaamaan kokoamista. Odessassa sauna päätettiin sijoittaa paikallisen lastenkodin yhteyteen, ja lahjoittajat olivat ratkaisusta tyytyväisiä ja liikuttuneita.<sup>696</sup> Ouluun odessalaiset puolestaan lahjoittivat ainakin maalauksen, joka ripustettiin esille kaupungintaloon. Ystävyyskiveksi kutsutulle lahjalle ei heti keksitty käyttöä, mutta sitten se päädyttiin muuraamaan ystävyystoiminnassa aktiivisen henkilön uuden kotitakan kylkeen. Aina kun toisessa kaupungissa juhlittiin kumppanin kotimaan merkkipäivää, siitä lähetettiin selostus ystävyyskaupungille. Luennoitsijoiden ja sinfoniaorkestereiden jä-

---

693 Muistio Sa. Syys-lokakuu 1957 ja Urpilainen Oulun kh:lle 27.3.1958. Da:7. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

694 Kokousptk 3.1.1961. Cb:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

695 Turunen 2007, 7–10.

696 Kallista lahjaa suunniteltiin melkein vuosi, ja yöpakkaset taisivat antaa sopivan sysäyksen tuonkin aikkeen toteutumiselle. Odessajaoston kokousptk (läsnäolevan Heinon ilmoitus) 1.2.1958. Ch:1. ja Oulun kaupunki Odessan ktk:lle 25.1.1959 sekä vastaus 10.6.1959. Hba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

senten vaihto pääsi vauhtiin 1960-luvulla.<sup>697</sup> Suomen- ja Neuvostoliiton ystävyyssuh- teille myöhemmin tyypillisenä pidetty, nykyään hupsulta tuntuva ylikoristeellinen litur- gia opittiin Oulussa noottikriisin myötä. Jäyhän asiallinen tyyli meni vaihtoon aivan yhtäkkiä alkuvuodesta 1962. Samana keväänä ensiyhteyden otti Odessan koulun no. 118. Kansojen Ystävyyden ja Rauhan Klubi, joka kertoi olevansa kirjeenvaihdossa eri maiden lasten ja yhteiskunnallisten ja valtiollisten vaikuttajien, myös presidentti Urho Kekkosen kanssa.<sup>698</sup> Klubin puheenjohtaja, Aleksandr Bolšoi tuli sittemmin oululaisille ilmeisesti hyvin tutuksi.<sup>699</sup>

Luottamuksellisiksi kaupunkisuhteet eivät kehittyneet siinä mielessä, että aina jouduttiin viime päiviin saakka jännittämään toteutuuko kuukausia suunniteltu ja järjestelty vierailu varsinkaan Suomen suuntaan. Puolin ja toisin helpotuksesta voitiin huokaista vasta, kun juna pääsi lähtemään Moskovasta kohti luoteisrajaa. Hermoja raastavaa vii- vyttelyä pidettiin Oulussa ainakin jossain määrin diplomaattisesti sopivana vahinkona. SN-Seuran ajateltiin tällaisissa tapauksissa voivan olla avuksi, ja kaupunki kääntyi piiri- toimiston puoleen jos odotetusta odessalaisdelegaatiosta ei hetkeen kuulunut mitään. Esimerkiksi vuoden 1963 nuorisovaltuuskuntien vaihdon yhteydessä syntyi tilanne, että oululaisnuoret pakkasivat jo innoissaan matkalaukkujaan, mutta kaupunki ei ollutkaan saanut riittävää varmistusta suunnitelmien etenemisestä Odessassa. Silloin kaupungin- sihteerin Urho Ristiluoman pyysi Väinö Urpilaiselta varmistamaan kaupungin edellistä kir- jettä sähköllä, ”ja muutenkin hoitamaan asiaa niin, että vastauksen voimme saada hy- vissä ajoin”. Hyvissä ajoin oli jo myöhäistä, mutta nyt asiat nytkähtivät taas eteenpäin ja kaupunki sai kaipaamansa vastauksen. Valtuuskuntia vaihdettiin onnellisesti Viipurissa kaksi viikkoa Ristiluoman hätäilyn jälkeen.<sup>700</sup>

Koska Oulun kaupunki suhtautui seuran mukanaoloon myönteisesti, se sai alusta lähtien ystävyysskaupunkitoiminnassa puolivirallisen aseman. Tämä oli merkittävä asia, sillä toiselta puolen Odessa-yhteys tarkoitti, että kaupungilla oli nyt SN-Seurasta periaattees-

697 Odessan ktk Heinolle 15.2.1962 ja Heino V.A. Kovalenkolle 23.2.1962. Hba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

698 Esim. Heino V.A. Kovalenkolle 23.2.1962. ja Bolšoi Heinolle 4.3.1962. Hba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

699 Väinö Urpilaisen jäämistöön liittyvä, Odessa-suhteita koskeva kirjeenvaihto Erkki Urpilaisen hallus- sa. Yksityisarkisto.

700 Sähkösanoma, Moskova 17.9.-59, Ristiluoma Urpilaiselle 12.3.1963 ja Heino Tsjurupalle 21.3.1963. Hba:1; Toimintakertomus 1963 (ptk:n yhteydessä). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

sa täysin riippumaton kanava hoitaa suhteita Neuvostoliittoon. Kaupungin kotimaiset resurssit olivat seuraan verrattuna ylivoimaiset, ja se olisi ihan hyvin voinut toimia toisella tavalla kuin toimi. Ehkä hallinnossa arveltiin, ja aivan oikein, että SN-Seuran mukanaolo saattaisi tasoittaa tietä. Vahvan SKDL:n valtuustoryhmän voisi kuvitella yleensä tukeneen ystävyysseuran pyrkimyksiä. Koska seuran paikallinen äänitorvi, piiritoimikunta, oli ensivaiheidensa jälkeen kapeapohjaisenaakin maltillinen ja vältti halki, poikki ja pinoon -tyyliä, aiemmilta vuosilta ei ollut jäänyt isoja roskia kenenkään hampaankoloon. Puolivirallinen asema tarkoitti sitä, että avaukset Odessan suuntaan olivat useinkin SN-Seuran ja kaupungin yhteisiä, ja vähintään niitä konsultoititiin puolin ja toisin.<sup>701</sup> Näin toiminta oli kaupunkijohtoista mutta käytännössä monitahoista ja yhteenkietoutunutta, ja juuri sen vuoksi sitä täytyisi tarkastella omistami poikkeavien lähdekokoain suuksien valossa. SN-Seuran suora kumppani naapurimaassa oli Neuvostoliitto-Suomi-Seura, jonka yksikkö toimi myös Odessassa. Sen ja SN-Seuran Oulun osaston yhteistyö muodostui myöhemmin hyvin tiiviiksi<sup>702</sup>. Oulun kaupungin tuottamaa Odessa-materiaalia on seuran arkistossa runsaasti siksi, että muun yhteistyön ohella kaupunki hyödynsi seuran tarjoamia käännöspalveluja.<sup>703</sup>

Odessa-suhteiden suorana seurauksena Oulun kaupunki alkoi huomioida avoimesti myös SN-Seuran järjestämät yya-juhlat, heti keväästä 1958 lähtien. Tosin oli myös valtiovalta edellisenä vuonna näyttänyt esimerkkiä Hruštševin ja Bulganinin vierailun yhteydessä: SN-Seura oli saanut järjestää Helsingissä kansalaisjuhlan, johon osallistuivat vieraiden lisäksi presidentti Kekkonen ja maan hallituksen edustajat. Se oli vastoin valtiotourailujen protokollaa ja ärsytti suunnattomasti ulkoministeriön virkamiehiä.<sup>704</sup> Oulun yya-juhlapaikkoina olivat edelleen Valo ja Kansantalo joita porvaristo ilman muuta vierasti, mutta kaupungin johto siis tuli esittämään tervehdyksensä. Puheissa valtiollinen ystävyyssopimus ja kunnallinen ystävyyskaupunkisopimus alkoivat rinnastua helpon tuntuiseksi.<sup>705</sup> Eino J. Leino ei vielä kovin pitkiä askeleita tässä asiassa suostunut ottamaan, mutta ainakaan enää YYA-sopimuksen 30-vuotispäivänä annetussa kaupunginhallituksen julistuksessa ei olisi voitu suoremmin sanoa: *Oulun ja Odessan suhteet ovat*

701 Ks. Odessa-jaoston ptk:t, erit. 1.2.1958. Ch:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

702 Ks. Hb. Ystävyyskaupunki- ja kulttuurivaihto. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

703 Esim. Oulun kaupunki SN-Seuran keskustuimistolle 25.2.1963. Hba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

704 Kinnunen 1998, 124–126.

705 Kokousptk 29.3.1958. Cc:1. Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.



*YYA-sopimuksen sovellutus*, kuului otsikko<sup>706</sup>. Ystävyyskaupunkitoiminta oli luonnollisesti viime kädessä ulkopoliittikkaa puolin ja toisin. Vuonna 1959 Helsingin suurlähetystön 1. sihteeri Anatoli Tšurilin kaavaili jopa, että neuvostoliittolaiset kaupungit tulevaisuudessa solmisivat suhteet suomalaisten ystävyyskuntiensa pohjoismaisiin kumppaneihin. Näin syntyisi laaja ystävyyskaupunkien verkosto, joka voisi sitten keskustella myös poliittisista kysymyksistä.<sup>707</sup>

Vaikka tilastoissa vuosi 1957 oli Oulun SN-Seuralle Unkarin tapahtumien aiheuttaman iskun vuoksi kaikkien aikojen surkein, sitä merkittävämpi asia oli Neuvostoliiton teknologisen edistymisen, korkean tason neuvostovierailujen ja paikallisesti ehkä kaikkein tärkeimpänä Odessan aikaansaama henkinen noste. Jotain aavistuksenomaista tapahtui, jo kokonaan hukassa ollut optimismi ja usko palasi, ja se näkyy pöytäkirjoista. Näin jopa Oulun osastossa, jonka jäsenpohja käsitti tuolloin käytännössä johtokunnan ja tilintarkastajat<sup>708</sup>. Jaostojen perustaminen piiritoimikunnan yhteyteen tarkoitti, että nyt voitiin taas oikeasti puhua kaikkien kansalaispiirien järjestöstä.<sup>709</sup> Leppoisassa myötävirrassa uiskenneltiin vuoden verran, opeteltiin keskustelemaan taantumuksen voimista demarin ja porvarin kanssa, ja sitten iski jälleen uusi kriisi. Tällä kertaa se ei kuitenkaan ennakoinut toiminnan lamaantumista, vaan huimaa nousua.

SN-Seuran niin kutsutut vaikeat vuodet olivat Oulussa nimensä mukaisesti vaikeita. Jäsenpohja kapeni ja taloudellinen tilanne oli heikko. Politisoituminen jatkui, sillä puolenvaihtaminen kylmässä sodassa oli jo varhain selvä. Osastoissa ei edelleenkään kyetty tai edes haluttu pidättäytyä puolueettomina, sillä niiden jäsenistö koostui voittopuolisesti puna-orpoikäisestä, sisällissodan jälkipyykin ja 1930-luvun kommunistivainot hyvin muistaneesta väestä. Toisaalta Neuvostoliiton sulkeutuneisuus aiheutti sen, ettei yleisölle ollut mahdollisuuksiakaan tarjota sen kaltaista ystävyys- tai kulttuuritoimintaa, jota seura myöhemmin menestyksen vuosinaan järjesti. Stalinin terrorin laajuuden paljastuminen lisäsi yleistä kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan vuosikymmenen puolivälissä, ja Unkarin kansannousun verinen kukistaminen aiheutti pettymyksen ja jäsenpakoa ystävyysseuras-

---

706 Turunen 2007, 40 (kuvaliite).

707 Kinnunen 1998, 345.

708 Toimintakertomus 1957. Db:1 ja Vuosikokousptk 16.2.1958. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

709 Toimintakertomus 1957 ja -suunnitelma 1958. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

ta myös vasemmistopiireissä. Erityisen pahasti kärsi suhdannevaikutuksesta jo kerran aikaisemminkin nukahtanut Oulun osasto. Oulun piirijärjestö kuitenkin säilyi alaisistaan osastoista poiketen laajapohjaisena riittävän kauan, jotta pysyviä yhteyksiä Oulun kaupunkiin ja eri poliittisiin sidosryhmiin ehti muodostua. Puheväleissä pysyttely etenkin oululaisten sosialidemokraattien kanssa alkoi kantaa hedelmää säännöllisten neuvostoyhteyksien ja ystävyyskaupunkitoiminnan avautumisen jälkeen. Odessa-yhteyksien tuottama noste kumosi edellisvuonna alkaneen, SN-Seuran kannalta erittäin huonon suhdannevaikutuksen, ja järjestötoiminta alkoi elpyä välittömästi kaikilla tasoilla.

## 5. Pontta sanoille ulkopoliitiikasta (1958–1962)

### 5.1. Yöpakkaset ja noottikriisi

Vaikka suhdanneherkässä SN-Seurassa ahdinko tuntui seuraavan toistaan, vakavia ja vaikutuksiltaan mullistavia ulkopoliittisia kriisejä ehdittiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa sotien jälkeen kokea vain kaksi: Talven 1958–1959 yöpakkaset ja syksyn 1961 noottikriisi. Ensimmäinen sai alkunsa Suomessa lokakuussa 1957 syntyneestä hallituspulasta ja kehittyi pitkälle, koska Neuvostoliiton ulkopoliittiset ja ideologiset intressit painoivat samaan suuntaan. SKDL jätettiin kesän 1958 eduskuntavaalivoitosta huolimatta oppositioon seuranaan vain SDP:n pieni vasemmistosiipi, ja Moskovan toive Suomesta sosialismiin rauhanomaisin keinoin siirtymisen mallimaana koki pahan takaiskun. Samalla kärjistyivät myös Neuvostoliiton taloudelliset ja tiedustelun tarpeet. Suomen idänkaupan osuus oli laskussa, sen volyyymia oli vieläpä jatkuvasti pidetty todellisia mahdollisuuksia matalampana. Lisäksi Suomen epäiltiin katsovan sormien lävitse maaperällä tapahtuvaa länsimaiden Neuvostoliiton vastaista vakoilutoimintaa.<sup>710</sup> Noottikriisin suoraan Suomea koskeva ulottuvuus puolestaan oli maan ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden turvaaminen varmistamalla Urho Kekkosen uudelleenvalinta tasavallan presidentiksi. YYA-sopimuksen sotilaallisten artiklojen kautta molemmilla tapauksilla oli silti suora yhteys samanaikaisiin Berliinin kriiseihin, joiden taustana oli Neuvostoliiton pyrkimys työntää länsivallat pois keskellä DDR:ää sijainneesta Länsi-Berliinistä.<sup>711</sup>

Suomen ja Neuvostoliiton välit viilenivät elokuussa 1958 heti Fagerholmin III hallituksen nimittämisen jälkeen, ja kaatamiseen tähtäävät toimet alkoivat Moskovassa lokakuussa. Valtiosuhteet ajettiin kuolleeseen pisteeseen, mutta tärkein keino oli yya-konsultaatioiden väläyttely Saksan tilanteen vuoksi. Tämä sai hallituksen jättämään paikkansa vuodenvaihteessa, ja eron ja Kekkosen Neuvostoliiton-matkan myötä kriisikin laukesi. Yöpakkasten vaikutuksesta Suomen hallintokulttuuri muuttui syvällisellä ja kauaskantoisella tavalla, alkoi suomettua. Jatkossa voitiin nimittää vain ”ulkopoliittisesti toimintakykyisiä” hallituksia eli sellaisia, joihin Neuvostoliitto ei suhtautunut kielteisesti. Kommunistit oli mahdollista jättää hallituksista ulos sillä varauksella, etteivät he jäisi

<sup>710</sup> Rentola 1997, 451–456, 488–489.

<sup>711</sup> Hentilä 2003, 48–50.

oppositioon yksin. Itse Nikita Hruštšev ilmoitti, että sellainen tulkittaisiin Moskovassa rauhansopimuksen kieltämäksi diskriminoinniksi. Maalaisliitto-Keskustasta tuli vakituinen hallituspuolue. Ulkomaankaupassa Neuvostoliiton intressit täytyi ottaa huomioon, samoin tasapuolisuus poliisitoiminnassa sikäli kun kohteena oli eri tiedustelupalvelujen työntekijöitä. Suomen julkaisutoiminnassa alkoi korostua ulkopoliittinen vastuuntunto ja varovaisuus. SKP:n kaltoinkohtelemaksi itsensä kokevan Yrjö Leinon muistelmien julkaisu kyettiin estämään jo lokakuussa 1958.<sup>712</sup> Mediat oppivat sensuroimaan itseään, vaikka eivät neuvostonäkökulmasta läheskään riittävässä määrin.<sup>713</sup>

Yöpakkasten ollessa kovimmillaan Toivo Karvonen antoi SN-Seuran valtuustoedustajille mallin, kuinka meneillään olevaa kriisiä piti suomalaisille selostaa. Hänen mukaansa Berliinin kysymyksestä oli kehittymässä aseellinen suurvaltaselkkaus, jonka taustalla oli kylmän sodan blokkien välinen kilpailu talousjärjestelmien paremmuudesta. Neuvostoliiton 7-vuotissuunnitelma tulisi nostamaan sen johtavaksi teollisuusvaltioksi maailmassa, ja koska amerikkalaiset tiesivät tämän, he yrittivät nyt kaikin keinoin estää Neuvostoliiton rauhanomaista kehitystä. Suomalaiset olivat unohtaneet asemansa ja sen, että Berliinin kriisiin kytkeytyy myös YYA-sopimuksen artikla. Neuvostoliiton vastaiset propagandajulkaisut ja lehdistössä esitetyt väitteet olivat saaneet aikaan luottamuspuolan Suomea kohtaan<sup>714</sup>, ja se saattaa kostautua ihan pian. Karvonen ilmaisi nojaavansa presidentti Kekkonen kannanottoihin, mutta uhkaavuudessaan tämä puhe tuntuisi jälleen kerran sopivan huonosti Oulun johtavien sn-seuralaisten suuhun. Silti olettaa täytyy, että linjanveto hyväksyttiin sellaisenaan.<sup>715</sup> Kulttuurisuhteisiin kriisin ei annettu vaikuttaa<sup>716</sup>, ja näihin samoihin aikoihin myös Odessasta otettiin erittäin ystävällinen ja pinnalta katsoen jopa mairitteleva yhteys Oulun kaupunkiin. Kirjeessä ilmaistiin lämmintä uskoa siihen, kuinka Oulun ja Odessan ystävyysuhteet tulevat vahvistumaan ja lujittamaan Suomen ja Neuvostoliiton kansojen ystävyyttä, sekä ”rauhanasiaa koko maailmassa”.<sup>717</sup> Olihan siinä pohjolan paikallispoliitikko ison ja vakavan äärellä.

---

712 Rentola 1997, 490.

713 Graf-Roiko-Jokela 2004, 85, 113–114, 144–145.

714 Neuvostolehdistö kommentoi taajaan Suomen epämiellyttävää julkaisutoimintaa jo kesän 1958 eduskuntavaalien alla. Vihavainen 2003, 838.

715 Seuravaltuuston kokousptk 14.12.1958. Ch:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto ja Urpilainen osastoille valistustyöstä 12.2.1959. Eb:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

716 Kinnunen 1997, 125.

717 Odessan kaupunkineuvoston toimeenpanevan komitean pj. G. Ladvišenko Oulun kh:lle 3.12.1958. Kopia käännöksestä. Hba:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

## 5.2. ”Enemmän järkeä ja vähemmän tunnetta”

Oulun sn-seuralaisia uuteen kevääseen 1959 saapui ohjaamaan tutuksi tulleen Toivo Karvosen sijaan SN-Seuran poliittisesti maltillisempi puheenjohtaja Sylvi-Kyllikki Kilpi.<sup>718</sup> Nostetta taisi olla sen verran, että pelättiin äkkiväärän peikon jälleen nostavan päättään, ja Kilpi puhui vuosikokousväelle suorastaan esimerkillisen suvaitsevaisuuden tärkeydestä seuratyössä. Fanatismi ei sovi SN-Seuraan lainkaan, ja nyt täytyisi pitää pää kylmänä. *Enemmän järkeä ja vähemmän tunnetta!* Berliiniä hän ei maininnut, ja poliitikasta muutoinkin vain Kekkosen Leningradin vierailun tulokset.<sup>719</sup> Vanhojen jäsenten orientoitumisen varmisteluun oli syytä, koska piiritoimikunnan pohja oli jälleen alkanut laajentua. Yöpakkaskriisin aiheuttaman säikähdyksen myötä seura oli tunkeutumassa sitä aiemmin vieroneiden suomalaisten vähintäänkin nyt tietoisuuteen, ja jäsenpohjan laajeneminen näytti hyvin mahdolliselta. Ja jos poliittisesta fanatismista oli jo alettu päästä, niin tietynlaista mitäs me sanoimme -asennetta taisi ilmassa olla paljonkin.<sup>720</sup>

SN-Seuran välittömään päiväjärjestykseen yöpakkaskriisi ei huomattavasti tuntunut vaikuttavan. Kaupungin Oulun osastolle antama vuosiavustus kuitenkin kaksinkertaistui vuonna 1959, ja siinä samalla osaston valistusbudjetti. Lisäraha suunnattiin juhlatoimintaan ja Siltojen laululle, ja pari vuotta myöhemmin kuoro pystyttiin peräti kustantamaan esiintymismatkalle Leningradiin. Kotiseudulla se esiintyi vähintään kuukausittain, toisinaan jopa palkkioita vastaan, ja ennätysvuonna 1962 kuulijoita laskettiin olleen yhteensä yli 30 000. Elokuvatoiminta jatkui mutta puhtaasti valistuksena, siitä ei enää edes ajateltu saatavan taloudellisia voittoja. Yleisradio aloitti tv-lähetykset Oulussa joulukuussa 1962,<sup>721</sup> ja tämä aiheutti melko nopeasti lamaantumista filmitoimintaan. Muidenkin tilaisuuksien yleisömääriin television arveltiin vaikuttavan, sillä uusi teknologia ”sitoo ihmiset koteihinsa ja siitä on vaikea irrottautua”. Kouluissa elokuvaesityksiä kuitenkin järjestettiin entiseen tapaan, ja myös maaseudulla opettajat alkoivat olla aiempaa myönteisempiä oppilasnäytöksille. Uuden vuosikymmenen alussa koulukkaile näytettiin

---

718 Kilpi oli maltillinen ainakin siinä mielessä, ettei hän ollut stalinisti eikä hyväksynyt saati yrittänyt seilitellä Neuvostoliiton 1930-luvun terroria. Kinnunen 1997, 99.

719 Kansan Tahto 17.3.1959. Hb. 1F7 SNS:n Oulun prj. KansA.

720 Esim. vuosikokousptk 20.3.1960 (Vuoden 1959 ptk on kadonnut). Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

721 Manninen 1995, 380.

sellaisia filmejä kuin *Apinasta ihmiseksi*, *Neuvostoliiton voimistelu*, *Kohti avaruutta*, *Venäläinen baletti* ja *Atomikauden ihmeet*.<sup>722</sup>

Oulun osaston jäsenmäärä kasvoi jo vuoden 1959 mittaan yli 130:een.<sup>723</sup> Muut kaupunkiosastot eivät lisänneet jäsenistöään samassa mitassa, mutta ei niiden alhokaan ollut samanlainen kuin ensin mainitulla. Vanhastaan vahvoissa työläisosastoissa Koskelassa ja Pateniemessä jäsenmäärä lähti jopa laskuun, ja niiden toiminnallisuus heikkeni sitä mukaa kun seura muuttui yhä salonkikelpoisemmaksi. Enää kehitystä ei pidetty niinkään merkinä liiallisesta vasemmistolaisuudesta, eikä siitä aluksi oltu muutenkaan kovin huolissaan. Piiritoimikunta uskoi asian korjaantuvan jakamalla osastoja jälleen alueellisesti pienempiin kokonaisuuksiin, mutta nyt ainakin Koskelankylässä edessä oli omat hiljaisemmat vuodet.<sup>724</sup> Sittenmin työkansan yleensä vähäinen edustus seuran sakettijuhliksi muuttuneissa tilaisuuksissa jouduttiin panemaan merkille suurella mielipahalla.<sup>725</sup>

Valtakunnallisesti SKP alkoi harkitusti ja hallitusti luopua asemistaan SN-Seurassa. Oulussa piirin ja myös osastojen johtopaikat säilyivät kommunistien käsissä, ja on vaikea sanoa, kuinka ronskia ylivoiman hyödyntäminen saattoi jatkossa olla. Kun Väinö Urpilainen kirjasi vuoden 1961 toimintakertomukseen, että ”organisaation puutteet ja henkilökysymykset” ovat suurin uhka toiminnan kehitykselle, hän varmaankin tarkoitti juuri laitavasemmiston jatkuvaa yliedustusta alueen osastojen johtopaikoilla.<sup>726</sup> Piiritoimikuntaan ei kuitenkaan ollut enää samalla tavoin hankalaa löytää eri värejä tunnustavia jäseniä kuin takavuosina. Asiaa auttoi, että poliittiset ryhmittymät alkoivat käydä yhä yksimielisemmiksi ulkopoliitiikan ohella ystävyysseuran toiminnasta ja sen kehittämisestä. SKP:n vaikutus näkyi edelleen seuran valistusteemoissa. Niiden kärki osui Neuvostoliiton tieteellisiin ja teknologisiin saavutuksiin, maan aseistariisuntaehdotuksiin ja

---

722 Elokuvanäytökset kouluilla 1961–1963. Bb:3. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

723 Tulo- ja menoarvio vuodelle 1959. Sa. Tammikuu 1959. Gc:1; Kokousptk 7.1.1960 ja 31.5.1961. Cb:2; Vuosikokousptk:t 1959–1963. Ca:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

724 Toimintakertomus 1959 (Vuosikokousptk:n liite). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA. Vuonna 1963 Koskelan osaston kirjoissa oli jäseniä 220, joista kuitenkin maksunsa hoiti enää hieman reilu neljännes eli 60 henkilöä. Urpilaisen raportti 3.10.1963 Koskelan osastosta. Ee:20. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

725 Esim. Kokousptk 20.11.1963. Yhteen vetoa ystävyysjuhlista. Cb:2. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

726 Toimintakertomus 1961. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

ajankohtaisen 7-vuotissuunnitelman valaisemiseen. Venäjän kielen opetusta piti tehostaa ja jatkuvasti torjua Neuvostoliiton vastaisen propagandan ilmentymät.<sup>727</sup> Oulun sn-seuralaiset inhosivat sydämellisesti ainakin Yleisradion kansallismielisinä pidettyjä toimittajia Pekka Tiilikaista ja Reino Palmrothia, ja valittivat heidän ohjelmistaan keskusseuralle. Pitkästä aikaa vuoden 1960 piirikokous innostui laatimaan jopa ponnin, jossa se paheksui sellaisia Ylen ohjelmanumeroja ”jotka eivät ole omiaan edistämään maittemme välistä ystävyyttä ja yhteistyötä”. Myös koulukirjoissa ja opetuksessa asioita todettiin kerrottavan oppilaille yhä osin sopimattomassa sävyssä.<sup>728</sup>

Vuonna 1960 Suomi ja Neuvostoliitto viimein solmivat myös SN-Seuran 16 vuotta kaipaaman kulttuurisopimuksen. Se vahvisti kulttuurivaihdon muodot ja velvoitti valtiovalan tukemaan vaihtoa harjoittavia järjestöjä. Erityinen kulttuurirahasto jäi kuitenkin edelleen toteutumatta, eikä taloudellinen etu SN-Seuralle ollut niin suuri kuin etukäteen toivottiin. Sopimuksessa mainittiin matkailu, joka oli alkanut nousta seuran yhdeksi kärkitoiminnoksi.<sup>729</sup> Ensimmäinen täysi bussilastillinen oululaisia vieraili Leningradissa vuonna 1959, ja pari vuotta myöhemmin SN-Seuran Oulun piirin matkoilla kävi jo toista sataa turistia. Jatkossa luvut vain nousivat. Matkailuun suhtauduttiin pitkään puhtaana valistustoimintana, mutta vähitellen sen huomattiin olevan potentiaalisesti tuottavaa myös taloudellisessa mielessä. Edelleen tärkeintä oli kuitenkin saada aikaan henkilökohtaista kanssakäymistä.<sup>730</sup> Avaruuslentäjä Juri Gagarinin vierailu Kemin ystävyyspäivillä kesällä 1961 oli SN-Seuran järjestötoiminnan kannalta vuoden merkkitapaus.<sup>731</sup> Gagarinia kuljettanut juna pysähtyi tuolloin Oulunkin asemalla ja hurmaava kosmonautti tervehti ratapihalle kokoontunutta yleisöä. Tapauksesta on ollut olemassa lyhyt filminpätkäkin.<sup>732</sup>

Laajapohjaisen tulevaisuuden viimeinen taisto koski päivänpolitiikan sijaan Suomen itsenäistymisvaiheiden historian tulkintaa. Vielä yöpakkasten aikaan Väinö Urpilainen sai rauhassa puhua samanmieliselle yleisölle itsenäisyydestä bolševikkien antamana lahja-

---

727 Kinnunen 1998, 127–128, 158.

728 Vuosikokousptk 20.3.1960. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

729 Kinnunen 1998, 128.

730 Toimintakertomukset 1959, 1961–1965 ja toimintasuunnitelma v:lle 1962 (vuosikokousptk:n liitteitä). Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

731 Kinnunen 1997, 129.

732 Matti Ukkolan haastattelu 4.5.2013.

na, jota tsaarin Venäjä ei olisi missään tapauksessa suonut.<sup>733</sup> Tämä oli vasemmiston piirissä jo pitkään vallinnut näkemys. Konservatiivinen tulkinta taas korosti, että Suomen eroa Venäjältä tavoitteleva aktivismi oli syntynyt jo vuosisadan vaihteessa ja itsenäisyys saatu sotimalla siellä vallan kaapanneita, mutta Suomessa enimmäkseen suomalaisia bolševikkeja vastaan. Taistelu valtiollisesta suvereniteetista oli alkanut kun punainen lyhty nostettiin Helsingin työväentalon torniin tammikuussa 1918, ja päättynyt vasta Tarton rauhaan vuonna 1920. Vasemmistolaisessa tulkinnassa oli siis mahdollista eriyttää Suomen itsenäistyminen ja sisällissota kun taas muissa ei, eikä kysymystä ollut mahdollista rajata koskemaan vain reunaehtoja joilla itsenäisyys oli voinut toteutua. Näkemysten yhteensovittamattomuus muhi siellä missä niiden kannattajat joutuivat keskenään tekemisiin, ja 1950-luvun lopulla aika alkoi kypsyä myös julkiselle keskustelulle Suomen historian varmasti pahimmasta kipupisteestä<sup>734</sup>. Oulussa ristiriita tuli hyvin selvästi esiin esimerkiksi vuonna 1962, kun Reino Kiiskinen piti kaupungin ystävyyskuukauden osana järjestämässä itsenäisyysjuhlassa vuoden 1918 punaiseen tulkintaan perustuvan puheen. *Liiton* alakerturi ei voinut uskoa moista sontaa olevan olemassakaan: ”Kaikkea sitä kuulee, kun elää saa”. *Kaleva* taas ei hyväksynyt sitä, että ystävyyspolitiikan vuoksi pitäisi ”tosipohjaista” historiankirjoitustakin muka mennä muuttelemaan.<sup>735</sup>

### **5.3. Iso pommi**

Syksyllä 1961 kansainvälinen tilanne oli jännittynyt äärimmilleen. Berliinin muurin rakentamista 13.8. seurasi kriisi, joka huipentui panssarivaunuilla uhkailuun miehitysvyöhykkeen rajalla. NKP:n puoluekokouksen päätteeksi 30.10. Neuvostoliitto suoritti ennen näkemättömän voimakkaan ydinkokeen Barentsin alueella Novaja Zemljalla ja lähetti Suomeen nootin, jossa se ehdotti YYA-sopimuksen mukaisia sotilaallisia konsultaatioita. Samaan aikaan SDP, kokoomus, Suomen kansapuolue, pientalonpojat ja sitoutumattomat kristilliset virallistivat Oulussa laajan vaaliliiton, jonka tarkoitus oli estää Kekkonen uudelleenvalinta presidentiksi tammikuun 1962 vaaleissa. Sen oma ehdokas oli alun perin SDP:n asettama oikeuskansleri Olavi Honka. Marraskuun 8. päivänä Suomen ja

733 Urpilaisen puhe 6.12.1958. Ei paikkaa, mutta todennäköisesti SN-Seuran tilaisuudessa. Cb. Henkilöarkistot 5/Urpilainen, Väinö. KansA.

734 Peltonen 1996, 14–18.

735 Reino Kiiskisen puhe 6.12.1962 ja liitteenä olevat sanomalehtileikkeet. Henkilöarkistot 5/Kiiskinen, Reino. KansA. Ks. myös vuosikokousptk 20.3.1960. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto; Kirje Oulun osasto Okh:lle 10.10.1962. Da:1. SN-Seuran Oulun osaston arkisto OMA.



Neuvostoliiton ulkoministerit totesivat neuvotteluissa Moskovassa, että Suomessa on ryhmittymiä jotka pyrkivät estämään ulkopoliittisen suunnan jatkuvuuden. Viikkoa myöhemmin Kekkonen hajotti eduskunnan. Kriisi laukesi tälläkin kertaa, kun Neuvostoliitolle epämieluisa Honka vetäytyi vaalikamppailusta sivuun ja Kekkonen matkusti Novosibirskiin tapaamaan Hruštševia. Kuun lopulla ilmoitettiin Neuvostoliiton luopuvan yya-konsultaatioista toistaiseksi.<sup>736</sup>

Jos yöpakkaset saivat aikaan merkittävän muutoksen suomalaisen yhteiskunnan syvissä rakenteissa, niin SN-Seuralle kolme vuotta myöhemmin seurannut noottikriisi oli draamaattisuudessaan vieläkin selkeämpi virstanpylväs. Nootti oli kansainvälinen sensaatio ja säikäytti suomalaiset perin juurin, paljon pahemmin kuin hitaammin kehittynyt yöpakkaskriisi<sup>737</sup>. Novaja Zemljan räjähdys tapahtui Suomen lähialueella, ja kauhistuneet lappilaiset aina Sodankylää myöten kertoivat kuulleen idästä ukkosenkaltaista jyri-nää.<sup>738</sup> Toimittajat pelästyivät siinä kuin kaikki muutkin, ja välitön uutisointi ainakin Oulussa oli kehottanut ihmisiä varautumaan väestönsuojiiin siirtymiseen. SKP:ssä tällaista pidettiin Honka-liiton vaalitaktiikkaan kuuluvana myyräntyönä.<sup>739</sup> Myöhemmin Yleisradio käsitteli pommia järkkymättömän rauhallisen kuuloisesti ja sen haastattelemat tiedemiehet vakuuttivat, että edullisten sääolosuhteiden ansiosta Suomi ei kärsisi vakavista saastelaskeumista.<sup>740</sup> Nootin ja pommin aiheuttaman järkytyksen tunnettu seuraus Oulussa oli myös uskonnollisuuden, jopa lahkolaisuuden voimakas nousu.<sup>741</sup>

SN-Seura reagoi nopeasti ja tehokkaasti. Marraskuussa alkoi laaja valistuskampanja, jonka yhteydessä seurattiin ja tilastoitiin väen mielialoja. Työpaikoilla kiersivät Väinö Urpilainen ja seudun paras puhuja Martti Murto. Jälkimmäinen arvioi esimerkiksi Hiukkavaaran kasarmin henkilökunnan asenteen hyväksi, häntä oli ollut kuulemassa lähes 70 kantahenkilökuntaan kuuluvaa ja yksi uusi jäsenkin seuraan värväytyi. Kelvollisia tu-loksia kirjattiin muualtakin, yleisöä selostustilaisuuksissa kävi yhteensä reilu tuhat ja

---

736 Krekola 2012, 43–44; Manninen 1995, 453–454.

737 Vihavainen 2003, 842.

738 Salminen 1982, 147

739 Kokousptk 2.11.1961 liitteinen. Cb. 1B SKP:n Oulun kaupunkijärjestö. KansA.

740 Ylen elävä arkisto: Neuvostoliiton jättipommi hätkähdytti maailmaa.

<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/01/28/neuvostoliiton-jattipommi-hatkahdytti-maailmaa> Luettu 14.9-.2015.

741 Manninen 1995, 442–443. Heinoslaisuudesta on vuonna 2007 tehty dokumenttielokuva *Maailmanloppu alkaa Oulusta*.

keskustelu oli enimmäkseen rakentavan sävyistä.<sup>742</sup> Varsinainen kuhina alkoi Oulun osastossa. Päivää ennen ilmoitusta yya-konsultaatioiden peruuntumisesta osasto lähestyi Oulun kaupunkia pyynnöllä saada järjestää ystävyysjuhla kaupungintalossa siten, että kaupunki myös esiintyisi juhlassa osapuolena. ”Tuntien Oulun kaupungin erittäin myönteimielisen suhtautumisen järjestömme toimintaan...” Ja kas, kaikkiin ehdotuksiin suostuttiin, vieläpä erittäin nopealla aikataululla, ja juhla järjestettiin itsenäisyyspäivän aattona kaupungintalossa. Avauspuheen sai pitääkseen Martti Murto, ja varsinaiseksi juhlapuhujaksi lupautui tuore kaupunginjohtaja Arvo Heino. Kaikki kävi hyvin siksikin, että Oulun Rauhankomitea oli jo hieman aiemmin ilmoittanut puuhaavansa vastaavallaista ystävyysjuhlaa Suomen itsenäisyyspäivälle. SN-Seurassa asia harmitti ja huolestutti. Aiottu päivä oli järjestäjän yleinen retoriikan laatu huomioiden ihan puhdas provokaatio, eikä rauhanpuolustajilla uskottu muutenkaan olevan mitään mahdollisuuksia koota juhliinsa laajoja piirejä. Seuralaiset pelkäsivät hankkeen vesittävän heidänkin mahdollisuutensa purkaa omaa eristystä entisestään, eikä rauhankomiteaa huolitettu muuten tavallaan siis kilpailemaan juhlatilaisuuteen kaupungintalolle. Oulun osaston sihteeri Johannes Niemelä oli näitä kokouspäätöksiä kirjatessaan niin kiihtyneessä mielentilassa, että käsi siinä tärisi ja kirjaimet ja sanat tahtoivat purkautua paperille nurinkurisessa järjestyksessä.<sup>743</sup>

Noottikriisin aikaansaama ilmapiirin muutos oli SN-Seuralle merkittävä asia. Ulkopuolisten aiempi ivallinen suhtautuminen tuntui yhtäkkiä olevan kokonaan tiessään, ja jäsenmäärä oli nopeassa kasvussa. Piiritoimistosta oli muodostumassa keskeinen paikka, josta kyseltiin ylipäätään kaikkea Neuvostoliittoon liittyvää.<sup>744</sup> Heti kevään 1962 yya-juhlat olivat puitteiltaan ja mittakaavaltaan aivan toista kuin vielä koskaan ennen. Ne järjestettiin Madetojan salissa, avaussanat lausui valtuuston puheenjohtaja Eljas Mikkonen ja juhlapuheen piti SN-Seuran puheenjohtaja Göran von Bonsdorff. Suuri sali oli täynnä yleisöä, ja kunniavieraana itse suurlähettiläs A.V. Zaharov.<sup>745</sup> Oulun kaupunki vakiinnutti rooliaan ystävyysjuhlien osapuolena, vaikka vielä yksi sapelinkalistelukierros jouduttiin käymään. Vuonna 1963 kaupunki ensin eväsi osaston anomuksen avoi-

742 Tilaisuudet työpaikoilla 1961. Bb:3; Toimintakertomus 1961. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

743 Osasto Okh:lle 24.11.1961. Da:1; Kokousptk:t 22. ja 28.11.1961. Cb:2. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

744 Toimintakertomus 1961 ja 1962. Db:1. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

745 Kokousptk:t 27.3. ja 12.4.1962. Cb:2. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

mesta sekistä yya-juhlien järjestelyä varten ja sitten vielä ilmoitti tehneensä kertakaikkisen periaatepäätöksen: Tulevana talvena se järjestäisi lokakuun vallankumouksen ja Suomen itsenäisyyspäivän yhteisjuhlan yksin, alleviivatusti ilman SN-Seuraa, ja kutsuisi vieraakseen myös Neuvostoliiton suurlähettilään. Syynä saattoi Reino Kiiskisen edellisen joulukuun juhlassa pitämä poleeminen puhe, joka oli jälleen kavahduttanut myös sosialidemokraatteja.<sup>746</sup> Lopulta vuoden 1963 juhla silti järjestettiin sittemmin tavanomaiseksi tulleeseen tapaan niin, että kaupunki vastasi kuluista ja SN-Seura ohjelmasta, joka tosin piti etukäteen hyväksyttää virkamiehillä.<sup>747</sup> Mitä kaikkea sopu tällä kertaa vaati ei lähteistäni selviä, mutta ehkäpä lähetystökin pikkuisen nykäisi kaupunkia oikeaan suuntaan.

Nootin jälkeen nosteessa olivat kaikki seuran toiminnot, vain matkailu laski väliaikaisesti. Ilmeisesti ydinsodan reuna-alueelta ei järin haluttu hakeutua sen oletettuun polttopisteeseen, mutta jo vuonna 1963 luvut olivat Kuuban kriisistä huolimatta jälleen normaalit. SN-Seuran luentotilaisuudet vetivät Oulussa yleisöä parista kymmenestä henkilöstä täysiin saleihin, väen kiinnostus heräsi erityisesti silloin kun käsittelyssä oli kansainvälinen tilanne tai atomi- ja avaruusteknologia. Neuvostoliittolaisia tiedemiehiä alkoi vierailla säännöllisesti luennoimassa Oulun yliopistolla.<sup>748</sup> Seuran sisällä tunnelma oli sellainen, että lakki päästä ja oksat pois. Piirin vuosikokous oli vuonna 1962 ensi kertaa kaksipäiväinen, ja siellä vieraana ensi kertaa astetta isompi venäläinen, Neuvostoliiton lähetystösihteeri (ja KGB:n tiedustelumies<sup>749</sup>) Nikolai Tšamortšev. Hän esitti kokoukselle tervehdysten puhtaalla suomen kielellä ja sai vastaukseksi myrskyisät suosionsoitukset. Jäsentilastojen kehitykseen ei pidemmän päälle kuitenkaan oltu piiritöimistössä tyytyväisiä, eikä taloustilanne parantunut vielä muutama vuoteen. Toimistohenkilökunta vuorotteli jatkuvasti sen kanssa, kuka sai vain osan palkastaan missäkin kuussa<sup>750</sup>. Maaseudulla osastojen eristys säilyi, toimintaa ei oikein osattu tai tohdittu laajentaa oman ja tutun leirin ulkopuolelle. Urpilainen muistutteli, että ”Koska me olemme tämän virallisen (ulkopoliittisen) suuntauksen edustajia, ei meillä olisi mitään

---

746 Esim. Kuntien avustus SN-Seuran osastoille 1962. Bb:3 SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

747 Kokousptk:t 12.3.1963 (liitteenä Okh:n toimituskirja) ja 17.9. ja 30.10.1963. Cb:2. SN-Seuran Oulun osaston arkisto. OMA.

748 Luennot ja esitelmät 1961, NL-taiteilijoiden konsertit ja tiedemiesten vierailut 1963 ja Neuvostoliitossa käyneet oululaiset vuonna 1962 ja 1963. Bb:3. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

749 Seppinen 2006, 291.

750 Piirin tilivelat 1.1.1961–31.12.1966. Gd:2. SN-Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

syötä ujouteen”. Piirisihteerinä näki läheltä vain hienoisena liikahduksena sen, mikä jälki-  
viisaalle näyttäytyy hurjana nousukiihdytyksenä: ”Toiminta on ollut tavanomaista, eikä  
mitään hyppäyksiä ole tapahtunut puoleen tai toiseen.”<sup>751</sup>

Yksi kaari tässä kuitenkin päättyi, joskin toinen alkoi. Poliittiset puolueet lähtivät talkoi-  
siin mukaan, samoin nuoret. Oulun kehitys oli nopeaa, ja jo vuonna 1964 kaupunkilaiset  
saivat kunnian isännöidä SN-Seuran valtakunnallisia 20-vuotisjuhlia. Yksin nootin ai-  
heuttamaa reaktiota ei pidä siinä mielessä liioitella, että osittain tämä oli tulosta samasta  
luonnollisesta kehityksestä, joka parhaillaan uudisti SKP:ta. Myös konservatiivipiirien  
nuoret ikäluokat olivat varttuneet toisenlaisissa oloissa kuin kiväärin tähtäimen läpi  
itään katselleet vanhempansa. Heille antikommunismi ei enää ollut isänmaallisuutta,  
etenkään kun sellainen näytti ajavan maailman ydinsodan partaalle.<sup>752</sup> Vuonna 1968 Ou-  
lun piirin yhteyteen perustetussa nuorison neuvottelukunnassa istui edustajia pioneereis-  
ta ylioppilaskuntaan ja seurakuntanuoriin. Tuona vuonna piiritoimikunnan jäseneksi tuli  
myös nuori järjestötoimitsija Matti Ahde. Jo vuosikymmenen vaihteessa SN-Seuran jär-  
jestäminä alkoivat Oulussakin historian ehkä yksimielisimmät paneelikeskustelut, joi-  
den loppupäätelmissä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden jatkuva kehittäminen ja vaa-  
liminen olivat ensimmäinen edellytys melkein päälle tahansa muulle.<sup>753</sup> Näin summien  
summana: Kesän 1940 vankilaan joutuneesta kommunistikourallisesta organisoituneek-  
si, kunnianarvoiseksi kansalaisjärjestöksi, joka käytteli melkoista vaikutusvaltaa niin  
valtakunnanpolitiikassa kuin paikallistasollakin.

---

751 Vuosikokouspt:t 3.–4.3.1962, 9.–10.3.1963 ja 21.–22.3.1964 liitteineen. Ca:1. SN-Seuran Oulun prj:n  
arkisto. OMA.

752 Vesikansa 2004, 228; Tuominen 1991, 131–142.

753 Toimintakertomukset 1961 ja 1962. Db:1; Vuosikokouspt:t 21.–22.3.1964 ja 24.3.1968. Ca:1. SN-  
Seuran Oulun prj:n arkisto. OMA.

## Loppulause

Toisin kuin vuonna 1944 perustetussa Suomi-Neuvostoliitto-Seurassa, välirauhan ajan Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seurassa oli kysymys faktisesti uudesta vasemmistopuolueesta. Näin ollen sen toimintaan osallistuminen oli potentiaalisesti vakava henkilökohtainen riski, jollaiseen saattoi olla valmis lähinnä maanalaiseen SKP:een sitoutunut väki. Oulussa kommunistien rivejä oli harventanut 1930-luvun alun loikkariliike ja takavuosien ilmiantajien toiminnasta johtuneet suuret vangitsemisaallot, joiden seurauksena paikallisjohtajat oli pitkälti menetetty. Jäljelle jääneet olivat suojautukseen omaksuneet erittäin korkean konspiraation mallin, joka teki kaikkinaisen näkyvän toiminnan aloittamisen hyvin hankalaksi. Kesällä 1940 järjestäytymistä suunniteltiin ja pohjustettiin niin pitkään, että virallinen Suomi ehti reagoida koko sotatilalakien voimalla ja kriminalisoida luvattomat, yli 30 henkilön poliittisuontoiset kokoukset. Nämä niin kutsutut SNS-lait säädettiin elokuun alussa, ja Oulussa ensimmäinen ja viimeinen yleisölle suunnattu joukkotapahtuma saatiin aikaan vasta syyskuun puolivälissä.

Vaikka Oulun seudulla asui runsaasti SNS:n asialle sinänsä myötämielistä vasemmistotyöväkeä, järjestön toiminta jäi hyvin vaatimattomaksi ja jäsenmäärä matalaksi. SKP:n paikallisjohdolla ei Oulussa ollut tukenaan sisällissodan perinnön repimän Etelä-Suomen kaltaista, alhaalta tulevaa painetta rajuun joukkotoimintaan. Laitavasemmiston rivi-kannattajat saattoivat haaveilla vallankumouksesta, mutta olivat samaan aikaan omaksuneet muodollisen laillisiin raameihin sopeutetun kansanrintamapolitiikan ja mieltyneet siihen. Perheelliset varoivat joutumista huonoihin väleihin poliisin tai työnantajan kanssa. Toisaalta Oulun seudun sosialidemokraatit olivat koko vasemmiston yhteistyölle avoimempia kuin etelän aateveljensä, eikä kommunisteja vihattu tai pyritty aktiivisesti häätämään SDP:n yhdistyksistä. Radikaalia vasemmistolaisuutta esiintyi jatkuvasti lähinnä työläiskaupunginosissa, ja myös SNS:n toiminnot keskittyivät Oulussa luontevasti Koskelankylään ja muille teollisuustyöväen asuinalueille Oulujoen pohjoispuolella.

SNS:n oululaisen jäsenistön ikä- ja sukupuolijakauma noudatteli valtakunnallista keskiarvoa. Tyypillinen jäsen oli viimeistään vuonna 1905 syntynyt työmies, jonka mukana seuraan saattoi liittyä perheen muita jäseniä. Vuoden 1915 molemmin puolin syntyneen

rintamasukupolven edustus oli erittäin vähäinen. Jäsenmäärään ja toiminnan vaatimattomuuteen suhteutettuna virallinen Suomi kohteli Oulun sns:läisiä ankarasti. Oulun Valpon tiukka asenne kommunistien yrityksiä kohtaan oli jo itsessään perinteikäs, mutta syyskuun 1940 turvasäilöpidätyksille tarvittiin myös pääosaston ja sisäasianministeriön puolto ja lupa. Sellaisten saaminen ei oululaispoliisin esittämällä vangitsemisperusteilla olisi voinut tulla kysymykseen ilman Saksan kanssa tehtyä kauttakulkusopimusta, sillä koko valtakunnassa turvasäilöön suljettujen määrä säilyi vielä syksyllä 1940 hyvin rajattuna. SNS:n varjolla toimeenpantujen avainhenkilöiden vangitsemisten tarkoitus oli ehkäistä laitavasemmistoa häiritsemästä saksalaisjoukkojen majoittumista ja toimintaa Oulussa.

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran lähtökohdat olivat edeltäjänsä verrattuna hyvin erilaiset. Laitavasemmiston puolue toiminta jouduttiin välirauhansopimuksen perusteella sallimaan, eikä uutta ystävyysseuraa perustettu poliittiseksi toimijaksi. SN-Seuran piti olla puhtaasti kulttuurijärjestö, poliittinen korkeintaan siten, että niin kutsuttua uutta suuntaa kannattaneet tahot saattoivat siihen liittymällä manifestoida mielenmuutostaan. SKP:n ja SNS:n vaikutus oli edelleen vahva, mutta nyt mukaan tuli myös kulttuuriväkeä ja liberaalia porvaristoa. Oulussa SN-Seura järjestäytyi laajalle pohjalle ja erittäin nopeasti. Perustava kokous järjestettiin jo 3.11.1944, vain hieman yli kaksi viikkoa keskusseuran perustamisen jälkeen. Nopeus oli mahdollista, koska aktiivisena oli joukko sosialidemokraattiseen rauhanoppositioon liittyneitä henkilöitä. Heillä oli jalansijanaan rauhan jälkeisen ajan toimintaa varten keväällä 1943 järjestäytynyt, jo valmiiksi yhdistysrekisteriin hyväksytty Oulun Sosialidemokraattinen Keskusteluseura -niminen järjestö.

Tuoreessa SN-Seurassa eri yhteiskuntapiirien poikkeavat näkemykset Suomen lähihistorian tulkinnoista sekä maan tulevaisuudesta aiheuttivat nopeasti kärjistyneitä ristiriitoja, ja valtakunnallisesti toiminta muuttui sodan jälkeisinä vuosina huomattavan poliittiseksi. Oulussa kehitys oli keskimääräistä hitaampaa, sillä seuran laajapohjaisessa paikallisjohdossa päivänpoliittisia kannottoja pyrittiin välttämään. Jopa SKP:n oululaiset johtohenkilöt kannattivat näissä puitteissa maltillisuutta, ja seura pidettiin kokonaan erillään Etelä-Suomen kaltaisesta, ulkoparlamentaarisesta liikehdinnästä. Keskusseura kuitenkin painotti myös yhteiskunnallisen vallan käyttöä, ja ajoittain sen näkemykset SN-Seuran

järjestöllisten etujen mukaisista toimista realisoituivat pohjolassa toivottua jopa päinvastaisella tavalla. Ongelma muuttui entistä konkreettisemmäksi järjestöorganisaation kehittyessä, sillä piirijärjestöjen perustaminen yhdenmukaisti toimintaa eri puolilla maata. Oulun piirijärjestön perustavassa kokouksessa 1.7.1945 annettu radikaalipoliittinen julkilausuma olikin seuran paikallisesta linjasta poikkeava, lähes yksittäinen tapaus, jossa keskusseuran ja varsinaisesta päätöksenteosta sivummalle joutuneen jyrkän vasemmiston vaikutus oli merkittävä.

Vaikka SNS:n toiminta vuonna 1940 oli Oulussa jäänyt niin vähäiseksi, SN-Seuran vasemmistolaisen rivijäsenistön keskuudessa vaikutti yhteistyöhön kannustavan kansainrintamaperinteen ohella myös äkkijyrkkä sns:läisyys, joka ammensi voimansa sisällissodan punaisten traditioista. Ilmiö näkyi herkkänahkaisuutena suhteessa Neuvostoliittoa koskeviin vähänkään kriittisiin puheenvuoroihin, yleistyvänä fasisti-solvauksina sekä vaatimuksina Suomen julkisen elämän pitkälle menevistä puhdistuksista. Väli rauhan sopimuksen poliittisten artiklojen tulkinnanvaraisuus aiheutti niin ikään monitahoisia konflikteja. Sns:läisyydestä pyrittiin eroon vetoamalla seuran epäpoliittiseen luonteeseen, mutta huonolla menestyksellä. Konservatiivien keskuudessa äänenpainoja ja asennoitumista puolestaan kovettivat lopullisen rauhan solmiminen ja miehitysuhan väistyminen, raskaina koetut sotakorvaukset sekä Neuvostoliiton Suomeen epäedullisesti vaikuttava toiminta kansainvälisessä politiikassa. Vuonna 1946 alkaneeseen jäsenkatoon vaikutti juuri seuran puoluepolitisoituminen ja äänenpainojen koventuminen sisäpolitiikassa yleensä. Maltilliset ja poliittista keskitietä kannattavat eivät enää halunneet olla mukana, radikaalille vasemmistolle oli jo olemassa oma, avoimesti poliittinen järjestökenttensä.

Kulttuuriväki ja sosialidemokraatit toimivat Oulun SN-Seurassa pidempään kuin muut perustamisvaiheessa aktiiviset, ei-laitavasemmistolaiset ryhmittymät. Paikallinen vasemmistoyhteistyön perinne kantoi vanhempien sosialidemokraattien ja heidän vaikutuspiiriinsä kuuluvien keskuudessa, mutta voimistuva ideologinen leimautuminen sai monet SDP:n kannattajat jättäytymään seuratyöstä 1950-luvun vaihteessa. Yhteyksiään säilyttivät tällöinkin Oulun kaupungin palveluksessa olleet sosialidemokraattiset luottamus- ja toimihenkilöt sekä virkamiehet. Kulttuurin kuluttajille pettymyksen aiheuttivat

Neuvostoliiton sulkeutuneisuudesta johtunut, Stalinin kuolemaan saakka jatkunut ruohonjuuritasoisen kulttuurivaihdon järjestämisen vaikeus, sekä yleisölle suunnatun valistustoiminnan propagandistisuus: Stalinistisen järjestelmän esittely suomalaiselle kulttuurille vierain superlatiivein teki moniin hyvin vastenmielisen vaikutelman. Kyse ei kuitenkaan ollut vain ja itsetarkoituksellisesti kommunismin markkinoinnista suomalaisille, vaan suurin ongelma oli Neuvostoliitosta lahjoituksena saadun materiaalin yksi-puolinen laatu. Julkiseen levitykseen tarkoitettussa materiaalissa tapahtui huomattava muutos populaariin jo 1950-luvun kuluessa.

Luontevinta pitkäaikainen ystävyystoimintaan sitoutuminen olisi myös sodan jälkeen ollut niille, jotka kannattivat Neuvostoliiton valtiollista järjestelmää ja sen leviämistä maailmalla. SN-Seuran niin kutsuttuina hiljaisina vuosina 1950-luvun alussa kuitenkin myös aatteellisen työväestön osanotto oli heikkoa. Syitä oli monia. Kaikkinaisen vapaa-ajanvietteen järjestäminen seuran piirissä oli niin inhimillisten, kuin aineellisten resursien puuttumisen vuoksi haastavaa, ja mielekkäiden toimintamahdollisuuksien puuttessa jäsenistö passivoitui. Erityistaitoja vaativa kuorotoiminta oli vuosia merkittävin yksittäinen Oulun osaston jäsenille tarjottu harrastusmahdollisuus, elokuvanäytöksiäkin oli kaupungissa huomattavasti vähemmän kuin maaseudulla. Seuran uudistuneisiin arvoihin tottuminen oli vaikeinta juuri vasemmistolle, jonka idealistiselle tarmolle ystävyystoiminta ei enää voinutkaan tarjota purkautumiskanavaa. Vielä tämän lisäksi Oulu ympäristöineen oli ollut loikkarialuetta, ja vasemmistopiireissä jäsenpako aiheutti myös Neuvosto-Karjalassa 1930-luvulla toimeen pantujen, laajojen suomalaisvainojen vähittäinen paljastuminen. Palaamaan päässeiden kauhukertomuksia kuultiin ja dokumentoitiinkin SN-Seuran tilaisuuksissa Oulussa jo 1940-luvulla, mutta varsinaisesti vyyhti alkoi purkautua Stalinin kuoleman jälkeen. Lyhytaikaisen mutta voimakkaan laskusuhdanteen erityisesti Oulun osaston jäsenmäärissä aiheutti stalinismin lopullisen tuomitsemisen kanssa samanaikaisesti sattunut, Unkarin verisesti kukistettu kansannousu.

Suomen Kommunistinen Puolue pyrki valvomaan ja ohjaamaan SN-Seuran toimintaa Oulussa kuten muuallakin maassa. Seuran piirisihteerit olivat SKP:n tehtäviinsä valitsemia ja kouluttamia puoluekaadereita, ja yhteydenpito toimistojen välillä tiivistä. Yhteistyö oli silti jatkuvassa käymistilassa, ja jossain salaisen ja avoimen välimaastossa.



SKP:ssa SN-Seuran odotettiin myötäilevän puolueen päätöksiä ja linjauksia ja avustavan niiden täytäntöönpanossa, vaikka toisaalta oli yritettävä varjella virallisesti puoluetonta statusta. SN-Seuran piirijohdossa painotukset olivat toiset, ja ensisijaista oli inhimillisen kanssakäymisen aikaansaaminen Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Esimerkiksi YYA-sopimusta ei nähty tämän tavoitteen kanssa ristiriitaisena, ja seura sopeutui Oulusakin kommunistipuolueen ohjeisiin kiistellyn sopimuksen julkisesta puolustamisesta. Yhtä varauksetta taas ei suhtauduttu SKP:n kylmän sodan alkuvuosina harjoittamaan, kansainvälisen mallin mukaista dualismia korostavaan politiikkaan. Vasemmistovaltattuneen rivijäsenistön äänenpainot kuitenkin jyrkkenivät samassa tahdissa kommunistien retoriikan kanssa, samoin kävi monien osastojen johdossa. Piirin toimihenkilöt suostuivat SKP-ohjailuun jälleen Stalinin kuolemaa seuranneen liennytysvaiheen aikana, ja SN-Seura otti vuosien tauon jälkeen aktiivisen roolin elvyttääkseen suhteitaan seudun muihin toimijoihin.

SN-Seuran ja Oulun kaupungin instituutioiden väliset suhteet pysyivät 1950-luvun alun yleinen kehitys ja neuvostokriittinen ilmapiiri huomioiden varsin toimivina. Oulu oli perinteisesti vasemmistovaltainen kaupunki ja valtuuston suurin puolue jatkuvasti SKDL, joka yleisesti ottaen tuki SN-Seuran pyrkimyksiä. Voimakkaan vastakkainasettelun etsiminen ei-poliittisella järjestökentällä ei näin ollen olisi ollut kenenkään kannalta erityisen hyödyllistä. Asiaa voisi katsoa kahdesta, erilaisesta mutta yhtäläillä pätevällä näkökulmasta: SN-Seuran toiminta saattoi kärsiä 1940-luvun lopulta lähtien siitä, ettei yhdellekään alkuaikoina mukana olleelle ryhmittymälle voitu tarjota aivan heidän odotuksensa mukaista järjestöä. Keskustaryhmille liian poliittinen oli liian epäpoliittista radikaalille vasemmistolle. Toisaalta maltillisuuden ansiosta seuralle ehti muodostua paikallisia traditioita aikana, jolloin toiminnassa oli mukana myös sosialidemokraatteja ja sivistyneistöä, eikä katkos laajapohjaisuudessa lopulta muodostunut kovinkaan pitkäksi. Yli puoluerajojen vaikutusvaltainen SDP:n voimahahmo Otto Karhi ja Oulun kaupunginsihteerit Arvo Heino kyettiin pitämään seuralle vähintään hiljaisen myötämielisenä, mistä oli myöhemmässä vaiheessa runsaasti hyötyä. Ajatus ystävyysseurasta yhteistyöelimenä yli aatteellisten rajojen alkoi Oulussa toteutua jo vuosikymmenen puolivälistä lähtien, mutta vasta ystävyyskaupunkisuhteiden solmiminen Neuvosto-Ukrainan Odesaan käynnisti huomattavan nopean kehityksen.

Odessan ja muiden uusien neuvostoyhteyksien myötä SN-Seuran kulttuuritoiminnot alkoivat monipuolistua ja matkailutoiminta kehittyä, mutta lopullisesti tien ulos eristyksestä avasivat vuosien 1958 ja 1961 Berliinin kriisit seurannaisilmiöineen. Suurvaltaso-  
dan uhan vuoksi suomalaisten yleinen tarve ymmärtää kansainvälisen politiikan tapah-  
tuvia Neuvostoliiton kannalta kasvoi. SN-Seura pystyi vastaamaan tilaukseen hyvin  
luontevasti, lisäksi sen piirissä läpi vuosikymmenten kantanut teema oli ollut ehkäistä  
Suomen ja Neuvostoliiton välien kärjistymisen. Oulun kaupunkiosastojen koko 1950-  
luvun ajan tasaisesti laskenut jäsenmäärä lähti vuosikymmenen vaihteessa nousuun, ja  
näkyvä yhteistyö itse kaupungin kanssa vakiintui viimeistään noottikriisin myötä. Ylei-  
sesti ottaen kylmän sodan vaiheet vaikuttivat SN-Seuraan voimakkaasti. Kun Neuvosto-  
liitto eristäytyi, seuran aktiivit joutuivat sen puolustajan asemaan, propagandisteiksi ja  
itse eristykseen länteen ja pohjoismaisuuteen taipuvaisesta muusta yhteiskunnasta. Kun  
Neuvostoliitto Stalinin kuoleman jälkeen avautui, SN-Seuran toimintamahdollisuudet  
kasvoivat ja saivat aivan uusia ulottuvuuksia. Ja kun itä sitten näytti pääsevän voitolle  
kylmän sodan blokkien kilpailussa, seuran suosio ja arvovalta kohosivat aivan uusiin  
mittoihin.

SN-Seuran kaltaisen toimijan kautta erottuu hyvin selvästi, kuinka vahvasti kahtiajakau-  
tunut suomalainen yhteiskunta edelleen 1940- ja 1950-luvuilla oli. Jatkosodan päättö-  
mistavan aiheuttama murros oli toki merkittävä, mutta aluksi laajapohjaisen ja sitten va-  
semmistovaltaistuneen SN-Seuran toiminnassa korostuivat ensi kuukausista lähtien  
myös asiat, jotka kantoivat sodan yli. Yleisesti ottaen tämä jatkuvuus ei ruokkinut kan-  
sallisen yhteenkuuluvuuden ja sovinnon saati luottamuksen ilmapiiriä. Etenkin laitava-  
semmiston näkökulmasta ystävyysseurassa joutuivat yhteistyöhön tahot, jotka edustivat  
niin symbolisella kuin konkreettisella tasolla paitsi Suomen lähihistorian kipupisteitä,  
myös toisen maailmansodan osapuolia. Kylmän sodan syttyminen kärjisti kotimaistakin  
kahtiajakoa entisestään, eikä SN-Seuralla olisi ollut mitään mahdollisuutta pysytellä us-  
kottavan puolueettomana kahden leirin maailmassa. Vasta Suomen virallisen, puolueet-  
tomuudeksi kutsutun neuvostoystävyyden politiikan vakiintuminen auttoi ratkaisemaan  
vuosikausia mahdottomaksi osoittautuneen yhtälön.

# Lähdeluettelo

## I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO, Helsinki (KA)

### **Patentti- ja rekisterihallituksen arkisto**

Oulun sosialidemokraattinen keskusteluseura rn:o 35.323

### **Suomi-Neuvostoliitto-Seuran arkisto (SN-Seura)**

Yksityishenkilöt

### **Valtiollisen poliisin I arkisto (Vp I)**

Asiamapit ryhmässä XXIX: Sodat ja niistä johtunut toiminta

SNS:n perustaminen, organisaatio, kannatus

SNS:n toiminta muualla Suomessa

SNS:n toiminnan vastustaminen

Työläisrintamamiehet

Jaksoihin on viitattu Valpon numerolla esim. XXIX C1-C3

Henkilömapit (hmp) / sarjat A, B ja H

A-sarja on digitoitu

Henkilömappeihin on viitattu Valpon numerolla esim. B:4989

### **Valtiollisen poliisin Oulun osaston I arkisto (Vp I Oulun osasto)**

Asiamapit (amp)

Puoluetoiminta, vaalit, vappu, radioamatöörit (1918–1944)

Tiedonannot, tilannekatsaukset (1934–1944)

Vakoiluasiat (1933–1944)

Ilmoitukset (1932–1945)

### **Valtiollisen poliisin Oulun osaston II arkisto (Vp II Oulun osasto)**

Asiamapit (amp)

Poliittiset järjestöt 1945–1948

Mielialat ja huhut, virkamiehistön ja -koneiston puhdistaminen ja uudistamisvaatimukset (1945–1948)

Sekalaiset asiakirjat (1945–1948)

KANSAN ARKISTO, Helsinki (KansA)

**1B Suomen kommunistisen puolueen arkisto (SKP)**

Kaaderijaosto

1B SKP Arv/I

Mappisarjat Amp, Hmp, Emp, So

SKP:n Hintan osasto (Oulu)

Kansalaiskokousten pöytäkirjat

SKP:n Oulun kaupunkijärjestö

Luettelot

Vuosikokouspöytäkirjat (1946–1969)

Kaupunkikomitean pöytäkirjat (1946–1964)

SKP:n Oulun piirijärjestö

Piiritoimikuntien yhteisten kokousten pöytäkirjat (1949–1953)

Aktiivikokousten pöytäkirjat (1946, 1950–1951, 1954)

Toimitteet

Toimintakertomukset (1945–1960)

Yhteenvedot

Talousjaoston pöytäkirjat

Vappujuhlat / muistojuhlat

Suomi-Neuvostoliitto-Seuraa koskevat asiakirjat

**1F7 Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyiden seura (SNS I)**

Matkaselostukset

Julkilausumat

Historia-aineiston keräys

Lakkauttamiseen liittyvät asiakirjat

Kutsukortti

Leikkeet

**1F7 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun piirijärjestö**

Toimintakertomukset

Kirjeenvaihto (1946–1959)

Leikkeet (1948–1979)

### **3E Poliittiset vangitsemiset**

Valpon raportteja turvasäilö määräyksistä

### **5 Henkilöarkistot**

Kiiskinen, Reino

Torvi, Arvi

Urpilainen, Väinö

KESKUSTAN JA MAASEUDUN ARKISTO, Helsinki (KMA)

#### **Puoluetoimisto**

Luottamusmieskortisto: Etelä-Häme–Savonlinna (1944–1946)

OULUN MAAKUNTA-ARKISTO (OMA)

#### **Sekakuoro Siltojen laulun arkisto**

Vuosikokousten pöytäkirjat liitteineen (1946–1999)

Toimintakertomukset (1947–1984)

Puheet ja kirjoitukset (1947–1986)

#### **Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun osaston arkisto**

Vuosikokousspöytäkirjat

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat (1944–1951)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat (1952–1986)

Muut pöytäkirjat (1945–1984)

Kirjetoisteet (1945–1986)

Toimintakertomukset (1945–1984)

Keskusseuralta saapuneet yleis- ja kiertokirjeet

Keskusseuralta saapuneet muut kirjeet ja sähköet

Piirijärjestöltä saapuneet yleiskirjeet (1945–1986)

Piirijärjestöltä saapuneet muut kirjeet (1945–1945)

Muut saapuneet kirjeet (1944–1949)

Tulo- ja menoarviot (1949–1987)

Perustamis- ja yhdistysrekisteriasiakirjat (1944–1944)

Ystävyyskaupunki- ja kulttuurivaihto (1969–1985)

Historiikit (1985–1985)

## **Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun piirijärjestön arkisto**

Tietoja toiminnasta (1961–1963)

Vuosikokouspöytäkirjat (1950–1973)

Piiritoimikunnan kokouspöytäkirjat (1945–1979)

Työvaliokunnan kokouspöytäkirjat (1948–1991)

Muut pöytäkirjat (1945–1989)

Keskusseuralle lähetettyjen kirjeiden toisteet (1945–1989)

Oulun piirin osastoille lähetettyjen kirjeiden toisteet (1945–1990)

Yksityishenkilöille lähetettyjen kirjeiden toisteet (1946–1992)

Muut kirjetoisteet (1945–1994)

Toimintakertomukset (1956–1992)

Toimintasuunnitelmat (1946–1991)

Toimintaselostukset, -tilastot, vuosiraportit ja raportit osastokäynneistä sekä työntekijöiden toimenkuvat (1956–1990)

Keskusseuralta saapuneet kiertokirjeet (1944–1986)

Keskusseuralta saapuneet yleiskirjeet ja tiedotteet (1944–1986)

Toimintakertomukset ja -katsaukset (1953–1991)

Valtuuston pöytäkirjat (1955–1987)

Hintan osastolta saapuneet muut asiakirjat (1953–1953)

Koskelan osastolta saapuneet muut asiakirjat (1946–1988)

Pateniemen osastolta saapuneet muut asiakirjat (1945–1980)

Yksityisiltä saapuneet kirjeet (1945–1992)

Muut saapuneet kirjeet (1945–1993)

Muut tiliasiakirjat (1948–1988)

Tilikortit (1949–1970)

Inventaariokirja (1953–1966)

Oulu-Odessa ystävyyskaupunkitoimintaan liittyvä kirjeenvaihto (1945–1992)

Ukrainan valtion kansankuoro Oulussa (1954–1954)

## **YKSITYISARKISTOT**

### **Erkki Urpilaisen hallussa oleva Väinö Urpilaisen asiakirjajäämistö**

Odessa-suhteita koskeva kirjeenvaihto

## II Painetut lähteet

### 1. LÄHDEJULKAISUT

Suomen rotarianit 1939. Matrikkeli. Oy F. Tilgmann AB, Helsinki 1939.

Suomen rotarianit 1948. Matrikkeli. Lindbergin kirjapaino Oy, Helsinki 1949.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1957 (www.doria.fi)

Suomen virallinen tilasto (www.doria.fi)

VI/C, Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta

### 2. LÄHDEKIRJALLISUUS

Jääskelä, Yrjö: *Henkipattona Suomessa*. Muistelmateos. Toimittanut postuumisti Arvi Ranta. Pori 1978.

Karppinen, Väinö P. *Desanttimäki. Ylikiimingissä kesällä v. 1942*. Muistelmateos / haastattelujulkaisu. Oulun yliopistopaino 1997.

Kivimäki, Antti: *Waloa 100 vuotta*. Historiikki. Kalevaprint Oy Sa.

Ranta, Arvi: *Kommunistien arkistojen kätköistä 1918–1966. SKP:n Oulun piirin toiminnasta puolueen yhtenäisyyden ajalta*. Muistelmateos / arkistojulkaisu. Oulun Kirjateollisuus Oy 1990.

### 3. SANOMALEHDET

*Kaleva*, vuodet 1945, 1946, 1956, 2015

*Kansan Tahto*, vuodet 1947, 1948, 1977

*Pohjolan Työ*, vuosi 1944

## III Haastattelut ja suullisesti tietoja antaneet

Niskanen, Pentti, SKP:n piirisihteeri, Oulu 12.1.2014

Ukkola, Matti, Suomi-Venäjä-Seuran Pohjois-Suomen piirijärjestö ry:n toiminnanjohtaja, Oulu 4.5.2013

Urpilainen, Erkki, yliopistonlehtori, Oulu 23.9.2013

## IV Audiovisuaaliset lähteet

Yle.fi. Elävä arkisto: Neuvostoliiton jättipommi hätkähdytti maailmaa. Ylen radioutiskooste 30.10–2.11.1961.

Yle.fi. Elävä arkisto: Gregory Peck Suomessa.

## V Tietokannat ja www-sivut

Elonet kansallisfilmografia (<http://www.elonet.fi/>)

Purkki: Purkautuneiden yhdistysten tietokanta. Patentti- ja rekisterihallitus (<http://yhdistysrekisteri.prh.fi/>)

Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939–1955 (<http://kronos.narc.fi/>)

Veljet, toverit... Matkakuvia 1920-luvun Neuvostoliitosta (<http://www.kansanarkisto.fi>)

## VI Tutkimuskirjallisuus

Aatsinki, Ulla 2009: *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Alanen, Leena 2001: ”Polvesta polveen” *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Toimittaneet Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä. Vastapaino, Tampere.

Alava, Teuvo–Frolov, Dmitri–Nikkilä, Reijo 2002: *RUKIVER! Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa*. Edita Publinsing Oy, Helsinki.

Berghom, Tapio 1998: ”Uho, vastuuntunto ja hapuilu–SKP, palkkaliikkeet ja lakot 1944–1947” *Aave vai haave*. Toimittaneet Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka, Anu Suoranta. Väki voimakas 11. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

Graf, Mati–Roiko-Jokela, Heikki 2004: *Vaarallinen Suomi. Suomi Eestin kommunistisen puolueen ja Neuvosto-Viron KGB:n silmin*. Minerva kustannus Oy, Helsinki.

Haapanen, Atso 2012: *Viholliset Keskeillämme. Desantit Suomessa 1939–1944*. Minerva kustannus Oy, Helsinki.

Haataja, Lauri 1986: ”Vaaran vuodet ja realismi” *Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–1948*. Toimittanut Jukka Nevakivi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Haataja, Lauri 2003: ”Jälleenrakentava Suomi” *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toimittanut Seppo Zetterberg. WSOY, Helsinki.

Hautala, Kustaa 1982: *Oulun kaupungin historia V 1918–1945*. Oulun kaupunki, Oulu.

Hautamäki, Soili 1988: *YDINTRAUMA. Ihminen Hiroshiman jälkeen. Pohjoinen*, Oulu.

Hentilä, Seppo 1984: *Suomen työläisurheilun historia II. Työväen urheiluliitto 1944–1959*. Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Hentilä, Seppo 2003: *Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena*. Historiallisia tutkimuksia 216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Hietaniemi, Tuija 1986: ”Poliisipolitiikan tekijät ja tehtävät Suomessa 1944–48” *Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–1948*. Toimittanut Jukka Nevakivi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.



- Hietaniemi, Tuija 1992: *Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa*. Väitöskirja. Historiallisia tutkimuksia 166. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Hokkanen, Kari 1996: *Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto-Keskustan historia 3*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Honkaniemi, Atte 2012: *Aseveliperheiden auttamiseksi, yhteishengen lujittamiseksi: Oulun aseveljien vuodet 1940–45*. Historian pro gradu -tutkimus. Oulun yliopisto.
- Huttula, Tapio 1996: “Miten laittomasta tuli kielletty? Lainsäädäntö, EK ja työväentalojen sulkemisiike kommunistisen yhdistystoiminnan tukahduttajina” *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Kopi-Jyvä Oy, Jyväskylä.
- Immonen, Kari 1987: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–1939*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Jokipii, Mauno 1987: *Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Junila, Marianne 2000: *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Bibliotheca historica 61. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jussila, Osmo 1985: *Terijoen hallitus 1939–40*. WSOY, Helsinki.
- Kaihoavaara, Pirjo 1998: “Missä paikkasi, tiedätkö sen – Elämäkertojen tarjoamia kuvia liittymisestä kommunistiseen puolueeseen” *Aave vai haave*. Toimittaneet Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka, Anu Suoranta. Väki voimakas 11. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere
- Kangaspuro, Markku 2000: *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 60. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kankainen, Janne 2002: “Oululaiset Lapin sodassa” *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945. Oulun veteraanikirja*. Toimittaneet Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhala, Jouko Vahtola. Oulun kaupunki, Oulu.
- Kenttä, Risto 1986: *Oma apu, paras apu. Oulun Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886–1986*. PT-paino Oy, Oulu.
- Kenttä, Risto 1987: *50 vuotta painavaa sanaa. Pohjolan Työ 1937–1987*. PT-paino Oy, Oulu.
- Kinnunen, Kaisa 1998, *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*. Suomi-Venäjä-Seura ry, Helsinki.
- Korhonen, Mikko 2006: *Mitä minun on tehtävä? Mauri Ryömän suhde kommunistiseen puolueeseen 1944–1958*. Suomen historian pro gradu -tutkimus. Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavilla Tampereen yliopiston julkaisuarkistossa. Julkaisu pysyvä osoite on <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-15375> (pdf).
- Krekola, Joni 2006: *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 105. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Krekola, Joni 2012: *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Suomen Rauhanpuolustajat, Like, Helsinki.
- Kujala Antti, 2008: *Vankisurmat. Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatko sodassa*. WSOY, Helsinki.
- Lackman, Matti 1985: *Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918–1939*. Väitöskirja. Oulun Historiaseura ja Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- Lackman, Matti 2007: *Esko Riekkä. Jääkäriväriväri, Etsivän Keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luojana*. Historiallisia tutkimuksia 232. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lackman, Matti 2009: “Ensimmäisen tasavallan turvallisuuspoliisi 1918-1944” *Rata katu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Toimittanut Matti Simola. Suojelupoliisi ja WSOY, Helsinki.
- Lahti-Argutina, Eila 2001: *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainon uhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisinstituutti, Turku.
- Laine, Antti 1982: *Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Larmola, Heikki 1994: “Miksi Tšekkoslovakian tie ei ollut Suomen tie. Tšekkoslovakia ja Suomi Neuvostoliiton sodanjälkeisessä valtapiirissä” *Historiallinen aikakauskirja* 3/1994. 92. vuosikerta. Päätoimittaja Ohto Manninen.
- Lindstedt, Jukka 1999: *KUOLEMAAN TUOMITUT. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu. A-sarja N:o 221. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 1999.
- Lindstedt, Jukka–Löytömäki, Stiina 2010: *Sotasyllisyysoikeudenkäynti. Oikeusministeriön selvitys 22/2010*. Oikeusministeriö, Helsinki. Julkaisun pysyvä osoite on: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-466-832-3> (pdf).
- Lukkari, Matti 1997: *Asekätchentä*. Neljäs painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Majander, Mikko 1998: “Uuno Hiironen toverituomioistuimessa eli kommunistit ammattiyhdistys- ja puoluelogiikan välissä” *Aave vai haave*. Toimittaneet Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka, Anu Suoranta. Väki voimakas 11. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere
- Majander, Mikko 2004: *Pohjoismaa vai kansandemokratia: sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Manninen, Turo 1995: *Oulun kaupungin historia VI 1945–1990*. Oulun kaupunki, Oulu.
- Manninen, Turo 2002: “Vuoden 1918 sodan synty ja kulku” *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945. Oulun veteraanikirja*. Toimittaneet Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhala, Jouko Vahtola. Oulun kaupunki, Oulu.

- Manninen, Turo 2003: "Oulun sotavankileiri 1941–1945" *Olaus Magnuksen jäljillä. Oulun historiaseuran 70-vuotisjuhlakirja*. Toimittanut Harri Turunen. Oulun historiaseura, Oulu.
- Mertanen, Tomi 2004: *Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Nevakivi, Jukka 1994: *Ždanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostolaistettu?* Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Nuorteva, Jussi 1987: *Suomen vankeinhoidon historiaa osa 4: VANGIT–VANKILAT–SOTA. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani 1992: *Suomi ja Eurooppa 1939–1956. Sotien ja murrosten ajanjakso*. Suomen kirjasaatiö, Kirjayhtymä, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinen muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pietola, Eino 1987: *Sotavangit Suomessa 1941–1944. Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana*. 2. Painos. Gummerus, Jyväskylä, Helsinki.
- Rantala, Jukka 1997: *Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rentola, Kimmo 1992: "Kommunismien kahdeksan kohorttia" *Ajankohta. Suomen poliittisen historian vuosikirja*. Toimittanut Mikko Majander. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Rentola, Kimmo 1994: *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. WSOY, Helsinki.
- Rentola, Kimmo 1994b: "Pessi ja illuusiot. Neuvostojohdo ja suomalainen kommunismi 1944–1948" *Historiallinen aikakauskirja* 3/1994. 92. vuosikerta. Päätoimittaja Ohto Manninen.
- Rentola, Kimmo 1997: *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Rentola, Kimmo 2009: "Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991" *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Toimittanut Matti Simola. Suojelupoliisi ja WSOY, Helsinki.
- Rentola, Kimmo 2009b: "Punainen Valpo" *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Toimittanut Matti Simola. Suojelupoliisi ja WSOY, Helsinki.
- Rislakki, Jukka 1985: *MAAN ALLA. Vakoilua, vastarintaa ja urkistaa Suomessa 1941–1944*. Love kirjat, Helsinki.
- Rislakki, Jukka–Lahti–Argutina, Eila 1997: *Meillä ei kotia täällä. Suomalaisten loikka rien joukkotuho Uralilla 1938*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

- Ruuskanen, Esa 2006: *Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväen talot: Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa 1930–1932*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Saatavilla Jyväskylän yliopiston julkaisuarkistossa. Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2693-1> (pdf).
- Saarela, Tauno 2006: *Kansan Tahto: Pohjolan työtätekevien lehti*. Yrjö Mäkelin -seura, Oulu.
- Saarela, Tauno 2008: *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Historiallisia tutkimuksia 239. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salminen, Esko 1982: *Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955–1962*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Salminen, Juhani 1996: *ASEVELLJUNTTA. Kertomus asevelisukupolven kommunismin vastaisesta taistelusta 1940–1959*. Gummerus, Jyväskylä, Helsinki.
- Salo, Matti 2002: "Välirauhanaika Oulussa" *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945. Oulun veteraanikirja*. Toimittaneet Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhalta, Jouko Vahtola. Oulun kaupunki, Oulu.
- Salokangas, Raimo: "Itsenäinen tasavalta" *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toimittanut Seppo Zetterberg. WSOY, Helsinki.
- Selin, Sakari 2011: *Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko. Nuoret sodassa Hitleriä vastaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. Linkki julkaisuun: [http://www.kansanarkisto.fi/SakariSelin\\_koko\\_kirja.pdf](http://www.kansanarkisto.fi/SakariSelin_koko_kirja.pdf). Luettu 30.9.2015.
- Seppinen, Jukka 2006: *Neuvostotiedustelu Suomessa 1917–1991. Strategia ja toiminta*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Siltala, Juha 1985: *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Similä, Jouni 2002: "Rintamalta siviilielämään" *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945. Oulun veteraanikirja*. Toimittaneet Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhalta, Jouko Vahtola. Oulun kaupunki, Oulu.
- Soikkanen, Hannu 1987: *KOHTI KANSANVALTAA 2. 1937–1944*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoliminkunta, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1991: *KOHTI KANSANVALTAA 3. 1944–1952*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoliminkunta, Helsinki.
- Stepakov, Viktor 2005: *Partisaaneja, desantteja, sissejä: rintaman molemmilla puolilla*. Suomentanut Timo Kaivola. Hipputeos, Helsinki.
- Takala, Irina 2001: *Vilmi Otto (1881–1938). Suomen Kommunistisen Puolueen toimit sija, toimittaja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskuksen verkkojulkaisussa <http://www.kansallisbiografia.fi/> Luettu 30.9.2015.
- Tuominen, Marja 1991: "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia" *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

- Turunen, Harri 2007: *Gody iskrennei družby. 50 let pobratimskih svjazei gorodov Oulu i Odessy*. Toimittanut Harri Turunen. Oulun kaupunki, Oulu.
- Uola, Mikko 1999: "Suomi sitoutuu hajottamaan..." *Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella*. Historiallisia tutkimuksia 205. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Vesikansa, Jarkko 2004: *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Vihavainen, Timo 1996: "Sodan ja vaaran vuodet" *Yleisradion historia 1. osa 1926–1949*. Yleisradio Oy, Helsinki.
- Vihavainen, Timo 2003: "Hyvinvointi-Suomi" *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toimittanut Seppo Zetterberg. WSOY, Helsinki.
- Viitala, Heikki Mikko 1969: *Rauhanoppositio. Tutkimus poliittisesta oppositiosta Suomessa vuosina 1940–1944*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki.
- Viitanen, Reijo 1994: *Punainen aate sininen vaate. Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 50 vuotta*. SDNL ry, Tampere, Helsinki.

## Liitteet

### Liite 1. SN-Seuran Oulun piiritoimikunnan jäsenet 1945–1962

#### VUOSI 1945

Pj. Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Aaltonen, Rainer (toimitusjohtaja)  
Heikkinen, Yrjö (opettaja)  
Honka, Matti (sähköteknikko)  
Koukkari, Väinö, (opettaja)  
Kuorikoski, Yrjö (toimittaja)  
Lempa-Widell, Elli (rehtori)  
Savolainen, Ville  
Stenius, Heikki (varastonhoitaja)  
Vilenius, Ester

#### Varalla:

Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)

#### Lisätty piiritk:

Kulju, Väinö (Raahe)  
Mustonen, Väinö (Muhos)  
Rautio, Kosti (Haapavesi)  
Sormunen, Hilja (Pudasjärvi)

#### VUOSI 1946

Pj. Kuorikoski, Yrjö (toimittaja)  
Aaltonen, Rainer (toimitusjohtaja)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Heikkinen, Yrjö (opettaja)  
Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Honka, Matti (sähköteknikko)  
Kaakinen, J. (kirkkoherra)  
Lempa-Widell, Elli (rehtori)  
Routavaara, Reino (lehtori)  
Stenius, Heikki (varastonhoitaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)  
Vilenius, Ester

#### Lisätty piiritk:

Kulju, Väinö (Raahe)  
Mustonen, Väinö (Muhos)  
Nikkinen, Y. (Liminka)  
Sormunen, Hilja (Pudasjärvi)  
Rautio, Kosti (Haapavesi)

#### VUOSI 1947

Pj. Honka, Matti (sähköteknikko)  
Aaltonen, Rainer (toimitusjohtaja)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Koskela, Mikko (opettaja)  
Nieminen, Reino (apulaishuoltopäällikkö)  
Pyykkö, Kaisu (kassanhoitaja)  
Siurua, Yrjö (liikemies)  
Stenius, Heikki (varastonhoitaja)  
Åström, Robert (johtaja)

#### Varalla:

Krekelä, Eero (toimittaja)  
Sipilä, Jorma (pastori )

#### Lisätty piiritk:

Carlsson, Hj. (kirkkoherra, Pyhäntä)  
Haverinen, (metsänhoitaja, Pudasjärvi)  
Oksanen F. (ratavartija, Oulainen)  
Salmenhaara, A. (johtaja, Tyrnävä)

#### VUOSI 1948

Pj. Veijola, Väinö J. (eversti)  
Aaltonen, Rainer (toimitusjohtaja)  
Aho, Allan  
Fränti, Eeva  
Halonen, Eeva  
Honka, Matti (sähköteknikko)  
Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Kalajoki, Atte (maisteri)  
Koukkari, Väinö, (opettaja)  
Stenius, Heikki (varastonhoitaja)

#### VUOSI 1949

Pj. Veijola, Väinö J. (eversti)  
Fränti, Eeva  
Halonen, Eeva  
Honka, Matti (sähköteknikko)  
Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Koukkari, Väinö, (opettaja)  
Kurola, V. (kirjaltaja)  
Murto, Martti (kirvesmies)  
Nykänen, Toivo (toimittaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)

#### VUOSI 1950

Pj. Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Nykänen, Toivo (toimittaja)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Horneman, Matti (työmies)  
Koukkari, Väinö, (opettaja)

Kurola, V. (kirjaltaja)  
Murto, Martti (kirvesmies)  
Åström, Robert (johtaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)

#### VUOSI 1951

Pj. Huhtala, Kalle (osastonhoitaja)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Horneman, Matti (työmies)  
Huusko, Väinö  
Kumpulainen, Onni (opettaja)  
Murto, Martti (kirvesmies)

#### VUOSI 1952

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Huusko, Väinö  
Inkinen, Uuno  
Kumpulainen, Onni (opettaja)  
Mentti, Paavo (dipl. insinööri)  
Ruotsi, Pekka (opettaja)  
Sevander, Veikko

#### VUOSI 1953

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Hankilahti, Gunnar (konemestari)  
Horneman, Matti (työmies)  
Huusko, Väinö (asentaja)  
Järvelä, Matti (apulaisosastonhoitaja)  
Kumpulainen, Onni (opettaja)  
Mentti, Paavo (dipl. insinööri)  
Päkkilä, Eepi (sähköasentaja)  
Pälvilä, Pentti (työmies)  
Ruotsi, Pekka (opettaja)  
Salminen, Väinö (raudoittaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)  
Viitala, Juho (muurari)  
Väänänen, Reino (myymäläntarkastaja)

#### VUOSI 1954

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Arola, Pentti (hovioik. auskultantti)  
Järvelä, Matti (osastonhoitaja)  
Kukkonen, Paavo (autonkuljettaja)  
Kumpulainen, Onni (opettaja)  
Laamanen, Väinö (työnjohtaja)  
Mentti, Paavo (dipl. insinööri)  
Närhi, Bernhard (asentaja)



Ruotsi, Pekka (opettaja)  
Salminen, Väinö (raudoittaja)  
Suominen, Martti (toimistonhoitaja)  
Tuomikoski, Erkki (opettaja)  
Viitala, Juho (muurari)

#### VUOSI 1955

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Anttila, Aate  
Arola, Pentti (hovioik. auskultantti)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Hirvelä, Ebba (nuoriso-ohjaaja)  
Kanniainen, Signe  
Laamanen, Väinö (työnjohtaja)  
Mentti, Paavo (dipl. insinööri)  
Ruotsi, Pekka (opettaja)  
Suorsa, Juho  
Viitala, Juho (muurari)

#### VUOSI 1956

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Anttila, Aate  
Arola, Pentti (hovioik. auskultantti)  
Halonen, Riku (osastonhoitaja)  
Hirvelä, Ebba (nuoriso-ohjaaja)  
Kanniainen, Signe  
Ruotsi, Pekka (opettaja)  
Sevander, Veikko (työnjohtaja)  
Tapio, Matti (teatterinjohtaja)  
Viitala, Juho (muurari)

#### VUOSI 1957

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Arola, Pentti (hovioik. auskultantti)  
Askonen (Hirvelä), Ebba (nuoriso-ohjaaja)  
Aurivuo, Kerttu  
Leskelä, Eino  
Sevander, Veikko (työnjohtaja)  
Tirkkonen, Hugo  
Viitala, Juho (muurari)

#### VUOSI 1958

Pj. Torvi, Arvi (toimitusjohtaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Rautiainen, Hanna  
Rissanen, Aukusti  
Sevander, Veikko (työnjohtaja)

Tirkkonen, Hugo  
Viitala, Juho (muurari)  
Laajennettu työvaliokunta:

Leinonen, Viljo (opettaja)

Murto, Martti

Rautiainen, Hanna

Viitala, Juho

Talousjaosto:

Aurivuo, Kerttu

Junttila, Paavo

Koski, Timo

Odessa-jaosto / urheilujaosto:

Heino, Arvo (kaupunginsihteeri, varatuomari)

Honka, Jenny

Kettumäki, Jorma

Klärich, Rolf (toimitusjohtaja)

Korpi, Pentti

Laamanen, Väinö

Okkonen, Ilmari

Pesonen, Urpo (orkesterinjohtaja)

VUOSI 1959

Pj. Vilenius, Niilo (toimituspäällikkö, toimittaja)

Halonen, Eeva

Heino, Arvo (kaupunginsihteeri, varatuomari)

Honka, Jenny

Karhi, Otto (toimitusjohtaja, poliitikko)

Laamanen Seppo (sellisti)

Leinonen, Viljo

Leskelä, Eino

Murto, Martti

Rautiainen, Hanna

Rissanen, Aukusti (opettaja)

Sevander, Veikko (työnjohtaja)

Viitala, Juho (muurari)

Tästä eteenpäin piiritoimikunnan naisjäsenet muodostivat lisäksi oman jaostonsa.

VUOSI 1960

Pj. Vilenius, Niilo (toimituspäällikkö, toimittaja)

Arola, Pentti (sosiaalisihhteeri, hovioik. auskultantti)

Halonen, Eeva

Heino, Arvo (kaupunginsihteeri, varatuomari)

Honka, Matti (insinööri)

Istanmäki, Armas (päätoimittaja)

Karhi, Otto (toimitusjohtaja, poliitikko)

Karilainen, Onni (maatalousteknikko)

Konsi, Vilhelm (johtaja)

Leinonen, Viljo (opettaja)

Leskelä, Eino (seppä)

Murto, Martti (kirvesmies)

Ojala, Anja  
Rautiainen, Hanna  
Rautio, Paavo (kapellimestari)  
Rissanen, Aukusti (opettaja)  
Sevander, Veikko (työnjohtaja)  
Viitala, Juho (muurari)  
Maaseudun edustajat:  
Erkkilä, Eeli (ministeri, kansanedustaja)  
Liedes, Pentti (kansanedustaja)

#### VUOSI 1961

Pj. Vilenius, Niilo (toimituspäällikkö, toimittaja)  
Arola, Pentti (sosiaalisihteeri, hovioik. auskultantti)  
Halonen, Eeva  
Harja, Lilja (sairaanhoitaja)  
Heino, Arvo (kaupunginjohtaja)  
Honka, Matti (insinööri)  
Istanmäki, Armas (päätoimittaja)  
Koivunen, Lahja (opettaja)  
Konsi, Vilhelm (johtaja)  
Laatikainen, Sirkka (konttoristi)  
Leinonen, Viljo (opettaja)  
Leskelä, Eino (seppä)  
Murto, Martti (kirvesmies)  
Pertti Pesonen (ekonomi)  
Rautiainen, Hanna  
Rautio, Paavo (kapellimestari)  
Rissanen, Aukusti (opettaja)  
Sevander, Veikko (työnjohtaja)  
Veste, Risto (teatterinjohtaja)  
Viitala, Juho (muurari)

#### VUOSI 1962

Pj. Vilenius, Niilo (toimituspäällikkö, toimittaja)  
Varapj. Murto, Martti (kirvesmies)  
Arola, Pentti (sosiaalisihteeri, hovioik. auskultantti)  
Halonen, Eeva  
Harja, Lilja (sairaanhoitaja)  
Heino, Arvo (kaupunginjohtaja)  
Honka, Matti (insinööri)  
Istanmäki, Armas (päätoimittaja)  
Koivunen, Lahja (opettaja)  
Konsi, Vilhelm (johtaja)  
Laatikainen, Sirkka (konttoristi)  
Leinonen, Viljo (opettaja)  
Leskelä, Eino (seppä)  
Pertti Pesonen (ekonomi)  
Rautiainen, Hanna  
Rautio, Paavo (kapellimestari)  
Rissanen, Aukusti (opettaja)

Sevander, Veikko (työnjohtaja)  
Veste, Risto (teatterinjohtaja)  
Viitala, Juho (muurari)  
Erkkilä, Eeli (kansanedustaja)  
Liedes, Pentti (kansanedustaja)

Lähteet:

Oulun maakunta-arkisto (OMA)  
SN-Seuran Oulun piirijärjestön arkisto  
    Piirijärjestön vuosikokospöytäkirjat  
    Piiritoimikunnan kokospöytäkirjat

## **Liite 2. Intiön desanttihauta**

Oulun vasemmistojärjestöjen toukokuussa 1948 pystyttämään hautamuistomerkkiin *Vuosina 1939–1944 teloitettut toverit* on merkitty 20 sota-aikana henkensä menettänyttä miestä ja yksi nainen. Viittä Oulun vankileirillä ammuttua puna-armeijalaista lukuun ottamatta he olivat Neuvostoliiton hyväksi toimineita sota-ajan diversiotyöntekijöitä, jotka tuomittiin kuolemaan kenttäoikeudessa ja teloitettiin Oulussa ja Suomussalmella. Johan Koskinen tovereineen kaatui taistelussa Ylikiimingissä.

### ***Aleksanteri Pietarinpoika Kapanen***

**s. 10.1.1904; k. 12.12.1941**

Kapanen tuomittiin vakoilusta kuolemaan sotaylioikeuden päätöksellä 19.11.1941. Tuomio koveni alistettuna, 6. divisioonan kenttäoikeus oli tuominnut hänet vain elinkaudeksi kuritushuoneeseen edellisenä kesänä. Tarkempaa tietoa kansallisuudesta tai synnyintai kuolinpaikoista ei löydy, mutta jälkimmäinen on todennäköisesti ollut Oulu. Ammatiltaan hän oli opettaja.

### ***Lukka Antinpoika Lehtinen (Lettijev)***

**s. 1.2.1910? Karjala; k. 25.11.1942 Oulu**

Kansallisuus karjalainen, kuolinpäivä muistomerkissä virheellisesti 25.2.1942. Myöskään Lehtisen syntymäpäivää ei ole varmuudella voitu selvittää. Hänet tuomittiin Pohjan suojeluskuntapiirin kenttäoikeudessa kuolemaan vakoilusta ja teloitettiin Oulun suojeluskunnan ampumaradalla Tuirassa.

### ***Nikolai Vasiljevits Grigorjeff (Grigorjev)***

**s. 12.5.1908 oik. 9.5.1904 Ahvenlahti, Kiestinki; k. 5.5.1942 Oulu**

Kansallisuus vienankarjalainen. Suojeluskuntapukuinen Grigorjev pidätettiin Paltamosissa 19.9.1941 epäilyttävän lomatodistuksen vuoksi. Hän oli suomen kielen taitoinen puna-armeijan yliluutnantti, ja koulutettu tiedustelutehtäviin Petroskoissa välirauhan aikana. Suomeen hän oli saapunut ensimmäisen kerran jo hieman ennen jatkosodan al-

kua yhdessä Reino Ventelän kanssa, mutta sodan yllättäen sytyttyä miehet olivat joutuneet lähtemään takaisin kotiin hakemaan asepuvut ja väärennetyt loma-asiakirjat. Grigorjevin oli tarkoitus jäädä Kajaaniin pysyvästi tarkkailemaan Suomen ja Saksan armeijoiden joukko-osastoja. Kainuun suojeluskuntapiiri tuomitsi hänet vakoilusta kuolemaan 16.12.1941, ja sotaylioikeus vahvisti tuomion maaliskuussa. Teloituspartion edessä Grigorjev oli huutanut ”Eläköön Neuvosto- Suomi!”.

Väärennetyissä henkilöpapereissa Grigorjevin nimi oli *Toivo Olavi Toivonpoika Silvanen*. Kiinni jäätyään hän esiintyi aluksi myös nimellä *Denis Tarasov*. Sekä ”Silvasen” että ”Tarasovin” syntymäajat olivat 12.5.1906, ja sekavien, päällekkäisten peitetarinoiden vuoksi muistomerkkiin on lopulta päätynyt valehenkilöllisyyden syntymäaika, sekin tosin väärällä vuodella.

### ***Reino Viljam Viljaminpoika Ventelä (Wentela)***

**s. 2.5.1917 Ontario, Kanada; k. 5.5.1942 Oulu**

Metsässä piileskellyt suojeluskuntapukuinen Reino Ventelä pidätettiin Hyrynsalmella 21.9.1941, niin ikään epäilyttävän lomatodistuksen vuoksi. Clarence Saarinen -nimisen sotavangin mukaan Ventelä oli laskuvarjomieheksi koulutettu puna-armeijan aliluutnantti, ja käynyt suomessa desanttina useita kertoja jo talvisodan aikana. Ventelän omat kuulustelut eivät kuitenkaan vahvista tai kiistä tietoa. Tällä kertaa hän oli saapunut Suomeen yhdessä Nikolai Grigorjevin kanssa syyskuun alussa erämaita pitkin kävellen, Ventelän tehtävä oli noutaa maassa pysyvästi oleskelevan vakoojan posti ja palata kotiin. Pidätettäessä hänen hallustaan löytyikin venäjänkielisiä raportteja ja käsin piirretty Oulun kartta, johon oli merkitty lääninhallitus, autokomppanian ja armeijakunnan esikunnat ja rautatieasema. Raportit käsittelivät väestön mielialoja, kutsuntojen toimeenpanoa, joukkojen siirtoja ja siltojen ja rautatieasemien vartiointia, esikuntien ja sotilasvirastojen sijaintia Kajaanissa sekä sadon onnistumista. Suomen viranomaiset pitivät raportteja korkeatasoisina, hyvin taitavan vakoojan tekeminä. Kainuun suojeluskuntapiiri tuomitsi Ventelän kuolemaan 16.12.1941, ja tuomion vahvisti sotaylioikeus 18.3.1942. Väärennetyissä henkilöpapereissa Ventelän nimi oli *Huugo Oskari Oskarinpoika Lahti*.

Ventelä ei nimestään huolimatta ollut varsinaisesti suomalainen. Jo hänen isoisänsä oli aikanaan lähtenyt Suomesta Kanadaan, isä *Viljam (William)* oli syntynyt siellä eikä hänkään ollut koskaan edes käynyt Suomessa. Reino kyllä puhui suomea, mutta tiesi vain

kirjoista pöntätyt yleiset alkeet kulttuurista: esimerkiksi rippikoulua hän oli kuuluste-  
luissa erehtynyt pitämään sotilaskoulutuksena. Kanadasta Neuvostoliittoon Viljam ja  
Reino olivat muuttaneet laillisesti vuonna 1932.

***Ivan Pavlovits Gavrin***

**s. 25.9.1922 Penzan alue; k. 29.4.1943 oik. 22.2.1943**

Kansallisuus venäläinen. Puna-armeijan sotilas.

***Aleksei Ivanovits Avdejeff (Avdejev)***

**s. 25.2.1915 Leningradin alue; k. 29.4.1943 oik. 22.2.1943 Oulu**

Kansallisuus venäläinen. Puna-armeijan sotilas.

***Ivan Jefremovits Radikin (Rakitin)***

**s. 14.2.1920 Tambovin alue; k. 29.4.1943 oik. 22.2.1943 Oulu**

Kansallisuus venäläinen. Puna-armeijan sotilas.

***Grigori Sukovskij***

**s. 22.8.1918; k. 29.4.1943 oik. 22.2.1943 Oulu**

Ei tietoja.

***Vasili Sergejevits Rodion (Rodionov)***

**s.23.8.1921 Samaran kuvernementti; k. 29.4.1943 oik. 22.2.1943 Oulu**

Kansallisuus venäläinen. Puna-armeijan sotilas.

Gavrinin, Avdejevin, Radikinin, Sukovskin ja Rodionin tapauksia on yritetty Suomen  
viranomaisten taholta peitellä, siitä muistomerkkitoimikunnalle virheellisesti ilmoitetut  
kuolinpäivät ja hautaaminen väärän muistomerkin alle. Kaikki viisi olivat puna-armei-  
jan tavallisia sotilaita, eivät siis vakoojia, ja heillä oli kuollessaan sotavangin status.  
Miehet ammuttiin Oulun vankileirillä ilmeisesti ruuan varastamisen vuoksi. Muisto-

merkkitoimikunnalle ilmoitettu kuolemantuomioon johtanut syyte oli ”törkeä ryöstö käsitteä vihollisen auttamisen”, millä siis tarkoitettiin, että olivat auttaneet toisiaan. Oikeutta heidän tapauksistaan ei käyty. Muista paitsi Sukovkij’sta on jäänyt lyhyet merkinnät vankileirien arkistoihin, mutta esimerkiksi tiedot kuolinleiristä ja kuolemantuomion syistä on leirien papereista pyyhitty pois.

### ***Uuno Artturi Kallenpoika Hurme***

**s. 1.2.1921; k. 25.1.1943 Oulu**

Suomalainen, Suomen armeijan sotilas. Hurme tuomittiin kuolemaan Oulun suojeluskuntapiirin kenttäoikeudessa 8.10.1942 vihollisen puolelle karkaamisesta ja sotapetoksesta. Sotaylioikeus vahvisti tuomion 10.11.1942.

### ***Ivan Pobedinskij***

**s. 1.1.1923; k. 2.9.1944 Oulu**

Ks. Anatol Krasnov.

### ***Anatol Krasnov***

**s. 17.6.1925; k. 2.9.1944**

Oulun suojeluskuntapiirin kenttäoikeus tuomitsi Pobedinskij'n ja Krasnovin sotavankeuteen 14.7.1944, sillä näyttöä vakoilusyylteeseen ei saatu. Sotaylioikeus tuomitsi tästä huolimatta molemmat kuolemaan 14.8.1944.

### ***Aleksander Filimon (Filimonov)***

**s. 15.6.1918; 2.9.1944 Oulu**

Oulun suojeluskuntapiirin kenttäoikeus tuomitsi Filimonovin kuolemaan vakoilusta 14.7.1944, samassa yhteydessä kuin Pobedinskij ja Krasnov vapautettiin syytteistä. Sotaylioikeus vahvisti Filimonovin tuomion 14.8.1944. Pobedinskij'n, Krasnovin ja Filimonovin toiminnasta ei löydy enempää tietoja, mutta todennäköisesti heidän tapauksensa liittyvät toisiinsa.



### ***Esa Ollinpoika Kemppainen***

**s. 16.2.1910 Selkoskylä, Suomussalmi; k. 15.7.1944 Oulu**

Kemppainen oli suomalainen loikkari, joka oli siirtynyt laittomasti Venäjälle vuonna 1930 kolmen muun suomussalmelaisen miehen kanssa. Kemppaisen perheen muut jäsenet olivat jääneet Suomeen, ja kaikki hänen veljensä palvelivat Suomen armeijassa. Ennen joutumistaan laskuvarjomieheksi Kemppainen oli ollut komennettuna työjoukkoihin Uralin taakse Tseljabinskiin, josta hänet oli värvätty armeijaan marraskuussa 1943. Ammatiltaan hän oli seppä.

Kemppainen ja kaksi muuta suomalaista, suomalaisiin asepukeutuneita desantteja vangittiin Suomussalmella 14.4.1944. Miehet olivat ehtineet oleskella alueella tasan viikon ennen kiinni jäämistään, ja heidän tehtävänä oli selvittää suomalaisten varti-osastojen sijoittumista Suomussalmen ympäristöön, uusia tierakennushankkeita ja suomalaisten ja saksalaisten joukkojen siirtelyä kohti rintamaa. Kemppainen toimi oppaana, ja paljastui tovereineen koska halusi käydä kotonaan tapaamassa äitiään. Joku talon väestä antoi ryhmän ilmi. Tapaus osoittaa sitä vihaa ja pelkoa, jota Kainuussa tunnettiin Neuvostoliiton kaukopartiomiehiä kohtaan siviiliväestöön aiemmin kohdistuneiden iskujen vuoksi.

### ***Antti Joelinpoika Juntunen***

**s. 9.8.1906 Ruhtinaankylä, Suomussalmi; k. 15.7.1944 Oulu**

Juntunen kuului samaan desanttiryhmään kuin Esa Kemppainen, hän toimi ryhmän johtajana. Aluksi hän ilmoitti nimekseen *Matti Iivananpoika Karhu*, kansallisuudekseen karjalainen ja kotipaikakseen Uhtua. Juntunen oli loikannut Neuvostoliittoon jo vuonna 1923 veljiensä kanssa. Karjalassa hän oli opiskellut ensin alakoulun opettajaksi ja sittemmin puolueytöntekijäksi suomalaisille pahamaineisessa Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopistossa LVKY:ssä, jossa 1920- ja 1930-luvuilla koulutettiin muun muassa SKP:n Suomeen lähetettävät maanalaiset työntekijät. Vielä vuonna 1940 Juntunen oli toiminut Kiestingin valistustalon johtajana, mutta joutunut sittemmin työjoukkoihin Tseljabinskiin hankin.

Kemppainen ja Juntunen tuomittiin 14.7.1944 Oulun suojeluskuntapiirin kenttäoikeudessa vakoilusta kuolemaan, samalla kertaa kuin Ivan Pobedinskij ja Anatol Krasnov vapautettiin (väliaikaisesti) syytteistä ja Aleksander Filimonoville luettiin kuolemantu-

mio. Ei ole tietoa liittyvätkö tapaukset toisiinsa.

Kemppaisen ja Juntusen kanssa kiinni jäänyt kolmas desantti, niin ikään suomalainen ja lapsena vanhempiansa mukana Neuvostoliittoon loikannut Oskari Pehkonen säästi henkensä, koska ryhtyi vangitsijoiden kanssa yhteistyöhön. Pehkonen oli ryhmän radisti, ja jatkoi yhteydenpitoa toimeksiantajiinsa kiinni jäämisen jälkeen. Lähetettyjen viestien sisällön vain sanelivat siitä eteenpäin suomalaiset.

### ***Martti Leevi Juhonpoika Klemetti***

**s. 28.7.1900 Koskelankylä, Oulujoki (Oulu); k. 14.1.1944 Suomussalmi**

Oulusta vuonna 1932 Neuvostoliittoon loikannut Martti Klemetti pudotettiin laskuvarjolla Askan kylään Puolangalle kolmen muun desantin kanssa yöllä 14.9.1943. Myös kaksi muuta ryhmän jäsentä olivat syntyperäisiä suomalaisia: Karl Hermansson oli loikannut NL:n puolelle rintamalta vuonna 1942, Emil Heikkinen puolestaan oli jäänyt puna-armeijan vangiksi partiomatkalla ollessaan ja suostunut desantiksi vain päästäkseen palaamaan kotimaahan. Hän antautui suomalaisille itse. Ryhmän radistina toimi karjalainen Vilho Pekkojev. Tämänkin desanttiryhmän tehtävä oli Suomen ja Saksan joukkojen siirtojen tarkkailu Kainuussa ja siviiliväestön mielialoista raportointi, mutta Ristijärvellä vasta 28.9.1942 pidätettyä Klemettiä lukuun ottamatta he jäivät heti seuraavana päivänä kiinni. Ryhmä oli suomalaissa asepuvuissa ja aseistautunut. Klemetti tuomittiin III armeijakunnan kenttäoikeudessa 13.1.1944 kuolemaan vakoilusta ja teloitettiin Suomussalmella seuraavana päivänä. Karl Hermansson jakoi hänen kohtalonsa, mutta sotavankina desantiksi joutunut Heikkinen vapautettiin ja kotiutettiin ikäluokkansa mukana. Klemetti lienee todellisuudessa haudattu jonnekin Suomussalmelle. Hänen nimensä on Oulun muistomerkissä koska sen pystyttäneet ihmiset tunsivat hänet hyvin, ja kyseenalaistivat kuolemantuomion oikeellisuuden.

### ***Johan (Jussi) Edvard Koskinen***

**s. 27.9.1901 Oulu; k. 18.9.1942 oik. 26.9.1942 Mannila, Ylikiiminki**

Koskinen oli Suomen-Neuvostoliiton rauhan- ja ystävyyden seuran (SNS) Oulun osaston puheenjohtaja vuonna 1940 ja joutui seurassa toimintansa vuoksi turvasäilöön kesäkuussa 1941. Hänestä ja hänen alla luetelluista tovereistaan ks. tämän tutkielman sivut 52–57.

**”Tuntematon mies”**

s. ?; k. 18.9.1942 oik. 26.9.1942 Mannila, Ylikiiminki

**”Tuntematon nainen”: Olga ”Ulla” Pavlovna tai Mihailovna Seredina**

Vienankarjalainen, s. n. 1917; k. 18.9.1942 oik. 27.9.1942 Mäkikangas Ylikiiminki

**”Tuntematon mies”: Lauri (Lasse) Emanuel Lamminen**

s. 4.10.1904 Tampere; k. 18.9.1942 oik. 27.9.1942 Mäkikangas, Ylikiiminki

Lähteet:

Kansallisarkisto

Valtiollisen poliisin Oulun osaston I arkisto  
Vakoiluasiat

Kansan Arkisto

1F7 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Oulun piirijärjestö  
Kirjeenvaihto (1948–1948)

Tietokannat

Suomi, sotavangit ja ihmislouvatukset 1939–1955 (<http://kronos.narc.fi>)

Kirjallisuus

Haapanen, Atso 2012: *Viholliset keskellämme. Desantit Suomessa 1939–1944*. Minerva kustannus Oy, Helsinki

Karppinen, Väinö P. *Desanttimäki. Ylikiimingissä kesällä v. 1942*. Muistelmateos/haastattelujulkaisu. Oulun yliopistopaino 1997.

Krekola, Joni 2006: *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938*. Väitöskirja. Bibliotheca historica 105. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki